4479

భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

సంపాదకుడు

శివలెంక శంభుప్రసాద్

జనవరి 1956

సంపుటము 33 : : సంచిక 1

విడిపత్రిక వెల ఒక రూపాయి

విషయానుక్రమణిక

జనవరి 1956

ఆచార్య నాగార్జునులు

ఇది నాగార్జున సాగరంవద్ద ప్రతిష్ఠింపబడిన స్తంభముపై చెక్కబడిన **శిల్పమునకు** ప్రతిమూర్తి. ఈ శిల్పమాతృకను క్రీ. శ. 2, 3 శతాబ్దుల ప్రాంతంలో భారతదేశమునకు యాత్రార్థము వచ్చిన చైనా బౌద్ధ చిత్రకారు డొకరు రచించి తన దేశమునకు **చేకొనిపోయినారు.** తనవద్దనున్న యీ ప్రాచీన చిత్రమును చైనా పండితు డొకగు నెహ్రూ బావమరది కీ. శే. ఆర్. ఎస్. పండిట్‌కు బహూకరింపగా తిరిగి ఇది భారతదేశమునకు వచ్చినది.

స్వవిషయము

భారతి ముప్ఫయి రెండు స్వర్ణసంవత్సరాంతులను అధిగమించి ముప్ఫయి మూడవ యేట అడుగుపెట్టింది. గత జన్మదినసంచిక తదాదీ స్వతంత్రాంధ్ర ప్రజల పురోగమనావసరాల దృష్ట్యా భారతిలో ఒక నూతన పరిణామాన్ని తీసుకురావటానికి ప్రయత్నించుతూ వచ్చాం. ఆశించిన అవధికి ఫలితాలను సాధించలేకపోయినా యీ ఉద్యమాంకురాన్ని అభినందించుతూ పలువురు లేఖలు వ్రాశారు. వారందరికీ ప్రత్యేక ప్రత్యేకంగా కృతజ్ఞత తెలుపలేక పోయాం. ఇందుకు క్షంతవ్యులం.

ఈ శుభసమయంలో ఈ ఉద్యమలక్ష్యాన్ని ఇంకా విస్పష్టంగా వ్యాకరించటం ఉచిత మని తోస్తుంది. ప్రాచీన భారతీయ విజ్ఞానరంగంలో సమాలోచన వృత్తికి ఎన్నడూ అవరోధ ముండేది కాదు. అలాంటి అవరోధమే వుంటే భారతీయ విజ్ఞాన జయస్తంభములైన దర్శనశాస్త్రముల అవతరణకే అవకాశ ముండేది కాదు. కాని భారతజాతికి బానిసత్వం తటస్థించిన అనంతరదశలో మహమ్మదీయాది వైదేశిక పరిపాలకులు దౌర్జన్యపంథాలో మన విజ్ఞానసంస్కృతుల నణచివేసి వారి మత సాంస్కృతిక సంప్రదాయాలను బలవంతంగా భారతప్రజల నెత్తిన వేసి రుద్దటానికి ప్రయత్నించిన కారణంగా భారతీయ విజ్ఞానం ఆత్మరక్షణార్థం తనచుట్టూ తానే ప్రమాణశాసనముల కంచుకోట నొకదాన్ని నిర్మించుకుని సమాలోచన వృత్తికి స్వస్తి చెప్పి తన పురోగమనాన్ని తానే అరికట్టుకుంది.

ఇప్పుడు మనం సర్వస్వతంత్రులుగా వున్నా, బానిసదశలో యేర్పడిన ఈ మనఃస్థితి ఇంకా మన్ని వదలటం లేదు. ఇది మన పురోగమనాన్ని మొదనడా అరికట్టివేస్తున్నది. ఏ నూతనోద్యమాని కుపక్రమించాలన్నా మనం భయభ్రాంతుల మవుతున్నాం.

మనకు భవిష్యత్తువుండాలంటే ఈ సమాలోచనవృత్తిని విస్తృతావధిని పెంపొందించుకోవలసి వుంది. అధునాతనశాస్త్రీయవిజ్ఞానవ్యాప్తి ఇందుకు ప్రథమసోపానం.

సాహిత్యసంస్కృతులకూ శాస్త్రీయవిజ్ఞానానికి సంబంధమేమిటనేవారు కొందరున్నారు. శాస్త్రీయవిజ్ఞానప్రాతిపదికలపై నిర్మింపబడని సాహిత్యసంస్కృతులు పేకమేడలవలె యే చిన్నగాలి వేసినా ఛిన్నాభిన్నమైపోతాయి.

ఈ సత్యాన్ని దృష్టిలోవుంచుకుని, దేశోద్ధారకుడు చూపిన వెలుగుబాటను పరిక్రమించుతూ, సాహిత్యసంస్కృతులకు దోహదంగా శాస్త్రీయవిజ్ఞానాన్ని కూడా ప్రజాబాహుళ్యంలోకి వ్యాపింపచేయటానికీ, నిర్దుష్టమైనసమాలోచన వృత్తిని పెంపొందజేయటానికీ ప్రయత్నించుతున్నాం. ఈ ఉద్యమానికి వివిధ విజ్ఞాన శాఖలలో సంపన్నులయిన మహదాంధ్రరచయితల సహకారం విస్తృతావధిని లభించగలదని ఆశించుతున్నాము.

తమ అమూల్యరచనలతోనూ చిత్రాలతోనూ భారతిని అలంకరించుతూ భారతిని ఇట్టి సమున్నతస్థాయిలో నిర్వహించటానికి కారణభూతులౌతున్న సర్వాంధ్ర రచయితలకూ, కళాకారులకూ, సారస్వతాభిమానులైన పాఠకులకూ మా కృతజ్ఞత.

మఖానుయానము

శ్రీ కోమాండూరు కృష్ణమాచార్యులు

ఉదగయనంబు వీడి తన యుజ్జ్వలతం దిగనాడి శాంతుడై
యదనున దక్షిణాయనమునందు వెలుంగు దినేశు కైవడిన్
బొదలె యదూద్వహుండు తన మూపులు రెండును బొంగ నాహలా
యుధుడును దృప్తుడయ్యె హరియున్ సమకట్టె మఖానుయానమున్.

ఆ యాధిష్ఠిరరాజసూయ మఖరక్షాపేక్ష దైత్యారి సు
శ్రీయుక్తిం జనువేళ భోజ యదువృష్ణీశాంధకానీక యో
ధాయత్తంబయి జైత్రయాత్ర నడచెన్ హస్త్యశ్వపాదాత భా
రాయాసానత భోగిభోగ చలితాహార్యావనీ చక్రమై.

రాకా శశాంక నిర్మల సితచ్ఛత్ర సం
ఛాదితంబయ్యె దిక్చక్రవాళ
మురుహేమదండ చామర యుగ్మకోద్వేల
చంద్రిక లుభయ పార్శ్వముల బొదలె
పటురత్నజాల దీప్రప్రభాపటల కి
ర్మీరితంబయ్యె కిరీట దీప్తి
బాలార్కబింబ ప్రభా భాసమానమై
కౌస్తుభ మొప్పె వక్షస్థలమున
హేమకోణాభిహత సముద్దామ కాంస్య
భేరికాఝాంకృతులతోడ విజయపటహ
శంఖకాహళ జయశబ్ద సాంద్రఘోష
ఘూర్ణితంబయ్యె రోదసీ కుహర మపుడు.

వలయోదంచిత పద్మరాగఘృణులన్ వ్యాలోల రక్తాంగుళీ
కలితంబై హరిపాణిజప్రకరముల్ కంఠీరవాకారమున్
దలపించెన్ సురవైరిహృత్కమలమున్ దంభోళి ధారాశితో
జ్జ్వల చంచన్నఖర ప్రఘాతముల నాస్ఫాలించు తద్రూపమున్.

మందరకూటకోటి పరిమర్దన దీప్త మణిప్రభావళీ
సుందరమై వెలింగె మధుసూదను దీర్ఘభుజాగ్రసీమలన్
మందితసూర్యరశ్మి మణిమండితముల్ భుజకీర్తులప్డు సం
క్రందను దివ్యధామ మనఁగ్రాలె నుపేంద్రుని భూమికారుచుల్.

హరిమేని కాంతి పీతాంబరచ్ఛవిగూడి
బర్హి కంఠచ్ఛాయ పరిఢవిల్లె
కాంచీకలాప ముక్తా జాలకంబులు
పదజాతసురధునీ ప్రతిభఁ దాల్చె
పంచాయుధములు భాస్వద్రూపములతోడ
నిలిచె తత్తత్ స్థాన నియతి బూని
మకరకుండల దివ్యమణిఘృణి స్ఫురణంబు
భాసిల్లె హరి గండఫలకయుగళి
కటక కేయూర మకుట ముక్తాకలాప
చటుల మణిఘృణివేష్టితోజ్జ్వల విశేష
వేషుఁడై యొప్పె హరిపరివేష వలయ
మధ్యగతుఁడైన తపనుని మాడ్కి యపుడు.

కనకచిరత్నరత్నపరికర్మితమై కనకాద్రి కైవడిన్
దనరు మహారథంబు, సముదంచిత కాంచనమాలికోల్లసద్
ఘనజవనాశ్వయుక్తముగ తార్క్ష్యమహోన్నత దీప్తమూర్తికే
తనమున గ్రాలఁ దెచ్చెను ముదంబున దారుకు డగ్రచారియై.

హరిజలరాశి పొంత సముదంచిత కాంచనపక్షయుగ్మ సుం
దరమగు రాజహంసమన దైత్యకులాంతకు పాంచజన్య వి
స్ఫురణము దర్శనీయమయి భూరిరవంబున మ్రోసె సర్వ ది
క్కరివరకర్ణరంధ్ర పరికల్పిత భీషణచారుఘోషమై.

కమలాపద లాక్షారస
రమణీయంబైన యా మురారి విశాలో
త్తమ వక్షః ఫలకంబున
సమధికమగు నూత్నశోభ సంక్రామించెన్.

మఖానుయానము

రమణీయాకృతితోడ పుష్యరథయాత్రారంభ సంరంభియై
సమదానేకప వాజిముఖ్య బలసంఘాతంబుతో సాత్యకి
ప్రముఖుల్ పుత్రకళత్ర భృత్యజనముల్ పణ్యాంగనల్ రా మహో
ద్యమ మొప్పంజనె రాజసూయమఖసంత్రాలోక నోత్సాహియై.

స్థావర జంగమాత్మకము సర్వజగంబు నిజోదరంబునన్
గావగదాల్చియున్న మురభున్మను దివ్యరథంబు ప్రేగునన్
భూవలయంబు గ్రుంగ నిజమూర్ధములన్ నిలుపంగ నోపమిన్
మోవగ జేతులూది ధర మోచె ననంతుడు సప్రయత్నుడై.

ఉదధిపరీతసప్తమయి యుజ్జ్వలతోరణ మాలికావళిన్
త్రిదివముబోలె నొప్ప వారిదివ్యనివాసము ద్వారకాపురం
బిది యమరావతీపురికి సించుకయేనియు దీసిపోవదం
చుదధి తరంగఘోషముల నుప్పరవీధుల జాటి చెప్పెడున్.

అంబరచుంబి హేమవరణాభిహతిన్ బురి జేరలేక కా
దంబిని రిక్తఘోషముల తర్జనభర్జనము ల్ఘటించి వ
స్త్రాంబువులన్ దడియ పరిభ్రాయిత వారిధి గ్రుమ్మరించు న
య్యంబుజనాభు వీటి సముదగ్రత నేవిధి జెప్పనొప్పగున్.

ఆపురి శోభలం గనుచు హాటక హర్మ్య తలాధిరూఢలై
శ్రీపతిపైని కామినులు సేసలు చల్లగ సర్గమించి యా
గోపనితంబినీవిభు డకుంఠిత యానముతోడ నేగె వే
లాపవనోపలాలిత చలత్పట లోలపతాక లొప్పగన్.

* మాఘామోదము నుండి *

అంతర్వహ్ని

ఉషశ్రీ

"ఏమా యిద్దరికీ ఎన్నాళ్ళనుంచి స్నేహం?" అని గడపలో కాలు పెడుతూనే ప్రశ్నించిన లలిత వైపు తెల్లబోయి చూశాడు రామారావు.

ఒక్క క్షణం అలానే చూసి:

"ఇంత ఎండలో వచ్చి, వస్తూనే యిలాంటి ప్రశ్న వేశావేమిటి లలితా?" అని నాలుక కొరుక్కుని- ఏకవచన ప్రయోగానికి క్షమా భిక్ష నర్థించే ముఖం పెట్టాడు.

"అదికాదు ఆయన్ని అసలు నువ్వు ఎంత కాలం నుంచి ఎరుగుదువు?"

అని ప్రశ్నను రెట్టించి అడిగి, రామారావు లానే తనూ పొరపాటుగా సంబోధించినందుకు కొద్దిగా బాధపడింది లలిత.

లలిత ఏకవచనంలో సంబోధిస్తుందో, గౌరవార్థక బహువచన ప్రయోగం చేస్తున్నదో అవగతం చేసుకునేటంత తీరిక రామారావుకి ఆ క్షణంలో లేదు. ఒకవేళ అవగతం చేసుకోగలిగినా తన పొరపాటుకీ, ఆమె అనేసినదానికీ చెల్లు పెట్టుకుని తృప్తిపడేవాడు.

లలిత కూర్చున్నది.

లలితను కూర్చోమని చెప్పాలనుకోలేదు రామారావు.

రామారావు చెప్పేవరకూ కూర్చోకూడదని లలిత అనుకోలేదు. అనుకోకపోయినా అతను ఆమాట కాస్తా అనేస్తే అదో అందం. అందమే కాని ఇరవై తొమ్మిది సంవత్సరాల వయసు వచ్చినా వివాహాన్ని గురించీ, జీవితాన్ని గురించీ ఆలోచించుకోలేని రామారావుకి అలాంటి అందాలేం తెలుస్తాయి?

తెలీదని లలితకు తెలుసు.

తెలుసును కనుకనే లలిత కూర్చున్నది.

కూర్చున్న లలిత రెండు నిమిషాలకన్నా నిశ్శబ్దాన్ని సహించలేకపోయింది. బైట ఎండతీవ్రం గదిలోకి రాకపోయినా, వాతావరణంలోని తాపం గది నిండా వ్యాపిస్తూనే ఉంది. లలిత మాట్లాడటానికి ఉపక్రమించబోయేసరికి ఆమె నుదురుమీద పట్టిన చిరుచెమట బిందువులన్నీ ఏకమై కనుగొలకుల్లో పడి చురుక్కు మనిపించాయి. కుర్చీ ప్రక్కగా ఉన్న మంచం మీది తువాల్తో ముఖం ఒత్తుకుని:

"అన్నట్టు మీ యింట్లో మంచినీళ్ళుంటాయా, మేష్టారూ?" అని ప్రశ్నించి చిత్రంగా నవ్వింది.

రామారావు నోటితో ఏ జవాబూ ఇవ్వకుండా ప్రక్క గదిలోకి వెళ్ళి కూజా గ్లాసూ తెచ్చి ఆమె దగ్గర పెట్టాడు.

లలిత మరోసారి ముఖం మెడా తువాల్తో ఒత్తుకుని, మోచేతుల పర్యంతం శుభ్రంగా తుడిచి, కాస్త ముందుకు వాలి గ్లాసులోకి నీళ్లు పోసుకుంటూ:

"మీరు కూడా తాగుతారా?" అని ఓరగా చూసింది.

"ముందు నువ్వు కానియ్యి. చాలా దూరం ఎండలో నడిచి వచ్చావు" అన్నాడు, సానుభూతిని ప్రకటిస్తూ రామారావు.

"అంత శ్రమ పడలేదులే. కారుమీదే వచ్చా. నా కారా, మగవాళ్ళకేనా, ఆడవాళ్ళకూ ఉండేదేగా. ఈ రావడం నేను కాక రంగారావే వచ్చి, ఆయనే మంచినీళ్ళడిగితే కూజా, గ్లాసూ యిలా పెట్టేసేవాడివేనా? క్షమించండి; ఏమిటో ఈ వేళంతా నాలుక నేను చెప్పినట్టు వినటంలేదు."

అని వరసగా రెండు గ్లాసులు తాగి, కూజా మీద గ్లాసు ఉంచేసింది. రామారావు దిద్దుతూన్న పేపర్లకట్ట బొత్తెట్టి, దానిమీద ఫైల్ పారేసి, సిగరెట్ వెలిగించి:

"ఈ సిగరెట్ అలవాటుదగ్గర మా స్నేహం ఆరంభమయింది" అని ఆగాడు.

అంతర్వత్ని

"కొందరికి అరవయ్యో యేట గురభ్యాసాలు ఆరంభం కావొచ్చు......" అని ముఖం ఒత్తుకునే నెపంతో కన్నులు మూసుకుంది.

"కావచ్చు కానీ, మాయిద్దరి వయస్సూ కలిపినా అరవై కాదుగా."

"కాదుగా అంటే నాకేం తెలుసూ, ఈ ప్రపంచంలో ఉన్న వాళ్ళందరి వయస్సులన్నీ తెలిపే పట్టీలు నా దగ్గర లేవు"

"అయితే పోనీలే, గూటిబిళ్ళ లాడటం దగ్గర్నుంచి మీ కిద్దరికీ స్నేహం"

"ఇది మరీ బావుంది. నేను చదివేప్పుడు భీమవరం కాలేజీలో డిగ్రీ కుర్రాళ్ళుకూడా గూటిబిళ్ళ లాడేవారు"

అని పకాల్న నవ్వింది.

రామారావు కూడా నవ్వుతా ననుకుంది.

అనుకుంది కానీ, అనుకున్నట్టు రామారావు నవ్వనంతలో పరిఘాత మాత్రం కాలేదు.

"మేమిద్దరం ఒక ఊరివాళ్ళం. మా యిద్దరి చదువూ ఒకచోట ప్రారంభమై, ఒకచోట ముగిసింది. ఈ విషయాలన్నీ ఇదివరకే వారు చెప్పేఉండాలే"

"చెప్పారేమో, అంత గుర్తు లేదు. అయితే ఆయన చదువుకునే రోజుల్లో ఆయన్నుగురించి ఏమనుకునేవారు?"

"ఓస్, ఈ ప్రశ్నకోసం ఇంత ఎంతలో వస్తా వనుకోలేదు లలితా. మూడు, నాలుగేళ్ళనుంచీ కాపురం చేస్తున్న నువ్వు నీ భర్త గతజీవితాన్నిగురించి తెలుసుకోవాలని కుతూహలపడుతున్నావంటే నాకు ఆశ్చర్యంగా ఉంది"

"ఔను, నాకూ ఆశ్చర్యంగానే ఉంది, వర్తమానంలో రంగారావు వ్యవహారం"

అని ఒక్కసారిగా ముఖంలోని చిరునవ్వునీ, ప్రసన్నతనీ మాయం చేసేసింది"

"అంటే"

అని ముందుకు వంగి కూజా అందుకున్నాడు.

"మంచినీళ్ళు నేనిస్తాగానీ, కరెంటు వచ్చిందేమో చూసి కాస్సేపు ఆ ఫాన్ ఈ ప్రక్కగా యిద్దరికీ తగిలేట్టు పెడ్తారా?"

'[illegible]' మందగిస్తోంది సుమా. పేపర్లు దిగ్భ్రమాంతంగా ఎగిరి పోతున్నాయని ఇందాక నేనే కట్టేశాను"

అని స్టూల్ యిద్దరికీ మధ్యగా ఉంచి ఫాన్ దానిమీద ఉంచి 'ఆన్' చేశాడు.

లలిత సంకోచాను కాస్త ప్రక్కకునెట్టి గ్లాసు దాని ప్రక్కనే ఉంచింది. రామారావు గ్లాసు ఖాళీ చేసి:

"ఏమిటంటున్నావూ, రంగారావు తెలివితేటల్నిగురించి కాదూ.....వాడు ప్రహాశంతమయిన తెలివయిన వాడనీ, వాడివల్ల కాలేజీకే పేరొస్తుందనీ వాడు ఎన్ని ఆటలాడినా, పాటలు పాడినా ఎప్పుడూ వాళ్ళు పిలిచి - కనీసం-ప్రిన్సిపాలు కూడా మందలించే వాడు కాదు. బహుశా వాడు ఇంగ్లీషులోనూ, తెలుగులోనూ యూనివర్శిటీ రికార్డు బ్రేక్ చేసినట్టు నీకు తెలిసి ఉంటుంది"

"అన్నీ నాకు తెలిసినవే చెప్తున్నారు"

"కాలేజీ లెక్చరర్ అంతకు మించి ఏం చెప్పగలడు లలితా! ఈ చమత్కారం చూశావా, ఇదే రంగడయితే నీకు తెలిసిన దాన్నికూడా, నువ్వు ఎరగనట్టు చెప్పగలడు. ఇంతకూ నాసారాంశం ఏమిటంటే వాడు చాలా తెలివయిన వాడనే అభిప్రాయానికి భిన్న వాక్యం ఆరోజుల్లోనే కాదు, ఈ రోజున కూడా నేను అననూ లేను, విననూ లేను"

అని చేతిలోంచి జారిపడ్డ సిగరెట్, కాలితో నలిపేస్తూ, టిన్నులోంచి ఇంకొకటి తీసి వెలిగించాడు.

"నే నడిగేది తెలివితేటల విషయం కాదు. రంగారావు ఆ మాత్రం తెలివయినవాడు కాకపోతే నేనతనికి భార్యనయేదాన్నీ కాదు; అయినా పోస్టు గ్రాడ్యుయేట్ కంప్లీట్ కాకుండా కాపరానికి వచ్చే దాన్నీ కాదు"

అని ఆగి, కూర్చున్న కుర్చీలోంచి లేచి పడక కుర్చీలో నడుం వాల్చి, తలప్రక్కకు తిప్పి, తలగడా ఆసరా చేసుకుని, దానిమీద ఒక పార్శ్వం ఆన్చి:

"చెదపురుగుల్లా పుస్తకాల్ని తినేస్తూ, ప్రొఫెసర్ల అడుగులకి మడుగు లొత్తుతూ, ఏ విధమయిన చైతన్యమూ లేని వాళ్ళంటే నాకు పరమ అసహ్యం. మనం చదివే టప్పుడు అలాంటివాళ్లు ఏ అరడజను

ముందో ఉండేవాళ్లు గుర్తులేదూ ..నువ్వెరగవేమో లే. వాళ్ళు నాతోనే చేరారు. అప్పటికి మీరిద్దరూ రిసెర్చి చేస్తున్నారు. వెంకటేశ్వరరావు, విశ్వనాథం, సోమేశ్వరరావు, సరోజిని, డేనియల్, మొహరున్నీసా వీళ్ళంతా చెదపురుగులకంటె అధ్వాన్నంగా ప్రేమించే వారు పుస్తకాల్ని. ఆపాతగోడ వంతా దేనికిలే. ఇప్పుడు నేనొక విషయం చెప్తే నువ్వు ఆశ్చర్య పడవు కాదూ"

అని ఆగి, యిరువురి వైపూ పరిభ్రమిస్తూన్న పంకా తన వైపు తిరగ్గానే మాట నొక్కి సింది.

రామారావు రెండు, మూడు నిమిషాలు ఏ జవాబూ ఇవ్వలేదు. నిశ్శబ్దంగా కూర్చుని తను పీల్చి వదులుతూన్న పొగవైపూ, దాని వివిధాకృతుల వైపూ విచిత్రంగా చూస్తూన్నాడు. అతని కన్నుల ఎదురుగుండా యూనివర్శిటీ వాతావరణం - నవనవలాడుతూన్న యవ్వనంతో ప్రవేశించి, తారాజువ్వల్లా ఎగిరి, ఎగిరి మొదటి సంవత్సరం తిరిగే సరికి కాలిపోయిన జువ్వ తోలూను కొబ్బరి చువ్వల్లా అయిపోయిన యూనివర్శిటీ స్టూడెంటూన్న, తెలివితేటలున్నా - ప్రొఫెసర్ అనుమతిలేకుండా - ప్రదర్శించి వంగుడు శిక్షగా మూడో క్లాసుతో జీవితాన్ని అనుభవించటానికి పోయే వాళ్లూ...ఆలోచనా లహరిలో ఆనందనౌకాయానం చేసే రామారావువైపు డేంజరులైట్‌లా చూసి:

"నువ్వేదో ఆలోచిస్తున్నట్లున్నావు?"

అని లేవబోయింది.

లేదు, లేదు......సరోజినీ, మొహరున్నీసా అంటే వింటున్నా"

అప్రయత్నంగా అనేశాడు.

"మనస్సు అటు పోయినట్లుంది"

అని క్రిందిపెదవి పైపంటితో నొక్కి,

"నువ్వు ఇంటివద్దగ ఉంటావేమో అనుకున్నాను. కారులో ఫ్లాస్కు వదిలేశాను. తెస్తానుండు"

అని చకచక నడిచింది.

లలిత మాట్లాడదలచుకున్న దేమిటో రామారావుకి స్పష్టంగా అర్థం కాలేదు. కాకపోయినా లలితకు తనమీద ఎటువంటి అభిప్రాయం ఉందో? అభిప్రాయమంటే అభిమానం ఎంత-తూకంలో ఉందో ఎంతో కాలంనుంచి తెలుసుకోవాలని కుతూహలంగా ఉంది. ఇటువంటి అవకాశం ఇదివరలో దొరక్క పోలేదు కాని ఏమిటో అవకాశం దొరికినప్పుడు అవసరమయిన ఆలోచన కలగడం అదృష్ట లక్షణం కాదూ .. అని తనలో తానే పొంగిపోయాడు.

లలిత ఫ్లాస్కుతో లోపలకు వస్తూనే మూతతీసి "మీ యింట్లో గ్లాసు లుండా లనుకుంటాను" అంది.

"తమరు మంచితీర్థం పుచ్చుకున్నది గ్లాసుతోనే అని మనవి చేస్తున్నాను" అని నవ్వాడు.

లలిత నవ్వలేదు, నవ్వినట్లు భ్రమింపజెయ్యనూ లేదు. లేదు కాని గ్లాసునిండా పోసి కాఫీ అతని కిచ్చి ఫ్లాస్క్ మూతలో తను పోసుకు తాగసాగింది.

"రంగారావు మళ్ళీ పెళ్ళి చేసుకున్నాడు తెలుసా?"

అని పేముకుర్చీలో కూర్చుని ఫ్లాస్క్ కింద పెట్టింది

"W-H-A-T-!!" (హ్వా-ట్!!)

అన్నాడు గ్లాసు రెండు చేతుల మధ్యలో నొక్కి పట్టి, లలిత కన్నులలోకి తన అచంచల దృష్టిని ప్రసరిస్తూ.

"ఔను...ఒక అమ్మాయిని చేరదీసి ఆమెకోసం యిల్లు అద్దెకుతీసుకుని, ఆమెకు కావలసిన సదుపాయాలన్నీ చూస్తూ, రాత్రి పన్నెండింటి వరకూ షికార్లు కొడుతూ, పార్కుల్లో, బీచీలో విహారాలు చేస్తూ, బాల్కనీలో కిలకిల నవ్వుతూంటే...ఇంతకంటె వేరే మంగళసూత్రం కట్టి, మంత్రాలు చదివితేగాని పెళ్లయినట్టు కాదా?"

అని చీరచెంగుతోనే ముఖం ఒత్తుకుంది.

"నమ్మలేను లలితా"

గుహాద్వారంలో నిలబడి పలికినట్లు పలికాడు రామారావు.

లలిత పిచ్చిగా నవ్వింది.

నవ్వి ఊరుకోలేదు; ఊరుకోక పెదవి విరిచింది.

రామారావు చకితుడయ్యాడు.

లలిత, పంకా వేగాన్ని తగ్గించింది.

లలితా; రంగడికి నీమీద ఎంత అనురాగమో నీకు తెలీదు. బహుశా చదువుకున్న అమ్మాయిలందరి

లానే నీకూ అతనిమీద మోజు తగ్గుతూన్నట్లుంది. నేనొక్క ప్రశ్న అడుగుతాను, చెప్తావా...కోపగించుకోనంటే అడుగుతా?"

అని కుర్చీలోంచి లేచి, కిటికీవైపు నడిచివచ్చి కుర్చీమీద కూలానాడు.

"అనునాతన సంప్రదాయాల ననుసరించి ప్రేమించి ఒకరి మనస్తత్వాలను మరొకరు అర్థం చేసుకుని మాయిద్దరి మధ్యా కేవలం భౌతికమయిన మోహమే కాక ఆత్మీయమయిన అనురాగం కూడా ఉన్నదని నిశ్చయించుకున్నాకనే, సనాతన సిద్ధాంతాన్ననుసరించి మంత్ర-తంత్ర యుక్తంగా మా యిద్దరికీ వివాహం అయిందని నీకు తెలుసు."

అని కుర్చీలో ముందుకు వంగి కుడి మోకాలు మీద ఉంచిన ఎడం కాలుపై మోచెయ్యాన్చి పైకెత్తి క్రింద పెదవిని తర్జనీ-బొటన వ్రేళ్ళ మధ్య ఒగించింది. ఆమె కన్నులు అర్ధనిమీలితాలై ఉన్నాయి. ఎడమ కాలి పాదం కొద్దిగా ఊగుతోంది.

"అంతా ఏదో కొత్త కథలా చెప్తున్నావ్ లలితా; నేనూ-రంగడూ ఫైనల్ పూర్తిచేసి రిసెర్చి కొచ్చే వరకూ నువ్వు యూనివర్సిటీకి రాలేదు. రిసెర్చి రోజుల్లో నువ్వు వాడి జీవితంలో ప్రవేశిస్తున్నప్పుడు నేను కొద్దిగా భయపడ్డాను. అయితే నాకు రంగణ్ణి ఎప్పుడు చూసినా "డాల్ఫిన్స్‌నోస్" ప్రత్యక్షమయేది. ఎన్ని వందల సంవత్సరాలనుంచో సముద్ర తరంగాల తాకిడిని నిర్లక్ష్యం చేస్తూ, ఎన్ని తుపానులొచ్చినా నిర్లిప్తంగా ఉన్న ఆ కొండలాంటి జీవితం వాడిది."

అని ఆగి భారంగా నిట్టూర్చాడు, రామారావు.

"అది సరే, ఆ విషయం కూడా నాకు తెలుసు. రిసెర్చి రోజుల్లోనే ఆయనంత నిర్లిప్తంగా ఉండేవారు. అది కాదు, ఇప్పుడాయన వ్యవహారం చెప్పాను కాదూ. ఇది సుమారు సంవత్సరం నుంచీ సాగుతోంది. అయినా నేనేం పట్టించుకోలేదు."

"సంవత్సరం నుంచీ...!"

అని తెరచిన నోరు తెరచినట్లే ఉంచాడు.

"ఔను, అదేం పెద్దకాలం కాదు...మానవ జీవితంలో నవగ్రహాల దశలూ తిరగాలంటే నూట ఇరవై సంవత్సరాలు పడుతుంది. అందులో ఒక సంవత్సరం అంటే శతాంశం కూడా కాదు. అయితే ఈ విషయాన్ని ఇంత కాలం ఎవరికీ ఎందుకు తెలీనివ్వలేదని మీ అనుమానం...కానీ, పెళ్ళయిన కొత్తలో మా యింటికి మీరు వారానికి రెండు రోజులయినా వచ్చేవారు. అది రాను రాను నెలకు రెండు సార్లుగానూ, అయనానికి రెండు మూడు సార్లుగానూ మారిపోయింది. ఈ మధ్య రెండు నెలలనుంచీ నెలకలయినా మీ రటు రావటమే లేదు."

"ఔనౌను! నాకసలు బైట ప్రపంచం ఎలా పోతుందో తెలీటంలేదు లలితా, కాలేజీ పేపర్లు ఇప్పటికి దిద్దలేదు. యూనివర్సిటీ ఎగ్జామినర్ షిప్‌తో కొంతకాలం వ్యర్థమయింది. దేశంలో రెండు, మూడు నవలల పోటీలూ, నాలుగైదు కథానికల పోటీలూ నడుస్తున్నాయి. మొత్తం అన్నింటిలోనూ పాల్గొందామని ఉంది. ఏ రెండు బహుమతులిచ్చినా మా చెల్లి పెళ్ళికి ఓ వెయ్యి రూపాయలు మా నాన్న కివ్వగలుగుతాను. అందుచేత..."

"అయితే మంచి పనే చేస్తున్నారు. ఇందాక నాకు కోపం రాకపోతే ఏదో ప్రశ్న అడుగుతానన్నారు. అది కానీండి."

"ఔనౌను...ఒక్క క్షణం ఆగు. యూనివర్సిటీ చదువు మొదలు పెట్టిన దగ్గర్నుంచీ కొంచెం మరుపెక్కువయింది...ఆఁ అదీ...అయితే ఇంతకూ నీకు రంగారావు మీద ప్రేమ యథాపూర్వం ఉందా? నీ మనస్సుకు బాధ కలిగితే జవాబివ్వకు."

అని ఒక విధమయిన ఆతురతతో కూడిన కుతూహలాన్ని వ్యక్తీకరించే దృష్టి సారించాడు.

లలిత చిన్నినవ్వు నవ్వింది.

నవ్విన లలిత బుగ్గల్లో చిన్ని సొట్టలు పడ్డాయి.

సొట్టలుపడ్డ లలిత బుగ్గలు రామారావు కన్నుల్లో ఒక కాంతినీ, మరొక కోరికనూ ప్రతిఫలింపజేశాయి. చేసినా రామారావు అమాయకంగా అలా చూస్తూనే కూర్చున్నాడు.

"రంగారావు మీద నా ప్రేమ యథాపూర్వం ఉన్నదా? అనే ప్రశ్న కర్థంలేదు. మిష్టర్ రామం, ప్రేమ అనేది యిరువురి మధ్యా ఉండవలసింది. అది అయస్కాంతం వంటిది, ఉత్తర - దక్షిణ ధ్రువాలు రెండూ ఉండాలి. ఇప్పుడు బహుశా నీ సందేహం నివృత్తి అయి ఉంటుంది"

అని సొంపుగా తలవంచి అతని వైపు ఓరగా కోరచూపు చూసింది.

"అర్థమయింది. అయితే అసలు రంగడు అలా అవటానికి కారణమేమై ఉంటుందని నువ్వు ఊహిస్తున్నావ్?"

"అదే అర్థం కాలేదు ఆదిలో... కాని రాను రాను తెలుసుకున్నా... విశేష మేమిటంటే పెళ్ళయిన మొదటి రెండు, మూడేళ్లూ ఆయనా, నేనూ కూడా పిల్లల్నిగురించి ఎప్పుడూ ఆలోచించ లేదు...."

అని లలిత యింకా చెప్పబోతుండగానే, రామారావు అడ్డుకుని :

"ఇంత బుద్ధిలేని మూర్ఖుడై పోతాడనుకో లేదు. నేను మాట్లాడతానుండు వాణ్ణి పిలిపించి...."

అని కుర్చీలోంచి లేచాడు.

"మిష్టర్, అలా కూర్చోండి. ఆయన మీ కాలేజీలో చదివే స్టూడెంట్ కాదు, పిలిచేసి, కేక వేసి, ప్రిన్సిపాల్ చేత ఫైన్ వేయించి, సస్పెండు చెయ్యటానికి..."

అని కిలకిల నవ్వి, అంతలో గంభీరమయిన కంఠంతో :

"జీవితంలో ఒక స్థిరమయిన స్థితి ఏర్పడి, సాలీనా పది పన్నెండు వేల రాబడివచ్చే స్థాయికి వచ్చాక కాస్తంత యింట్లో పిల్లలుండా లనిపిస్తుంది. ఆయనకే కాదు, ఆ కోరిక నాకూ అప్పుడే మొలకెత్తింది కానీ......"

అని సిగ్గుతో తలవాల్చి, మళ్ళీ రెండు క్షణాల్లో కోలుకుని :

"అమ్మను కావాలనే కోరిక ఆడదాని కున్నంతగా తండ్రిని కావాలనే కోరిక పురుషుడి కుండదు. ఈ రహస్యం ఆయనదగ్గర చెప్పే సాహసం నాకు లేక పోయింది. నా హృదయంలో ఆయన మూర్తి ఎంత గాఢంగా చిత్రింపబడి ఉందో, అంత గాఢంగానూ మా అనురాగ ఫలోదయం కావాలనే వాంఛకూడా ఉన్నది..."

లలిత కంఠం గద్గదమయింది. ఆమె కనులు రెండు వేడికన్నీటి కణాలను ప్రసవించినవి.

రామారావు స్తబ్ధుడయి పోయాడు.

లలితవంటి మనస్తత్వంగల స్త్రీకికూడా మాతృత్వం మీద అంత బలమయిన వాంఛ ఉంటుందనీ, ఆ వాంఛ యింతగా హృదయాన్ని వేధిస్తుందనీ అతని జీవిత చరిత్రలోని ఏ పుటలోనూ వ్రాయలేదు.

"ఈ విషయాన్ని ఆయన రెండు, మూడుసార్లు కదిపితే నేను వేళాకోళంగా తీసి పారేశాను. నన్ను తృప్తిపరచటంకోసం ఆయన తాపత్రయ పడుతున్నారనే భ్రమించాను. భ్రమించిన విషయాన్నే ఇంత వరకూ భ్రమ అని తెలుసుకోలేక పోయాను."

"అప్పట్లో నేను తెలుసుకున్నా చేసేదేమీ లేదుగా"

అని వెనక్కు వాలింది.

"ఏమీ లేకపోవటమేమిటి? వాడి ఎదురుగుండా నువ్వు ఇంకొకడితో షికార్లు మొదలెడితే సరి..."

అని పళ్లు పటపట లాడించాడు.

అపరిమితమయిన వేదనను అణచుకుంటూన్న గంభీరముఖం అంతలో మారిపోయి, పకాల్న నవ్వింది లలిత.

"సాంసారిక విషయాలలో బ్రహ్మచారి సలహా ఇంతకన్నా యోగ్యంగా ఉండదులే. అయినా ఆ పాటి మాట సాహసం చూపించావు. అంతే చాలు. నీతో కలిసి తిరగమన్నావు కాదు".

అని గంభీరంగా కూర్చుని నిశితంగా అతని కన్నులలోకి చూసింది.

చూసిన లలిత చూపులు సరాసరి రామారావు హృదయంలో గిలిగింతలు పెట్టినట్లూ, అతని మనస్సును పలకరిస్తున్నట్టూ, అతని శరీర సర్వస్వాన్ని కాంక్షిస్తున్నట్టూ అనుకున్నాడు. ఒక్క సారిగా ఇన్నిటిని లొంగదీసుకోవటం కష్టమే అయింది. అయినా నిగ్రహించుకున్నాడు.

"నీ కవసరమనిపిస్తే నా అభ్యంతరం లేదు."

అని తలదించుకున్నాడు.

ఈ వాక్యాన్ని లలిత విన్నది. విన్నదికాని విననట్లే:

"అయితే త్వరలోనే ఆయన స్థితి జారిపోతున్నది. అవతల పుస్తకాలు దిగుమతీ కావటంలేదు. ఆయనని విడుదల కావటంలేదు. అయినా ఆయన

ఖర్చు మామూలుగానే ఉంది. ఈమధ్యనే యింకో కారుకొన్నారు. అది కూడా నా తృప్తికోసం. ఆయనకూ, ఆవిడకూ ఓ కారవసరం. నాకోసం పాత కారు ఉంచేశారు. సంవత్సరంలోగానే బహుశా బాంక్ బాలెన్సు ఏమీ ఉండకపోవచ్చు. అప్పుడు మాస్థితి.."

అని జేబురుమాల్ ఉండచుట్ట సాగింది.

"నీకేం భయంలేదు. నువ్వు ఏ క్షణంలో వచ్చినా ఈ ఇంటి సింహద్వారంలో నీకు స్వాగత వాక్యాలు లభిస్తాయి."

అన్నాడు రామారావు ఉత్సాహంతో.

"చాలు. ఆపాటి మాటంటే అదే పదివేలు. వస్తాను."

అని లలిత లేచి అడుగులు వేసింది.

ఆమె అడుగుల్లో అడుగులు వేస్తూ రామారావు గుమ్మంవరకూ సాగనంపి, కారు సందు మలుపు తిరిగే వరకూ అటే చూస్తూ నిలబడిపోయాడు.

2

లలిత రాత్రి తొమ్మిదింటివరకూ తిరిగి, తిరిగి ఇంటి కొచ్చేసరికి పూర్తిగా అలిసిపోయింది. కారు కాంపౌండులోనే ఉంచేసి, తాళాలుకూడా తీసుకోకుండా చక, చకా నాలుగడుగుల్లో తన గదిలోకి నడిచేసి, చీరా, జాకెట్ తీసేసి, టవల్ వల్లెవాటుగా వేసుకుని, స్నానాల గదివైపు నడిచేసింది. నీళ్లగదిలో అడుగు పెడ్తూ:

"ఒరేయ్ వెంకా, అన్నం వడ్డించేయ్యమనరా".

అనేసి లోపలకుపోయి తలుపు వేసుకుంది. వెంకడిచ్చిన జవాబు తలుపు వేసే చప్పుడులో లలిత విని పించుకోలేదు. ఆమె స్నానం అయి ఇవతల కొచ్చేసరికి వంటింట్లో ఏమీ శబ్దం వినబడకపోయే సరికి కొద్దిగా ఆశ్చర్యపడింది. డాబా మెట్లమీద, ఆరిపోతున్న లంకాకు చుట్టతో కుస్తీపడుతూన్న వెంకడు లలితకు నవ్వును కలిగించాడు. లలిత నవ్వుతూనే :

"వెంకన్నబాబూ!...వడ్డించమని చెప్పలేదూ?"

అని ఒక్క క్షణం ఆగింది.

వెంకడు చికాకుతో చుట్ట విసిరేసి వచ్చి :

"ఈ రోజునుంచి వంటమనిషిని మాన్పించేసి, ఆవిడ కివ్వాల్సిన లెఖ్ఖ యిచ్చేశారండి అయ్యగారు సాయంకాలంవచ్చి"

అన్నాడు.

ఒక్క క్షణం లలిత స్తబ్ధురాలయింది. రంగారావు తనతో చెప్పకుండా ఇంటి వ్యవహారాల్లో జోక్యం కలిగించుకోడాని కిదే ప్రథమం. అయినా దిగజారుతూన్న స్థితిని గుర్తిస్తున్నందుకు కొంత సంతోష పడింది.

"నిన్నుకూడా మాన్పిస్తానన్నారా?"

"ఏమోనండి, నన్ను బాబుగారు మానిపించినా మీ పాదాలుమాత్రం వదలను. అమ్మగారూ, డ్రైవర్ని కూడా ఇంక రావద్దన్నారండి"

"ఔను, ఆయనకారు ఆయనే నడుపుకుంటారు. మామూలుకారు అవసరమయినప్పుడు నేనే తీసికెళ తాను. పోనీలే, బాబుగారు పొదుపు నేర్చుకుంటున్నారు. పైగా ఏ పనీ లేకపోతే నాకూ ఏమీ తోచటంలేదు. రేపట్నుంచి వంటపని కొత్త కాలక్షేపంగా ఉంటుంది"

అని నిట్టూర్చి లోపలకు నడిచింది.

3

లలిత రామారావుని కలుసుకున్న పదిహేను రోజుల అనంతరం యూనివర్సిటీలైబ్రరీలో చూశాడు. చూసినా నమ్మలేకపోయాడు. ఈ లైబ్రరీలో లలితకు పనేమిటో రామారావుకు అందలేదు. అందుకనే ఆమెను చూసి కూడా ఆమె లలిత కాదనుకున్నాడు. అనుకుని ముందుకు నడిచేశాడు.

"మిస్టర్ రామం!"

అని పిలుస్తూనే నిలబడింది లలిత.

రామారావు, నెగ్గలేకపోతూన్న సూచనలు కనపడి, చివరకు రిజైన్ చేయాల్సిన పరిస్థితిలోఉన్న చదరంగపు ఆటగాడిలా వెనుదిరిగి నిలబడ్డాడు.

"మీరు రోజూ వస్తూంటారా?"

"అప్పుడప్పుడు"

"నేను కృష్ణారావుగారి పెర్మిషన్ తీసుకున్నాను. కానీ, యూనివర్సిటీ అబ్బాయిల తంతు మీకు తెలుసుగా—ప్రశాంతంగా చదువుకునే అవ

కాశం ఇవ్వటంలేదు. ఆ ఉపకారం కాస్త చేయించ గలరా?"

"అంటే స్పెషల్ రూమ్ కావాలా?"

"అక్కర్లేదు. స్టూడెంట్సుహాల్ కాకుండా..."

"సరే, రా"

అని ముందుకు నడిచాడు.

లలిత అనుసరించింది.

రామారావు లలితను నేరుగా తన డిపార్టుమెంటు రూమ్‌కి తీసుకెళ్లాడు.

లలిత లైబ్రరీ ఆవరణ దాటుతూండగా కొద్దిగా శంకించి, ఒక్క నిమిషం నిలబడింది కానీ, ఏదో ఆత్మవిశ్వాసం అతని వెనకాలే నడిపించింది.

"అలా కూర్చో"

అన్నాడు రామారావు తన కుర్చీలో తాను కూర్చుంటూ.

టేబుల్‌కి అవతలవైపు నున్న కుర్చీలో లలిత కూర్చున్నది.

"కొంచెం కాఫీ తెప్పించనా?"

అని నెమ్మదిగా అడిగాడు.

లలిత తల ఊపింది.

అది తెప్పించటానికి అంగీకరిస్తున్నట్టో, అనంగీకారాన్ని సూచిస్తున్నట్టో మాత్రం రామారావుకి అర్థం కాలేదు. అయినా ఫ్లాస్క్ పంపించి తెప్పించ టానికే నిశ్చయించుకుని ఫోన్ తీసి "కాంటీన్" పిలిచాడు.

"అయితే ఇప్పుడు నీకు లైబ్రరీ అవసరమేమిటి?"

ప్రశ్నించాడు.

"ఇప్పుడు కాకపోతే ఇక ముందు తీరిక ఉండొద్దూ"

"అంటే?"

"అంత అర్థం కాకుండా ఉందా నా తెలుగు?"

"భాష కాదు, నాకర్థం కానిది భావం"

"భావార్థం కానిదే భాష మాత్రం ఎలా అర్థ మయినట్టూ?"

అని నవ్వింది.

రామారావు నవ్వలేదు. నవ్వడానికి ప్రయ త్నించనూ లేదు.

"బహుశా మీకు కోపం వస్తుందేమో, నేను కూడా నవలా, కథానికల పోటీకి వద్దామనుకుంటు న్నాను"

"వెరీ గుడ్, నా చేతనయిన సహాయం చేస్తాను. ప్రారంభిస్తూనే పోటీలో పాల్గొనాలనే కోరిక కల గటం మంచిదే"

"దానికేముందిలెండి, మీ యింటికొచ్చే బొద్దుగా, పొట్టిగా, కురిమట్టంగా ఉండే ఆయన ఇప్ప టికి రెండుమూడు వేగన్ల కాగితాలు ఖరాబు చేసినా- కనీసం-ఆయన అక్షరాలు కూడా గుండ్రపవ లేదని మీరే అన్నారుగా. అంచేత దీనికి అభ్యాసం కంటె అభినివేశం ఎక్కువవసరం కాదూ"

"ఔను. నేనూ అదే అంటున్నాను. నువ్వు పోటీకి వ్రాస్తూనే, ఈలోగా రెండు, మూడు పత్రిక లకు కూడా కథలూ, నాటికలూ వ్రాస్తూండవచ్చు. పైగా నువ్వు లిటరేచర్ దానివి కనక ఇంగ్లీషులో రాస్తే ఎక్కువగా లాభిస్తుంది"

"ఏది లాభిస్తే దానికే వ్రాస్తాను. నాలుగైదు నెలల్లో నేను నా రచనలతో పోషించుకో గలగాలి.."

"ఏమిటీ!"

"అంత ఆశ్చర్యం దేనికీ. పైగా నేనూ, ఆయనా కూడా నా కలం మీదనే కొంత కాలం బ్రతగ్గలగాలి. ఇది సాధ్యమవుతుందంటారా?"

"సాధ్యమో, అసాధ్యమో చెప్పలేను కాని నెలకు రెండూ, మూడు వందలొస్తాయి. బహుశా అప్పుడు నువ్వు క్రేప్‌సిల్కూ-అవీ-కట్ట లేవేమో"

ఆ ప్రమాదం లేదులే. పదేళ్ళకు సరిపోయే చీరలూ, జాకెట్లూ ఇంట్లో ఉన్నాయి. అయితే కనీ సం రెండువందలు తెచ్చుకోగల నంటావు."

"రాజులా...ఈ పోటీల్లో ఏ ఒకదాన్లో ఫసు వచ్చినా అయిదు వందలొస్తుంది"

"మీ ఆశీర్వాదం. నేనింక వెళ్లొస్తా. మీరొక్క ఉపకారం చెయ్యండి. అవసరమయినప్పుడు ఈ 'రూమ్' కొన్ని గంటలు నా కోసం వదిలేస్తూండండి. అత్యవసరం అయినప్పుడు ఫోను చేస్తే పలికి, కావల సిన లైబ్రరీ పుస్తకాలు మాత్రం యిస్తూండండి.

అని లేచింది లలిత.

"నువ్వు కారు మీద రాలేదా?"

"కారు లేకుండా రావడం అసంభవం"

"అయితే ఒక్క పావుగంట ఉండరాదూ, నేనూ వచ్చేస్తా"

"ఉందును కానీ, మెడికల్ కాలేజీ అమ్మాయిలిద్దరున్నారు. వాళ్లు ఫీలవుతారేమో క్షమించండి"

"ఫర్వా లేదులే. ఒక్క నిమిషం ఆగు. కాఫీకి పంపాం కదూ"

అని కూలబడ్డాడు కుర్చీలో. లలిత కాఫీ పూర్తి చేసి కదిలింది.

4

ఒక ప్రఖ్యాత తెలుగు మాసపత్రికలో లలిత మొదటి కథ ప్రచురింపబడింది. ఆ రోజున సాయంకాలం లలిత కారులో బయలుదేరి రామారావు ఇంటి దగ్గర ఆగింది. గేటుదాటి లోపల అడుగు పెట్టూంతగానే తోటమాలి వీరన్న అయ్యగారు ఊళ్లో లేరనీ, ఈ మెయిలులో దిగాలనీ చెప్పాడు. రామారావు ఊళ్లో లేడనగానే కొంత నీరసపడ్డ లలిత మెయిలులో దిగుతాడనే సరికి అపారమైన సంతోషాన్ని పొందింది. మళ్లీ కారులో కూర్చుంటుండగా వీరన్న వచ్చి:

"ఎవరో ఫోనుపిలుస్తున్నారు. కొంచెం కబురు చెప్పేసి వెళ్ళండి"

అని వంగి నిలబడ్డాడు.

లలితకు చికాకు కలిగింది. సరిగ్గా మెయిలు రావటానికి అయిదు నిమిషాల టైం ఉంది టైమ్‌టేబిల్ ప్రకారం. తక్షణం బయల్దేరితే అతన్ని స్టేషన్లో కలిసికోవొచ్చు. మధ్యలో ఈ ఫోన్ కాల్. బహుశా రామారావుని ఫోనులో పిల్చే వారెవరుంటారు? ఎవరేమిటే? అతని కొకగోడవా? ఒక లోకమా? ఒక వేళ రంగారావు పిలుస్తూంటే... ఈ ఆలోచన రాగానే కారుదిగి వీరన్న దగ్గర తాళాలు తీసుకుని లోపలకు నడిచి, ఫోను ఎత్తి:

"హలో!"

"ఎవరదీ? లలితా!"

"ఔనండీ, మీరెవరో తెలీటం లేదు"

"ఇప్పుడు నువ్వు మాట్లాడుతున్నది రామారావు ఇంటి దగ్గర్నుంచేనా?"

"అసలు మీరెవరో చెప్పకుండా ఏమిటీ అనవసర ప్రసంగం"

"అంతకోపం దేనికమ్మా లలితమ్మా...... నేను కనుక్కోలేననుకున్నావా, నువ్వెక్కడినుంచి మాట్లాడేదినూ? ముందు మీయింటికే 'రింగు' చేశా. ఎవరూ పలకలేదు. అప్పుడే అనుకున్నా; నువ్వు పత్రికతో రామారావుగారింటికి వెడతావని. అదికాదే, నువ్వు కథలూ, నాటకాలూ వ్రాస్తున్నట్టు కాస్త చెప్పకూడదుటే. ఇంతకీ నేనెవర్నో అర్థమయిందా? ఎక్స్ఛేంజ్, టెలిఫోన్ ఎక్స్ఛేంజి... తెలిసిందా!"

అంతవరకూ మాటలూ, ఆ తరువాయి నవ్వూ వినిపించాయి. లలితకు చికాకెక్కువయింది. అయినా ఎంతో పరిచితంగా, పైగా ఆ రోజుపత్రికలో పడ్డ తన కథ గురించీ, తను ఆకథతో రామారావు ఇంటికి...

"మీ రెవరో తెలీటం లేదు."

"రంగారావు, రామారావుల చేత 'సౌందర్యం' అని..."

"ఓస్! చంపేశావే...నువ్వటే....ఈ మధ్య రాజమండ్రీ వెళ్ళినట్టు విన్నానూ?"

"నువ్వు అంతే విన్నావు. రాజమండ్రీనుంచి బెజవాడ అక్కడనుంచి మరోవాడ యిలాతిప్పి, తిప్పి చివరకు ఇక్కడాఫీసులో క్లార్కుగా వేశారు. సరే కానీ...మరి డిన్నరెప్పుడే?"

"క్లార్కుగా ప్రమోట్ అయినందుకు నువ్విచ్చావాలా..."

"ఇంక చాల్లే...కొత్తగా రచయిత్రి వయినందుకు నువ్వే యివ్వాలి. లేకపోతే నీకు సజెషన్సు ఇస్తూ, పుస్తకాలు సప్లయిచేస్తూన్న రామారావుగారివ్వాలి. ఆయన్నే యిమ్మను శిష్యదక్షిణ."

"బాగా జ్ఞాపకం చేశావుకానీ, రామారావుగారు ఊరునుంచి ఈ మెయిలులో వస్తున్నారట. కొద్దిగా శ్రమపడి స్టేషన్‌కి మెయిలు ఎంతలో వస్తోందో కనుక్కుంటావ్?"

"అయితే ఆగు.........

మెయిల్ ఇప్పుడే ప్లాటుఫారంమీద ఆగుతోందిట, నువ్వు కారులో బయల్దేరి మా ఆఫీసుకివస్తే మనిద్దరం కలిసి ఆయనకోసం దారి కాయవచ్చు"

"రైట్! వస్తున్నా"

అంటూనే ఫోన్ అక్కడ ఉంచేసి తలుపులు కూడా వెయ్యకుండా చకచక వచ్చేసి కారులో కూర్చుంది.

* * * *

తనదగ్గర ప్రైవేటుగా చదివి హిందీ విశారద, ఇంటరు తెలుగూ ప్యాసయినందుకు సౌందర్యానికీ, తన సూచనలతో నడిచి తొలిరచనను ప్రముఖపత్రికలో ప్రకటించిన లలితకూ రామారావు తన యింటిదగ్గర డిన్నరిచ్చాడు. ఆ రాత్రే సౌందర్యం బి యే. పూర్తి చేయటానికీ, లలిత పోటీలన్నిటిలోను పాల్గొనడానికీ నిశ్చయాలు జరిగిపోయాయి. రాత్రి పదకొండింటికి లలితా, సౌందర్యం కలిసి వెళ్ళిపోయాక రామారావు డాబామీద పడుకుని అనంతాకాశంలో అసంఖ్యాక తారాతోరణాలను అవలోకిస్తూ ఆలోచించసాగాడు. మానవుడు జీవించినంతకాలంలో ఏదో ఒక పరమార్థాన్ని సాధించలేకపోతే వాడిజీవితం పరమవ్యర్థం. ఈనాడు తను ఇద్దరమ్మాయిల భవిష్యత్తును స్వర్ణమయం చేయగలుగుతున్నందుకు తనను తాను అభినందించుకున్నాడు. లెక్చరర్ ఉద్యోగంతో ఎందర్ని వృద్ధిలోనికి తెచ్చినా అది జీతానికి చేసే పని. ఇప్పుడు చేసేది నిస్స్వార్థకృషి! రామారావు తృప్తిగా నిట్టూర్చి గుండెలమీద చేతులు వేసుకు నిశ్చింతగా నిద్రపోయాడు.

5

ఆరోజు కారోజు రంగారావు ఇంటిపట్టునుండటమే అరుదయిపోతుంది; వచ్చినా ఏదో రెండు, మూడునిమిషాలుండటం, ఇంతలో 'ఫోన్ కాల్' రావటం వెళ్లిపోతూండటం మాత్రమే జరుగుతున్నది. కొంతకాలంవరకూ లలిత—కాపురాని కొచ్చిన తొలి రోజులలో వలెనే—స్మిత శ్రీ రోచిఃపరిపూర్ణవదనంతో ఆహ్వానించటం సాగించింది, కానీ రంగారావు ఆ స్వాగతాలకు విశేషతను ప్రసాదించకపోయేసరికి నిర్లిప్తంగా ఊరుకో సాగింది. అది రంగారావులో ఏవిధమయిన పరిణామాన్ని తేలేదు సరికదా; లలిత నిర్లిప్తంగా ఉండటమే తనకు కొంత బెడదను తగ్గించినట్లు తృప్తిపడసాగాడు. ఒకటి, రెండుమాసాల నుంచి యిద్దరూ ఒకరిముఖం ఒకరు చూచుకోవటం కూడా ఏ రెండు, మూడుసారులో జరిగిందేమో! అంతే.

ఇందులో చమత్కారం ఏమిటంటే—లలితను పిలిచి: "నీకూ నాకూ ఈ రోజునుంచీ ఏవిధమయిన సంబంధమూ లేదు. నీ దారి నువ్వు చూచుకోవొచ్చు" అని రంగారావూ అనలేదు. రంగారావుని గుమ్మంలో నిలబెట్టి, సామానంతా కారులో ఎక్కించి "ఇంక మనిద్దరికీ కాపరం పొసగదు. నేను వెడుతున్నా" అని లలితా చెప్పలేదు. రంగారావు—లలితా భార్యాభర్తలని ఎరిగిన వారు మాత్రం వారిద్దరూ సంసార సుఖాలను అనుభవిస్తున్నారనే భావిస్తున్నారు. ఒక్క రామారావుకి తప్ప మిగిలిన ఎవరికీ జరుగుతూన్న కథ ఏమిటో తెలీదు. కొత్తగా ట్రాన్స్ఫరయిన 'సౌందర్యం' కొద్దిగా తెలుసుకుందేమో; అంతే! కాలం గడుస్తున్న కొద్దీ లలితకు ఉత్తరాల సంఖ్య పెరుగుతున్నది; ఇతఃపూర్వం రంగారావు తాలూకు టపా యేరోజూ ఓ సంచీలో వచ్చేది; ఇప్పుడది సన్నబడింది; ఎప్పుడో సరోజినీ, శారదా, హైమవతీ ఓ కవరు వ్రాసేవారు లలితకు, అంతకు మించిన ఉత్తరాలు లలితకు లేవు. ఈ రోజున ఆమె కనీసం నాలుగైదు కార్డులూ, ఒకటి రెండు కవర్లూ, అయిదారు బుక్ పోస్టులూ, వారానికి ఒకటి రెండు మనియార్డర్లూ అందుకుంటూన్నది. లలితకు తెలుగులో వ్రాయటంకంటె ఇంగ్లీషులో వ్రాయటం మరీ తేలికయింది; తేలికే కాదు ఇంగ్లీషు పత్రికాధిపతుల ప్రోత్సాహం, సహకారాలు తెలుగువారికన్న ఎన్నో రెట్లు ఎక్కువగా కనిపించాయి; అయినా మొత్తంమీద తెలుగులోనే ఎక్కువగా వ్రాసేది. అయిదారు మాసాలు తిరిగేసరికి 'లలిత' ఉన్నత శ్రేణి కథకులలో పరిగణనకు వచ్చింది.

'ఒక ప్రసిద్ధ మాసపత్రిక నడిపిన నవల పోటీలో లలిత వ్రాసిన ఒక కథ ప్రథమ బహుమానాన్ని పొందింది. అదే నవలను సర్వహక్కులతో పన్నెండు వందలకు కొన్నారు ఉదాత్త ప్రచురణ సంస్థవారు. లలిత అనుమతితోనే ఈ కాంట్రాక్టు 'ఆ పత్రికా సంపాదకవర్గం చేసి—పన్నెండు వందలకూ బహుమతి మొత్తం అయిదువందలూ కలిపి, మరో మూడు వందలు ఇంకో నవలకు అడ్వాన్సుగా యిస్తూ మొత్తం రెండు వేలకు 'చెక్' పంపారు. పదిహేను రోజులు తిరగకుండానే మరొక వారపత్రిక కథానికల పోటీలో ద్వితీయ బహుమతి మూడు వందలూ, దాని ఇంగ్లీషు అనువాదపు సర్వహక్కులకు రెండు వందలూ కలిపి

అయిగురవందలకు చెక్కు వచ్చింది. ఇవికాక మామూలుగా వచ్చే పదిహేనులూ, పాతికలూ వస్తూనే ఉన్నాయి. ఖర్చయినది పోగా లలిత 'బాంక్-బుక్' లో సంవత్సరం తిరిగేసరికి మూడు వేల రెండు వందలు తేలింది. ఆమె పుస్తకాన్ని టేబిల్ సొరుగులో పడేసి ఒక పెద్దనిట్టూర్పు విడిచి, విడిచిన నిట్టూర్పుతో ఎంతో భారాన్ని వదిలేసి, సంతృప్తిగా సోఫాలో వాలింది.

*　　*　　*　　*

ఆ రోజు నే పోస్టులో వచ్చిన, లలిత బహుమతి పొందిన నవల చదివి, భారంగా నిట్టూర్చి, సోఫాలోంచి లేస్తూండగా లలిత ప్రవేశించింది. ప్రవేశిస్తూనే చేతిలో ఉన్న 'బాగ్'లోంచి ఓ కాపీ అతని కందించి:

"మీరు అడిగినా చూపించకుండా పంపేశాను. మీ అభిశాపాలు తినక్కర్లేకుండా ఇది నాకు రెండు వేలు చేసి పెట్టింది. చదివి దీనిమీద మీ అభిప్రాయం చెప్తే కాని నాకు తృప్తిగా ఉండదు."

అని పేము కుర్చీలో కూర్చుంది.

"ఇప్పుడే పూర్తి చేశాను. కాని ... నువ్వు నీ జీవితాన్నే ప్రప్రథమంగా నవలకు ఇతివృత్తం చేసి యింత కౌశలంతో నిర్వహించగలవనుకోలేదు. పూర్తిగా చదివాక రంగడు జిల్లేడుపూవలానూ, నువ్వు జాజిమల్లిలానూ..."

తలవంచుకుని, కిటికీలోకి చూస్తూ ఉపన్యాస ధోరణిలో సాగిపోతున్నాడు. లలిత అంతవరకూ ఆగింది, కాని, తను ఉద్దేశించిన భావమే అయినా - తనభర్తనూ తననూ మూడోవ్యక్తి ఆ విధంగా పోల్చటం ఆమెకు నచ్చక :

"నా ఊహ అదికాదు"

అని కొంచెం తీవ్రంగానే అంది.

"విమర్శకుడికి అలా అనిపించింది, పాఠకుడికీ అదే తోస్తుంది, ఇందర్నీ నువ్వు ప్రతిమాలి వాళ్ళ అభిప్రాయాలు మార్చలేవుగా...అయినా ఇది ఒక్కసారి రంగడిచేత చదివించాలి. అప్పుడు కానీ..."

అని యింకా చెప్పబోతున్నాడు.

"అతిమాత్రం వస్తు... నిన్న సాయంత్రం యింటి కొచ్చినప్పుడు అడిగారు, 'నువ్వేదో రాస్తున్నావుట' అని. అయితే ఆ ప్రశ్న నావైపు చూసికానీ, నన్ను సంబోధించికానీ అడగలేదు. గదిలో ఆయనా, నేనూ తప్ప ఇంకెవరూ లేనిమాట వాస్తవమే అయినా, కట్టుకొన్న పెళ్ళాంతో మాట్లాడే విధానం అదేనా అనిపించి నేను జవాబివ్వలేదు. "ఫరవాలేదులే— ఈ దేశంలో ఆడ రచయితలకు సౌఖ్యం బాగానే ఉంటుంది. ఎప్పుడయినా అవసరమయితే మన బంధుత్వ రీత్యా కాకపోతే పూర్వస్నేహాన్ని దృష్టిలో ఉంచుకునయినా కొంత సాయం చేస్తువుగాని" అని నవ్వుతూ వెళ్ళిపోయారు. అలా మాట్లాడుతున్నప్పుడు ఆయన సోఫాలో కూర్చుని మేజోళ్లు ఎక్కించుకుంటూండటంవల్ల ఆయన ముఖంలో ఏ భావం ద్యోతకమవుతున్నదీ గుర్తించలేక ఊరుకున్నాను. లేకపోతే రెండు భుజాలూ పట్టుకు నిలబెట్టి, ఆయన కళ్ళల్లో కళ్ళుంచి "మీకూ — నాకూ ఉన్న బాంధవ్యమేమిటి? మనిద్దరం భార్యాభర్తలం. భార్యాభర్తలమధ్య ఉండేది స్నేహమే కాని బంధుత్వం కాదు" అందామనుకున్నాను. అనుకున్నానంతే."

అని దిగులుగా తలవంచింది.

"అంతటి మూర్ఖుడియందు స్నేహానికి మాత్రం విలువేమిటి?"

అని ఛీత్కరించాడు రామారావు.

"మిస్టర్ రామం, ఏ విషయంలోనయినా మీ గుణశీలానికి గౌరవం యివ్వగలను కానీ, నా భర్తను నా ముందుమాత్రం మీ యిష్టంవచ్చినట్టూ అంటే సహించలేను."

అని కొంత తీవ్రంగానే అంది.

"అది నీ తప్పుకాదులే. ఈ దేశపుస్త్రీల రక్తనాళాలలో పట్టేసిన వ్యాధి అది" అని నిట్టూర్చాడు.

"ఆ వ్యాధికూడా లేకపోతే ఈ దేశంలో ఆడదానికున్న ప్రత్యేకతేమిటి చెప్తారూ" అని చిత్రంగా నవ్వింది.

లలిత నవ్వు రామారావు మనస్సుని మాఘమాసపు పొగమంచులా ఆవరించేసి, అతని హృదయంమీద సమ్మెటపెట్టు పెట్టింది. లలిత వాక్యం సిద్ధాంతాన్ని ఎంత తీవ్రంగా బలపరుస్తున్నదో, ఆమె నవ్విన నవ్వు అంత తీవ్రంగా వ్యతిరేకిస్తున్నట్టు వినిపించింది. అయితే లలిత నవ్వుతో ఏకీభవించాలో, ఆమె వాక్యాన్ని ప్రతిఘటించాలో మాత్రం రామారావు

కర్ధం కాలేదు. కొద్దిక్షణాలు అప్రతిభుడయిపోయాడు. స్త్రీ బుద్ధి ప్రత్యగ్రమయినప్పుడు పురుషుడి తర్క కర్కశత్వం ఏమీ సాధించలేదని నిశ్చయించుకున్నాడు. రామారావు సందిగ్ధంలో పడ్డట్టు గమనించింది లలిత. ప్రసంగాన్ని మార్చకపోతే మరీ బాధగా ఉంటుం దనుకుంది.

"ఇంతకూ గెటప్, ప్రింటింగ్ వగయిరా లెలా ఉన్నాయో..."

అని ఆగింది ఆతురతతో అతనివైపు చూస్తూ.

"ఈ పబ్లిషర్‌ని నువ్వెరగవనుకుంటాను. ఔను, అసలు వాళ్ళు నీతో మాట్లాడలేదుగా. వాడు నా క్లాస్ మేట్ లే ఇంటర్ వరకూ. యూనివర్సిటీలో మాత్రం నేను లిటరేచర్ తీసుకుంటే, వాడు కామర్స్ పూర్తిచేశాడు. అప్పుడే వాడికి ప్రెస్సు పెట్టాలని ఉండేది."

"అయితే యింతా మీ చలవేనన్నమాట. వాళ్ళో చెప్పకుండా కూడా మీరు ఎన్నో ఉపకారాలు చేస్తున్నారు."

"ఇప్పటికే ఇది చెప్పకపోదును. ఈ విషయం నీకు ముందుగా తెలిసిపోతే నీ ప్రతిభమీదకంటే నా సహకారం మీదనే నీకు విశ్వాసం ఏర్పడుతుంది. అప్పుడు నువ్వింత వృద్ధిలోకి రాలేవు. నువ్వు ఈనాడింతగా రాణిస్తున్నావంటే ఈ రహస్యం తెలీకపోవటంవల్లనే. అలా కాని పక్షంలో నువ్వేది వ్రాస్తే అదే అచ్చవుతుందని నమ్మి కృషిలో లోపం చేస్తావు."

"కావచ్చు... కానీ... నేనెంత ప్రతిభావంతురాల్నయినా మీ సహకారం లేకపోతే నేనింత త్వరలో అభివృద్ధిలోకి వచ్చేదాన్ని కాదు. నాకన్న ప్రతిభాసంపత్తి కలవారెందరు లేరు; అవకాశం, సహకారాలు లేక..."

అని ఆగింది లలిత.

"నువ్వు చెప్పింది పూర్తిగా అసత్యమనలేను"

అని, సిగరెట్ ముట్టించాడు.

"సరేలెండి... దీనికేం గాని మీతో ఒక ముఖ్య విషయం మాట్లాడుదామని వచ్చాను."

"ఏం... రంగదేవన్నా మితిమీరుతున్నాడా?"

"అదేమంత పెద్ద విషయం కాదు"

అని ఎడమ కన్నరమూసి చూసింది.

"అంటే?"

కొంచెం తీవ్రంగా పలికింది రామారావు కంఠం.

"అబ్బే, అలాంటిదేమీ లేదు. పైగా మీరు ఊహించేటంత మనిషి కాదాయన. మనుషుల్ని అర్థం చేసుకోవటంలో మీ రింకా అనుభవం సంపాదించాలి. అసలు మేష్టారూ, మీరు పెళ్ళి చేసుకుంటే కానీ ఇలాటి విషయాలూహించలేరండీ"

అని చమత్కారంగా నవ్వింది. లలిత పెదవుల కదలికతోనే నవ్వు నాపితే రామారావుకి అందేది కాదు, చిత్రస్వరంతో ఆమె నవ్వటంతో రామారావు ఆమె వైపు చూశాడు.

నవ్వనేదేమిటో నువ్వయినా అర్థం చేసుకుంటున్నావా?"

"నా నవల చదివినట్లు ఇప్పుడు నమ్మాను. సరిగ్గా అదే వాక్యం నా ఆఖరు అధ్యాయంలో వాడాను"

అంటూనే నవ్వింది.

"నవలలూ-నాటకాలూ కావు లలితా జీవితాలు."

"నమ్మలేను, ఇప్పుడే అన్నారు-ఆ నవల-నా జీవితమే నని"

"ఎక్కడో కలుస్తాయి అలాంటివి"

"అలానే మీ జీవితమూనూ"

"అంటే?"

"నేని సాహసం చేస్తే మీరేమీ అనుకోరు గదా"

అని సోఫాలోనించి లేచి నిలబడింది.

ఒక్క క్షణం రామారావు కనులముందు, మనసు ముందు అంధకారం తాండవించింది. లలిత వాక్యాన్ని పూర్తి చేసి, లేచి నిలబడేలోగా రామారావు మనస్సు మహాఝుంఝుంలో ఊగిసలాడి, శరీర మంతా చెమటలు పట్టించేసింది.

"మీరు-సౌందర్యాన్ని పెళ్ళిచేసుకోవాలి"

అంటూ వీధిలోకి నడిచేసింది.

8

"ఈ మధ్య రంగారావు ఇంటిదగ్గరే ఎక్కువగా ఉంటున్నట్టున్నారు"

అంతర్వత్ని

గది గడప దాటుతూనే అన్నది, సౌందర్యం.

"ఔను...వస్తూనే ఈ ప్రశ్న వెయ్యాలనిపించిందేం?"

అంది, లలిత సౌందర్యం ప్రశ్నకు కొద్దిగా నొచ్చుకున్నా, ఆ భావం వ్యక్తంకాకుండా చేస్తూ.

"ఆఁ! నాలుగయిదు రోజుల్నుంచీ నేను లోపల కొస్తూండగా ఆయన గేటు దాటుతూండటమో, నేను సరిగ్గా మీ రోడ్డుమలుపు తిరిగేసరికి ఆయన కారులో ఎదురయి 'విష్' చేస్తూండటమో జరుగుతోంది లే"

అని నవ్వుతూ లలిత ప్రక్కగా కూర్చుంది, సౌందర్యం.

"బహుశా మీ పెళ్ళి వచ్చే నెలలోనే జరుగుతుందనుకుంటా"

అని ప్రసంగాన్ని మార్చేసింది లలిత.

"ఏమోనమ్మా, అంతా నువ్వు చేశావు అసలు నాకు..."

"ఏమిటోయ్ అసలు నీకూ..."

"ఏమీ లేదూ. ఇప్పుడు చెంగుకుగానీ, కొత్తగా మొదలుపెట్టిన నవల ఎంతవరకూ వచ్చింది?"

"నువ్వు అడిగేవరకూ నాకు గుర్తేలేదు సుమీ; నాలుగయిదు ప్రకరణాలు కాబోలు పూర్తిచేశా... అంతలో — సరిగ్గా ఈ వేళకి వారం పూర్తయింది — మీ చెల్లి వచ్చి పట్టుకు చక్కాపోయింది. వ్రాస్తున్నది పట్టుకుపోతే ఎలా ఉంటుందో చిన్నపిల్లకేం తెలుసూ?"

"ఈ కోతలకేం లే, నీకంత వ్రాయాలని ఉంటే కొత్త ప్రకరణం ప్రారంభించనూ గలవు, లేదా... ఒక్క ట్రిప్ కొట్టేసి తెచ్చుకురాగలవు. అసలు సంగతి దాస్తావేం? బావగారు ఇంటిపట్టున ఎక్కువగా ఉంటున్నట్టున్నారు. అందుచేత తీరిక చిక్కటం లేదు. పోనీలెద్దూ, అవప్పుడైనా పూర్తి చేసుకోవచ్చు; ఆయన మనసు మారింది. అదే పది వేలు..."

అంటూండగానే రామారావు ప్రవేశించాడు.

రామారావు ప్రవేశంతో ఒక్కసారిగా లేచి నిలబడి పైటచెంగు భుజంమీంచి లాగి కప్పుకుంటూ, సిగ్గుగా తలవాల్చింది, సౌందర్యం. లలిత నవ్వునాపుకోలేక, అక్కడికీ చెంగు ముఖానికి చాటుచేసుకుని, తల ప్రక్కకు తిప్పింది. రామారావు ఎంత దూకుడుగా ప్రవేశించాడో, అంత ఆకస్మికంగానూ నిలబడి పోయాడు. ఒక్క క్షణం అతని ఆలోచన పనిచెయ్య లేదు.

లలిత ఓపిక పట్టలేక;

"రండి మేష్టారూ కూర్చోండి, కొత్త పెళ్ళి కూతుర్ని అంతసేపు నిలబెట్టి చూస్తే బెదిరిపోతుంది"

"ఏమిటో నీ పిచ్చికానీ లలితక్కా, ఆయనకు నాకన్న అందంలో, చదువులో, అన్నిటిలో ఎక్కువయిన వాళ్ళే దొరుకుతారు; పది, పదిహేను వేలు కట్నంకూడా యిస్తారు"

"చాలా దుర్భరంగా ఉంది ప్రసంగం"

అంటూ నవ్వుతూ కూర్చున్నాడు రామారావు.

"కట్నమూ? విషయమూ? దుర్భరంగా ఉన్న దేమిటి గురూత్తమా!"

అని పకాల్న నవ్వింది లలిత.

లలితతో కలిసి యిద్దరూ నవ్వారు.

"ఈ విషయాన్ని ప్రస్తావించబోయే ముందు నువ్వు ఒక్క విషయాన్ని మరిచిపోయావేమో అనిపిస్తోంది"

అని ఆగాడు రామారావు.

"అసలు మనం ఏ విషయాలూ మాట్లాడుకోకుండానే ఇది పెళ్ళికూతురులా సిగ్గునీ, మీరు పెళ్ళికొడుకులా హిరణ్యాక్ష వరాలనూ......"

"కాస్సేపు శ్రద్ధగా వింటావూ?"

"సీరియస్ గా వింటాం చెప్పండి"

అని ఒక చేత్తో తన నోరూ, రెండో చేత్తో సౌందర్యం నోరూ మూసేసింది.

రామారావు నవ్వాడు; నవ్వువచ్చికాదు, కోపం వచ్చి నవ్వాడు.

లలిత నవ్వింది, నవ్వకూడదనుకుంటూ సౌందర్యం నవ్వింది.

ఒక్క క్షణంలో వాతావరణంలో ప్రశాంతత ఏర్పడింది. కిటికీలోంచి మలయమారుతం వీచే సావకాశం లేక చల్లగాలి మాత్రమే సముద్రపు హోరుతో వస్తున్నది. కొద్దిగా కనుచీకటి పడుతున్నా గదిలో మనుషుల పోలికలు తెలీనంత స్థితి రాలేదు. అయినా సౌందర్యం లేచి 'స్విచ్' వేసింది. పసుపురంగు దీపం వెలిగింది.

"శాభాషా మాస్టారూ, అప్పుడే గదిలో పెళ్లి కళొచ్చింది పసుపు దీపంతో"

అంది లలిత.

సౌందర్యం, వెలుగుతున్న దీపాన్ని అలానే ఉంచి యింకో స్విచ్ నొక్కింది. మెర్క్యురీ దీపం వెలిగింది.

"శాభాషా మాస్టారూ, బుద్ధి పాదరసంలా పని చెయ్యాలి."

అంది లలిత నవ్వుతూ, పైట చెంగు చివర నలిపి చెవిలో తిప్పుకుంటూ.

"ఇంతకూ నా సందేహం విన లేదు"

అన్నాడు రామారావు.

"అంతకంటే చెప్ప లేదంటే బావుంటుంది... ఏమే సుందరీ...ఔను కాని మా-స్టా-రూ-చక్కగా సుందరీ! అని పిలవక సౌందర్యం ఏమిటండీ?"

"అది రంగడి పిచ్చితే. వాడికి విషయం దొరికినా దాన్ని తద్ధితం చేసి కాని పలకడు. అందులో నామ వాచకాలు దొరికితే... మొదట్లో నన్ను 'లాలిత్యం' అని పిల్చేవాడు గుర్తు లేదూ? అలాగే..."

"మీ రీ వివరణంతా చేస్తున్నారు కానీ..."

"చెప్తున్నా...బహుశా మా పెళ్ళి జరగటం నిశ్చయమయితే..."

"అయితే అనకండి. అదెప్పుడో నిశ్చయం అయి పోయింది... పెళ్ళి జరిగాక అనండి"

"ఆ మాటే నేనూ అంటూంటె..."

"అది అనేశారూ. తరువాయి కానీండి"

అంటూనే సుందరి చేతిని తన పిడికిలిలోకి తీసుకుంది.

"పెద్ద విశేషం కాదు కానీ, అప్పుడు మా యిద్దరిలో ఒకరం ఉద్యోగం మానాల్సి వస్తుంది".

"ఓస్...ఎవరు మానేసినా మానెయ్యొచ్చు. ఏం—మీకు సర్వీసుమీద విసుగు పుట్టిందా?"

అని సుందరివైపు చూస్తూ కన్ను మీటింది. అయినా సుందరి ఆగక:

"అందుకు నాకేమీ అభ్యంతరం లేదు. ఇరవై యేళ్లు పైబడ్డా పెళ్ళికాక, ఇంటరు ప్యాసయి యింటికి భారంగా, నాన్న యెదురుగా ఓ భూతంలా ఉండటం ఇష్టంలేక సర్వీసులో చేరాను"

అంది.

"సర్వీసు పూర్తిగా చంపేశావే. టెంపో తెగిపోయింది మేష్టారూ?"

అంది లలిత లేచి నిలబడి.

రామారావు ముఖంలో ప్రసన్నత ప్రవహించింది.

సుందరి హృదయవనసీమలో మల్లెలు విరిసి మోముపై గుబాళించినవి.

ఆ ముహూర్తంలో లలిత ఇరువురి చేతులూ కలిపి తన గదిలోకి తీసికెళ్ళి, ద్వారబంధం మీదున్న పార్వతీ—పరమేశ్వరుల పాలశిలా విగ్రహాలకు నమస్కరింప జేసింది.

"ఇంక ముహూర్తాలూ, మంగళసూత్రాలూ, పెద్దలూ, పేరంటాలూ తరువాయి విషయాలు. మీకు గుర్తుందా మేష్టారూ, ఆ రోజు సాయంకాలం మా యిద్దరినీ యిలానే ఇక్కడే కలిపారు మీరు"

అని సిగ్గుతో తలవాల్చి, క్రీగంటితో పక్క గోడమీదున్న తన పెళ్లిఫొటో వైపు చూసింది. అదే క్షణంలో సుందరీ—రామారావులు ఒకరివైపొకరు చిరుసిగ్గుతో చూచుకున్నారు.

"ఈ రాత్రి ఇక్కడే ఆగిపొండి. ఆయన ఒక్క గంటలో వచ్చేస్తానని చెప్పారు. ఏకంగా భోం చేసేద్దాం...అదిగో కారు హారన్...వారే...వచ్చేస్తున్నారు. కూడా మా చెల్లి మరోయిద్దరమ్మాయిలూ వస్తున్నట్టున్నారే" అని చకచక వరండాలోకి నడిచి స్వాగత మిచ్చింది లలిత.

9

"అందుకన్నమాట రంగడు ఈ ఆరుమాసాల నుంచీ ఇంటివద్దరుంటూంట" అన్నాడు రామారావు ప్రసంగ మధ్యంలో.

"అంటే?"

అంది లలిత, నోట్లు లెక్క పెట్టి 'బాగ్' లో పెడుతూ.

"అంత అజ్ఞానిని కాదు లలితా! ఒక్కసారిగా బాంక్‌లో ఉన్న సొమ్మంతా తీసికోవలసిన అవసరం ఇంతలో నీకేమిటొచ్చింది?"

"ఏదయినా ఉంటుంది. అంతా చేస్తే మొత్తం అయిదు వేలు లేదు, నా సంపాదన"

"కావచ్చు, కానీ...రంగడివగ్గర డబ్బు పూర్తిగా అయిపోయి ఉంటుంది. వ్యాపారంలో పెద్ద దెబ్బ తిన్నాడు. అందులో వరదలికి రాజమండ్రీలో పేపరు గోడౌను పూర్తిగా లాగేసిందని విన్నాను. ఇప్పుడు మళ్ళీ వాడికి పెట్టుబడి కావాలి. వ్యాపారంలో మునిగి

పోయినవాణ్ణి ఉద్ధరించటానికి ఎవరూ ముందుకురారు. అందుకనీ...అయినా డాబా తణఖా పెడ్తే..."

"ఉచితంగా యిచ్చే సలహాలలో ఔచిత్యం ఉంటే ఎంత బావుంటుంది రామం...పోనీలే, భార్య దగ్గర అయిదు వేలు బాంకిలో మూలుగు తూంటేగా భర్తకి ఇల్లు తణఖా పెట్టవలసిన అవసరం!"

"వాడి కీనాటివరకూ భార్యా-భర్తృ సంబంధ జ్ఞానం నశించింది కనక"

"అంతలో అనుబంధం చెడుతుందా?"

అని నవ్వింది లలిత.

"అయితే నీ సంపాదన కూడా వాడి తిరుగుళ్ళకు ధారపోస్తున్నానన్నమాట"

"మీరింత నీచంగా ఊహిస్తారనుకోలేదు, క్షమించండి - కొంచెం కటువుగా మాట్లాడినట్లు న్నాను. మీరే నాస్థితిలో ఉంటే మీరు కూడా నేను చేస్తున్నట్టే చెయ్యాలి నాకు సంసారం గట్టి బంధమవుతుంది"

అని తల ప్రక్కకు తిప్పింది. అంతలో చేతిలో జేబురుమాల్ ఊపుకుంటూ వస్తున్న సుందరి కనిపించింది. లలిత తమాయించుకుని :

"మిమ్మల్ని ఒక ప్రశ్న అడగుతున్నాను. మొత్తం పది వేలతో ఆయన పబ్లిషింగ్ హౌస్ ప్రారంభిస్తున్నారు. మా దగ్గర అయిదు వేలున్నాయి. మీరూ అయిదు వేలిస్తే......"

"నేనంత చవటని కాదు లలితా"

అని రామారావు కోపంగా అంటుండగా ప్రవేశించిన సుందరి ఇరువురినీ చూచి ఒక్క క్షణం స్తంభించి నిలబడి :

"ఏదో చాలా తీవ్రంగా వాదిస్తున్నట్టుంది" అంటూ లలిత దగ్గిరకూర్చుంది.

"వ్యాపారానికి సీరియస్ నెస్ అవసరం లే, అయితే మిష్టర్ రామం, మీకు షేర్ తీసికోవటం సుతరామూ ఇష్టం లేనట్లుంది? ఈ అయిదు వేలూ మీరిచ్చేస్తే బాగాలేదు. లేకపోతే..."

అని లలిత చెప్తూండగా నే :

లేకపోతే డాబా అమ్మేసుకుంటాడా? వీల్లేదని చెప్పు; నీకు గుర్తు లేదేమో, డాబా నీ పేరఉంది..."

అని తీవ్రంగా పలికాడు.

"అబ్బబ్బ! మీరంత హైరాను పడిపోతే ఎలా?"

అంది లలిత నవ్వుతూ, సుందరివైపు చూసి.

"అసలేమిటో నాతో చెప్పవే; ఆయనకేమంటి వేం తెలుసూ, వండిపెట్టి పులుసులో పులుపు సరి పోయిందా అంటే 'బాగానే ఉంది' అంటారే కాని, ఏం కావాలో తెలీదాయనకు"

అంది సుందరి లలితమీదికి జరిగి, ఆమె తల తన వైపుకు త్రిప్పిపట్టుకుని.

"చెప్పు...ఆవిడ తీరుస్తుంది నీ కోరిక"

అని గట్టిగా అగ్గి పుల్ల కొట్టి, సిగరెట్ ముట్టించాడు.

"మరేం లేదు, ఈ అయిదు వేలతో స్టాకు తీసుకుని హైదరాబాద్‌లో వ్యాపారం చేస్తే సంవత్సరంలో రెట్టింపు తియ్యవచ్చు. కాని ఈ సంవత్సరంలో పదివేలూ పెడ్తే సుమారు పాతిక వేలు రావొచ్చు"

అంది లలిత.

నేను వాణ్ణి నమ్మను లలితా; పెళ్ళయిన నాలు గేళ్ళు తిరక్కుండా కట్టుకున్న పెళ్ళాం సంతానవతి కాలేదని సంవత్సరంనర నానాహింసలూ పెట్టి, అన్ని తిరుగుళ్ళూ తిరిగి, వ్యాపారంలో సర్వనాశనం అయి..."

ఉపన్యాస ధోరణిలో పోతూన్న రామారావుని ఆపటానికి ఏం తోచక : "చాల్లెద్దురూ...మీకన్నీ అలాగే కనిపిస్తాయి. లలిత కిప్పుడు అయిదో నెల... తెలుసా?"

అని లలితతో వంటింట్లోకి నడిచేసింది, సుందరి.

'W - H - A - T!!' (హ్వా...ట్!!)

అని రామారావు సోఫాలో వెనక్కు వాలాడు. రెండు కాళ్లూ మేజామీద ఉంచుతూ. వంటింట్లోంచి కిలకిలలు వినిపిస్తున్నాయి. గేట్లో రంగారావు కారు హారన్ ఆగకుండా మ్రోగుతోంది. "ఒరేయ్, రావుడూ!" అన్న రంగడి చిన్ననాటికేక రామారావుని అమాంతం కారు దగ్గరికి నడిపించింది.

నాగార్జునుడు: నాగార్జునకొండ

శ్రీ చీమకుర్తి శేషగిరిరావు

విశ్వసంస్కృతి ఒక మహాప్రవాహము. వివిధ భూములనుండి వచ్చు వివిధోపనదులే మహాప్రవాహమున జేరి నానాట దానిని బలిష్ఠ మొనర్చినవి. ఒనర్చుచున్నవి. ఒక్కొక్క కాలమున నొక్కొక్క దేశము ప్రముఖత వహించి తన విజ్ఞాన స్రవంతి నీ మహాప్రవాహమున సంగమింపజేసినది. వేదకాలమున సప్తసింధు ప్రాంతము, బుద్ధదేవుని కాలమున కోసల, కాశీ, మగధ ప్రాంతములు, గ్రీకు తత్త్వవేత్తల కాలమున యవన భూమి, టోలమీల కాలమున అలెగ్జాండ్రియా యిట్టి పుణ్యమునకు నోచుకొన్నవి; విశ్వసంస్కృతీ చరిత్రయందు గణనీయస్థానముల నాక్రమించినవి.

అట్టి భాగ్యమే కృష్ణాతీరస్థ ఆంధ్రభూమికి, క్రైస్తవ శకారంభ కాలమున సిద్ధించినది. ఇట నానాడు బయలుదేరిన మహాయానమాధ్యమిక వాదము, తత్త్వశాస్త్రమున నొక నూతన యుగమునకు ప్రాతిపదిక వేసినది. దీని మూలస్థానము శ్రీపర్వతము; ఆ వాదప్రవక్త శ్రీ నాగార్జునుడు. ఆ శ్రీ పర్వతమే నేటి నాగార్జున కొండ.

ఆ నాగార్జునుడు బౌద్ధమత పీఠాధిపతులలో పదునాలుగవ వాడు.

ఈ నాడు నాగార్జునకొండ ప్రాంతము చైతన్య రహితము. కాని ఆనాడది ఒక పుణ్యభూమి. ఒక మహావిహారము, ఒక సుప్రసిద్ధ విద్యాపీఠము.

నాగార్జునుని చరణ సన్నిధిని తత్త్వ రహస్యముల గ్రహించుటకు నేల నాలుగుచెరగులనుండి జిజ్ఞాసువు లానాడిచ్చటికి వచ్చెడివారు. వివిధ దేశముల ప్రభువులు, తమదేశీయులగు విద్యార్థుల వసతినిమిత్తము విహారముల గట్టించిరి. అట్టి వానిలో సింహళ దేశీయుల విహారమొకటి యున్నదను విషయము నేటి త్రవ్వకములవలన తెలియనగుచున్నది.

దరిదాపుననే, ఇక్ష్వాకుల రాజధాని విజయపురి యుండెడిది. దాని శిథిలావశేషములు నేటి త్రవ్వకములలో కానవచ్చుచున్నవి.

ఆనాటి ఇక్ష్వాకులు ఆంధ్ర శాతవాహన సామ్రాట్టుల సామంతులు. శాతవాహనప్రభువు నాగార్జునుని పరమ మిత్రుడు.

ఈవిధముగ, ఆంధ్రప్రభువుల, వారి సామంతులగు ఇక్ష్వాకుల ఆదర సహకారముల బలువను మహాయాన మాధ్యమికవాదము పెరిగి పెద్దదై చైనా, మధ్యఆసియా, కొరియా, జపాను, టిబెట్ దేశములకు క్రమశః వ్యాపించినది.

నాగార్జునకొండనుగురించి నాగార్జునుని గురించి స్థూలముగ మనకు తెలియవచ్చు విషయము లివి:

కాలగర్భమున విలీనమైపోయిన నాగార్జునుని చరిత్రనుగురించి మనకీ స్థూలవిశేషములు చైనీయ, టిబెటీయ బౌద్ధమత గ్రంథముల సాయమున మాత్రమే నేడు లభ్యమగుచున్నవి. చైనీయ గ్రంథస్థ విషయముల గ్రహించుటకు వాని ఆంగ్లానువాదములే శరణ్యము. టిబెటీయ గ్రంథములకు హంగేరియను రచయిత రచించిన జర్మను అనువాదములును, వాని ననుసరించిన ఆంగ్ల గ్రంథములును దిక్కు. చైనీయ టిబెటీయ భాషలలోగల గ్రంథములను యీ వడపోతలతో నిమిత్తము లేకుండా భారతీయ భాషలలోనికనువదించుటకు భారతప్రభుత్వము పూనుకొనున్నది. నాగార్జుని సమగ్ర చరిత్రను రచించుటయందాసక్తి వహింపదగు ఆంధ్ర ప్రభుత్వమయినను యిందులకు పూనుకొనుట సమంజసము.

ఇక, భూగర్భమున నణగియున్న ఐతిహాసికాధారముల విషయమున నాగార్జున కొండ ప్రాంతమే మనకు దిక్కు. పురావస్తు పరిశోధనశాఖవారిప్పటివరకు జేసిన త్రవ్వకములవలన లభ్యములయిన యాధారములు కొంత విలువగలవియే యైనను, నాగార్జున చరిత్రను రచించుటకు సాయపడునవి మాత్రము అందు మృగ్యము.

ఈనాడీ త్రవ్వకములవలన మనకు లభ్యములైన దానశాసనము లన్నియు మాఢరీపుత్ర శ్రీ వీరపురుష

దత్తుడను ఇక్ష్వాకు రాజు పరిపాలనకాలపు దరిదాపుల లోనివే. ఇవియన్నియు క్రీ. శ. మూడవ శతాబ్దము లోనివి. ఆనాటికి శాతవాహన సామ్రాజ్య మంతరించినది. ఇక్ష్వాకులు స్వతంత్రులైరి.

ఇంకొక విషయముకూడ గమనార్హము. ఈశాసనముల కాలమునాటికి బౌద్ధమతమునకు రాజాదరణ లేదు. రాజులందరును వైదికమతావలంబులు. రాణులుమాత్రమే బుద్ధదేవు నుపాసించుచుండిరి. అందువలన ఆనాటికే బౌద్ధబ్రాహ్మణ మతములమధ్య సమన్వయము మారంభమయ్యెనని నిర్ణయింపవచ్చును. రాణుల ఆదరణమాత్రముననే ఈ మహావిహారములు, స్తూపము నెలకొన్నవనియు మనము చెప్పజాలము.

ఇట్టి మహావిహారముల నిర్మాణమున కావశ్యకమగు బౌద్ధమతాసక్తి ఆనాటి ప్రభువులలో లేదని తెలియుటచే, వీని నిర్మాణమునకు మనమింకను వెనుకకు పోకతప్పదు. చైనీయ గాథల ననుసరించి యీ విహారములను ఆంధ్ర సాతవాహనరాజు నాగార్జునిని కొరకై కట్టించెనని తెలియుచున్నది. కాని ఆ సాతవాహన రాజెవ్వరు?

నాగార్జునుని కాలము

నాగార్జునకొండ త్రవ్వకములలో యికముందు వేరుగ నాధారములు లభించువరకును, మనకున్న సామగ్రితోనే, నాగార్జునుని కాలమును అతని నాదరించిన సాతవాహనరాజు కాలమును నిర్ణయింపవలసి యున్నది. మిత్రులు కొందరీ సాతవాహన ప్రభువు యజ్ఞశ్రీ యని యనిరి. యజ్ఞశ్రీ కాలము క్రీ. శ. రెండవశతాబ్దినే నాగార్జునుని కాలముగ వారు గ్రహించిరి.

కాని నేడు నాగార్జునకొండవద్ద వెలువడుచున్న శాసనములును, చైనీయ బౌద్ధమత చరిత్రయును, ఈ వాదమునకు విరుద్ధముగ నున్నవి.

చైనీయ బౌద్ధమత చరిత్ర ననుసరించిచూడ, హిందూదేశమున బౌద్ధమతపీఠాధిపతులు 28గ్గురు క్రమముగ అధికారము వహించిరనియు, అందులో పదునాలుగవవాడు నాగార్జునుడనియు, కడపటివాడు బోధిధర్ముడనియు తెలియవచ్చుచున్నది. బోధిధర్ముడు తనకాలమున భారతదేశమందు బౌద్ధము హీనస్థితియం దుండుటచే చైనాకు పోయెను. అంతటితో భారతదేశమున నీపీఠ మంతరించెను. బోధిధర్ముడు చైనాకు పోయినది క్రీ. శ. 526లో నని కూడ ఈ గ్రంథములవలన తెలియుచున్నది. నాగార్జునుడు బుద్ధుని తరువాత నాలుగువందల సంవత్సరములకు జన్మించెనని ఈ గ్రంథములే చెప్పుచున్నవి.

బుద్ధునినుండి బోధిధర్ముని కాలమునకు దాదాపుగ వేయిసంవత్సరములగును. ఈ మధ్యకాలమున యిరువదిముగ్గురు పీఠాధిపతులుండుటచే, యీవిధముగ లెక్కించినను, పదునాల్గవ పీఠాధిపతియగు నాగార్జునుడు బుద్ధునితరువాత 4—5 శతాబ్దములలో అనగా క్రీ. పూర్వము 1-వ శతాబ్దిలో నుండుననియే తేలుచున్నది.

ఇక యిప్పటికి దొరికిన శాసనముల విషయ మిదివరకే ప్రస్తావించబడినది. క్రీ. శ. మూడవశతాబ్దిలోని వగు యీ శాసనములవలన నా కాలము బౌద్ధమతమున కభ్యుదయకాల మని చెప్పుటకు వలను పడకున్నది. యజ్ఞశ్రీకాలమునకును ఈశాసన కాలమునకును గడచిన అంతరము నూరు సంవత్సరములలోపలనేయుండును. నాగార్జునుడు యజ్ఞశ్రీకి సమకాలికుడే యగునెడల అతని కాలమున బౌద్ధమతము ఆంధ్రప్రాంతమున నత్యున్నతస్థితి యందుండెనని అంగీకరింపక తప్పదు. అట్టి సందర్భమున యిక్ష్వాకుల కాలము నాటికి అనగా వందసంవత్సరముల లోపలనే అది బ్రాహ్మణమతమున నంతర్లీనమై పోవుస్థితికి వచ్చినదని విశ్వసింపజాలము.

ఇదియునుగాక యజ్ఞశ్రీకాలమున బ్రాహ్మణమతము పునరుజ్జీవితమైనదనియు, మత్స్యపురాణ మాకాలముననే సంగ్రథితమైనదనియు, తెలియుచున్నది. అట్టివాడు బౌద్ధగురువు నాదరించి పోషించెననుటయు దుర్లభము. యజ్ఞశ్రీ యను పేరే వైదికమత పునరుజ్జృంభణమును చెప్పక చెప్పుచున్నది.

నాగార్జునుని, పాశ్చాత్యపండితులు రెండవ శతాబ్దివాడని చెప్పుటచే, అతనిని యజ్ఞశ్రీతో సమకాలికునిగ మన ఐతిహాసికులు నిర్ణయించిరనుట స్పష్టము. పాశ్చాత్యులిటుల నాగార్జునుని కాలమును నిర్ణయించుటలో కొంత పొరపడిరని అర్థమగుచున్నది. అశ్వఘోషుని నాగార్జునుడు తన గ్రంథములలో పేర్కొన్నాడు. అశ్వఘోషుడు తనగ్రంథములలో పేర్కొన్న శకనరపతి కనిష్కుడుగ పాశ్చాత్యులు విశ్వ

సించిరి. కనిష్కుడు క్రీ. శ. 78 లో నున్నాడని విశ్వసించి పాశ్చాత్య పండితులు నాగార్జునుని క్రీ. శ. రెండవ శతాబ్దిలోనికి తెచ్చిరి.

అశ్వఘోషుడు పేర్కొన్నవాడు కనిష్కుడే యని భావించుటచే కలిగిన యీ పొరపాటు నిపుడు సరిదిద్దుకొనవలసియున్నది. పుష్కలావతిని పరిపాలించుచు మోహలుడను పేరుగల శకరాజు క్రీ. పూ. రెండవశతాబ్దిలో నున్నాడు: యవన, ఖరోష్ఠిలిపులలో నితని నాణెములు మనకు నేడు కనబడుచున్నవి. ఇతని కుమారుడు అజియే పంజాబునందు యవనుల అధికారమును నిర్మూలించెను. కావున ఈ మోహలుని (Moa, Moues) అశ్వఘోషుని సమకాలికుడుగ మనము గ్రహించుచో నాగార్జునుడు క్రీ. పూ. రెండవ శతాబ్ది చివరనుండెనని తేలగలదు. అప్పటి సాతవాహనరాజు ఆంధ్ర రాజులపట్టికలో నిరువదారవ శాతకర్ణి కాగలడు. ఈ శాతకర్ణి క్రీ. పూ. 172 లో రాజ్యాధిపత్యము వహించెనని చరిత్రకారు లంగీకరించుచున్నారు.

నాగార్జునుని గురించి చైనీయ తిబెతీయ గాథలలో గల ఇంకొక విషయముతో కూడ యీ కాల నిర్ణయము సరిపోవుచున్నది. నాగార్జును నాదరించిన సాతవాహన ప్రభు వతిదీర్ఘ కాలము పరిపాలించుటచే విసుగెత్తిన రాజపుత్రుడు నాగార్జునుని మృతికి కారణభూతుడయ్యెనని యీ గాథలు చెప్పుచున్నవి. ఈ శాతకర్ణి పరిపాలనా కాలము 56 సంవత్సరములు. ఆంధ్రరాజులలో ఇంత కాలము పరిపాలన నిర్వహించిన రాజెవడును వేరొకడు లేడు. యజ్ఞశ్రీ పరిపాలనా కాలము 29 సంవత్సరములు మాత్రమే.

పై విషయముల పరిశీలించి చూడ నాగార్జునుడు క్రీ. పూ. రెండవ శతాబ్ది కడపటనుండెనని విశ్వసించుటయే సమంజసమని తోచుచున్నది.

తాత్త్వికుడగు నాగార్జునుడు

నాగార్జునునిచే ప్రవచితమగు మాధ్యమిక వాదము మానవుని విజ్ఞాన భూమికి కడమెట్టు అని చెప్పవచ్చును. శూన్య భావన ఆనాటి బౌద్ధులకు క్రొత్తకాదు కాని నాగార్జునుడు శూన్యతకొక నూతనతత్త్వమును సమకూర్చెను. అస్తిత్వ నాస్తిత్వములకు మధ్యగామియగు భావమే నాగార్జునుని శూన్యత. ఈనాటి విజ్ఞానులు సైతము తమ నిత్యపరిశోధనల మూలమున నీ వాదము వైపునకే వచ్చుచున్నారు.

నేటి గణితశాస్త్రమున మనకు పరిచితమగు శూన్యము దరిదాపుగ నిట్టిదే. గణితశాస్త్ర వేత్త దృష్టిలో శూన్యము రెండు విధములు. సర్వశూన్యము గణిత పరికర్మలలో పనికిరాదు. పరికర్మలలో నుపయోగించునది గణితశాస్త్రీయ శూన్యము. ఒకటిని సున్నచే (శూన్యముచే) భాగించితి మనుకొనుడు. అపుడు మనకు లభించు లబ్ధము అనంతసంఖ్యయని గణితవేత్తల నిర్ధారణ. ఒకటిని భాగించిన సున్న, సర్వశూన్యమే అగునెడల భాగహార పరికర్మయే యుండదు. అందువలన సున్ననుగురించి ఒక గణితశాస్త్రవేత్తను నిర్వచింపుమని కోరినచో అతడు మన మూహించగల్గునట్టి చిన్న సంఖ్యా భిన్నములకన్నను చిన్నదియే శూన్యము అని మాత్రము అనును. అయినయెడల దాని కస్తిత్వము గలదా? అని యడిగిన అతడు లేదనును, సర్వశూన్యమా యన్న కాదనును. దాదాపుగ యిట్టిదయే మాధ్యమిక వాద భావన. ఇట్టి శాస్త్రీయ భావనను కలిపెట్టిన ప్రథమగౌరవము నాగార్జునునికే దక్కవలయుననుట నిర్వివాదము.

ఇక సాపేక్షతా సిద్ధాంతపు మూలసత్యములు నాగార్జునుని ద్వివిధ సత్యములలో కనుపడుచున్నవి.

ప్రేమైకజీవి నాగార్జునుడు

బుద్ధికుశలతచే ప్రతిపాదించిన తన తత్త్వ సిద్ధాంతముల నాతడు ప్రజల నెత్తిపై రుద్దలేదు. సంవృతి సత్యమున నునికిగల యీ ప్రపంచమునందలి ప్రజల సన్మార్గవర్తులుగ జేయుటకై భక్తిమూలకమగు బుద్ధ, బోధిసత్త్వారాధనల నతడు ప్రోత్సహించెను. ఆ ప్రోత్సాహ ఫలితముగ వ్యాపించిన బుద్ధభక్తికి చిహ్నములే నేటి త్రివ్వకములలో లభించు దానశాసనములు.

కాలగతి

నాగార్జునుని భావముల నతని యనంతరము ప్రజలలో బోధింపగలుగు ప్రతిభాశాలురు కఱవైరి. మహాయానము క్రమముగ వజ్రయానముగ అటనుండి వామాచారమతముగ మారుటతో, బౌద్ధమతము నీతిహీనుల చేతులలోనికి పోయి ఉదాత్తతను గోల్పోయి అస్తమించినది.

ఆ మతముతో పాటు శ్రీపర్వతపు శోభయు నంతరించినది. మిగిలినవి నేడు మనకు కనుబడుచున్న కనుబడక భూమిలో దాగియున్న శిలాఖండములు. ఈ శిలాఖండములే నాగార్జున ప్రతిరూపములై, ఆంధ్రులలో నిద్రాణమై యున్న, తేజశ్శక్తుల నుజ్జ్వలింప జేయగలవని ఆశింతము.

శిథిలాలయం

శ్రీ అంగర సూర్యారావు

పాత్రలు : విరాగి, చిరంజీవి, రాముడు, రత్నాకరం, పార్వతీశం, చంద్రయ్య, యామిని

* * స్థలం : కొండ శిఖరం మీది దేవాలయం. సమయం : మునిమాపు— దేవాలయ ముఖద్వారం కనిపిస్తూ వుంది. తలుపులు మూసివున్నై. ఆలయ ద్వారానికి యిరు వైపులా చెట్లు జీబురుగా అల్లుకొని వున్నై. ముందు ఒక వేదికవుంది. కుడివైపు చెట్ల వెనుకనుంచి నల్లని ముసుగుతో ఒక స్త్రీ ప్రవేశిస్తుంది. బెదురుగా ముందుకూ వెనుకకూ చూస్తూ నడుస్తోంది. చీకటిలో ఆమె రూపం స్పష్టంగా కనిపించడంలేదు. ఎడమ వైపు చెట్ల దగ్గరకు వెళ్లి ముందుకు చూస్తూ ఆగిపోయింది. ఆలయం తలుపులు నిశ్శబ్దంగా తెరుచుకున్నై. లోపలనుంచి దీపపుకాంతి బయట పడుతోంది. విరాగి ద్వారం దగ్గర నిలుచొని స్త్రీ కేసి దీక్షగా చూస్తున్నాడు. స్త్రీ మోకాళ్ళ మీద నిలబడి అవనత వదనంతో రెండు చేతులు జోడించి దేవుణ్ణి ప్రార్థిస్తోంది. క్షణం గడచిన తరువాత లేచి నిలుచుంది. ముందుకు ఒక అడుగు వేసింది.

విరాగి : (గంభీర స్వరంతో) ఆగు! మరొక అడుగు ముందుకు వేశావా — నీ జీవితం ముగిసిపోతుంది.

స్త్రీ : (భయ విహ్వలయై వెనుకకు తిరిగి చూస్తూ) ఎవరది? ఈ నిర్జన ప్రదేశంలో కూడా నా సంకల్పానికి ఆటంకమా?

విరాగి : (ఆమెను సమీపించి) నీముందు ఏమున్నదో చూశావా?

స్త్రీ : చూశాను. సముద్రుడు భీకరాకారంతో కొండను ఢీకొంటున్నాడు.

విరాగి : మరొక అడుగు ముందుకు వేస్తే ఏం జరుగుతుందో తెలుసా?

స్త్రీ : తెలుసు. ఈ కొండశిఖరం మీదినుంచి దొర్లి అనంతసాగరంలో కలుస్తాను. సాగరుడు సహస్ర హస్తాలతో నన్ను తన కౌగిలిలోకి తీసుకుంటాడు. (నిర్లక్ష్యంగా అతని ముఖంలోకి చూస్తుంది).

విరాగి : నిన్ను చూడగానే నీ సంకల్పాన్ని తెలుసుకున్నానమ్మా! యిలారా! యీ వేదికపై ఒక క్షణం కూర్చో! మరొకసారి ఆలోచించి చూడు.

స్త్రీ : (రెండు చేతులలోను ముఖాన్ని దాచుకొని వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూ) లాభంలేదు స్వామీ! నా ఆశలన్నీ అడియాసలై పోయినై. దారులన్నీ మూసుకుపోయినై ఎటు ప్రయాణం చేయడానికి నాకు దారిలేదు. ఎటుచూచినా గాఢాంధకారం. మృత్యువును ఆహ్వానించడంకంటె నాకు మార్గాంతరం లేదు. మీకు చెయ్యెత్తి నమస్కరిస్తాను. నన్ను విడిచిపెట్టండి.

విరాగి : లేదమ్మా! నువ్వు పొరబాటు పడుతున్నావ్. తొందరపాటుతో సుగమమైన మార్గాన్ని చూడలేక పోతున్నావ్. నామాట విని కొద్ది క్షణాలపాటు యిక్కడ కూర్చుంటే నీకు దివ్యమైన మార్గాన్ని చూపిస్తాను.

స్త్రీ : యీ పాపపు జీవితాన్ని మరొకక్షణం కూడా నేను కొనసాగించలేను. నన్ను నా

దారిని పోనివ్వండి. మీకు పుణ్యం వుంటుంది.

విరాగి : నా మాట నమ్మ. యిక్కడ కొద్ది క్షణాలు కూర్చో. తరువాత ఆత్మహత్యకంటె గత్యంతరం లేదని తోస్తే నువ్వు నిరభ్యంతరంగా నీ నిండు ప్రాణాల్ని నిలువునా తీసుకో! నేను అడ్డరాను.

స్త్రీ : (అతని ముఖంలోకి తేరిపార చూస్తూ) మీరెవరు? మీ మాటలలో ఏదో విచిత్రమైన ప్రభావం వుంది. మనుషులు మసలని యీ ప్రదేశంలో మీ రెందుకు వున్నారు?

విరాగి : నేనా? నేనుకూడా ఒకప్పుడు నీ లాగే యిక్కడికు వచ్చాను. కాని నీలా తొందర పడకుండా యీ వేదికపై ఒక క్షణం కూర్చుని ఆలోచించాను. నాకు దివ్యమార్గం ఒకటి కనిపించింది. నాటినుంచీ యిక్కడనే వుండిపోయాను.

[విరాగి వేదికమీద కూర్చుంటాడు. అతని వెనుక స్త్రీ కూడా వచ్చి వేదికమీద కూర్చుంటుంది. ఆలయం నుంచి వస్తున్న కాంతి యిద్దరి మీద పడుతుంది. విరాగి వయస్సు 30 సం॥ రాలకు ఎక్కువ వుండదు. అతని ముఖం ప్రశాంతంగా వుంది. సంస్కారం లేని జుత్తు. అతనిని చూడగానే ఎవరికైనా గౌరవభావం కలుగుతుంది. స్త్రీ రూపం ముసుగులోంచి కనిపించదు. చేతులుమాత్రం కోమలంగా తెల్లగా కనిపిస్తాయి.)

స్త్రీ : స్వామీ! నాలో ఏవో విచిత్రమైన భావాలు కలుగుతున్నై. ఈ వేదికలో ఏమైనా మాహాత్మ్యం వుందా?

విరాగి : మన మనసులలోనే మాహాత్మ్యం వుందమ్మా! (దేవాలయంలోకి చూస్తూ) చిరంజీవి! చిరంజీవి!

[దేవాలయంలోనుంచి ఒక 16 సం॥రాల కుర్రవాడు బయటకు వస్తాడు. విరాగి ప్రక్కను కూర్చున్న స్త్రీకేసి ఆశ్చర్యంగా చూస్తాడు.]

చిరంజీవి: (విరాగితో) పిలిచారా?

విరాగి : కొంచెం పళ్లు, పాలు తీసుకురా నాయనా!

[చిరంజీవి లోనికి వెళ్ళిపోతాడు]

స్త్రీ : (తన్మయత్వంతో) ప్రాణం హాయిగా వుంది. ఆ పాడు ప్రపంచంలోకి పోయి సంకుచిత చిత్తులైన ఆ మనుషుల మధ్య నివసించేకంటె శాశ్వతంగా యిక్కడే వుండిపోతే బాగుంటుందనిపిస్తోంది.

[చిరంజీవి తిరిగివస్తాడు. పళ్లు పాలు స్త్రీ ముందు వుంచి విరాగికేసి చూస్తాడు]

విరాగి : తీసుకో అమ్మా! సంకోచించకు!

స్త్రీ : ఇంతవరకూ నాలో లేని ఆకలి, దాహం, అనే భావాలు యిప్పుడే పెల్లుబుకుతున్నై. ఉదయంనుంచి మంచి నీళ్ళైనా తాగలేదు. తాగాలని కూడా నాకు అనిపించ లేదు.

[ఒక పండుతిని కొంచెం పాలు తాగుతుంది]

కొంత దిగువను దీపాలకాంతిలో మనోహరంగా కనిపిస్తున్నది చూశారూ అదే మా వూరు. నా పేరు యామిని.

చిరం : వూరు వదిలి పెట్టి యిక్కడికు ఎందుకు వచ్చారు? మీకు ఆ వూరిలో బంధువు లెవరూ లేరా?

యామిని: కావలసినంత మంది బంధువులున్నారు. వాళ్లు లేక పోయినా బాగుండేదనిపిస్తోం దప్పుడు.

విరాగి ; నీకు పెళ్లి అయ్యిందా?

యామి : (నిట్టూర్చి) అయ్యిందె స్వామీ? పెళ్ళయిన కొద్ది రోజులలోనే నా భర్త ఎక్కడికో పారిపోయేరు. యీ నాటికీ తిరిగి రాలేదు. ఆయన జీవించి వున్నారో లేదో కూడా తెలీదు.

[మరొక పండు తీసుకొని తినబోతూ వుంటుంది. సింహగర్జనవలె మనిషి కేక వినిపిస్తుంది]

ఒక గొంతు: (నేపథ్యంలోంచి కొండలు ప్రతిధ్వనించేలా) ఎవరక్కడ? అక్కడే ఆగండి! కాలు కదిపితే కైలాసానికి పంపిస్తాను.

యామి : (భయంతో వణుకుతూ) హమ్మయ్యో! మా వాళ్లు నా కోసం ఎవరినో పంపినట్లున్నారు. నన్ను ఆపదనుండి తప్పించండి స్వామీ (విరాగికేసి దీనంగా చూస్తుంది)

విరాగి : భయం లేదమ్మా! రానీ! అది ఎవరో చూద్దాం.

[రాముడు కుడివైపు నుండి ప్రవేశిస్తాడు. పెద్ద చింపిరితల బొద్దుమీసం మాసిన గెడ్డం వంకలు తిరిగిన బలమైన శరీరం. చిరుగుల చొక్కా మాసిన పంచె. మనిషిని చూడగానే త్రాగుబోతో, దొంగో అయి వుంటాడనిపిస్తుంది]

రాము : (ముగ్గురిని తేరిపార చూస్తూ గట్టిగా నవ్వుతూ) హ హ్హ హా! యిక్కడ యీ మహానుభావు డెవరో కుటుంబ సహితంగా విహరిస్తున్నట్టున్నాడు. (ముగ్గురి ముఖాల లోకి తీక్షణంగా చూస్తూ) అరే! ఎవరి

ముఖంలోను భయం కనిపించటం లేదే! (విరాగితో) ఏయ్! నిన్నే! రాముడు సాక్షాత్కరించినా కళ్లు అప్పగించి చూస్తూ వూరుకున్నావేం?

విరాగి : (ప్రశాంతంగా) రాముడు నేనూ వేరే లేదు! కళ్లు తెరిచి చూస్తే ప్రతి జీవునిలోను దేవుడు కనిపిస్తాడు నాయనా!

రాము : (మరింత గట్టిగా నవ్వుతూ) రాముడంటే దేవుడు కాదోయ్ వెర్రిమనిషీ! అది మన సొంత పేరు. సరే, అధిక ప్రసంగం కట్టిపెట్టి తినడానికేమైనా ముందు పారెయ్.

యామి : (రెండు పళ్లు తీసి అతనికిస్తూ) పాపం చాలా దూరాన్నుంచి వస్తున్నట్లున్నావు! అలసిపోయావు. ముందీ పళ్లు తిను.

రాము : (రెండు చేతులతోను రెండు పళ్ళు తీసికొని క్షణంలో తినేస్తాడు.) కావాలి! యింకా ఏమైనా కావాలి తినడానికి. ఏముందో అది తీసుకు వచ్చి యిక్కడ పారెయ్యండి. అలా నిర్లక్ష్యంగా చూస్తారేం? రాముడి సంగతి మీకు తెలియటం లేదు. ఆకలి వేసినప్పుడు పెద్దపులి అయిపోతాడు.

యామి : నీది నిజంగా పెద్ద పులి స్వభావం అయితే నన్ను చీల్చి చంపు. నా కష్టాలు యీ రోజుతో గట్టెక్కుతాయి.

రాము : (హేళనగా) పులిగురించి నీకు కొంచెం కూడా తెలియదన్నమాట! కడుపు నిండిన తరువాత పులి ఎవరి జోలికి పోదు. సుఖంగా ఏ గుహలోనో పడుకొని నిద్రపోతుంది.

(కోపంతో పళ్లు బిగించి) కాని మనిషి మాత్రం అలాంటి వాడు కాడు. ఎందరిని హింసించినా, ఎన్ని ప్రాణాలు తీసినా వాడికి తృప్తి వుండదు. అందుకే నా గురుదేవుడు చెప్పాడు. "ఒరేయ్ రాముడూ! చితగ్గొట్టు, వళ్లుహూనం చెయ్యి, కనికరం చూపకు. దుర్మార్గుడైన మనిషిని హతమార్చు." అని.

విరాగి : ఉద్రేకపడకు నాయనా! జీవితంలో ఏదో పెద్ద దెబ్బ తిని యీ విధంగా తయారైనట్లు కనిపిస్తున్నావు. ఒక క్షణం యీ వేదిక మీద కూర్చో! (చిరంజీవితో) నాయనా! యితనికి తినడానికి యేమైనా తీసుకురా.

[చిరంజీవి ఆలయం లోనికి వెళతాడు]

రాము : (పరిసరాలను పరిశీలించి చూస్తూ) పాడుపడ్డ గుడి, అన్నీ విడిచి పెట్టిన బైరాగి, లేడి పిల్లలాంటి కుర్రాడు, చుక్కలలో చందమామలా ఓ చక్కని చుక్క—వహ్వా! ఎంత బాగా కుదిరినై!

విరాగి : ఇలా ఎక్కడినుంచి వస్తున్నావ్ నాయనా!

రాము : భలే ప్రశ్న వేశావయ్యా బైరాగీ! మనం ఎక్కడినుంచో వస్తున్నాం, ఉన్న నాలుగు రోజులు కుమ్ములాడుకుంటున్నాం, తిరిగి ఎక్కడికో వెళ్లిపోతున్నాం. అందుకే 'మాయామేయజగం' అన్నాడు వేదాంతి. ఇక అసలు విషయానికి వద్దాం. ప్రస్తుతం ఎక్కడినుంచి వస్తున్నావని కదూ నీ ప్రశ్న? (సగర్వంగా) నేను మా అత్తవారింటినుంచి వస్తున్నాను లెండి.

యామి : అత్తవారింటి నుంచి వచ్చే వాళ్లు నున్నగా ముస్తాబై వస్తారు. కాని యిలా చింకి గుడ్డలతోను, మాసిన గడ్డంతోను వస్తారా ఎక్కడైనా?

రాము : (విచారస్వరంతో) ఏం చెయ్యను మా అత్తవారు కడు పేదవారు. దేశాన్ని కొల్లగొడుతున్నా వారికి కడుపు నిండటం లేదు. అలా తెల్లబోయి చూస్తారేం! మా అత్తవారి యిల్లు ఏదో మీకింకా బోధపడలేదూ? (ఉత్సాహంతో గట్టిగా) సెంట్రల్ జైల్! తెలిసిందా! ప్రస్తుతం నేను జైలు నుంచి విడుదలై వస్తున్నాను.

యామి : (భయంతో) అమ్మయ్యో! నువ్వు దొంగవా?

రాము : (సగర్వంగా) నేను దుర్మార్గుణ్ణి, దొంగని అని చెప్పుకోడానికి చాలా గర్విస్తున్నాను.

[చిరంజీవి ఒక పెద్ద గిన్నెతో రొట్టెలు చెంబుతో మంచినీళ్లు తీసుకువచ్చి రాముడి ముందు పెడతాడు. రాముడు రొట్టెలన్నీ తొందరగా తింటూ వుంటాడు]

విరాగి : (ప్రసంగాన్ని కొనసాగించే ధోరణిలో యామినితో) పాపం! నీ భర్త చిన్నప్పుడే లేచిపోయాడా? లోకంలో భర్తలేని స్త్రీ పడే పాట్లు ఎటువంటివో నాకు తెలుసు. కాని కష్టాలను సహించ గలగాలి.

యామి : నా కష్టాలు అందరి కష్టాలవంటివి కావు స్వామీ! నేను చంచలచిత్తను! దుర్మార్గురాలిని! నేను చేసిన పాపాలకు ప్రాయశ్చిత్తం లేదు స్వామీ!

విరాగి : నీ తప్పును నువ్వు నాడైతే తెలుసుకోగలిగావో ఆనాడే నీలో జ్ఞానోదయం కలిగింది యామినీ! విచారించకు! పొరబాట్లు చెయ్యడం, ఆ ఫలితాలను అనుభవిస్తూ బాధ పడడం మానవ నైజం.

యామి : నేను చేసిన అపరాధం చిన్నది కాదు ప్రభూ! అది మీకు తెలిస్తే మీరుకూడా నన్ను క్షమిస్తారన్న ఆశ నాకు లేదు. అయినా చేసిన పాపం చెబితే పోతుందంటారు.

రాము : (గట్టిగా నవ్వుతూ) చేసిన పాపం చెప్పినంత మాత్రాన్ని పోతే సెంట్రల్ జైళ్లెందుకు కమ్మా నక్రిల్లీ! చేసిన నేరం చెప్పుకుంటే జైలు తప్పదు. చెప్పకపోతే లాఠీపోట్లు తప్పవు. ఏం లోకం! ఏం న్యాయం!

యామి : నిజమే! లోకంలో న్యాయానికి తావు లేదు. నిజాన్ని ఒప్పుకుంటే భయంకరమైన దుష్ఫలితాలకు తలవంచవలసి వుంటుంది. నేనా యువకుణ్ణి ప్రేమించిన విషయం రత్నాకరానికి చెప్పకపోతే నా బ్రతుకు యింత హీనమై ఉండేది కాదు.

విరాగి : పరపురుషుడిమీదికి నీ మనసుమళ్లిందా యామినీ!

యామి : (వెక్కి వెక్కి యేడుస్తూ) నన్ను క్షమించండి ప్రభూ! నాపాపానికి ప్రాయశ్చిత్తం లేదు.

రాము : ప్రతి పాపానికి ప్రాయశ్చిత్తం వుంది. అదే సెంట్రల్ జైలు. పాపాలను రోజురోజుకూ అభివృద్ధి చేసే మహాయంత్రం అదే (ముగ్గురినీ పరిశీలనగా చూస్తూ) అయితే మీ ముగ్గురు ఒక కుటుంబం కాదన్నమాట! (కుడిచేతి వేలుతో చూపిస్తూ) ఆ లోకంలోంచి బైటకు గెంటివేసిన తీసివేత సరుకా? సరేనా! అయితే నేనుకూడా సరైనచోటుకే వచ్చానే! (గిన్నె ఖాళీచేసి ముందుకు తోస్తాడు. చిరంజీవి ఖాళీ గిన్నె తీసికొని నిష్క్రమిస్తాడు.)

విరాగి : (రాముడితో) కొంతసేపు విశ్రాంతి తీసుకో నాయనా! (యామినితో) విచారించకు యామినీ! మనం లోకంలో అడుగు పెట్టినప్పటినుంచీ రకరకాల కష్టాలను సుఖాలను చవిచూస్తూ కొత్త అనుభవాలతో పురోగమిస్తూ ఉంటాం. సుఖాలకు ఉప్పొంగిపోయి కష్టాలకు నిరుత్సాహపడటం పిరికివాళ్ల లక్షణం.

యామి : నేటి లోకంలో స్త్రీకి ఉన్న స్థానం దుస్సహమైనది. అందుకు నా జీవితమే తార్కాణం. నా భర్త చిన్నప్పుడే పారిపోయాడని చెప్పాను. అప్పటితో నా తనువులోను మనస్సులోను పరిణామం ఆగిపోతే ఎంత బాగుండేది. కాని ఆగలేదు. వసంతఋతువులో చెట్లు చిగురించినట్లు కోమలమయిన యౌవనం నాలో ప్రవేశించింది. మనసు వింత వింత కోరికలను కోరింది.

[గాలికి ఆమె తలమీది ముసుగు తొలగిపోతుంది. తెల్లని గుండ్రని ముఖం. మెరిసే కళ్ళు. గులాబీరేకులవంటి పెదవులు. వయసు 20,25 సంవత్సరాల మధ్య ఎంతైనా ఉండవచ్చు]

మంచిచెడ్డలను తెలుసుకోలేని ఆ సమయంలో నేను వలపులో చిక్కుకున్నాను. మా పొరుగునవున్న ఒకయువకుణ్ణి నామనసు కాంక్షించింది. అతడు నన్ను నమ్మించి మోసగించాడు.

రాము : (కోపంతో) మోసం చేశాడట! మోసం! ప్రతి ఆడదానికి యీమాట బాగా అలవాటైపోయింది. (యామినితో) అప్పుడు నీ తెలివి ఎక్కడికి పోయింది పిల్లా? వాడూ మోసపోయాడు. నువ్వూ మోసపోయావు. నీ మాటలు విని యీ రాముడుమాత్రం మోసపోడు!

విరాగి : రాముడు చెప్పింది నిజం. క్షణికోద్రేకానికి లోనై మీ రిద్దరూ మోసపోయారు. అయినా అతడు పురుషుడు గనక అతనికి సమాజంలో స్థానంవుంది. నీవు స్త్రీవి కనక నీకు లేదు.

యామి : ఇంకా పాపాన్ని కొనసాగించడానికి పూనుకుంటే నాకుకూడా సమాజంలో స్థానం వుండేది ప్రభూ! కాని అందుకు నేను వ్యతిరేకించాను. సమాజం నన్ను బహిష్కరించకముందే నా అంతట నేనే సమాజాన్ని విడిచిపెట్టేను.

రాము : అసలు కథను దాచేస్తున్నావ్ పిల్లా! అది కూడా చెప్పు! విని సంతోషిస్తాం!

యామి : నే నిప్పుడు మృత్యుశిఖరంమీద నిలుచున్నాను. దేనికీ నేను భయపడను. సర్వం మీకు తెలియజేసి నా ఆత్మను క్షాళనం చేసుకుంటాను. తర్వాత నిర్వికారంగా మృత్యుసన్నిధిని చేరుకుంటాను. నేనొక యువకుణ్ణి వలచిన విషయం మాబావ రత్నాకరానికి తెలిసింది. అతను రోజూ నన్ను భయపెట్టేవాడు. అతని కళ్లలో క్రౌర్యం వుండేది. అతనిని చూస్తే నాకు భయం వేసేది. చివరకు అతను ఒకనాడు నాముందు తన హృదయాన్ని విప్పాడు. అతనుకూడా నా అందానికి ముగ్ధుడై నన్ను కాంక్షిస్తున్నాడని తెలుసుకున్నాను. ఇక యీపాపపరంపరను నా హృదయం భరించ

లేక పోయింది. ఏడ్చింది. ఎదురు తిరిగింది. ఎటు పోవడానికి దారి కనిపించలేదు. ఆత్మహత్యే శరణ్యం అనుకున్నాను. యిక్కడికి వచ్చాను. యిది స్వామీ నా కథ

రాము : (హేళనగా) ఇది శుద్ధ పాతకథ. ఇందులో రవంత కూడా కొత్తదనం లేదు. ఎవరినో యీమె ప్రేమించిందట! ఈమెను మరొకరు ప్రేమించాడట! వహ్వా! ఏం మాట చెప్పేవు పిల్లా! అందంగా వున్న వాళ్ళను చూస్తే ఎవరికైనా మనసు మారుతుంది. ఎవరిమాటో ఎందుకు నిన్ను చూస్తే నాకే మనసు మారుతోంది (బిగ్గరగా నవ్వుతాడు).

విరాగి : పొరబాటు నాయనా! విశాల దృష్టి వున్నవారికి యిటువంటి చిన్న విషయాలను మనసెన్నడూ మారదు. కోమలంగా పెరిగిన శరీరాలతో నవనవలాడే సుందరాంగులు విజ్ఞానిని ఎన్నడూ ఆకర్షించలేరు. చినిగిన శరీరాలతో చింకి వస్త్రాలతో అలమటించే అభాగినులే అతని దృష్టి నాకర్షిస్తారు.

రాము : అది ఎవరో మీవంటి బైరాగులకు సాధ్యం కాని మాలాంటి వాళ్ళకు సాధ్యమటయ్యా మహానుభావా?

విరాగి : మానవ మస్తిష్కం పూర్తి పరిణామాన్ని యింకా పొందలేదు నాయనా! అప్యోతిన భావిలో మానవుని మనసు వికసిస్తుంది: మనిషిని మనిషి ప్రేమించగలిగే సుదినం ఆసన్నమౌతుంది. ఆనాడు ప్రపంచంలో పీడించే వాళ్లు పీడించబడేవాళ్లు అనే వర్గాలుండవు. ఆ శుభోదయం కొరకు మనం ఆశతో ఎదురు చూడాలి: తాత్కాలికమైన కష్టాలను తట్టుకోలేక దుర్మార్గాలకు ఆత్మహత్యలకు ఒడిగట్టరాదు. యామినీ! యిక నీ సంకల్పాన్ని విరమించు!

యామిని: స్వామీ! మీ మాటలు వింటూవుంటే నాకు ప్రపంచం మీద అనురాగం కలుగుతోంది. కాని వెంటనే దుస్స్వప్నంలా మా యింటి పరిస్థితులు జ్ఞప్తికివచ్చి నన్ను మృత్యు గుహలోకి తరుముతున్నై. ఏం చెయ్యడానికి తోచక రెండు విరుద్ధశక్తుల మధ్యపడి కొట్టుకుంటున్నాను స్వామీ! ఏ పరిస్థితులలోను నేను యింటికి తిరిగి వెళ్ళలేను. ఆ పాప పంకిలంలో చూస్తూ అడుగు పెట్టలేను. ఆ ప్రపంచంలో రత్నాకరం మాటకు తిరుగు లేదు.

రాము : (కోపంతో) ఎవడా రత్నాకరం? వాడేమి చెయ్యగలడు?

యామి : ఏమైనా చెయ్యగలడు. అతని మాటకు ఎదురు చెప్పేవాళ్ళుకూడా లేరక్కడ. అందరికీ న్యాయం చెప్పే వూరి పెద్ద, ధర్మకర్త అయిన పార్వతీశం రత్నాకరానికి దగ్గర చుట్టం. ఆయన రత్నాకరానికి వ్యతిరేకంగా తీర్పు చెప్పడు. ఆయనకు కులాభిమానం హెచ్చు.

రాము : (మరింత కోపంతో) కులాభిమానం వున్నవాణ్ణి ఖూనీ చేస్తాను. నా గురుదేవు డేమన్నాడో తెలుసా? "ఒరేయ్ రాముడూ! కులాభిమానాన్ని కూకటి వేళ్ళతో పెళ్లగించు! అందుకు అడ్డువచ్చిన వాణ్ణి ఆలోచించకుండా హతమార్చు!" అన్నాడు.

యామి : అంతటి గొప్పదైన సలహా యిచ్చిన ఆ గురుదేవు డెవరయ్యా?

రాము : (గట్టిగా నవ్వి) నా గురుదేవుణ్ణి నువ్వు ఎరుగవా? అతనంటే చరాచర జీవకోటికి సింహస్వప్నం. అతని దృష్టి పథంలో నిమ్నోన్నతాలు లేవు. రాజాధిరాజు కానీ, నిరుపేద కానీ, అతని కందరూ సమానమే! అతనిని తప్పించుకోవడానికి ప్రతి ప్రాణి పెనుగులాడుతుంది, కాని ఫలితం శూన్యం. ఇప్పటికైనా అర్థమయిందా నా గురుదేవు డెవరో? అలా తెల్లబోయి చూస్తావేం వెర్రిపిల్లా? రాముడి గురువు యముడు!!!

యామి : అయితే నీ గురువుగారికి నా గురించి కొంచెం చెప్పకూడదూ?

రాము : నా గురువు ఒకరిమాట వినే బాపతు కాదు. తనకు ఎంత తోస్తే అంతే! అతని నిర్ణయానికి తిరుగు లేదు.

విరాగి : నాయనా! రాముడూ! నీ కోపంలో కర్కశత్వం. మా టలలో విజ్ఞానం తొణికిసలాడుతున్నై. అసలు నువ్వు ఎవరవు? ఎందుకు యిలా మారేవు?

రాము : ఆ విషయం చెప్పడానికి గురువాజ్ఞ లేదు. గతాన్ని మరిచిపొమ్మన్నాడు నా గురువు. వర్తమానాన్ని అవసరమైతే భుజ బలంతోనైనా సరిదిద్దుకొమ్మన్నాడు. గురువాజ్ఞను తిరుగలేను. నేనే నా గురువు. నా గురువే నేను. రాముడే యముడు. యముడే రాముడు! ఒక్క మాటలో చెప్పాలంటే రాముడు యముని అపరావతారం.

విరాగి : (నిశ్చలస్వరంతో) రాముడూ! నీకుగాని, నీగురువు యామునికిగాని జరిపేవాళ్లు ఎవరూ లేరిక్కడ! నీ సిద్ధాంతాలు యిక్కడ ఎందుకూ కొరగావు! అవసరమైతే శత్రువుకైనా ఆనందంతో స్వాగతం ఇవ్వగలం.

రాము : (ఆలోచిస్తూ) నిజం! నాకు యిప్పుడే ఏదో నూతన సత్యం బోధపడుతున్నట్లుంది. ఇక్కడ యీ వాతావరణం ఎంత ప్రశాంతంగా వుంది! ఇక్కడి పరిసరాలు నాలోని క్రోధాన్ని, అసహనాన్ని లాలించి జోలపాట పాడుతున్నై. ఇక్కడ మరికొన్ని క్షణాలు వుంటే నేను సమూలంగా మారిపోగలనేమోనని భయం కలుగుతోంది. (లేచి) సెలవు స్వామీ! ఇక నేను పోయివస్తాను (వెళ్లిపోబోతాడు)

విరాగి : ఆగు! యింతటి రాత్రివేళ నీవు వెళ్లడానికి వీలులేదు. ఈ రాత్రికి ఇక్కడే వుండిపో! నీకు పోవాలనివుంటే తెల్లవారిన తరువాత నీ దారిన నీవు పోవచ్చు!

రాము : (ఆగి ఆశ్చర్యంతో) రాముణ్ణి ఆజ్ఞాపించగలిగే వాళ్లు కూడా యీ ప్రపంచంలో వున్నారా? నాకు రవంతకూడా కోపం కలగడంలేదే!

విరాగి : అజ్ఞానంతో దారి తప్పుతున్న కుర్రవాణ్ణి ఆజ్ఞాపించడం తండ్రివిధి! కూర్చో నాయనా! ప్రశాంతంగా ఒక క్షణం కూర్చో! ఇక్కడి మలయపవనానికి నీలోని క్రోధాగ్నిని చల్లార్చగలశక్తి వుంది.

[రాముడు వేదికమీద కూర్చొని దీర్ఘాలోచనలో మునిగివుంటాడు]

యామి : పాపం! యితన్ని చూస్తే జాలి కలుగుతుంది. విద్యావంతుడిలా కనిపిస్తున్నాడు. భార్యాబిడ్డలను విడిచిపెట్టి యిలా తప్పుదారిని ఎందుకు నడుస్తున్నాడో? ఇతని యిల్లాలు పాపం! ఎంత దుఃఖపడుతోందో!

రాము : ఆడవాళ్ళకెప్పుడూ పెళ్ళాం, పిల్లలు, ఇల్లు, సంసారం యిదే గొడవ! నువ్వు అనవసరంగా నాకు సానుభూతి చూపించనక్కరలేదు. నిజానికి నాకసలు పెళ్ళి కాలేదు.

విరాగి : పోనీ! తల్లిదండ్రులున్నారా?

రాము : నా తల్లిని నేను ఎరుగను! నేను ఉయ్యాల దిగకముందే ఆమె ప్రపంచాన్ని విడిచిపెట్టింది. కాని నా తండ్రిమాత్రం (గద్గద స్వరంతో) నా కళ్లముందే యీ పాడు ప్రపంచం హతమార్చింది. జరిగిపోయిన ఆ సంఘటనలు జ్ఞప్తికివస్తే నాకళ్లవెనుక రక్తపు ధారలు కమ్ముకుంటాయి. ఇక నాకు చూపు కనిపించదు. ఏంచేస్తానో నాకే తెలీదు.

విరాగి : భయపడకు నాయనా! ఈ వేదికమీద కూర్చున్నంతకాలం క్రౌర్యం నిన్ను సమీపించలేదు. నీ గతచరిత్రను నిర్భయంగా చెప్పి నీ హృదయ భారాన్ని దించుకో!

రాము : నేను గతాన్ని స్మృతిపథంలోకి రానివ్వకుండా జాగ్రత్త పడుతున్నాను. నాలో మిగిలినభావం ఒకటే ఒకటి—అదే ప్రతిహింస! (కోపంతో) అందరు మానవులు అనుభవించే ఆనందానికి నన్ను దూరంచేసిన దుష్టశక్తులను రూపుమాపాలి. నా జీవిత సౌఖ్యాలను కొల్లగొన్న విషశక్తులను హతమార్చాలి! హింసను ప్రతిహింసతో అణచాలి! అదే నా జీవితలక్ష్యం.

విరాగి : నువ్వు తప్పుత్రోవను నడుస్తున్నావు నాయనా! హింస ప్రతిహింసద్వారా ఎన్నటికీ అణచబడదు. పైగా మరింత ఉద్ధృతమౌతుంది.

రాము : (కోపంతో) ఇటువంటి చచ్చు సిద్ధాంతాలతో మీవంటి బైరాగులు యీ ప్రపంచాన్ని ఇంతవరకూ మోసం చేస్తూ వచ్చారు. కాని నేడు నాలాంటి పీడిత ప్రజలు కోటానుకోట్లు కళ్లు తెరిచారు. ఇక యీ ఆటలు సాగవు—పాపం, పుణ్యం, పరలోకం, దేవుడు, స్వర్గం, నరకం, యీ మాటలను ఆయుధాలుగా తీసుకుని కొన్ని వర్గాలు మానవుల్ని పీల్చి పిప్పి చేసినై. జాతిని నిర్వీర్యం చేసినై. ఇక యీ పరిస్థితులు మరొక అడుగుకూడా ముందుకు జరగడానికి వీల్లేదు.

విరాగి : (ప్రశాంతంగా) లోకంలో జరుగుతున్న దౌర్జన్యాలను, అన్యాయాలను, నేను యేనాడో గుర్తించాను నాయనా! దేవుడిమీద, పరలోకంమీద నాకూ నమ్మకంలేదు. అంతా కర్మ అనుకొని కిక్కురు మనకుండా అష్టకష్టాలు, అనుభవిస్తే పరలోక సౌఖ్యం కలుగుతుందన్న సిద్ధాంతానికి నేను బద్ధ వ్యతిరేకిని! మనయిద్దరి సిద్ధాంతాలు ఒకటే. పరిస్థితులు మారడానికి ప్రతిహింస అవసరమని నువ్వంటావు. కాదని నేనంటాను! అదొకటే భేదం.

యామి : (ఆశ్చర్యంతో) మీరు కూడా నాస్తికులా స్వామీ!

విరాగి : దేవుణ్ణి నిత్యం పూజిస్తూ పాపపు పనులు అవలంబించే కంటే, యే ప్రాణికీ బాధకలిగించకుండా సత్ప్రవర్తనతో జీవితాలను సాగించగలగాలి! అనాడే యీ ప్రపంచానికి మహోదయం కలుగుతుంది యామినీ! ఒక వేళ దేవుడు వుంటే ఆయన కూడా యీ సత్ఫలితానికి ఆనందిస్తాడు ఈ సత్యాన్ని బుద్ధ భగవానుడు ఏనాడో తెలియజేశాడు. ఆ మహోత్తర జ్ఞానజ్యోతిని మానవుడింకా సమీపించలేక పోతున్నాడు.

రాము : మీ మీద క్షణక్షణానికి గౌరవం ఎక్కువౌతోంది. అయినా ప్రతిహింస కూడదన్న సిద్ధాంతాన్ని నేను అంగీకరించలేను. స్వామీ ! నా గతచరిత్ర వినండి. ఆ తరువాత ప్రతిహింస అవసరం లేదు అని మీరు చెప్పగలిగితే నేను కూడా నా అభిప్రాయాన్ని మార్చుకుంటాను. నేను గతాన్ని జ్ఞాపకం చేసుకుంటే నాలో మానవత్వం నశించిపోతుంది. చెడ్డగా ప్రవర్తిస్తానేమో నని నాకే భయంగావుంది.

విరాగి : నీ కా భయం అవసరంలేదు నాయనా! నా సమక్షంలో నీ ప్రవర్తన దారి తప్పదనే నమ్మకం నాకువుంది. నువ్వు నిర్భయంగా చెప్పవచ్చు.

రాము : (దీర్ఘ నిశ్వాసం విడిచి) నా తండ్రి ముసలివాడై ఉద్యోగంనుంచి విరమించేసరికి అప్పుమాత్రం మిగిలింది. వెంటనే నేను చదువుతున్న చదువును అక్కడతో ఆపుచేసి గుమాస్తాగా ఉద్యోగంలో చేరాను. కష్టపడి సంసారాన్ని సాగిస్తున్నాం. ఆ సమయంలో అకస్మికంగా మా నాన్నకు జబ్బు చేసింది. నాకు లోకజ్ఞానం బొత్తిగాలేని రోజులవి. చాలా విచారించాను. మేం దరిద్రులమైనందువల్ల మా బంధువులు కూడా మా కేవిధమైన సహాయం చెయ్యలేదు (కోపంతో) పుర్వార్జితం అనే ముద్రతో మాకు ఆస్తి వుంటే బంధువులు మా చుట్టూ పడిగాపులు పడివుండే వారు. కాని మేం దరిద్రులమైనందువల్ల ఒక్కడు, కనీసం ఒక్కడు, కూడా మా కష్టానికి సానుభూతి చూపలేదు.

యామి : అందుకేనా కులాభిమానం వున్నవాళ్ళను చంపుతా నంటున్నావు?

రాము : కులం అనే ముసుగులో స్వార్థం తాండవం చేస్తోంది. అంతా మోసం! కపటం! (రౌద్రంతో) కులాభిమానాన్ని కూకటివేళ్ళతో పెళ్లగించే వరకూ యీ రాముడు విశ్రాంతి తీసుకోడు!

విరాగి : ఆవేశపడకు నాయనా! ఆతరువాత యేంజరిగింది? మీ నాన్నకు చికిత్స చేయించావా?

రాము : వెంటనే మా నాన్నను హాస్పిటల్‌కు తీసుకువెళ్ళేను. ఖాళీలేదు పొమ్మన్నాడు డాక్టర్! ఈ పరిస్థితిని గమనిస్తున్న ఒక పెద్ద మనిషి నాకో సలహా యిచ్చాడు. ఆ సలహా విని ఆశ్చర్యపోయేను. వనొక్కడు పీడిస్తున్నప్పుడు నేను మరొకడిని పీడించాలి. అంతకంటే గత్యంతరం లేదు. ఏమైనా నా తండ్రిని రక్షించుకోవాలి. అవసరమైతే ఎంతటి నైచ్యానికైనా ఒడిగడతాను ఆ సమయంలో నాలో ఉన్మత్తత ప్రవేశించింది. లంచం తీసుకొని మా ఆఫీసులో ఒక పని పూర్తిచెయ్యడానికి పూనుకున్నాను. వెంటనే దొరికిపోయాను. నేను సెంట్రల్ జైలుకు, మా నాన్న యమసదనానికి ఒకేసారి ప్రయాణమయ్యాం. (కోపంతో) ఈసారి చెప్పండి స్వామీ! సమాజానికి పెద్ద పులి ప్రమాదకరమైనదా? డాక్టరు ప్రమాదికరమైన వాడా?

విరాగి : ఉదాత్తమైన ఒక వృత్తికే కళంకం తీసుకువచ్చే దుర్మార్గులు కొందరు వుంటారు. నాయనా! అంత మాత్రాన మనం అందరినీ నిందించ కూడదు.

రాము : (కోపంతో గట్టిగా) ఒక డాక్టరు దురాశకు నా తండ్రి బలై పోయాడన్న విషయం మీరు మరిచి పోకూడదు స్వామీ! ఈ దుష్టుడవడు నా హృదయం కండు గట్టి పోయింది. నాలోని అణువణువు "ప్రతి హింస"! "ప్రతి హింస" అని అరచింది. జైలు నుంచి విడుదలై వచ్చాను! వెంటనే డాక్టరు బుర్ర రామకీర్తన పాడించాను. తిరిగి జైలుకు వెళ్లాను. రెండవసారి జైలునుంచి విడుదలై యిప్పుడే వస్తున్నాను. మూడు రోజులలో తిరిగి మూడవసారి జైలుకు వెడతాను. తెలిసిందా స్వామీ! ఇదీ మనకథ!

విరాగి : నీవు ఒకవిధమైన ఉన్మాద స్థితిలో ఉన్నావు రాముడూ! అచిరకాలంలో నే యథాస్థితికి రాగలవు. గతాన్ని స్మృతిపథంలోకి రానివ్వకుండా యీ రాత్రి హాయిగా విశ్రమించు.

చిరం : (ఆలయ ద్వారం దగ్గర నిలుచుని) స్వామీ! అన్నీ సిద్ధంగా వున్నాయి.

[విరాగి ఆలయంలోకి వెళ్లి పోతాడు. చిరంజీవి వేదికను సమీపిస్తాడు]

చిరం : మీరు కూడా ఆలయంలోనికి వచ్చి పడుకో వచ్చు.

రాము : ఒరేయ్ తమ్ముడూ! మనకు అర్ధరాత్రి గడిచే వరకూ నిద్రపోయే అలవాటు లేదు. మరి కొంతసేపు యిక్కడే కూర్చుంటాను (యామినితో) పాపం! చాలా అలసిపోయి నట్లున్నావు. నువ్వైనా లోనికి వెళ్ళి సుఖంగా నిద్రపో!

యామి : (నిట్టూర్చి) నా బ్రతుకుకు నిద్ర కూడానా? సుఖంగా నిద్రపోయి ఎంత కాలమయ్యిందో? (చుట్టూ చూస్తూ) ఈ ఆలయం పూల మొక్కలు యివన్నీ చూస్తూ వుంటే నాలో తెగింపు, ధైర్యం కలుగుతున్నై. పోయి నిద్ర పట్టుతుందేమో ప్రయత్నిస్తాను (ఆలయంలోనికి నిష్క్రమిస్తుంది.)

రాము : (ఆమె వెళుతూన్న వైపు చూస్తూ) వెర్రి పిల్ల! లోకానికి జడిసి పారిపోయి వచ్చిందట! (చిరంజీవితో) ఒరేయ్ తమ్ముడూ! లోకం ఎలాంటిదో తెలుసా! వెర్రి కుక్కలాంటిది. మనం జడిసి ఒక అడుగు వెనక్కి వేశామో! అది అమాంతంగా మీద పడి కాటు వేసిందన్నమాటే!

చిరం : (వింతగా) అలాగా! అయితే నేను కూడా పారిపోయే యిక్కడకు వచ్చాను.

రాము : (హేళనగా) పిరికివాళ్ళంతా యిక్కడకు చేరారన్నమాట! — రోజు రోజుకు లోకంలో పిరికివాళ్ల సంఖ్య పెరిగి పోతోంది. పరిస్థితులు మారాలి! పీడితుల హృదయాలలో ధైర్యాన్ని ప్రకోపింప చెయ్యాలి. యుద్ధానికి సిద్ధం కావాలి. స్వార్థపరుల చేతులలోంచి అధికారాన్ని చేజిక్కించుకోవాలి. అప్పుడే హాయిగా విశ్రాంతి తీసుకోవడానికి అర్హత మనకు వుంటుంది. అంతవరకూ విశ్రాంతి మనకు లేదురా వెర్రినాయనా!

చిరం : మరి స్వామి చెప్పే మాటలకు నువ్వు చెప్పే మాటలకు చాలా తేడా వుందే!

రాము : అక్కడే వుంది విశేషం. ఎవడైనా వచ్చి బుర్ర పగలగొడుతూ వుంటే చూస్తూ వూరుకోమంటాడు స్వామి. మనల్ని అణగ ద్రొక్కడానికి పైకి లేచిన ప్రతి పాదాన్ని విరిచి అవతల పారవేయాలంటాను నేను. మరి నువ్వేమంటావ్?

చిరం : (ఉత్సాహంతో) నువ్వు చెప్పిందే బాగుందంటాను!

రాము : (సంతోషంతో) శేష్! నువ్వు తప్పకుండా పనికొస్తావు ఈ రోజునుంచి నిన్ను నా ప్రధాన శిష్యుడుగా స్వీకరిస్తున్నాను.

చిరం : (సంశయిస్తూ) కానీ నాకో సందేహం వుంది?

రాము : (బిగ్గరగా) వీలులేదు నీకు సందేహం కలగడానికి ఎంతమాత్రం వీలులేదు. ఒకవేళ కలిగినా దానిని దాచుకోడానికి అంతకంటే వీలులేదు. అదేమిటో తక్షణం చెప్పు.

చిరం : స్వామి చెప్పే అహింసా సిద్ధాంతం అంత పనికిరానిదా? దానివల్ల ప్రయోజనం లేదూ?

రాము : నేటి దోపిడీ వ్యవస్థలో అహింసా సిద్ధాంతం ఎందుకూ కొరగాదు. ప్రపంచంలో అహింసా సిద్ధాంతాలను ప్రచారం చేసిన మహాత్ములందరూ హింసకు బలియై పోయారుగా. ఇది నగ్న సత్యం. సౌభాగ్యాలతో విలసిల్లే ప్రపంచంలోనే అహింసా సిద్ధాంతానికి విలువ వున్నది. కాని వర్తమాన ప్రపంచంలో దాని విలువ శూన్యం.

చిరం : నీ మాటే నిజమనిపిస్తోంది.

రాము : నిజాన్ని మాయమాటలతో ఎంతకాలం దాచగలర్రా! అది ఎప్పటికైనా బయటకు వచ్చితీరుతుంది. దావానలంవలె యీ పృథివి అంతా వ్యాపిస్తుంది. పతితజీవులు కళ్లు తెరుస్తాయి. పగ సాధిస్తాయి.

చిరం : (ఆలోచిస్తూ) అవును! నాకిప్పుడు జ్ఞాపకం వస్తోంది. పగ తీర్చుకోవాలని నా మనసు గాఢంగా కాంక్షించేది. (చేతితో చూపిస్తూ) దూరాన్ని కనిపిస్తున్న ఆ పట్టణంలో ప్రతి వాడు నన్ను నీచంగా చూచేవాడు. నా తోటి పిల్లలవలె నేనుకూడా అందమైన బట్టలు వేసుకోవాలని, ఆటవస్తువులు కొనుక్కోవాలని, కారుమీద విలాసంగా తిరగాలని ఉవ్విళ్ళూరేవాణ్ణి. ఇంటిలో చూస్తే తినడానికి తిండికూడా లేదు. ఆలోచనలు మాత్రం ఆకాశాన్ని తాకుతున్నై. వూళ్ళో ప్రతిమనిషి నన్ను చూచి కంటగించుకొనే వారు.

రాము : (చిరంజీవిని నఖశిఖపర్యంతం పరికించి చూచి) నీకేం? చూడ్డానికి చక్కగా ఉన్నావు. నిన్ను చూచి అసహ్యించుకునే దౌర్భాగ్యు లెవరు?

శిథిలాలయం

చిరం : (విచారస్వరంతో) అందరు అసహ్యించుకొనేవారు. చిట్టచివరకు నాన్న పెంపుడు కుక్కను చూచినట్లు చూచినా ఆనందించేవాణ్ని. కాని అలా కూడా జరగలేదు. అందుకు కారణం నా తల్లిదండ్రులు....

రాము : ఏం? నీ తలిదండ్రులు హంతకులా ?

చిరం : హంతకులయితే వాళ్ళ నేరానికి తగినశిక్ష వాళ్ళే అనుభవించి వుండేవారు. కాని వాళ్లు అంతకంటే గొప్ప నేరం చేశారు. ఆ నేరం యేమిటో తెలుసా? కడజాతిలో పుట్టిన మా అమ్మను ఉన్నతజాతిలో పుట్టిన ఒక మహానుభావుడు పెళ్లి చేసుకున్నాడు.

రాము : (సంతోషంతో) దివ్యంగా ఉంది. మంచి పని చేశాడు. వాళ్ళిద్దరి సంతానం నీవేనన్న మాట! చాలా బాగుంది.

చిరం : ఏం బాగు? నా తలిదండ్రులకు కనీసం డబ్బు ఉన్నా సుఖపడి ఉండేవాళ్లం. అష్టకష్టాలు అనుభవించి జబ్బుచేసి మా నాన్న, ఆత్మహత్య చేసుకొని నా అమ్మ చనిపోయారు. కొంతకాలం నేను ఒంటరిగా గోష్ఠమీద తిరిగి తిరిగి ప్రాణం విసిగి యీకొండ శిఖరం మీదకి వచ్చాను. కళ్లు మూసుకొని సముద్రం లోకి దూకబోయే సమయంలో స్వామివచ్చి నా ప్రయత్నాన్ని విరమింపజేశారు. నాలో ఉత్సాహాన్ని కలిగించారు. దగ్గర చేర్చారు. నన్ను తనకొడుకువలె గారాబంతో చూస్తున్నారు. వారంటే నాకు అమితమైన గౌరవం.

రాము : నిజంగా ఆయన మహాపురుషుడు. అందుకు సందేహం లేదు. ఆ అహింసా సిద్ధాంతాన్ని వదులుకుంటే నా తలపైన పెట్టుకుపూజిస్తాను.

[ఆలయంలోంచి యామిని వస్తుంది.]

యామి : (వేదికమీద కూర్చుంటూ) ఎంత ప్రయత్నించినా నిద్రపట్టలేదు. ఇక్కడ అడుగు పెట్టినప్పటినుంచీ నాలో అనిర్వచనీయమైన ఉత్సాహం కలుగుతోంది.

రాము : నీకుకూడా అర్ధరాత్రి వరకూ నిద్రపోయే అలవాటు లేదన్నమాట!

యామి : (అరమోడ్పుకళ్ళతో) నాకు విచిత్రమైన అనుభూతి కలుగుతోంది. నా మనసులో యిప్పుడు భయసంకోచాలు లేవు. నా హృదయము దివ్యానందములో మునిగి తేలుతోంది.

రాము : అందుకు ఆశ్చర్యం లేదు. ఆ పాడు ప్రపంచంతో నీకుగల సంబంధాన్ని యే క్షణంలో తెంచుకున్నావో ఆ క్షణంనుంచీ నీ హృదయం తేలికయ్యింది.

యామి : అది నిజంకాదు. ఈ శిథిలాలయంలో ఏదో మహత్తు వుంది. ఆ ప్రపంచంలో జరుగుతున్న ఘోరాలను చూడలేక దేవుడు యీ పాడు దేవాలయంలో స్థిరనివాసం ఏర్పరచుకొని వుండాలి. అదే నిజం! ఎక్కడ ప్రశాంతత వుందో అక్కడే దేవుడు వుంటాడు. న్యాయం, ధర్మం, ఆనందం ఎక్కడ వుంటాయో అక్కడే దేవుడు వుంటాడు. అవన్నీ యిక్కడ వున్నాయి. అందుకే యిక్కడ దేవుడు వున్నాడు.

రాము : (హేళనగానవ్వి గట్టిగా) చూడగా చూడగా నీకు మతిపోతున్నట్టు కనిపిస్తోంది.

ఒకగొంతు : (దూరాన్నుంచి కర్కశంగా) ఏయ్! ఎవరక్కడ?

రాము : (మాట వినిపించిన వైపుతిరిగి గట్టిగా) యిక్కడా అండీ ? యిక్కడ చాలామంది వున్నారండి! తమరేం పనిమీద వచ్చారో యిలా దయచేయవచ్చు !

యామి : (భయంతో) నా కోసం ఎవరైనా వస్తున్నారేమో ! నాకు భయం వేస్తోంది.

రాము : (హేళనగా) దేవుణ్ణి ప్రార్థించుకో! వచ్చి రక్షిస్తాడు! [కుడివైపు చెట్లలోంచి రత్నాకరం నడుచుకుంటూ వస్తాడు. చేతిలో లాంతరువుంది. మరో చేతిలో కర్రవుంది. మనిషి లావుగా బలంగా వుంటాడు. వయస్సు 35 సంవత్సరాలు. ముఖంలో నిర్దాక్షిణ్యం, కపటం కనిపిస్తూ వుంటాయి అతనిని చూడగానే యామిని భయంతో వణికిపోతూ నల్లని ముసుగులో శరీరాన్ని దాచుకుంటుంది. చేతులు మాత్రం కనిపిస్తూ వుంటాయి]

రత్నా : (కర్కశస్వరంతో రాముడితో) ఏయ్! యిలా ఒక పిల్ల వచ్చిందా ?

రాము : (వినయంగా) పిల్లిపిల్లా, మేకపిల్లా, బాబూ?

[చిరంజీవి నవ్వుతాడు]

రత్నా : ఏం ? నవ్వులాటగా వుందా ? నే నెవరినో తెలుసా ?

రాము : (వినయంగా) అది తెలిస్తే యీ సరికే మిమ్మల్ని మర్యాదచేసి వుండేవాళ్లం. తెలియకే యిప్పటికి కూడా మిమ్మల్ని నిలుచోబెట్టి మాట్లాడుతున్నాం.

రత్నా : మీ రెవరో దూరదేశంనుంచి వచ్చిన వాళ్ళయి వుండాలి. ఈ చుట్టుపట్ల రత్నాకరాన్ని తెలియని వాళ్ళెవరూ లేరు.

రాము : (పరిహాస ధోరణిలో) పాపం! అతగాడెవరండి?

[ఈసారి చిరంజీవి యింకా గట్టిగా నవ్వుతాడు]

రత్నా : (కోప పరవశుడై) రత్నాకరంతో పరిహాసమా? ఎవరు నువ్వు? తలచుకున్నానంటే నిలువునా చీరెయ్యగలను. తెలిసిందా?

రాము : (అదే ధోరణిలో) ఏదో బీద వాళ్లం! తమ పాదాల దగ్గర గంజి తాగేవాళ్ళం. తమరు కనికరించాలి.

రత్నా : ఇక అధిక ప్రసంగం కట్టి పెట్టి యిలా ఒక ఆడమనిషి ఎవరైనా వచ్చిందేమో చెప్పు?

[ఈసారి చిరంజీవి భయంతో యామినికేసి చూస్తాడు. యామిని ముసుగులో యిమిడి పోయి వుంటుంది.]

రాము : ఎవరైనా వస్తే యీ సరికే తమరికి కనిపించి వుండేవారు.

రత్నా : (యామినిని చూపిస్తూ) ఎవరీ ముసుగులో మనిషి?

రాము : మా ఆశ్రమంలోని ఒక బైరాగిని.

రత్నా : సన్యాసినికి ఘోషా కూడానా? ఆమె ముసుగెందుకు వేసుకుంది?

రాము : పాపాత్ముల ముఖాలు చూడ్డం యిష్టం లేక.

రత్నా : (కోపంతో బిగ్గరగా) ఒరేయ్ నువ్వేం మాట్లాడుతున్నావో నీకు తెలుస్తున్నదా?

రాము : చిత్తం! తెలుస్తున్నదనే అనుకుంటున్నాను.

రత్నా : ఇక నోరు మూసుకుని యీ స్త్రీ ఎవరో ముసుగు తొలగించి నాకు చూపించు!

రాము : స్వామీ! మేము అహింసా సిద్ధాంతాలను వల్లించే బైరాగులం. మీరేం చేసినా మేం సహించాలి. యేం చేస్తాం! అంతా పూర్వజన్మ కర్మఫలం! మా కర్మానికి మమ్మల్ని వదిలి పెట్టి తమ దారిని తాము దయ చేయండి!

రత్నా : ఇక నీ కపటనాటకాన్ని కట్టిపెట్టి ఆమె ముసుగు తొలగించి మర్యాదగా చూపించు! లేదా నీ ప్రాణాలు నీవి కావు.

రాము : నాయనా! చిరంజీవీ! అహింసా సూత్రాలు ఎటువంటి ఫలితాల నిస్తాయో చూశావా? మనం "అహింస" "అహింస" అని అరిచే కొద్దీ (రత్నాకరాన్ని చూపుతూ) ఎదుటి మనిషి యీ విధంగా చెలరేగుతాడు.

రత్నా : (కోప పరవశుడై) నేను సహించి వూరుకొనే కొద్దీ నీ ఆగడాలకు మితిలేకుండా వుంది (యామినిని చూపిస్తూ) యీమె ముసుగు తొలగించి చూపిస్తావా లేదా నన్నే యీమె ముసుగు తొలగించమంటావా?

[రత్నాకరం యామినిని సమీపిస్తాడు రాముడు వెంటనే లేచి అతనికి అడ్డువస్తాడు]

రాము : (కోపంతో కర్ర చేసి) మృత్యుదేవతను చూడాలని ముచ్చటగా వుంటే ముసుగు తొలగించవయ్యా.

రత్నా : (కోపంతో) ఓహో! బెదిరింపులకు కూడా దిగావే! ఇప్పుడే ముసుగు తొలగిస్తాను, యేం చేస్తావో చూస్తాను. (కోపంతో ముందుకు అడుగువేసి ఆమె ముసుగు లాగేస్తాడు. యామిని భయంతో కెవ్వున కేక వేస్తుంది. వెంటనే రాముడు అతనిని మెడ పట్టుకొని బలంగా ముందుకు తోస్తాడు. రత్నాకరం నేలమీద పడిపోతాడు.)

రాము : (రెండు చేతులతో కర్ర పైకెత్తి) ఒరేయ్! రత్నాకరుడూ! కాసుకో! యీ రోజుతో నీ జీవితం సమాప్తమౌతోంది!

విరాగి : (ఆలయద్వారంలో నిల్చుని బిగ్గరగా) రాముడూ!

[రాముడు మంత్రముగ్ధునివలె కర్ర క్రిందకు దించి విరాగికేసి చూస్తాడు. విరాగి ఆలయం మెట్లుదిగి అతనిని సమీపిస్తూ వుంటాడు. యామిని, చిరంజీవి ఆశ్చర్యంతో చూస్తూ వుంటారు.]

[తెర]

సశేషం

వస్తాదు వీరన్న

శ్రీ బొమ్మిరెడ్డిపల్లి సూర్యారావు

వీరన్న మహాబలశాలి. మంచి వస్తాదు. అలాంటి వాడిలా అవుతాడని ఎవరూ కలలో కూడా అనుకోలేదు.

ఆరోజు ఎప్పటిలాగే తెల్లవారు జామున కోడి కూసే వేళ లేచి చెరువుకు పోయి, మొహం కడుక్కుని తాలింఖానాకు పోతూవుండేవాడు. కసరత్తు చేయడానికి, కుస్తీలు పట్టడం అభ్యాసం చేయడానికి ఓ పదిమంది చేరుతారక్కడ ప్రతిరోజూ. వాళ్ళందరికీ, చిన్నవాడైనప్పటికీ వృద్ధులైనవారికీ వచ్చినవాడు కాబట్టి వీరయ్య అంటే గౌరవం. ఆసీమలో కల్లా ఊరు పేరూ వున్నవాడు కదా మరి. ఆ చుట్టుపక్క వున్న నాలుగైదు పట్టణాలకూ పోయి ఎవడైనాసరే కుస్తీకి రమ్మని, నూట పదహార్లు పందెంవేసి, బస్తీమే సవాల్ చేశాడు వీరయ్య. ఆయా వూళ్ళలోని వస్తాదులందరినీ చిత్తుచేసి, మెడలో పూలదండలతో ధీమసేనుడిలా తిరిగివచ్చాడు. చాలమంది పంజాబీ ఫయిల్వానులను కూడా చిత్తుచేసి, తన పేరు వారికి కలకాలం జ్ఞాపకముండేటట్లు చేశాడు.

వీరన్న ఒడ్డూ పొడవూ వున్న మనిషి. కసరత్తు వల్ల కండలుతిరిగిన శరీరం. తివాసీరంగు. చిన్నప్పుడు జబ్బుచేస్తే, కుశికంటికి చెవికీ మధ్య, నిలువునా, తిరిగిన దొండకాయ ముక్కంత, వాతపెట్టిన మచ్చ. మెడలో ఆంజనేయుడి బిళ్ళ, జబ్బకు బంగారు తావీజు ఎండలో నిగనిగ మెరిసేవి. లంగోట బిగించికట్టి, ఒంటికి ఎర్రమట్టి మన్ను రాసుకుని, గురువు పాదాలకు దండం పెట్టి, నోట్లో పళ్ళమధ్య నిమ్మకాయ కొరుకుతూ, తొడచరిచి కుస్తీకి తలబడితే ఎదుటివాడి గుండెలు భయంతో గడగడ వణికేవి. చూసేవారిలో ఉద్రేకం ఉప్పొంగేది.

అలాంటి వీరయ్య ఇలా అవుతాడని ఎవరూ కలలోకూడా అనుకోలేదు.

చెరువులో స్నానంచేసి, మల్లుపంచ కట్టి, మల్లు చొక్కా వేసుకుని, పాకంచాల మీదికి వచ్చి బీడీ వెలిగించాడు. బట్టలుతుక్కోడానికి, స్నానాలుచేయడానికీ చెరువుగట్టుకు వచ్చిన ఆడంగులు వీరన్నను చూసి, ముసిముసి నవ్వులు నవ్వుకున్నారు. "ఏటి ఈరన్నా ఎక్కడికేటి యీ ముస్తాబు, ఏటి ఇసేసం" అన్నారు పలెపడుచులు.

"నెల్లిమర్లలో అమ్మోరిసంబరం చూడాలని రమ్మంటున్నాడు ఎంకయ్యబావ. కరుసు ఆడిదేలే" అన్నాడు వీరన్న బీడీపొగ వదులుతూ.

"నేకపోతే నువ్వెడతావేటి, పిల్లికి బిచ్చం పెట్టవు నువ్వు" అంది గొల్లపిల్ల వరిసి.

"ఓసి, ఊరుకోయే పిన్నమ్మా నా సంగతి నీకేటెరిక" అని పక్కనున్న బిందెను కాలుతో తోశాడు. బిందె చప్పుడు చేసుకుంటూ రెండు పాకంచాలు దొర్లింది. వీరన్న "హి, హి, హి" అని నవ్వేడు.

"ఏటిగోరయ్యా ఆ పోగాలం, బాదంపప్పులిని కసరత్తుసేత్తే ఒళ్ళు కొవ్వెక్కినట్టుంది." అంది వరిసి.

"ఆడోళ్లు నీళ్లోసుకుంటారు, నువ్వేటికక్కడ, పో అవతలికి" అంది ఇంకో పిల్ల.

వీరన్న నవ్వుకుంటూ, వెళ్లిపోయాడు. వెంకయ్యతో కలిసి నెల్లిమర్లసంబరానికి వెళ్లేడు. వెంకయ్య, వీరన్న స్నేహితుడు. వెంకయ్యకూ, వీరన్నకూ నేస్తం ఎలా కుదిరిందో అందరికీ ఆశ్చర్యమే ఏ విషయంగానూ యిద్దరికీ పోలికలేదు. వీరన్న వస్తాదు. వెంకన్న సన్నగా పొడుగ్గా ములంకాడలా వుంటాడు. వీరన్న మొద్దువాడిలా కనిపిస్తాడు. వెంకయ్య తెలివైనవాడిలా మాట్లాడుతాడు. అసలు రామమందిరంలో భజనకు వెళ్లినప్పుడు కలిసింది వీరిద్దరికి నేస్తం. వీరన్న పాడితే, వెంకయ్య డోలకు వాయించేవాడు.

సంబరం చూసుకుని యింటికి తిరిగి బయలుదేరే సరికి చీకటిపడింది. ఊరు పొలిమేరల కొచ్చేసరికి రాత్రి పదిగంటలవుతుంది. వెంకయ్య అలసిపోయాడు. ఊరుబయట పాడుపడిన దేవాలయం మెట్లమీద చతికిల బడ్డాడు.

"ఏం వెంకయ్యా, రెండు కోసులదూరం నడిచేసరికే అలిసిపోనావేట్రా. ఇలాగైతే ఎలా బతుకుతావెహ్" అన్నాడు వీరన్న.

"ఒంట్లో బలం లేదు ఏటి చెయ్యమంటావు. అయినా బతకడానికి బలమే ఉండాలేటి, ఎర్రిగాని" అంటూ వెంకయ్య మెల్లిమీద నడుంవాల్చాడు. ఇద్దరూ బీడీలు వెలిగించారు.

ఆ కారుచీకట్లో వాళ్ల బీడీనిప్పులు తప్ప మరేం కనబడటం లేదు. అమావాస్య రాత్రిపూట. వెనకను పాడుపడిన కోటలచుట్టూ అడవి బలిసింది. ఆ నిశ్శబ్దంలో కీచురాళ్ల శబ్దంమాత్రం వినిపిస్తోంది. దూరాన ఊరిలో ఒకటి రెండు దీపాలు మాత్రం మినుకు, మినుకు మంటున్నాయి.

వీరన్న ఆలోచిస్తున్నాడు. ఒక్క బలం ఉన్నంత మాత్రాన అంతా సిద్ధించినట్టేనా? మనిషికి బలం ఒక్కటే కాదు కావలసింది. మావటివాడికి ఏం బలముందని ఏనుగను లొంగదీసుకున్నాడు. పీర్ల పండుగ నాడు సాయిబు అగ్గిలోంచి నడుస్తాడు. వాడికేం బలముందని?

అవును వెంకయ్య చెప్పింది నిజమే. వెంకయ్య తెలివైనవాడు. "ఎంకయ్యా" అని పిలిచేడు. వెంకయ్య నిద్రపోతున్నాడు. అలసివున్నాడేమో కునుకు పట్టింది.

"ఏం ఈరన్నా, పోదామా" అన్నాడు వెంకయ్య కొంచెం ఒత్తిగిలి.

"దప్పికగా వుంది. ఇక్కడెక్కడేనా నీరుందిరా" అన్నాడు వీరన్న.

"వెనుక కుడిపక్కనే నుయ్యివుందిరా. అక్కడే బాల్చీకూడా వుంటుంది చూడు"

వీరన్న నూతిదగ్గర కెళ్ళేడు. ఎదురుగుండా దూరాన మైదానం కనిపిస్తోంది. నల్లటి కంబళికి కన్నాలుపడినట్లు చుక్కలు మినుకు మినుకు మంటున్నాయి. గాలిచలనం లేదు. చీకట్లు జిమ్ముమంటూ చెట్లమీద ముసురుకున్నాయి. దూరాన ఈతచెట్లు తల విరబోసుకున్న దెయ్యాల్లాగున్నాయి. కీచురాళ్ల శబ్దం శరీరమంతటికీ తాకుతున్నట్టనిపించింది. దూరాన మైదానంలో ఏదోమంట, మంటవెలుగులో తెల్ల చీర కట్టుకున్న ఒక స్త్రీ నడిచివెళ్లినట్లు అనిపించింది.

వీరన్న జాగ్రత్తగా తేరిపారజూశాడు. అబ్బే, అది స్త్రీ కాదు ఏదో ఆవుఅయివుంటుంది, అనుకున్నాడు. తన కాళ్లలోంచి ఏదో పరుగెట్టినట్టయింది. త్రుళ్లిపడ్డాడు. ఏదో కిచకిచమని అరిచింది, "ఛెయ్! ఎవరక్కడ!" అని కేక వేశాడు. అగ్గిపుల్ల తీసి వెలిగించి చూశాడు. నూతిగట్టునుంచి చిట్టెలుక పరిగెట్టింది. వీరన్నకు దాహం పోయింది. తిరిగి వచ్చేశాడు.

"ఎవరురా అది ఈరన్నా, ఏటి కేకేస్తున్నావ్" అన్నాడు వెంకయ్య లేచి కూర్చొని.

"ఎవరూ లేదులే, ఉడత పిల్ల కాళ్లలో పడింది".

"ఈరన్నా, ఎంత పిరికోడివిరా నువ్వు"

"ఛ! నాకు భయమేంటిరా!"

ఇద్దరూ లేచి. బీడీలు వెలిగించి ఊరు వేపుకు నడక ప్రారంభించారు. ఆ నిశ్శబ్దం వీరన్నకు నచ్చలేదు.

"ఎంకయ్యా, మంచికునుకు తీసేశావ్"

"లేదురా, కొద్దిగా కన్నుమూశా. ఇప్పుడెంత రేతిరి అవుతుందో గాని మహా చీకటిగా వుంది. దారే సమంగా ఆనకుండా వుందేహ్"

దూరాన్న మైదానంలో ఇందాకటి మంట యింకా మండుతానే వుంది. "ఏటిరా ఆ మంట, ఎంకయ్యా" అన్నాడు వీరయ్య. "ఏది, అదా? శ్మశానం గదరా అది. ఎవర్నో తగలెడుతున్నారు గాబోలు."

"దాని తస్సాదియ్యా, ఎంతసేపు మండుతూందిరా" వీరన్నకు భయం వేసిందని వెంకయ్య గ్రహించాడు తాను బలశాలినని గర్వంతో విర్రవీగే ఘయిల్మాను ఇంత పిరికివాడని తా నింతకాలం ఊహించలేదు. చిరుతపులిలా మనుషులమీదికి ఉరికే వీరన్న అకారణంగా చెట్టునూ, పుట్టనూ చూసి జడుస్తున్నాడు. వీరన్నను ఇంకా భయపెట్టా లనిపించింది వెంకయ్యకు.

"ఈరన్నా రాత్రేళ చీకట్లో నువ్వెప్పు రానేదటి? ఇక్కడ పట్టే భయం లేదు గాని ఆ తోట దాటి ఎల్లడం మంచిది కాదు. శ్మశానంగదరా. దెయ్యాలు తెగ తిరుగుతాయి. మనిషి ఒంటరిగా దొరికినాడంటే పీక్కు తినేస్తాయి. కోమటోల్ల పిల్ల సచ్చిపోయింది గదా. అది దెయ్యమయింది. ఆ దారంట ఎవడేనా ఎల్తే ఎనకనుంచి పంచకొంగు పట్టుకు లాగుతాది" అని వెంకయ్య, వీరన్న మొహం చూశాడు.

వస్తాదు వీరన్న

వీరన్న మొహంలో భయం కనిపించింది. ఆ మానవాతీతమయిన శక్తి స్వరూపం ఎలా వుంటుందో ఊహించుకోడానికి ప్రయత్నిస్తున్నాడు వీరన్న.

"ఎలాగుంటుందిరా దెయ్యం?" అని అడిగేడు.

"నువ్వు సూడలేదేటి ఎప్పుడూ? అది నల్లగా మొహం, పెద్దపళ్లు; మహా వికారంగా వుంటుంది. తెల్లచీర కట్టుకుంటాది. రవిక ఏసుకోదు. మనం సూస్తుండగానే శరీరం ఎదిగిపోతాదొరే. కాళ్లు తాటిచెట్టులాగ, చేతులు మర్రి ఊడల్లాగ ఎదిగిపోతాయి. మనిషి నవకొత్తలే చేతులూపుకు నడుస్తాది. భయంకరంగా నవ్వుతాది, ఏడుస్తాది." సంకయ్యకు మరి యింతకంటె భయంకరంగా వర్ణించడం చాతనయింది కాదు.

"అయితే అది మనుష్యుల్ని సంపుతాదా?" అని వీరన్న అడిగేడు. సంకయ్యకు నవ్వొచ్చింది. అది విజయగర్వంతో కూడిన నవ్వు. ఆ ప్రశ్నతోనే వీరన్న మనస్సులో వున్న భయాన్ని అర్థం చేసుకున్నాడు సంకయ్య. నవ్వు అణచుకుని, "మనం దండం పెట్టి ఆంజనేయ దండకం సదువుకుంటే ఏం సెయ్యదు. మాయమైపోతాది. ఏమాత్రమైనా జడిసినామా అంటే పీక పట్టుకుని నలిపేసి, తినేస్తాది. దెయ్యమంటె మరేటి!" అన్నాడు అదొక సామాన్యమైన విషయం లాగ. వీరన్నను బాగా భయపెట్టగలిగినందుకు తనలో తాను సంతోషించాడు.

చీకట్లో కుక్కలు మొరుగుతున్నాయి. కోడిపెట్టి ఊళ్ళోకి వచ్చినట్టు జ్ఞాపకమొచ్చింది వీరన్నకు. ఊళ్ళో అంతా నిద్రపోతున్నారు. వీరన్న సంకయ్య ఎవరిమానాన వారు పోయి పడుకున్నారు.

తెల్లవారేక ఊళ్ళో నలుగురూ యీ మాటే అనుకుంటున్నారు. వీరన్నకు నిన్న రాత్రి పొలంపట్టె కోవిలదగ్గర దెయ్యం కనిపించిందనీ, నాడి బట్టపట్టుకు లాగిందనీ, శ్మశానంలోంచి దెయ్యాలు రాళ్ళు రువ్వేయనీ, దానితో వీరన్న జడుసుకున్నాడనీ, యీ చిలవలు పలవలు కల్పించి చిత్రవిచిత్రంగా చెప్పడం మొదలెట్టేరు. కనబడిన ప్రతీవాడూ "ఏం జరిగింది వీరన్నా" అని అడగడమే. బాగా పరిచయమున్న మిత్రులు "ఓస్ ఇంతేనట్రా వీరన్నా నీ ధైర్యం! ఒంట్లో ఊపిరి నిలకపోయినా నీకంటే ఎంకయ్యే నయం" అని వేళాకోళం చేశారు. చెరువుగట్టున పల్లెపడుచులు వీరన్నను చూసి వేళాకోళం మొదలుపెట్టేరు. "ఏటిరోరన్నా, శరీరం పెంచగానే సరా చెప్పు" అని ఒక అమ్మి అంటే "ఆడోళ్ళకాడ పెద్దకబుర్లు సెప్పడమేటి, గుండెధైర్యముండాల" అని ఇంకో అమ్మి హాస్యమాడింది. వీరన్న స్వతహాగా గర్విష్ఠి. ఇది తనకెంతో అవమానకరంగా వుంది. సంకయ్య తెల్లవారేసరికి ఊరంతా యీ పుకారు లేవదీసివుంటాడు. ఆడంగుల దృష్టిలో కూడా తను అపహాస్యంపాలయ్యాడు. ఎంత తలవంపు! తన ప్రతిష్ఠకు ఎంత దెబ్బ! దీనిని వెంటనే ఎదుర్కొనితీరాలి, అనుకుని వీరన్న ఛాతీ విరుచుకుని వీధిలో నడక ప్రారంభించాడు.

ఊరి నడిబొడ్డులోవున్న వేపచెట్టు క్రిందికి వచ్చాడు. అక్కడున్న బండరాయిమీద సంకయ్య, మరికొందరు మిత్రులు వేపపుల్లలతో పళ్ళు తోముకుంటూ, లోకాభిరామాయణం జరుపుతున్నారు. వారంతా వీరన్నను పలకరించారు.

"రారా వీరయ్యా, కూర్చో."

"నే నేదో పిరికివాడిననీ, రాత్రి జడిసిపోయాననీ యీ ఎంకయ్య ఇయ్యాల ఊరంతా చాటినాడు. దాని సంగతేదో ఇప్పుడే తేలిపోవాల" అన్నాడు వీరన్న.

"నేనేం సాటలేదు. ఒకరిద్దరు మనోళ్ళలో మాటవరసకి అన్నాను." అన్నాడు సంకయ్య.

"అదే అబద్ధం చెప్పినావు. నేను జడిసినానా? వహా! మహా ధైర్యవంతుడిలాగ వొచ్చి చెప్పేసినావెంటి."

"అబద్ధం కాదురా నాయనా, నిజంగా నీకు భయమేసిందా లేదా సెప్పు? ఆమాటకొస్తే నీకంటె నేను ధైర్యవంతుడినే" అన్నాడు సంకయ్య.

"ఓరి, సాలు సూరుకోరా — బయలుదేరినారు మొనగాళ్ళు. ఎల్లరా వీరన్నా ఆడితో నేటరా" — అక్కడున్నవారంతా దీనిని సద్దుబాటు చేయడానికి చూశారు. ఇదిగాని మితిమీరితే తీవ్రంగా పరిణమిస్తుందని వారి భయం. ఎందుచేతనంటే వీరన్న మోటవాడు. సంకయ్య మొండివాడు.

వీరన్నకు ఒళ్ళుమండింది! "గొప్ప ధైర్యవంతుడివి అంటున్నావే — ఏదీ చూపించరా నీ ధైర్యం, అదేమాత్రమో నేను చూస్తాను," అన్నాడు.

"ఒరే, ఊరికి దూరమున్న కోవిలతోటలో ఒక్కని మనిసుండగా జడిసినోడివి నీకు నాతో పంతమేటిరా?

నీ ఎర్రిగాని. జబ్బబలం వేరు, గుండె బలం వేరురా నాయనా!"

"అదే చూస్తాను. ఇదిగో వందరూపాయలు. పందెమేద్దాం."

"సరే అయితే, మాట తప్పకూడదు సుమా" అన్నాడు వెంకయ్య. చీకట్లో అర్ధరాత్రిపూట శ్మశానంలోకి వెళ్ళి అక్కడ కూర్చొని ఒక మేకు భూమిలోకి కొట్టి రావాలి, అదీ పందెం. ఎవరు అలా వెళ్ళి రాలేకపోతే వాడు ఓడిపోయినట్టు. ఆవేళ రాత్రే పందెం. ఈ వార్త ఊరంతా తెలిసిపోయి గొప్ప ఆసక్తి రేకెత్తించింది. అంతా పందెం గురించే మాట్లాడుతూ వుండేవారు. వీరన్న గెలుస్తాడని ఒకడంటే, వెంకయ్య గెలవగలడని ఒకడు. ఎవడికి తోచినట్టు వాడు ఊహాగానం చేశాడు.

ఆ రోజంతా వీరన్న దీనినిగురించి ఆలోచించాడు. తను ఇంతకు మునుపు అనేకమందితో పెద్ద పెద్ద కుస్తీలు పట్టేడు.

ఎప్పుడూ యింత ఆలోచించలేదు. దీనిని గూర్చి యింత ఆలోచించడానికేముందో తనకర్థం కాలేదు. పగటివేళ అనేకసార్లు తను శ్మశానంగుండా నడిచి వెళ్ళేడు. అక్కడ భయపడడానికి ఏమీ లేదు. ఆ మాత్రానికి రాత్రివేళ మాత్రం భయమేమిటి? ముక్కు చివర ఊపిరితో బతికే వెంకయ్య వెళ్ళగా లేనిది తనేమిటి వెళ్ళలేడు. అదేదో చూదాం అనుకున్నాడు వీరన్న. అయితే వెంకయ్య యీ విషయం గురించి ఆలోచించనేలేదు. రాత్రి నలుగురూ వచ్చి పందేనికి రమ్మని పిలిచేవరకూ ఆ సంగతే జ్ఞాపకం లేదు.

అంతా కలిసి పాడుపడిన కోవెలతోటలోకి వెళ్ళి కూర్చున్నారు. అక్కడనుంచి కొంచెం దూరాన వున్న శ్మశానంలోకి ముందు వెంకయ్య, తరువాత వీరన్న వెళ్ళి రావడానికి ఏర్పాటయింది.

అమావాస్య రాత్రి. అంతటా చిక్కటి చీకటి దట్టంగా కమ్ముకుని వుంది. ఆకాశంలో మేఘాలు కమ్ముకుని వుండడంవల్ల నక్షత్రాలు కూడా లేవు. గాలి కదలడం లేదు. వీరన్న మాటాడకుండా నిశ్శబ్దంగా కూర్చున్నాడు.

వెంకయ్య మేకు, సుత్తి పట్టుకుని మైదానంలోకి నడిచి వెళ్ళేడు. ఒకరిద్దరు కొంత దూరం వరకూ వాడి వెంట వెళ్ళి ఆగిపోయారు. ఓ పది నిముషాలయేక, నిర్ణీత స్థలంలో నేలను మేకు కొట్టి వెంకయ్య తిరిగి వచ్చాడు. తరవాత వీరన్న బయలుదేరేడు.

వీరన్న ఆ వేళ మల్లుపంచ కట్టేడు. మల్లు చొక్కా వేసుకున్నాడు. ఒక చేతిలో మేకూ, ఒక చేతిలో సుత్తీ పట్టుకు బయలుదేరేడు.

మైదానంలో నల్లటి చీకటి తప్ప మరేం కనపడడంలేదు. ఆ మైదానం ఊపిరి తీయని శవంలా నిశ్శబ్దంగా పడుకుని వున్నట్టుంది. అక్కడక్కడ ఈతతుప్పలు శవం ప్రక్క తల విరబోసుకుని కూర్చున్న ఆడవాళ్ళలా, ఏడుస్తున్నట్టున్నాయి. గాలి చలనం లేక ఒక ఆకైనా కదలక, జీవితం కదలని ఒక పెద్ద కొండలా స్తబ్ధంగా పడి వున్నట్టుంది. అతనికి తన శరీరం చాలా బరువుగా వున్నట్టనిపించింది. ఆ నిశ్శబ్దంలో దూరాన గుమ్మలగొండి సకిలించింది. అది చేసిన శబ్దం చీకట్లను చీల్చుకుని తన శరీరమంతా తాకినట్లయింది. "పాడు జంతువు; మహా భయపెడుతుంది" అనుకున్నాడు వీరన్న.

దూరాన తాటిచెట్లమధ్య నిప్పులు రాలుతున్నట్టు కనిపించింది. జేబులోంచి కాగితపు పొట్లం తీసి, అందులోని ఆంజనేయస్వామి సిందూరం బొట్టు పెట్టుకున్నాడు. తన చేతివేళ్లు వణుకుతున్నట్టు గ్రహించాడు వీరన్న.

అనుకున్నచోటికి వెళ్ళి, మేకు నేలను పెట్టి సుత్తితో కొట్టేడు. తన గుండెలు దడదడ కొట్టుకుంటున్నట్టు తెలుసుకున్నాడు. మొత్తంమీద అనుకున్న పని అయిపోయింది. వీరన్న పెద్ద నిట్టూర్పు తీసి, చటుక్కున వెనక్కి తిరిగి ఒక అడుగు వేశాడు. వెనక నుంచి ఎవరో తన పంచెకొంగు పట్టుకు లాగేరు. ఎవరో నవ్వినట్టయింది. మరొక అడుగు ముందుకు వేయబోయాడు వీరన్న. వెనుక పంచ చిరిగిన శబ్దమయింది. అంతే, వీరన్న నిలువునా పడిపోయాడు.

చాలాసేపు చూసి ఎప్పటికీ రాకపోతే కాగడా వెలిగించుకుని చూడడానికి వెళ్ళేరు అంతా. భయిల్లాను వీరన్న చచ్చిపోయాడు. అతని పంచకొంగు మీద మేకు కొట్టివుంది. కేసు పోలీసుల పరమైంది.

కర్ణాటక సంగీతము

౧

శ్రీ కె. సుబ్బరామప్ప

విజయనగర సామ్రాజ్యస్థాపనాచార్యులైన శ్రీ విద్యారణ్యుల అనుగ్రహమువలన పునరుజ్జీవితమైన కర్ణాటక సంగీతకళ విజయనగర సామ్రాజ్యము నేలిన చక్రవర్తుల కాలమున అవిచ్ఛిన్నముగ పోషింపబడుచు వచ్చెను.

దాక్షిణాత్య సంగీతమునకు కర్ణాటక సంగీతమను పేరు పదమూడవ శతాబ్దమునాటి గ్రంథములందే కనబడుచున్నది. క్రీ. శ. 9వ శతాబ్దమున ఆంధ్ర కర్ణాటక భాషలకూ పెల్లిప్రదేశమైన హంపివద్ద వెలసిన మతంగ పర్వతము చెంత మతంగముని "బృహద్దేశి"ని రచించినట్లు ఆధారములున్నవి.

భారతీయ సంగీతశాస్త్రగ్రంథములు చాల మట్టుకు కర్ణాటక దేశమందే రచియింపబడి యుండుటవలన కర్ణాటక సంగీతమను పేరు రూఢియైనదని చారిత్రక నిదర్శనములనుండి తెలియుచున్నది. లక్ష్యకారులు ఏ భాషయందైనను, ఏ కాలమందైనను, ఏ దేశమందైనను ఉండినప్పటికిని భారతీయ సంగీతచరిత్ర రచనకు లక్షణగ్రంథములే ముఖ్యమైన ఆధారములను విషయము నిర్వివాదాంశము.

11వ, శతాబ్దమున భరతశాస్త్రమునకు వ్యాఖ్యానము వ్రాసిన నాన్యదేవుడు మిథిల (బీహారు) రాజ్యము నేలుచుండిన కర్ణాటక క్షత్రియుడు. కల్యాణి చాళుక్యులు, ముమ్మడి సోమేశ్వరుడు, జగదేక మల్లుడు (జయసింహుడు) హొయ్సళ ఇమ్మడి వీరబల్లాలుడు మొదలైన కర్ణాటకచక్రవర్తుల గ్రంథములు శార్ఙ్గదేవుని కంటెను పూర్వమే ప్రమాణగ్రంథములుగ నుండెను.

కల్యాణి చాళుక్యులకు సామంతులుగ నుండిన కాకతీయులు మొదట కన్నడదేశీయులుగ నుండిరి. రుద్రదేవ గణపతిదేవుల కాలమున జాయసేనాపతి 'నృత్తరత్నావళి'ని రచించెను. దేవగిరిలోని యాదవరాజగు సింహణుని ఆశ్రయమున శార్ఙ్గదేవుడు "సంగీత రత్నాకరము"ను రచించి భారతీయ సంగీత శాస్త్రమునకే ఆచార్యపురుషుడనిపించుకొనెను. 'సంగీతాకరము' లేక 'సంగీత సమయసారము'ను రచియించిన పార్శ్వదేవుడు కర్ణాటక దేశీయుడనుటలో నెట్టి సందేహమును లేదు. సుప్రసిద్ధ వీరశైవకవియైన పాల్కురికి సోమనాథుని సంగీతశాస్త్ర నైపుణ్యము ఆతడు రచించిన 'బసవపురాణము', 'పండితారాధ్య చరిత్ర'లలో కనిపించుచున్నది. ఇతడు కాకతీయ రాజ్యమున నుండినవాడై హెచ్చుగా తెలుగు గ్రంథములను రచియించినను కన్నడభాషలో కూడా నుద్దామ పండితుడనిపించుకొని తన యవసానకాలమును మైసూరు దేశమున గడిపెను.

కర్ణాటక దేశీయుడైన గోపాలనాయకుడు మహమ్మద్ బిన్ తుగ్లక్ కాలమున మేళకర్తరాగములను నిర్ధరించి ఉత్తరహిందూస్థానమున ప్రచారము గావించెననియు అమీర్ ఖుస్రూ ఇతనినుండి నేర్చుకొని కొన్ని మార్పులను గావించెననియు నిర్ధరింపబడియున్నది.

14వ శతాబ్దమువఱకు తెలుగునగాని తమిళమున గాని లేదా ఉత్తర హిందూస్థాన భాషలలోగాని సంగీత లక్షణ గ్రంథము లేవియు రచియింపబడలేదు. "సంగీత రత్నాకరము" యొక్క ప్రభావముచేత ప్రాంతీయ సంగీతపద్ధతులలో లక్షణగ్రంథములు సంస్కృత భాషలో రచియింపబడుచు వచ్చెను. శుద్ధకన్నడ పారిభాషికశబ్దములు కన్నడిగులనుండియే యితర భాషలలో కూడ ప్రచారమయ్యెను.

(ధాతు) - మాతు, ఒయ్యార, జోడణె, థివణె, పింప్రు, సాంపు, నవణె, కంపెరణె మొదలైన అచ్చ

విజయనగర రాజుల కాలమున పోషింపబడుచు వచ్చిన సంగీతకళను గురించిన పరిశోధనా ఫలితములను మైసూరు విశ్వవిద్యాలయ చరిత్రప్రొఫెసర్ డా. యస్. శ్రీకంఠశాస్త్రిగారు "బయకార రామప్పయ్య" అను శీర్షికతో రచించిన కన్నడవ్యాసము ననుసరించి వ్రాసిన దీవ్యాసము.

కన్నడ శబ్దములు సంస్కృత, తెలుగు, తమిళ భాషలలో రచితములైన సంగీత శాస్త్రములలో నధికముగ నుపయోగింపబడినందున భారతీయుల శాస్త్రీయ సంగీతమునకు కర్ణాటక సంగీతమను పేరు సార్థకమయ్యెను.

2

శ్రీ విద్యారణ్యులచే రచియింపబడిన 'సంగీత సారము' దురదృష్టవశమున సంపూర్ణముగ లభించక పోయినను శార్ఙ్గదేవుని సంగీత రత్నాకరమునకొన వచ్చు కర్ణాటక సంగీతపద్ధతిని విద్యారణ్యులు కొంత వరకు సంస్కరించిరని చెప్పవచ్చు. విద్యారణ్యులు 15 మేళకర్తలను, 264 రాగలక్షణములను నిరూపించిరని రఘునాథ గోవిందదీక్షితులు చెప్పియున్నారు. అదే కాలమున అష్టభాషా కవీశ్వరుడైన అష్టావధాని నాచన సోముడు తెలుగునందు గ్రంథరచన చేసినను బుక్క, హరిహరులచే ప్రశంసింపబడిన 'వసంతవిలాసము' విరచించి కోలారు దగ్గర కొన్ని గ్రామములను దానముగా పొందెను.

15వ శతాబ్దమున ఇమ్మడి దేవరాయని పరిపాలన మొక స్వర్ణయుగముగ మన్నింపబడెను. దేవణ్ణ భట్టు 'సంగీత ముక్తావళి'ని రచించెను. దీనికంటెను ప్రసిద్ధికి వచ్చినవాడు చతుర కల్లినాథుడు. సంగీత రత్నాకరమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుటయేకాదా అనుకరింపగూడా పరిపాటిగ దక్షిణదేశమంతటను వ్యాపించెను. ఇమ్మడి దేవరాయనికి గొప్ప సమకాలికుడైన సర్వజ్ఞసింగభూపాలుడు శ్రీనాథునికి పోషకుడై సంగీత రత్నాకరమునకొక వ్యాఖ్యానమును రచియించెను. శ్రీనాథుని కవిత్వమును మెచ్చికొని ఇమ్మడి దేవరాయలు కనకాభిషేకమును చేయించెను. చతుర కల్లినాథుడు ఇమ్మడి దేవరాయని అంత్యకాలమునందును అతని పిమ్మట రాజ్యము నేలిన మల్లికార్జునుని కాలమునను సుప్రసిద్ధ వాగ్గేయకారుడై సంగీత రత్నాకరమునకు వ్యాఖ్యానమును వ్రాయు నెపమున కొన్ని మార్పులను గావించెను. మల్లికార్జునుని ఆశ్రయమున "జనవశ్య" "రతిరహస్య" అను గ్రంథములను రచియించిన కల్లరసు అనునతడు కల్లినాథుడే గావచ్చును. పిమ్మట సాళువ, తుళువ వంశముల కాలమున సాళ్వ గోపతిప్ప, లక్ష్మీనారాయణ, లక్ష్మీధరులు లక్షణ గ్రంథములను వ్రాసిరి. కృష్ణదేవరాయల కూతురకు లక్ష్మీనారాయణ పండితుడు సంగీత శిక్షకుడుగానుండి సంగీతరత్నాకరము ననుసరించి 'సంగీత సూర్యోదయము'ను వ్రాసెను.

గోదావరి - కృష్ణా నదులనుండి కన్యాకుమారి వఱకును విస్తరించిన విశాలమైన విజయనగర సామ్రాజ్యమున తెలుగు, కన్నడము, తమిళము, మళయాళము, తుళు, సంస్కృతము మొదలైన భాషలును; శైవ, వైష్ణవ జైన, క్రైస్తవ, ముస్లింమతములును, అద్వైత, ద్వైత, విశిష్టాద్వైత, శుద్ధాద్వైత, ద్వైతాద్వైత, శక్తి విశిష్టాద్వైత మొదలైన సిద్ధాంతములును ప్రచారమునందుండి అపారమైన సాహిత్యము పుట్టెను. సాహిత్యముతో పాటు సంగీతముకూడ నవనవ్యముగనుండియుండుట చేత దక్షిణ భారతదేశమున ప్రసిద్ధములైన రీతులకు అప్పటికప్పుడు లక్షణములను నిర్ణయింపవలసి వచ్చెను. ఇది భారతీయ చరిత్రలో సార్వకాలీనమైన ఆవశ్యకతయైనను విజయనగర సామ్రాజ్య కాలమున యెక్కువగ ప్రామాణిక లక్షణగ్రంథములు వెలసియుండి యింతవఱకు నిలిచియుండుటవలన కర్ణాటక సంగీతచరిత్రయందిది ముఖ్యమైన ఘట్టమైనది.

గ్రామ, రాగ, మూర్ఛన, గమక, స్వర, శ్రుతి, తాళ, ప్రబంధాదుల, వాద్యాదుల, మొదలైన వానియందు ఒక్కొక్క యంశము యే రీతిగ వికాసమునైనదియు శాస్త్రములను నిర్ధారింపవలసియున్నది. మహారాష్ట్రమున ప్రచారమునందున్న నిజనాథ, తుకారాము, పండరిభక్తులును మహానుభావులవియు నైన అభంగములు, కర్ణాటకమందలి హరిదాసుల కీర్తనములు, తెలుగున తాళ్ళపాక వారి కీర్తనలు, తమిళములోని అరుణగిరినాథుని తిరుప్పుగళ్ మొదలైనవియు మఱియు నాయా భాషలలో సమకాలీనముగ రచితమైన జానపదగీతములు, నాటకములు మొదలైనవానిని లక్ష్యములుగ సంగ్రహించి క్రొత్త నియమములను చేయుటకై లక్షణగ్రంథము లేరీతిగ యుత్పన్నమైనవో అట్టి వానిని పరిశోధనలచే నిర్ధారణచేయవలసిన ఆవశ్యకత గలదు.

జీవవంతమైనకల యెట్టిదిగాని అభివృద్ధిజెందక యొకటే రూపమున నుండనేరదు. అందువలను ఆబాల గోపాలభూపాల ప్రియమైన సంగీతశాస్త్రము శాఖోపశాఖలుగ ప్రచారమగుట అనివార్యము. లక్షణకారులు తమతమ అనుభవపాండిత్యముల చేత గ్రంథములను

రచియించి తమవే అంతిమ నిర్ణారణములని చెప్పి కొనవచ్చును. శార్ఙ్గదేవుడు సంగీత సంబంధములైన సమస్తశంకలను పరిహరించినాడని "నిశ్శంక" అను బిరుదును పొందెను. కాని చతుర కల్లినాథుడు అనేక చోటులందు శార్ఙ్గదేవునికి వ్యతిరేకముగ పరోక్షముగనుం దభిప్రాయముల నిచ్చి వెనుకటి లక్షణకారులను తెగడి తన ప్రతిష్ఠను చెప్పుకొనెను

"ఇదానీం అధునా ప్రసిద్ధానాం రాగాదీనాం లక్ష్య ప్రతీతానాం లక్షణ విరోధానాం పరిహారార్థ ముద్యమః క్రియతే" (రాగాధ్యాయ వ్యాఖ్య)

కల్లినాథుని కాలమున ముఖ్యముగ గ్రామమున జనించిన మధ్యమాది, తోడి మొదలైన రాగములు మధ్యమస్య మారంభము విడిచి మధ్య షడ్జమస్థానమునుండి ప్రారంభ మగుచుండెను. మధ్యమగ్రామము అదృశ్యమై షడ్గ్రామము యొక్కటే ప్రచారమునకు వచ్చుచుండెను. శ్రీరాగ రాగమైన రామక్రియయందు మధ్యమ, పంచమ శృతులను రెంటిని గైకొనుచుండెను. నాట, దేవక్రియ మొదలైన రాగములు పంచశృతి ఋషభ దైవతముల నుపయోగించుచుండెను. 15-16 శతాబ్దములలో తాళ్లపాకవారి కీర్తనలను, పురందరదాస, కనకదాస, వ్యాసరాయ కీర్తనములకును రాగములను జంటించినప్పుడు ఆకాలమునాటి రాగలక్షణముల నే చాలవరకు అనుసరించుట స్పష్టముగనున్నది. ఇప్పు డిప్పుడు ప్రచారమునకు వచ్చిన ప్రయోగములను సాంప్రదాయకమైనవని భావించినచో ఆ వాగ్గేయకారులకు ద్రోహము చేసినట్లగునని ఆధునిక విద్వాంసులు గమనించవలెను. ఉదాహరణమునకు తాళ్లపాక అన్నమాచార్య తిరుమలాచార్య మొదలైనవారి కీర్తనములను రాగిరేకులమీద చెక్కించినప్పుడు రాగములు మాత్రము సూచించబడెను. ఆ సమకాలీన లక్షణ గ్రంథములందు ప్రోక్తములైన రాగలక్షణములను వానికి సమన్వయించవలెనే గాని వేంకటమఖి అనంతరము నిర్ణయించబడిన రాగలక్షణములను గాదు. యూరోపియన్ సంగీత పద్ధతిలో ఆంబ్రోషియన్ గ్రిగోరియన్ గీతములకు బీథోవెన్, మోజార్ట్ కాలమునాటి సంగీత లక్షణముల నన్వయించినట్లగును.

*బయకార రామప్పయ్య

కృష్ణదేవరాయల కాలమువఱకు అభివృద్ధిజెందిన కర్ణాటక సంగీతపద్ధతి అచ్యుతరాయల కాలమున బయకార రామప్పయ్య (రామామాత్య తోడరమల్ల) యొక్క "స్వరమేళ కళానిధి"లో మఱికొంత మార్పు జెందెను. వ్యాసరాయలు, పురందరదాసు, కనకదాసు, తాళ్లపాక చిన్నన్న, తిరుమలయ్య మొదలైనవారు అప్పటికి సజీవులైయుండిరనుట నిజమగును. క్రీ. శ. 1532 లో అచ్యుతరాయని పాలనమందు "వేదమార్గ ప్రతిష్ఠాపనాచార్యులైన ఆశ్వలాయన సూత్ర భారద్వాజ గోత్ర ఋక్‌శాఖులైన తాళ్ళపాక తిరుమలయ్య అచ్యుతరాయలవలన పొందిన మూడు గ్రామములను హంపి విఠలదేవునికి దానముచేసెను.

రామామాత్యునికి సంబంధించిన రెండు శాసనములనుండి నితడు అచ్యుతరాయ సదాశివరాయల కాలమున ప్రసిద్ధ వ్యక్తిగా నుండెనని తెలియుచున్నది. బళ్ళారిజిల్లా కూడ్లిగి తాలూకా చిక్క కెరెయాగి హాళిలోనున్న శాసనము శాలివాహనశక 1461 వికారి, భాద్రపద. శుద్ధ 12 (ఆగష్టు 29 మంగళవారము క్రీ॥ శ॥ 1539) లో బయకార రామప్పయ్యచే ప్రతిష్ఠింపబడెను. కొండవీడులోని పరాశర గోత్రజుడైన సింగయ్య కుమారుడు బావయ్య మంత్రి; అతని కొడుకు శ్రీరామ మంత్రి. శ్రీరామునకును తెలుగమ్మకు బిడ్డలైన పెద్దతిమ్మ, తిమ్మ, సురేంద్ర, భాస్కర, చమూపతి, భావయ — వీరిలో భాస్కర లేక బావయ ప్రభు అచ్యుతరాయలనుండి కొండవీడును పొందినవాడై అక్కడ గోపీనాథ నగరమును నిర్మించి గోపీనాథుని ప్రతిష్ఠించెను. అతని పెద్ద అన్నయైన పెద్దతిమ్మ, లక్కమ్మ — వీరె రామామాత్యుని జనకులు.

బయకార రామప్పయ్య కొన్ని గ్రామములను నిర్మించెననియు అనేక చెరువులనుకూడా త్రొవ్వించె ననియు తానే చెప్పుకొనియున్నాడు. బళ్ళారిజిల్లా హడగలి తాలూకాలోని వంగహళ్ళి శాసనమున బయకార రామప్పయ్య సదాశివరాయల పాలనమున తిమ్మాపుర మనెడి అగ్రహారమును నిర్మించి బంగేశ్వర, గోపీనాథ దేవాలయములను నిర్మించి కొట్టూరు

*"బయకార" శబ్దమును అల్లసాని పెద్దన ఆశువుగ చెప్పిన ఉత్పలమాలికలో "బయకారపుం గన్నడ గౌళపంతుకా" అని ప్రయోగించినాడు. అనగ సంగీతపు అని అర్థముండవలెను.

సీమలోని వోళలగొంది—బైరాపుర గ్రామమునకు గోపీనాథ పురమని పేరిడి దానము చేసెను. (S. I. I. IX. 2. 68).

'స్వరమేళ కళానిధి'లో రామామాత్యుడు తన తండ్రి పేరు తొంటదీము తిమ్మ (పెద్ద తిమ్మ) అనీ మాతామహుడు కల్లప్ప అనీ చెప్పుకొన్నాడు. ఈ కల్లప్ప కల్లినాథుడేనా అని విచారింపవలసియున్నది. రామామాత్యుడు కల్లినాథుని "సంగీత కళానిధి" అను గ్రంథము యొక్క పేరును "స్వరమేళ కళానిధి" అని మార్చియుండుటను గమనింపదగినది. కల్లినాథుడు "మేళన" మాత్రము చెప్పియున్నాడు. విద్యారణ్యులో లేక గోపాల నాయకుడో 'మేళ' శబ్ద ప్రయోగమును చేసియుండవచ్చును. వెంకటముఖికి ముందే రామామాత్యుడే మేళకర్త నియమమును రూఢికి తెచ్చెనని నిశ్చయింపవచ్చును. విద్యారణ్యులు నాట, గూర్జరి, వరాళి, శ్రీ, భైరవి, సామంతి, కాంబోది, ముఖారి, శుద్ధరామక్రియ, కేదారగౌళ, హెజ్జుజి, దేశాక్షి అను పదునైదు మేళములను చెప్పియున్నారు. రామామాత్యుడు ముఖారిని శుద్ధమేళమని అంగీకరించియున్నాడు. ముఖారి, మాళవగౌళ, శ్రీ, సారంగనాట హిందోళ, సుధారామక్రియ (శుద్ధ?) దేశాక్షి, కన్నడగౌళ, శుద్ధనాట, ఆహిరి, నాదరామక్రియ, శుద్ధ వరాళి, రీతిగౌళ, వసంత భైరవి, కేదారగౌళ, హెజ్జుజి, సామవరాళి, రేవగుప్తి, సామంత, కాంబోది—మేళములను బహుశః విద్యారణ్యులవలెనే చెప్పియుండుటచేత రామామాత్యుని పంచశ్రుతి 'రి' 'ధ' షట్ శ్రుతి 'రి', 'ధ' చ్యుతిపంచమము విద్యారణ్యుని పద్ధతిలోనే యుండవచ్చును. విద్యారణ్యులు "సంగీత రత్నాకర" పద్ధతిని సంపూర్ణముగ అంగీకరింపలేదు. సర్వజ్ఞసింగము, కల్లినాథులు శార్ఙ్గదేవుని అనుసరించుటకు ప్రయత్నించిరి.

ఆంధ్రకవితా పితామహుడైన అల్లసాని పెద్దన మనుచరిత్రలో దేశాక్షి రాగము ప్రాతఃకాలమున పాడ తగినదని వీణను దానికనుగుణముగ మేళవింపవలెనని చెప్పియున్నాడు. "ప్రభాతాయాత వాతాహతాలోల తంత్రుల మేళవింపగదవే లోలాక్షి! దేశాక్షికిన్" (తృ. ఆశ్వా. 57 పద్యం). దీనినుండి వీణకు మెట్టు లుండెనని యూహింపవచ్చును. నాయకియొక్క మృదువైన రోదన ధ్వనిని కోకిల యొక్క కుహూ, కాకలీ ధ్వనికిని, "కాంభోజీ మేళవిపంచికారవసుధా పూరంబు" (వసుచరిత్ర) నకు పోల్చుటచే దేశాక్షి మేళము, కాంభోజీ మేళములు విద్యారణ్య రామామాత్యులు పైన చెప్పినట్టి మేళకర్తలే యైయుండవలెను. రామామాత్యుని కాంభోజీ మేళములో పంచశ్రుతి ఋషభ, అంతర గాంధార, పంచశ్రుతి ధైవత, కాకలినిషాద ప్రయోగమున్నది

రామామాత్యుడు తనకంటెను ముందు చెప్పబడిన అనేక శ్రుతులు తన కాలమునకు అదృశ్యమైనవని చెప్పియున్నాడు. అచ్యుత షడ్జ మధ్యమములు శుద్ధ షడ్జ మధ్యమములైనవి. అటే విధముగ వికృత ఋషభ, ధైవతములు, శుద్ధములైనవి. స్వరముల పేర్లు మారియుండెను. పూర్వపు త్రిశ్రుతి చ్యుతిషడ్జమును రామామాత్యుడు చ్యుతషడ్జ నిషాదమనియు, చ్యుతి మధ్యమమునకు చ్యుతిమధ్యమ గాంధారమనియు చ్యుతిపంచమమునకు చ్యుతపంచమ మధ్యమమనియు పేరిడెను. పంచశ్రుతి ఋషభమును శుద్ధ గాంధార, షట్ శ్రుతి ఋషభ సాధారణ గాంధారమువలె పంచశ్రుతి షట్ శ్రుతి ధైవతములను కూడ చెప్పియుండుట చేత రామామాత్యుడు వెంకటముఖి (ప్రతి మధ్యమ) మేళకర్త పద్ధతికి మార్గమును చూపించెను. కాలక్రమమున స్వరములు తీవ్రమగుచుండుట స్పష్టముగ కనుపించుచున్నది. సోమనాథుడు "రాగవిబోధ" యందు రామామాత్యుని యేడు వికృతముల నంగీకరించి మరి యొనిమిదింటిని చేర్చి మృదుతీవ్రములని సంకేతములను చేర్చియున్నాడు. రామామాత్యుని కాలమునకు వికృతిపంచమము అదృశ్యమై చ్యుతిపంచమ మధ్యమము వచ్చి, మధ్యమగ్రామము గాంధారగ్రామము వలెనే రూఢిలో లేకుండాపోయెను.

వీణారచనయందు శార్ఙ్గదేవ, కల్లినాథ, రామామాత్య, సోమనాథ, గోవిందదీక్షితులు మార్పులను గావించిరి. శార్ఙ్గదేవుడు 'నిశ్శంక' వీణను సృష్టించితినని చెప్పుకొనియున్నాడు. శార్ఙ్గదేవుని కాలమున 21 తంతులుగల మత్తకోకిల వీణ ప్రధానముగ నుండి రుద్రవీణయని ప్రవర్తింపబడియుండెను. దానిని రామామాత్యుడు శుద్ధ, మధ్యమములనియు అచ్యుత రాజేంద్ర మేళ వీణయనియు మార్పు గావించెను. అతని మధ్యమ మేళ వీణకు 4 తంతుల ప్రక్కలో 3 శ్రుతి తంతులు

6 మెట్టులూ ఉండెనని తెలియుచున్నది. స్వయంభు స్వరస్థానములను నిర్ధరించి వానికి రామామాత్యుడే సరియైన మెట్టులను వేసియుండుటవలన శ్రుత్యంతరములను చాలమటుకు లెక్కాచార ప్రకారముగ నిశ్చయించుటకు సాధ్యమాయెను. సంవాదులను కనిపెట్టి వానినుండి యితర స్వరస్థానములను శ్రుత్యంతరములను నిర్ణయించు శార్ఙ్గదేవుని పరిపాటికంటెను రామామాత్యుని పరిపాటియే అధిక సమర్పకమైయున్నది. రామామాత్యుని వీణయందలి యేడుతంతులలో ప్రక్కనగల మూడు శ్రుతితంతులు మంద్ర 'ప'; మంద్ర 'స'; అనుమంద్ర 'స' లను ఇచ్చును. పైనగల నాల్గుతంతులు సంపూర్ణ స్పందనముతో అనుమంద్ర 'ప', అనుమంద్ర 'స', మంద్ర 'ప' మంద్ర 'స' లను ఇచ్చును. పిమ్మట రామామాత్యుని ఆరు మెట్టులలో యథాక్రమముగ యీ క్రింద తెలిపిన స్వరములు వచ్చును:—

వెంకటమఖి రామామాత్యుని తీవ్రముగ ఖండించినను ఆతని మధ్యమ మేళ వీణనే అనుకరించెను. ఇదిగాక శ్రీరాగ(ముఖారి) శుద్ధమని చెప్పి రామామాత్యుని శ్రుతి నామధేయములను అంగీకరించిరి. రామామాత్యుడు మాళవగౌళ, శుద్ధనాట, శుద్ధవరాళి, లలిత, సౌరాష్ట్రి, మధ్యమాది, భూపాల, బౌళి, గుర్జరి, గుండక్రియ, దేశాక్షి, నాదనామక్రియ రాగములను నిర్ధరించెను. రామామాత్యుని సమకాలికుడైన పుండరీక విఠలుడు బెంగుళూరు దగ్గరనుండు సాతనదుర్గనివాసిగానుండి అక్బర్ ఆస్థానమున "అక్బరీయ కాళిదాస" అను బిరుదమును వహించి తాన్‌సేనునకు గురువుగా నుండెను. హిందూస్థాని సంగీత పద్ధతికి మూలపురుషులలో నొకడని చెప్పవచ్చును. ఈతడు 'రాగమంజరి', 'షడ్రాగ చంద్రోదయము', 'నాట్య నిర్ణయము' మొదలైనవి వ్రాసెను. ఈ పుండరీకవిఠలుడు రామామాత్యునే అనుకరించియుండుటచేత బయకార రామప్పయ్య యొక్క కర్ణాటక సంగీతసేవ ఎంతటి అమోఘమైనదో విదితము కుచున్నది.

	1	2	3	4	5	6
1 వ తంతి	శుధ	శుని	కాని	చ్యుతషడ్జని	శుస	శురి
2 వ ,,	శురి	శుగ	సాగ	చ్యుత మధ్యమగ	శుమ	చ్యుత పంచ 'మ'
3 వ ,,	శుధ	శుని	కాని	చ్యుత షడ్జని	శుస	శురి
4 వ ,,	శురి	శుగ	సాగ	చ్యుత మధ్యమ 'గ'	శుమ	చ్యుత పంచ 'మ'

ఎదురువచ్చిన మృత్యువు

జీవనప్రభాత

ముందుగా చెప్పిరాదు. తన రాక తనకే తెలియనట్లు నటిస్తుంది. ఏవో వేళాపాళా తెలియని సమయాన, యధాలాభంగా షికారు తిరుగుతూ తిరుగుతూ వుంటే. చటుక్కున ఏదో స్ఫురణకు రాగా, రవంతసేపు వేచివుండి...ఏదో అనుకుని ఏమో చేయబోయినట్లు......ఎక్కడో మరి యే యింటిమీదనో దక్కగా నిక్కచ్చిగా వాలి కూర్చుంటుంది!—

ఆమె చల్లని బరువైన శరీరం ఆ యిల్లంతా క్షణంలో వ్యాపిస్తుంది. ఆమె ఉనికిని అనేక కంఠాలు ఏకస్థాయిలో పదే పదే ఘోషిస్తాయి.

మనకు అతి సన్నిహితమైనదీ...అతి దూరమైనదీ—

మనిషికి అత్యవసరమైనదీ, కోరుకున్నప్పుడు లభ్యం కానిదీ...

ఆమె...మృత్యువు!

* * * *

ఆరోజు ప్రభలవారి కొంపలోంచి ఒకే ఒక్క కంఠం గొల్లుమంది. వచ్చిన నలుగురికీ వార్తల నందిస్తూ ఇతోధికంగా సహాయపడుతోంది—పనిమనిషి అప్పలమ్మ, కళ్ళనీళ్ళతో పమిట చెంగు తడుపుకుంటూ.

ప్రభల విశ్వనాథశాస్త్రి బ్రతికివుండగా ఏమిటో చనిపోయిన తర్వాత కూడా అంతే అనిపిస్తున్నాడు ఆ వూరి కంతా.

అతన్ని అంతా ఎరుగుదురు — కొంచెమో గొప్పో. అయితే, అతని అంతస్సు మాత్రం యెవరూ యెరగరు ... తానొక్కతె మాత్రమే యెరుగుదునని గట్టిగా చాటి రాగాలమధ్య నే చెపుతోంది—సూరమ్మ అని పిలవబడే సూర్యకాంతమ్మ.

"రోజూమాదిరే నిన్నా మామూలుపన్లన్నీ చేసుకున్నాడు...రాత్రి యధాప్రకారం భోంచేసి గొడ్లనీ గొదనీ చూసుకోడాని కెళ్ళేడు...తర్వాత ఊరంతా తిరిగి కాస్సేపు చదువుకుని పడుకున్నాడు..."

"అవును—యెంతసేపు గుక్కాడు ప్రాణం..." శవం ప్రక్కనే చదికిలపడుతూ అంది ప్రక్కయింటి ముసలమ్మ.

శాస్త్రి మృతివిధానం కొంత ఆశ్చర్యాన్ని కలిగించింది—

రోజూకంటె ఒకగంట ముందుగానే, అంటే మూడుగంటలకే, తెల్లవారగట్ల లేచి గోదావరీస్నానం పూర్తిచేసుకునివచ్చాడుట. సూరమ్మ లేచేసరికి నారింజ చెట్టుకింద పద్మాసనం వేసుకుని జపం చేసుకుంటూ కనపడ్డాడు.

మళ్ళీ కొంతసేపటికి ఆమె అటువేపు వెళ్ళేసరికి దర్భాసనంమీద వెల్లకిలా పడుకుని నిద్రపోతున్నాడుట—

"లేనిపోని యాతిబాధలన్నీ యీమధ్య పెట్టుకుని వొళ్ళు నాశనం చేసుకున్నాడు—నిస్త్రాణొచ్చిందో యేమో—'అనుకుని సూరమ్మ తనపనులు గబగబా ముగించుకోసాగింది.

అప్పటికి అప్పలమ్మ వీధిపాచి చేసి పెరట్లోకి వచ్చింది. సూరమ్మ కుంపటి రాజేస్తోంది-ఆయన లేచేసరికి ఇంత కాఫీ కాచి యివ్వడానికి....

సూరమ్మ ఏడుపుల మధ్యనే బయలుపడుతున్న కథకి అప్పలమ్మ మధ్య మధ్య కొంత గ్రంథం అతికిస్తూ వస్తోంది.

అప్పలమ్మ పెరడు వూడుస్తోంది — ఆమూల నుంచి ఈమూలకి. అప్పటికప్పుడే చప్పగా తెల్లవారిపోయింది. ఒకటి రెండుసార్లు యధాలాభంగా శాస్త్రి గారికేసి చూసింది. జపం చేసుకునే ఆయన వేపు పాచి చీపురుతో వెళ్ళడం ఆమెకు అనుమాయితీ కాదు. ఆయన తిడతాడని కాదు, పల్లెత్తుమాట అని యెరుగడు. ఇప్పుడే కాదు. ఎప్పుడూ!

ఎదురువచ్చిన మృత్యువు

సూరమ్మపిన్నిగారు యింకా యింకా ఏవో పాదస్తంపనలు చేసుకుని, సూర్య నమస్కారాలు చేస్తోంది.

నీరెండ నారింజచెట్టుమీద పడుతోంది. యెంతకీ కదలకుండా ఆకాశంకేసి చూస్తూ పడుకున్న శాస్త్రిని చూసి, అప్పలమ్మ మనసు పట్టలేక, చీపురు పారవేసి-మెల్లగా అటు వెళ్ళింది. తనకు తెలియకుండానే యేదో పిచ్చకేక వేసి చతికిలపడింది.

"అప్పటికే గంటసేపయి మారాజు పానాలు పోయుంటాయి!" అంది.

అయినా అనుమానం దిగాలుగా ఆయనకేసి చూస్తూనే వుండిపోయింది. కేక విని కంగారుగా తొట్రుపడుతూ వచ్చిన సూరమ్మ ఆ దృశ్యం చూస్తూనే గొల్లుమంది.

ఒక మునీశ్వరుడిలాగ జపం చేసుకుంటూ యోగ సమాధిలోనే వుండి పరమేశ్వరుడిని చేరేడంటున్నారు, ప్రేక్షకులు.

ఏమైతేనేమి, అర్థం బద్ధం లేకుండా అధాత్తుగా చనిపోయిన శాస్త్రిగారి వాకిలి దగ్గరే గ్రామం అంతా నిలబడిపోయినా, ఇద్దరు ముగ్గురు పెద్దలు గ్రామ చావడి దగ్గర కూర్చుని పరిస్థితులు సమీక్షిస్తున్నారు. నిసలైన వార్తలు అక్కడికే చేరుతాయి. మళ్ళీ అక్కడనుంచే నలుదిక్కులకీ బయలుదేరుతాయి.

ఆ క్రితం రాత్రి గ్రామం అన్ని వీధులూ శాస్త్రి తిరగ సాగేడు. యథాలాభంగానే అనిపించినా ఏదో ప్రత్యేకమైన ఆప్యాయతతో మాత్రం తిరిగేడు. ఎరిగినవాళ్ళనీ యెరగనివాళ్ళనీ, చివరకి కంటికి కనపడిన కుర్రకుంకలను కూడా పలకరించాడు. కుశలప్రశ్నలు వేశాడు. "మరి సెలవు తీసుకుంటా" అంటూ వచ్చాడు!

ఇన్ని సంవత్సరాలలోనూ యెప్పుడూ యెవరినీ తానై పలకరించి యెరగడు. ఎవరేనా మాట్లాడించినా ముక్తసరిగా మాట తుంచినట్లు మాట్లాడేవాడు. అందుచేత ఆ యెదురయినవాళ్లు కాస్త విస్తుపోయారుట కూడా—

"పాపం! ఆవిశంగా అందరిదగ్గిరా సెలవు తీసేసుకున్నాడు..." అన్నాడు ముక్కు పొడుం పీలుస్తూ ... ఆరోజు ఇంటింటికీ తిరగడం మానివేసిన యాయవారపు బ్రాహ్మడు.

అంతేకాదుట—

ఆ క్రితం రాత్రి గ్రామచావడిదగ్గిర కూర్చుని ప్రపంచరాజకీయాలను తారుమారు చేస్తూ నలుగురిచేతా బలవంతాన నెమరు వేయింపిస్తున్న మునసబు కరణాల మధ్య శాస్త్రి పదినిమిషాలు గడిపేడు. ... అలవాటు లేని లోకాభిరామాయణం మాట్లాడేడు. ఎవ్వరూ ఎన్నడూ యెరగని అతని నవ్వు నాలుగైదుసార్లు విన్నారు గ్రామప్రముఖులు!

"యెల్లజతి మా కోడెదూడనీ మా రైతు పోలయ్యకిచ్చేశాను. గేదెని మా దాసీది అప్పి — పిల్లలు గలది— దాన్ని తీసుకోమన్నాను ... ఇందాకనే వాళ్ళని పసువుల్ని తోలుకెళ్ళమన్నాను ..."

కరణం వెటకారంగానో కొంటెగానో అతనివేపు చూశాడు — తగలవేస్తున్న లంకాకు చుట్టను నోట్లోంచి తియ్యకుండా:

"యేం...యింత దాతృత్వం ... ?" అన్నాడు పైకి నీరసంగా... 'యెప్పుడూ లేనిది' అని మనస్సులో గట్టిగానే అనుకున్నాడు, సమాధానంగా పళ్లు పటపట లాడించుకున్నాడు.

"ఊరిపెద్దలు కాబట్టి మనవి చేసుకుంటున్నాను, ...అమాయకులమీద...అనుకోకుండా ఒక్కొక్కప్పుడు దొంగతనాలు మోపబడొచ్చు—"

"అటువంటివి జరక్కుండా చూడ్డానికి మీరు బతికేవున్నారుగా—" అన్నాడు మునసబు, వెటకారానికి మరింత కారం కలుపుతూ.

దూరంగాకూర్చుని మాటలన్నీ వింటున్న నారప రెడ్డి కత్తితో తాటికొమ్మని నరికినట్లు, "యింకో ఆవుండాలి కాబోలు?" అన్నాడు — అదిమాత్రం నీకెందుకోయ్ అన్నట్లు!

శాస్త్రి యథాలాభంగానే సమాధానం యిచ్చాడు: "దాని అవసరం వేరేవుంది!"

"కరణంగారి మాటకి సమాధానమే చెప్పేవారు గారు—" అని మందలించారు ఆయుర్వేద మార్తాండ అయ్యావార్లం అయ్యగారు.

"వ్యవసాయం మరి మూడుసంవత్సరాల వరకూ మా పోలడే మక్తాకు చేస్తాడు," అంటూ శాస్త్రి లేచి నిలుచున్నాడు ఇతర విషయాలు తనకు కావన్నట్లు.

ఊరుకోలేక పోయాడు మునసబు. తనూ నిలబడ్డాడు: "యేమండి శాస్త్రిగారూ సన్యసించేస్తున్నారా?...కాశికి ప్రయాణం కట్టేరా?...యేమిటి ఈ హడావుడంతా??"

"మనవూరుమీద కోపం వొచ్చిందేమో!" అని గొణుగుతున్నాడు కరణం, తనప్రశ్నని మళ్ళీ మళ్ళీ చూపులతోనే పృచ్ఛిస్తూ—

శాస్త్రి రెండడుగులు వేశాడు. నారపరెడ్డికూడా లేచి అయ్యవార్లంగారితో అన్నాడు: శాస్త్రి తరఫున: "తంటసాలన్నీ వొదిలించుకుంటున్నాడు లెండీ"—

పేరుపేరునా సెలవుతీసుకుని శాస్త్రి వెళ్ళిపోయిన దిక్కు చూస్తూ అయ్యవార్లంగారు మిగిలినవారితో అన్నారు:

"నా అనేవారెవరూ లేరు...యెవరికోసమనో సుఖం అనేది లేకుండా ఈమనిషి నాలుగు చేతులా ఆర్జించాడు...సుఖపడేయోగ్యతుండొద్దూ?"

ఈ ఉదయం, ఇదే అయ్యవార్లంగారు ఇదే చావడిదగ్గిర నలుగురితోటి అంటున్నారు: "ఇవ్వు అవసరం వేరే వుంది—అని ఆ మనిషి అన్నప్పుడే నాకు అనుమానం వేసింది. తన చితి తనే పేర్చుకుంటున్నాడేమిరా అని!"

ఇటు ప్రభలవారి కొంపలో గుండెలు పగలకొట్టుకుంటూ యేడుస్తున్న వితంతువు, శాస్త్రి కంటె రెండు మూడేళ్లు చిన్నదీ అయిన ఈ సూరమ్మ ఎవరు?

అతనికి తోబుట్టువా? వంటలక్కా? కాదు... కాదు...

అతని సన్యాసి సంసారానికి లోగడ అప్రయత్నంగా దొరికిన ఒక ఆడ దిక్కు!

రెండేళ్ళక్రితంవరకూ ఈమెని ఆవూరివారెరగరు. ఎక్కడనుంచో ఆకాశంమీదనుంచపడ్డట్టు ఊడిపడి ఒక రోజు శాస్త్రి వాకిట్లో కూలబడింది. ఆనాటినుంచీ ఆ యింటికి ఆమె ఒక కావలి కుక్క అయి కూర్చుంది.

బంధుత్వం విషయం శాస్త్రిని ఎవరూ అడగలేరు. అడగలేరు, అడగరు. సంభాషణ పెంచే మనిషిని చూస్తే అతను తప్పించుకుని వెళ్లిపోయేవాడు. రకరకాల ప్రస్తావనలమీదట సూరమ్మే ఆ విషయం చెప్పకునేది ఇరుగు పొరుగుల ఆడవాళ్ళ ముందు.

శాస్త్రికి ఈ సూరమ్మ అనే దూరపు బంధువు మినహాగా ఇంకెవరూ లేరా?

"ఆయనకెవరూ లేర్నాయనా... అన్ని దిక్కులూ పోయి గొల్లుమంటున్న నన్ను చేరదీశాడు. ఈ దిక్కు కూడా నాకు లేకుండా చేశాడు దేవుడు. ఒక్కమాటైనా చెప్పకుండా వచ్చిపోయాడు మా చినబాబు..."

* * *

రెండు నెలలక్రితమే శాస్త్రిలో ఒక విపరీతమైన మార్పు కనిపెట్టింది సూరమ్మ. మనిషి కొంచెం నీరసపడిపోతున్నట్లు కనిపించసాగేడు. అంతే కాదు—పూర్వం యెప్పుడూ కనిపించని విసుగూ, చిరాకూ అతనిలో ముఖ్యంగా కనిపించసాగేయి.

అప్పట్లోనే అనుకుంటాను-శాస్త్రి ఏదో వూరు వెళ్ళి సాయంత్రానికే తిరిగిరాక మూడు నాలుగు రోజులకు వచ్చాడు. మనిషి ఎందుచేతనో డీలాపడిపోయాడు. ఒక రోజున అనవసరంగా రైతు పోలయ్యమీద మండిపడ్డాడు. తర్వాత తన దురుసుతనానికి తనే చాలా బాధపడ్డాడని సూరమ్మ అంటుంది.

అప్పటినుంచే కాబోలు ఎప్పుడూ లేని చదువులు ప్రారంభించాడు రాత్రిళ్లు. గంటల తరబడి కళ్లు చిల్లులు చేసుకుంటూ లాంతరుదగ్గిర కూర్చునేవాడు. ఏవేవో వ్రాసుకునేవాడు.

నెలరోజుల క్రితం మళ్ళీ ఊరెళ్ళి నాలుగు రోజులలో తిరిగి వచ్చాడు. ఈమాటు మనిషి రవంత స్థిమితపడ్డాడు. కాని అలవాటులేని రాత్రిళ్లు చదువులు మరీ యెక్కువయ్యాయి.

అటువంటి సమయాలలో-వసారలో నేల మీద చెంగుపరుచుకొని పడుకుని వున్న సూరమ్మమనస్సు ఊసూరుమనేది. నాలుగైదు సార్లు నోరు కూడా చేసుకుంది.

"ఒళ్లు పాడుజేసుకుంటూ యెందుకు బాబూ ఈ తాపత్రయం?" అని.

అతను వినిపించుకునేవాడు కాదు.

కాని-ఆ మాటలు అన్న తర్వాత అతను ఏదో పరధ్యానంలోకి చూస్తూ ఊరుకోవడం ఆమె గమనించింది. ఒకవేళ అతని మనస్సుకి కష్టం కలుగుతోందేమోనని మరి అనడం మానివేసింది.

ఈమధ్య రెండు వారాలనుంచీ రోజూ ఎక్కడికో వెళ్ళి వస్తూనే ఉన్నాడు. పొలం కూడా నాలుగైదు రోజులు వెళ్ళనే లేదుట. కాని, మనిషి బాగా తేరుకున్నట్లే కనపడసాగేడు. హుషారుగా, ఏదో పెద్ద బరువు గుండెల మీదనుంచి పోయినట్లుగా కనపడడమే కాకుండా జీవితంలో మొదటిసారి అన్నట్లు అతని ముఖాన చిరునవ్వు కూడా చూడసాగింది సూరమ్మ.

మూడు రోజుల క్రితం కాబోలు మళ్ళీ రాజమండ్రీ వెళ్ళి వచ్చాడు.

ఇదీ సూరమ్మ చెప్పగలిగిన యావత్తు కథా. ఎన్ని రకాలుగా డొంకతిరుగుడుగా ప్రశ్నలు వేసేది, ఇంతకు మించి రవంత కూడా కథను పెంచలేకపోయింది సూరమ్మ. అది కొంత కారణమయ్యింది, కరణంగారి నిస్పృహకు.

వీధిలో అరుగుమీద ముని కాళ్ళ మీద కూర్చున్న కరణంగారికొచ్చింది తలనొప్పి. చుట్ట కాలుస్తూ జనాన్ని తదేకదీక్షగా పరికిస్తున్న మునసబుకేసి ఈర్ష్యతో చూసాగేడు కరణం. ఆలోచనా సలహా ఎప్పుడూ మునసబు ఇవ్వలేడు. ఇప్పుడు మాత్రం ఎక్కడినుంచి తెస్తాడు? ఆ లేని వస్తువును!

ఆ మునసబుకు ఈ గొడవేమీ పట్టినట్లే లేదు. తను పట్టపగలు శివజాగరణం చేస్తున్నానన్న విషయమే మరచిపోయాడు.

ఈ మధ్య వ్యవసాయపు పనులేమీ లేనందువల్లా నాలుగు నెలలకు పూర్వమే పంచాయతీబోర్డు ఎలెక్షనులు పూర్తికావడంవలనా ప్రజలకందరికీ రెండు చేతులా తీరుబడి ఉండిపోయింది.

వాళ్ళందర్నీ పలకరిస్తూ, ఈ సందర్భాన్ని కాస్త వినియోగించుకుంటున్నాడు మునసబు. అటువంటి వీలు సాలులు దొరకబుచ్చుకోవడం చేతకానివాడు కరణం. వయస్సు ముదిరిపోవడం వలనా, ఇట్టే కలతబారే మనస్సు కావడం వలనా, మరీ అయోమయంలో పడిపోతున్నాడు కరణం.

ఒకవేళ యెవరేనా యేకారణంచేతేనా శాస్త్రిని చంపివేయలేదు కదా అని అతని అనుమానం.

నలుగురి వాకబుల వలనా ఈ సూరమ్మా మంచిదే అనీ ఎంతో నమ్మకస్తురాలనీ—అతనెరిగున్న విషయమే అయినా రూఢిపడింది.

శాస్త్రి గంగలాటి మనిషి. ఎప్పుడూ తలనెప్పి కూడా యెరగడని ప్రతీతి. నిన్నరాత్రే పదిమంది ఎదటా నవ్వుతూ మాట్లాడేడు; ఊరంతా ఊరేగి వచ్చాడు.

అటువంటివాడు అధాట్టుగా చచ్చిపోతే నే గ్రామ పెద్దలకు వస్తుంది చిక్కు.

రేపు ఏ పుట్టూ మొగమూ యెరగనివాడో వారసుడుగా వచ్చి అడ్డదిడ్డమైన ప్రశ్నలూ వేసి తల మొత్తగలడు—ఏమాత్రం పొరబాటూ అశ్రద్ధా జరిగినా.

అయితే ఇప్పుడు శవపంచాయితీ శవపరీక్షా జరిగించాలా? శవాన్ని కొవ్వూరు గవర్నమెంటు డాక్టరుదగ్గిరికి పంపించాలా - లేక గోదావరి గట్టుకు పంపాలా?

"మనిషిగుండెకాయ వుంది చూడండి. అది దేవుడు లాటిది. ఉన్నట్లే మనకి తెలియదు. ఒక మంచిరోజు చూసుకుని 'నేనున్నానోయ్ కాస్త జాగ్రత్తగా మసులుకోండి' అని గోల ప్రారంభిస్తుంది. మన్నికాదనుకుంటాం. అది యెంతేనా ఆడుతుందినాటకం. అసలు ఆగిపోయేనాటివరకూ అసలటువంటి వస్తువే వున్నట్టు అంతవరకూ చాలామంది గ్రహించలేరు... అప్పుడింక లాభం లేదు!"

"యెంతటి బలంగల మనిషినీ ఇట్టే పీక నులిమేసి చంపేస్తుందిలెండి.... ఆ మాట నిజం. యేమంటారా మా పెత్తండ్రి కొడుక్కి—"

అయ్యావార్లంగారు మునసబుతో నడిపిన సంభాషణలోని గుండెకాయిని పట్టుకుని కొంత ధైర్యంతో లేచి నిలుచున్నాడు కరణం.

సరి అతని చావునిగురించి ఏదో ఒక నిర్ణయానికి రాగలిగేడు. అతని ఇతరవ్యవహారాలెలాగ తెముల్చాలీ అని—

ఒక యిల్లు, పది పన్నెండెకరాల సుక్షేత్రమైన మాగాణి, మామిడితోట, నారింజతోట, ఇంట్లో నిలవ వున్న బస్తాల ధాన్యం, మిరప బుట్టలు, అపరాలు... ఇవి కాక ఎక్కడో యే బ్యాంకులోనో వుంచేతీరాలని పుకారుగా వున్న చచ్చినంత రొక్కం నిలవ.

ఇదంతా ఏవిధంగా యెవరికి దఖలు పరచాలి ఇతని ఆస్తిపాస్తులన్నీ ఎంతకాలం కోర్టు లిటిగేషన్లలో వుండాలి? అవి తెమిలేలోగా తనకాళ్ళు ఎంతవరకూ అరిగిపోవాలి?

ఎందుకు వచ్చిందిరా ఈ దిక్కుమాలిన పంచాయితీ అని కరణంతో బాటు బోర్డు అధ్యక్షుడు నారప రెడ్డి కూడా బాధపడుతున్నాడు.

"ఏనాడో నూటికీ కోటికీ మన హయాంలో ఇలాంటివి జరక్కపోతే యెలాగయ్యా" అంటాడు మునసబు. అతనిదంతా పిడివాదం. ఇటువంటి సంఘటనల వలన గాని ఊరిపేరు పేపర్లో పడదు.

శాస్త్రికి ఆ వూళ్ళో విరోధులుండడానికి వీలు లేదు. ఎవరేనా చిల్లర మల్లర అడిగిందే తడవుగా ఇచ్చివేసేవాడు. అతని దగ్గరికి, వ్యాపారానికయ్యేది డబ్బు సర్దుబాటుకయ్యేది, రాజమండ్రీనుంచి ఇద్దరు ముగ్గురు వర్తకులు వచ్చిపోయేవారు. వాళ్లు మంచి పరపతులున్నవారే. ఎంత పిసినిగొట్టు మనిషని శాస్త్రి పేరు పొందినా, అతని పిసినారితనంవల్లా - పట్టుదల వలన బాధపడి ఇబ్బందులు పడిన వారుగాని, అతనిపట్టుదల వలన కష్టాలపాలయినవారుగాని, ఆ గ్రామంలో లేరు. ఆ చుట్టుపట్లా లేరు. ఎవరేనా దూరంగా వున్నారేమో యెవరూ యెరుగరు.

పట్టుదలా పిసినిగొట్టుతనం అతను సేద్యంలో చూపించేవాడు ముఖ్యంగా. తను రెక్కలు విరుచుకుని పని చేసేవాడు. ఎదుటివాడిచేత చేయించేవాడు. చెట్టుని వున్న ఒక్క కాయీ ఎవరినీ ముట్టుకోనిచ్చేవాడు కాదు.

గ్రామానికి సంబంధించిన వ్యవహారాలలో మాత్రం మొదటినుంచీ అతనిది ఒకటే పద్ధతి. పదిమందీ కలిసి చేసిన నిర్ణయాన్ని తానూ ఒప్పుకునేవాడు; శషభిషలలో మాత్రం కలుగజేసుకునేవాడు కాదు.

సుమారు పుష్కరంక్రితం శాస్త్రి తల్లిదండ్రులు ఎక్కడనుంచో ఈ వూరు తర్లివచ్చారు. దరిమిలాని ఒకటి రెండు సంవత్సరాలకి శాస్త్రి దిగి వ్యవసాయం ప్రారంభించాడు. రెండెకరాల మాగాణి పొలంతో. అతని తండ్రి యెప్పుడూ వీధి వాకిలి చూడనేలేదు. ఆయన చివరి జీవితం అంతా ఒకే మంచంమీద గడచిపోయింది. శాస్త్రి తల్లిని మాత్రం ఆవూరివారు తరచు చూస్తూనే ఉండేవారు—గోదావరికీ ఇంటికీ మధ్యని-నీళ్ళ బిందెతో. ఒక పండు ముత్తైదువ ఒక పార్వతీదేవి వలె-మెల్లగా అడుగులలో అడుగులు వేసుకుంటూ వెళ్లేది!

అతను వచ్చిన మరి రెండు సంవత్సరాల లోపునే తల్లిదండ్రుల నిద్దర్నీ ఒకే మాసంలో అతను దహనం చేశాడు. యథావిధిగా కర్మ జరిపించాడు. అదివరకు తలమీద వుండే క్రాఫింగు తల్లి చనిపోయిననాడే మాయమయి మరి రాలేదు. అతని వేషం కూడా ఆనాటినుంచే మారిపోయింది. ఒక తుండుపంచ, బనీను-తుండుగుడ్డలలోకి.

ఒక విరాగివలె కనపడేవాడు. కాని, అతి పొదుపరి. నిత్య సంధ్యావందనాదికాలతో కర్మిష్ఠి అనే పేరు సంపాదించాడు. సూరమ్మకు పూర్వం స్వయంపాకం మీదనే బ్రతికేవాడు.

మంచిబలిష్ఠుడూ, అజానుబాహువూ అయిన అతనికి గ్రామం వయస్సు నిర్ణయించలేకపోయింది. సూరమ్మ అంచనాప్రకారం యాభయి దగ్గర. కాని అతని శిరం పది సంవత్సరాలు తక్కువే చెపుతుంది. అతనికంటే చిన్నదే అయిన సూరమ్మ షష్టి పూర్తి అయిన జీవిలాగ కనపడుతుంది.

తెల్లవారగట్ల ఏ నాలుగింటికో లేచిన శాస్త్రి పొలంలో కాయకష్టం చేసుకుంటూ, అపరాహ్ణం తిరిగినవెనక భోజనం చేసుకుని, ఆతర్వాత ఎన్నడూ విశ్రాంతిని ఎరుగక, రాత్రి ఏ పదింటికో పడక చేరేవాడు.

ఒక విధంగా ఎన్నడూ నీతీ నియమం తప్పని ఈ మనిషి పదిమందికీ ఒక ప్రశ్నగానే, అర్థంకాని సమస్యగానే దనిపోయాడు. తన స్వంత దహన సంస్కారాలకు ఏమి యేర్పాటులు చేసుకున్నాడో గోచరం కావడంలేదు పెద్దలకు.

"ఆయనకి నేనూ నాకు ఆయనా మినహాయిస్తే వేరుదిక్కు లేదండి. యావత్తు కర్మ యథావిధిగా ముందు జరిపించండి స్వామీ—" అని కళ్ళనీళ్లు తుడుచుకుని అన్నది సూరమ్మ.

గతించినదానికి విచారించీ తల మొత్తుకునీ లాభంలేదని ఆమె గ్రహించేసరికి ఉదయం పదిగంటలు దాటింది.

ఎదురువచ్చిన మృత్యువు

ఆ వీధి స్త్రీలంతా పొయ్యిలలో నిప్పువెయ్యక శవం యెప్పుడు కదులుతుందా, యెప్పుడు రెండు మెతుకులు ఉడకవేసి పిల్లలకి పెట్టుకోడమా అని ఎదురుచూస్తున్నారు.

ఏది ఏమయినా అది తప్పదు కదా!

"ఆ మహానుభావుడి ధర్మమా అంటూ ఇంటో ఊరందరికీ సరిపడే సరుకుంది. ఏదో రొక్కం నిలవ వుంటుంది... కానియ్యండి బాబూ..."

అనితవిడ మరొక్కసారి ధైర్యం చెప్పిన తర్వాత కరణంగారి కాలుకదిలింది. రెండు మూడువందల లోగిళ్ల బ్రాహ్మణ్యంగల ఆగ్రామం, విశ్వనాథశాస్త్రి భౌతికదేహ దహనసంస్కారానికి గోదావరిగట్టుకు ప్రయాణం చేసింది.

ఇరుగు పొరుగుల స్త్రీలంతా ప్రభల వారింటికి మిగిలివున్న ఆకళ్లే సూరమ్మనే మరీమరీ పరామర్శించి వెళ్ళిపోతున్నారు. ఏవో అన్నీ తనకు తెలుసునని చెపుతోందిగాని, నిజానికి విశ్వనాథశాస్త్రి హృదయంలో గుప్తంగా నిలచిపోయి దహనమైపోయిన సంగతులు ఆమెకేమి తెలుసు?

అతని భార్యాబిడ్డలు అసలుండేవారా? అతని అత్తవా రెవరు? ఎక్కడ? అతని పూర్వచరిత్ర యేమిటి?

ఈ మధ్య ఎక్కడెక్కడికో తిరుగుతూ రకరకాలుగా పడిన తాపత్రయా లేమిటి? ఎందుకు పడ్డాడుట?

ఈ ప్రశ్నలకి ఆమె ఏమి సమాధానాలు చెప్పగలదు—?

ఒక్క నమస్కారం తప్ప!

* * *

దహన సంస్కారం పూర్తయిన మరుక్షణంలో, ముందుముందు ఎందుకైనా మంచిదనే వుద్దేశ్యంతో, దినపత్రికలకు కరణంగారి సంతకాలతో ఒక ప్రకటన పంపబడింది.

మృతి వివరాలు ఇస్తూ - ఎవరైనా అతి సన్నిహితులు గాని ఆత్మీయులు గాని శాస్త్రిగారి ఆస్తిపాస్తులకి వారసులు కాతగ్గవారుంటే పూర్తి వివరాలతో వెంటనే తెలియచేస్తూ (యథావిధిగా కర్మ చేయడానికి) బయలుదేరి రావలసింది - అని ఆ ప్రకటన.

అనవసరమైన లిటిగేషను ముందుగానే పెరగకుండా వుండడానికిగాను ఇందులో ఆస్తి వివరాలు మాత్రం ఇవ్వబడలేదు. ఇది పంచాయతీ పెద్దలంతా ఏకగ్రీవంగా ఆమోదించి చేసిన పని.

"ఒక్కసారి మాటవరసకు కూడా చెప్పలేదు ఎక్కడ యెవరెవరున్నారో యేమిటో... ఇక్కడ తలదాచుకున్నందుకు మోయలేని బరువులన్నీ నా నెత్తినే వొదిలివెళ్లేడు కదా... అహోరాత్రులు కష్టించి సంపాదించిన ఆస్తికాస్తా ముక్కలైపోతూంటే చూడవలసిన కర్మకూడా నాకు రాసివుంది కాబోలు..."

అని సూరమ్మ మనిషి మనిషిదగ్గరా వాపోవ సాగింది.

నిజమే మరి. దిక్కులేనిఆడది. అంతా పరాయివాళ్లు. తానూ పరాయిదే. ఏమిచేస్తే ఏమంటారో ముందు ముందు.

ఆమెని హఠాత్తుగా నిండు సముద్రంలోనే ముంచి పార వేశాడు—అదికూడా వాస్తవమే!

వ్యవహారం వ్యవహారమే మరి. పద్ధతిప్రకారం నడుచుకోవలసిందే - ఎవరైనా. ఆ యింటగల సరకుల జాబితా, కంటికి కనపడే ఆస్తివివరం పంచాయతీ పెద్దలు తయారుచేశారు. ఇంట్లో కొంచెం తక్కువగా రెండువందల రూపాయల రొక్కం వుంది. బ్యాంకు పాసుబుక్కులు - చెక్కుబుక్కులు అన్నీ వున్నాయి. అతని పెట్టెలు అన్నీ తాత్కాలికంగా సీళ్లు వేశారు. ఇంటెడు సరుకులూ సామానుతో సహా సూరమ్మకు తాత్కాలికంగా వప్పగించారు...

ఆ రోజుకూడా తెల్లవారేసరికి శాస్త్రి గుణగణాలు అనోటాఅనోటా రకరకాలుగా ప్రతిధ్వనించసాగాయి. అతని మృత్యువు ఎంత వింతగా వుందో, ఆఖరివారపు అతని చరిత్రకంటే ఆఖరి రోజు అతని దినచర్య అందర్నీ విభ్రాంతుల్ని చేయసాగింది...

ఈ ఆఖరి వారం యావత్తూ వ్యవహారాలన్నీ చక్కపెట్టుకోవడంలో అతను గడిపేడు. తను ఇవ్వవలసినవారందరికీ అణాపైసలతో లెక్కకట్టి ఇచ్చివేశాడు. తనకు రావలసిన బాకీలు చాలావరకూ రాబట్టుకున్నాడు. రానివాటికీ రాలేనివాటికీ విచిత్రంగా తెగతెంపులు చేసుకున్నాడు.

ఇద్దరు బాకీదార్లను తను ముక్కు మొగం యెరగని ఇద్దరు రాజమండ్రీలోని సామాన్య గృహస్థులకు అవార్జీ వేశాడు. మిగిలిపోయిన నోట్లమీద ఈవిధంగా చెల్లు వ్రాసియిచ్చాడు :

"కారణాంతరాలవలన ఈనాడు మీ పరిస్థితులు బాగుగా లేకపోవడం వలన, ఈనోటు బాపతు అసలు ఫాయిదాలు యావత్తూ నాకు ముట్టినట్లే భావించుకుని చెల్లు వ్రాస్తున్నాను. ఈ నోటుమీద ఇక నాకుగాని, నా అనంతిరం నా వారసులకు గాని యెటువంటి చర్యకూ యేవిధమైన హక్కు లేదు"

ఒక్క కొవ్వూరులోని రంగయ్య శ్రేష్ఠిమాత్రం ఈ విధంగా చెల్లు వ్రాయించుకోడానికి వప్పుకో లేదుట. ఒక్క వారం రోజులలో సొమ్ము సర్దుబాటు చేస్తానని బతిమాలుకున్నాడు. శాస్త్రి భిక్షుకుడికి అన్నగారు. వప్పలేదు. చెల్లువ్రాసి: "నిజంగా సర్దుబాటు చెయ్యాలని నీకుంటే—నీ యిష్టం వొచ్చినప్పుడు, నే వున్నా లేకపోయినా, ఏ పరిస్థితిలో వున్నా—సొమ్ము మావూరి కరణంగారి చేతికియ్యి. దాన్ని ఏ విధంగా వినియోగించాలో వారికే తెలుస్తుంది—" అని అంటూ రెండోమాట వినిపించుకోకుండా వెళ్ళిపోయాడుట.

ఆ రంగయ్య వెయ్యిరూపాయల చిల్లరా పుచ్చుకుని ఇప్పుడు కరణంగారి యెదుట నిలుచున్నాడు :

"ఇంకో సమయంలో అయితే యిది కాజేసేవాడినే - నేపెద్ద నీతిమంతుణ్నని కాదు... కాని, ఇందులో ఒక్క పైసా కక్కుర్తిపడితే నే దుంపనాశనమై పోతానేమోనని భయం వేసింది" అని అతను నిజం వొప్పుకున్నాడు.

నలుగురి సలహామీద అన్నిటితోటే యిదీ తేలుతుందనే ధీమాతో కరణం ఆ డబ్బందుకున్నాడు - భగవంతుడిమీద భారం వేస్తూ.

మిగిలిన చెల్లుబడి వ్రాయబడిన నోట్లబాపతు మనుష్యులూ వారి కుటుంబాల సహితంగా గొల్లుమన్నారు శాస్త్రికోసం. అతని దరిద్రపు శిథిలంగా మిగిలివున్న సూరమ్మ పాదాలు తడిపేరు కళ్లనీళ్లతో!

ఇంతేకాదు—

ఇటు రాజమండ్రీలోనూ అటు కొవ్వూరులోనూ—అతనికి స్నేహితులూ ముఖపరిచయులూ చాలామంది వున్నారుట. ఇంటింటికీ వెళ్లి వారిని పలకరించి, వారివారి పిల్లలచేతుల్లో పాతికో పరకో పెట్టి వెళ్లిపోయాడుట - ఈమధ్య.

సూరమ్మలూ పేరమ్మలూ విస్తుపోవడంలో ఆశ్చర్యం లేదు. ఇప్పుడు విస్తుపోతున్నది కరణంగారూ—ఆయన పరివారమూను.

శాస్త్రి నిజంగానే మహానుభావుడయి వుండాలి—సమీపిస్తున్న మృత్యువు సంగతి యెరిగినవాడయితే... లేదా, ఏనాడో అతని భవిష్యత్తు చెప్పిన ఏ జ్యోతిష్కుడి లెక్క ప్రకారమో మృత్యువు వేంచేసి వుండాలి.

అయినా—ఆధారం?

దిగులు తిరిగి పదివుంది స్నేహితులనూ చూసి రావచ్చును... ఏదో విధాన అయినా పయినా తన వ్యవహారాలన్నీ ఇల్లలికి ముగ్గుపెట్టినట్లు చక్క పెట్టుకోవచ్చును... తనకు పిల్లా పీచూ లేదు కాబట్టి రావలసిన బాకీలు వచ్చినట్లే భావించుకుని వుండవచ్చును—

అతనికి నిజంగానే దక్షిణాధృవంనుంచి ఆహ్వానం ఒక నెలరోజులు ముందు కాకపోయినా వారంరోజులు ముందుగానే వచ్చివుండవచ్చును... యెదురు వచ్చిన మృత్యువు మరి పదిగంటలు టైమిచ్చివుండవచ్చును...

"తను ఛస్తానని యెరిగిన మనిషి చెయ్యవలసిన పనులన్నీ పూర్తిచెయ్యలేదా ఈమనిషి?" అని కరణం తనమీదనే నోరుచించుకున్నాడూ అంటే కారణం లేకపోలేదు—

గ్రామ త్రిమూర్తుల మెడకు చుట్టుకున్న ఉరి త్రాడే అది!

రెండోనాడు తెల్లవారేసరికి గ్రామచావడి దగ్గిర నలభైరెండో సంవత్సరపు ఆగష్టు ఉద్యమాన్ని గురించి చర్చించేనూదరి జనం సమకూడివున్నారు. అందరినోటా శాస్త్రి పేరే. పరీక్షించి చూస్తే ఈ జనసమూహంలో పరాయి గ్రామస్థులు కూడా చాలామంది కనపడతారు. తాత్కాలికంగా అంతా కులమతకక్షలు విడిచినట్లున్నారు.

ఏమంటే అందులో దావీదు అనే క్రైస్తవ ఉపాధ్యాయుడు ఇద్దరు ముగ్గురు హరిజన శిష్యులతో ఒక సర్వారాతిమీద చతికిలపడి వున్నాడు. అతని

ఉబ్బిన ముఖం, ఎర్రపడి లోతుకు దించుకుపోయిన కళ్ళు, జిడ్డు వోడుతున్న బుగ్గమీసాల నోరు.... అయిదారుగుర్ని హత్య చేసివచ్చినవాడి హృదయంతో శుద్ధ నాస్తికవాది తత్వంతో ఉన్నట్టున్నాడు—ఆరిపోయిన బీడీని ఇంకా పట్టుకుని దేవుళ్ళాడుతూ.

గ్రామ మునసబుగారి ముందు చేతులు కట్టుకుని వంచుకున్న తల మళ్ళామళ్ళా యెత్తుతూ "అవునా కాదూ అనేమాటలతోనే సాక్ష్యమిస్తోంది...పూర్వం నలుగురయిదుగుర్ని మార్చి, ఈమధ్యనే మతం పుచ్చుకొని దావీదును తన కూతురుతో సహా కట్టుకుని కాపరం చేస్తున్న "సువార్త"—

శాస్త్రిగారు తమ ఆఖరిరాత్రి ఇంకా చాలా చాలా వ్యవహారాలు చేశారు...కొన్ని దారుణాలు కూడా చేశారు...

తనకు బట్టలుతికే చాకలి సత్తి కూతురికి ఒక వంద రూపాయలనోటు బహుమానంగా ఇచ్చారుట. ఆ డబ్బుతోటి ఊళ్ళోవాళ్ళ గుడ్డలతోటే అది పరారయిపోయింది—తను ప్రేమించిన నారపరెడ్డిగారి మేనల్లుడుంటే పట్టణానికి!—ఈవిషయం సత్తి రకరకాలుగా వర్ణించి చెపుతోంది ఒకవంక!

గ్రామ చావడిలో కబుర్లు పూర్తయిన తర్వాత శాస్త్రి పెద్దవీధి చివరనేవున్న సందులోకి మళ్ళారుట. అందులో ఒకసగం పాడుపడిపోయిన ఇంటి పెరడులో గొడ్లసాలలో రెండుతడికలు అడ్డుపెట్టుకుని సుబ్బాయమ్మ అనే వృద్ధవితంతువు నివసిస్తోంది. ఎముకలు చీకి చివికిపోయి నడుము విరిగి వంగిపోయినా — తప్పక, దిక్కులేక—ఈ ముసలిది తెల్లవారగట్లనే లేచి ఒక బిందె భుజానవేసుకుని పోతుంది. రెండు బ్రాహ్మణ కుటుంబాలకు మడినీళ్లు మోస్తుంది. మసకతో మూసుకుపోయిన ఆమె గాజుకళ్ళు, అలవాటూ పరిపాటీ అయిపోయిన గోదావరిదాకా నిరభ్యంతరంగా తీసుకువెడతాయి. ఇదివరకు వారింటా వీరింటా చిల్లరపనులు కూడా చేసేది. ఇప్పుడా వోపిక చచ్చింది...ఇన్ని గంజినీళ్ళు కూడా కాచుకోవడం ఒక్కొక్కరోజు మగతిలో మరచిపోతూ వుంటుంది.

ఈ ముసలిది ఏ క్షణాన్నో గుటుక్కుమనక తప్పదు. ఆమెకు రాజమండ్రిలో ఒక్కడేగాను ఒక్క మనమడున్నాడు. వారాలు చేసుకుంటూ చదువుకుంటున్నాడు స్కూలుఫైనలులోకి వచ్చాడు.

శాస్త్రి ఆమెకు యెదురుగా నిలబడ్డాడు. పిలిచాడు. గుడ్డిదీపపుబుడ్డి వెలుతురులో ఒక చింకిచాప మధ్యని వుండచుట్టుకుని పడివున్న ఆమె కదిలింది... బెదురుతూ ఆ మనిషివేపు చూసింది. శాస్త్రిని యేమో చాలాసార్లు చూసింది. స్వంత మనమడినే గుర్తుపట్టగలిగేసరికి ఆమెకు చాలాసేపు పడుతుంది. అటువంటి స్థితిలోవున్న ప్రాణి అతన్ని గుర్తుపట్టగలదా?

ఆయన దగ్గరగా కూర్చుని ఆమెకు అర్థమయ్యేటట్లు చాలాసేపు మాట్లాడి, చివరికి :

"నీ మనవణ్ని చదివించు. వాడేనా వృద్ధిలోకి వొస్తాడు," అంటూ ఆమె వంకరు తిరిగిన చేతులకు ఒక పెద్ద కవరిచ్చాడు.

"ఇందులో బ్యాంకుపుస్తకం రెండు బాండ్లు వున్నాయి. నీ మనవడు బియ్యేదాకా చదువుకోవచ్చు. వెళ్ళి బ్యాంకు వాళ్ళని కలుసుకోమను. నీ మనవడికి ఇది యిస్తే వాడికే తెలుస్తుంది...ఎల్లుండి ఆదివారం—వాడొస్తాడుకదూ..." అన్నాడు.

అతను వెళ్ళిపోయాడు. ఆ మాటలు ఆమె కర్థం కాలేదు. కాగితాలు మనవడికియ్యాలి—వాడు చదువుకుంటాడు'...ఇంతవరకూమాత్రం ఆమెకు ఇంగితం; పదేపదే చెపుతోంది వెళ్ళిపోయిన మనిషి దిక్కే చూస్తూ, ఒక గుడ్డలమూటలాగ, ఆకవర్ని చేతుల్లోనే పెట్టుకుని కూర్చుండిపోయింది — ఆరాత్రీ ఇంకో రాత్రీ తెల్లవారి, మనవడు రాజమండ్రీనుంచి వచ్చేవరకూ—

వాడు అర్థంకాని పరిస్థితులలో కవరు చింపుకుని చదువుకుని అమ్మమ్మని కౌగలించుకొని గొల్లున యేడ్చాడు...

ఎంతో సేపటికి నీళ్ళురాని కళ్ళని వాడివేపుతిప్పి వాడివీపు నిమురుతూ......"యెవర్నాయనా పాపం?" అంది...

"శాస్త్రిగారు—ప్రభల విశ్వనాథ శాస్త్రిగారు" అన్నాడు.

ఆవిడ తల ఆడిస్తూ అంది: "పాపం! పోయాడా? యెప్పుడు? మంచివాడులా గుంది..."

* * * *

ఆ తర్వాత శాస్త్రిగారి విగ్రహం ఊరికి బాగా ఉత్తరాన వున్న మాదిగగూడెం వేపు నడిచివెళ్ళినట్లు స్థానిక చరిత్రకారుల సాక్ష్యం.

తాటితోపుల్లోంచి నడుస్తున్న ఈ పిలకశాస్త్రిగారిని చాకలివీధిలో చాలామంది పరకాయించి చూశారు. ఇరుకు గుడిసెలనీ ఊళ్ళు కాలవలనీ తప్పించుకుంటూ ఏదో నిద్రమత్తులో వున్నట్లున్న అతన్ని చూసి అంతా ఆశ్చర్యపోయారు. అతను వాళ్ళని గమనించినట్లే లేదు.

అటు ప్రభుత్వంవారినీ ఇటు మిషనరీవారిని అండగా చూసుకుని ఒక పాక వేసుకుని అందులో ఒక పాఠశాల నడుపుకుంటున్నాడు దావీదు. ఆదివారాలు ఆ పాఠశాలే ఒక చిన్న చర్చిగా మారుతుంది. దావీదు క్రైస్తవమతంమీద ఉపన్యసిస్తాడు. ఎవరేనా మతం పుచ్చుకుంటారేమో నని తాపత్రయపడతాడు. బాప్తిజం, ఒకటికి అయిదురూపాయలూ పెళ్ళి ఒకటికి అయిదురూపాయలూ—మిషనరీ వారిచ్చే పారితోషికం అతనికి. అతని సంపాదన కాస్తా సువార్త తిరుగుళ్ళకే ఖర్చయిపోతుంది.

పాక నెత్తిమీద ఒక పెద్ద కర్రసిలువ వుంది. చుట్టూవున్న ముళ్ళకంచెల ఆవరణకి ఒక విరిగిపడిపోయిన చిన్న వెదురుకర్రల గేటు—దాని నెత్తిమీద అక్షరాలు చెరిగిపోయిన పొడుగాటి బోర్డు.

శాస్త్రి పాకబయట నిలబడ్డాడు. లోపలగదిలో యుద్ధం జరుగుతోంది. శాస్త్రి పిలిచేడు. ఈ కంఠస్వరానికి లోపలియుద్ధం తాత్కాలికంగా నిలిచిపోయింది. మరికాస్సేపటికి మసిబారిన లాంతరుతో రేగిపోయిన జుట్టుతో దావీదు యెదురుగా ప్రత్యక్షమయ్యాడు—శాస్త్రిని చూసి ఎందుకో నివ్వెరపోయాడు.

అతని వెనకాలే వచ్చి నిలుచున్న సువార్త ముఖం రకరకాల చరిత్ర—ఆ చీకటిచాటునే చెపుతోంది. వయసులో దావీదుకంటే పెద్దది.

ఆ దంపతులిద్దరికీ బ్రాహ్మలూ, అందులో పిలక వున్న బ్రాహ్మలూ అంటే పరమ అసహ్యం—ద్వేషం...ఇతరకులాల వాళ్ళని ద్వేషిస్తే ఆ వూళ్ళో విలువ నీసకూడా దొరకదని వారెరుగుదురు...

అర్థాంతరంగా వచ్చిన ఈ పిలకబ్రాహ్మడిని చూసి బిత్తరపోయారు. వాళ్ళని పరామర్శిస్తూ కూర్చోడానికి శాస్త్రికి తీరుబడిలేదు—

శాస్త్రి మాట్లాడసాగేడు...

"ఏం దావీదూ! నీకు చివరకి యెవరూ సహాయం చెయ్యనేలేదట—ఆ మిషనరీవాళ్ళు కూడా?"

కడుపులోంచి కోపంతో బాధవస్తున్నా అణిచిపెట్టుకునే ప్రయత్నంతో దావీదు మూలిగేడు; సువార్త చిరచిరలాడుతూ రెండడుగులు ముందుకు వచ్చి దావీదు ప్రక్కనే నిలబడింది...అవసరం వస్తే ఆయెదుటి పిలకని వేళ్ళతో లాగి పారెయ్యడానికి!

"సరే...దానికి మన మేంచేస్తాం...అయిందేదో అయిపోయింది. అనవసరంగా మతం చెడగొట్టుకున్నావు. అటూ యిటూ కూడా చెడిపోయావు...నీకు సహాయం కావాలి...డబ్బంటేనే గాని నీకు పొట్టగడవదు. అది నాకు తెలిసింది."

దావీదు యెందుచేతనో గాని "చిత్తమండి—" అన్నాడు. ఇంకోమాట అనడం అలవాటులేని నోరు వాడిది.

"ఈమధ్య నువ్వు పస్తులు పడుకుంటున్నావని కూడా తెలిసింది. నీక్కావలసిన సహాయం నే చేస్తా. ఈ స్థలం కొనుక్కోడానికీ, పడిపోయిన నీ పాక శుభ్రంగా కట్టుకోడానికీ...కొంతనీకు యిబ్బంది తీరడానికీ కావలసింది అంతా నేనిస్తా—"

దావీదు ప్రపంచాన్ని మరచిపోతున్నాడు—ఎదురుగా నిలచివున్నది యెవరో యేమిటో కూడా అతనికి అవగతం కావడంలేదు—

"నీ స్కూలు సరిగ్గానడిస్తే ముందు సంవత్సరానికేనా నీకు గ్రాంటువస్తుంది...ఈలోగా కలో గంజో కాచుకుని బ్రతుకుతూవుండు..."

సువార్త క్రిందిదవడ రెండుఅంగుళాలు జారిపడిపోయింది. దావీదు రెండుచేతులూ కలిసి దణ్ణం పెడుతున్నాయి. ఎదురుగా శాస్త్రి స్వరూపంలో వాడికి ఏసుప్రభువు కనపడుతున్నాడు.

"చదువుకున్నవాడివి...ఒక్కటే షరతు...దిక్కులేని పదిమందిపిల్లలకి చదువుచెప్పు...వాళ్ళందర్నీ నీ మతంలోకి ఎలాగేనా అయిదురూపాయల లాభం కోసం మార్చేయాలనే దుర్బుద్ధిమాత్రం పోగొట్టుకో....ఎప్పటికేనా అది నీకు మంచిది...."

శాస్త్రి వెళ్ళిపోతూ ఆగి సువార్తను చూస్తూ [illegible]తో అన్నాడు!

ఎదురువచ్చిన మృత్యువు

"ఇది యింకా వెనకటి పద్ధతిలోనే వున్నట్లు వింటున్నాను. భోగంది కూడా ఒక నీతికి కట్టుబడివుంటుంది. నీతో కలోగంజో తాగుతూ బతుకుతుందా... సరే...ఇష్టం లేదూ మెడపట్టుకుని గెంటెయ్యి... నీకు పెళ్ళాం లేకపోయినా వచ్చిన ఇబ్బందిలేదు. కూడూగుడ్డా వున్నవాడికి పెళ్ళాం. ఈ యేనుబోతు నీకెందుకు? ఒక్కసారిగా యెందరికి పెళ్ళాం అవుతుంది ఇది?...దీని వ్యవహారం ఈ తెల్లారేలోపునే తేల్చుకో—"

ఆమాటలు వింటూ, అతని చూపులు చూస్తూవున్న సువార్త పాతాళంలోకి దిగిపోతోంటే, దావీదు అన్నిటికీ చిత్తంకొడుతూ లెంపలు వేసుకుంటున్నాడు.

దావీదు దంపతులు ఆ రాత్రి ఏసుప్రభువుని మరచిపోయారు. అందుకు శిక్షగా తెల్లవారేసరికి వారికి వినబడింది—ఒక పిడుగులాగ—శాస్త్రి మరణ ఘోష.

"ఇంతకీ ఆ ప్రభువు కృప నాకు లేదు. ఆ పంతుల్ని ఈరాత్రే తీసుకుపోవాలా?" అని తన అసమ్మతిని తన ప్రభువుకు యథేచ్ఛగా తెలియజేసుకున్నాడు దావీదు.

అంతేకాదు—పంతుల్ని ఎలాగయినాసరే తన పరలోక సామ్రాజ్యంలోకి తీసుకోవలసిందని దావీదు దంపతులు ప్రభువును ప్రార్థనలు కావించారు!

*   *   *   *

శాస్త్రి చనిపోయి పదిరోజులయింది. గ్రామం అతన్ని మరచిపోతోంది. కాని—కరణం మునసబులకు మాత్రం మరవడానికి వీలు కుదరడం లేదు.

దినపత్రికలలోని ప్రకటనకు సమాధానంగా మూడు ఉత్తరాలు వచ్చేయి. ఉత్తరంకంటే పెద్దదైన టెలిగ్రాం ఒకటి వచ్చింది.

బంధువులు ముగ్గురూ ఎక్కడెక్కడో వుంటున్నారు. వారసులయ్యే అవకాశం మాత్రం తమకు కనపడటం లేదని విచారించారు. ఈ ప్రపంచంలో ఏదైనా జరగవచ్చు. అందుచేత వారివారి వివరాలు పూర్తిగా ఇచ్చుకున్నారు. నిలువున్న పళంగా రావడానికి గవర్నమెంటు ఉద్యోగాలు—సెలవులు మంజూరు కావాలి. "ఇదిమాదిరి ఉత్తరాలు మాకు ఇంకా అనేకం వస్తాయికదా—బంధువర్గం పూర్తిలిస్టు మీ దగ్గరే ఈసరికి తయారయి వుంటుంది. నాకు వారసున్నయే యోగ్యత వుందని మీకు తెలిస్తే దయచేసి టెలిగ్రాం ఇప్పించండి...రెక్కలుకట్టుకుని కుటుంబంతో అక్కడ వాలగలను—"

అనే భరతవాక్యంతో మూడూ ఒకే మూసాయిదాకు తీసిన నకళ్లులాగ ఉన్నాయి ఉత్తరాలు! ఒకదాని కొకటి సంబంధంలేని మూడు వూళ్ళనుంచి వచ్చేయి.

ఇక నాలుగవది—అది టెలిగ్రాఫు ఉత్తరం. దాని తత్వమే వేరు...టూకీగా :

"నేను బంధువునే అయినా వారసున్ని కూడా అవగలిగే యోగ్యత వుంటే—నాలాంటి వారసుల్లో విశ్వనాథశాస్త్రి గారికి ఒక వందమందేనా వుండాలి. ఇంతమందిమీ తగవులాడుకోవాలి. కోర్టులచుట్టూ తిరగాలి. కాబట్టి, ఆస్తిపాస్తుల వ్యవహారాలు నాకు సంబంధించినంతవరకూ అతి దూరంగా ఉంచండి.

"ఎంతటి బలగం ఉన్నవాడికయినా సమయానికి ఒకరూ దగ్గరవుండక పోవచ్చును. ఆయనకి యథావిధి కర్మ చెయ్యడానికి ఆత్మీయు లెవరూ లేకపోయిన పక్షంలో మీరు వెంటనే నాకు టెలిగ్రాం ఇవ్వండి. ఏవిధమయిన ఇతర మీమాంసలూ మీరు పెట్టుకోనవసరం లేదు... నేబయలుదేరి వస్తాను. నాకు సెలవు దొరకదూ, ఉద్యోగానికి రాజీనామా ఇస్తాను. యథావిధిగా కర్మచేస్తాను. తర్వాత మాసికాలూ ఆబ్దీకాలూ ఇక్కడ పెట్టుకుంటాను. ఈవిధంగానైనా వారికి నా కృతజ్ఞత తెలియచేసుకుంటాను.

"అక్కడికి నేను తీరా వచ్చినతర్వాత ఆయన తాలూకువారు యెవరేనా వస్తే, సరేసరి వారేచేస్తారు నేనేమీ అనుకోను.

"నాది ఒక్కటే షరతు. ఆస్తిపాస్తుల వ్యవహారం నాకనవసరం. ఒకవేళ నాకు ఏమైనా హక్కులుంటున్నట్లయితే నాటి నన్నిటినీ ఈ ఉత్తరం ద్వారా వదులుకుంటున్నాను. వెంటనే టెలిగ్రాం మాత్రం తప్పకుండా ఇవ్వండి..."

సమాధానానికి గాను కావలసినంత డబ్బు కూడా అక్కడే చెల్లించారు ఈ పెద్దమనిషి.... ఇంత పురాణమూ చెప్పి తన బంధుత్వం మాత్రం ఏమిటో తెలియచేయనే లేదు !

"శాస్త్రికి తగ్గవాళ్ళల్లాగే కనపడుతున్నారు ఈ నలుగురూ—" అన్నాడు నారపరెడ్డి. "ఒక్కడికీ ఆశలు లేవు—"

"లేకేం? ఆ ముగ్గురికీ వుంది. ఈ టెలిగ్రాం ఆయన ఎవడో సన్యాసిలాగున్నాడు. పేరేమిటి?" అని మునసబు.

"ఆర్. సి. చంద్రం" అంటున్న కరణం కళ్లు వీధిలో నిలుచున్న అనేకమంది సరిక్రొత్త ముఖాల మీద పడ్డాయి.

వీరంతా ఇప్పుడు స్టీమరులోంచి దిగిన శాస్త్రి బంధువర్గంట—

ఈ నాల్గురోజులనుంచీ రవంత జ్వరం తగులుతున్నట్లనిపించిన కరణానికీ టెలిగ్రాం చదువుతోంటేనే పూర్ణజ్వరం ముంచుకువచ్చింది. ఈ బంధువుల సైన్యాన్ని చూసేసరికి అతని కళ్ళకి మైకమూ శరీరానికి వణుకూ ప్రారంభమయి, ఆ జ్వరానికి ఒక 'మలేరియా' పరపతిని తీసుకువచ్చాయి

బంధువుల నందర్నీ తరలించుకొనిపోయి నూరమ్మకు అప్పగించాడు మునసబు. ఎంత కృంగిపోయి వున్నా వారినందరినీ ఆమె గౌరవించింది, ఆదరించింది, భోజనాలకి యేర్పాటులు చేయసాగింది. పాడుపడినట్లున్న ప్రభల వారింటికి ఇప్పుడు ఒక పెళ్ళికళ వచ్చింది...

కరణం తీరుబడిగా కూర్చుని ఆలోచించసాగేడు. నలుగురు పెద్దమనుష్యులలోనూ యెవరిని పిలవడమా—లేక అందర్నీ పిలవడమా? మళ్ళీ మనకెందుకీ బాధ్యత—రేపు గవర్నమెంటు ప్లీడరే అన్నీ చూసుకుంటాడు...ఈ విధంగా పరిపరివిధాల పరుగులెడుతోంది అతని మనసు.

"మర్యాదకోసమేనా డబ్బుకట్టిన ఆ టెలిగ్రాం ఆయనకి ముందు ఏదో వో సమాధానం పంపించు" అన్నాడు రెడ్డి.

"అన్నీ అయోమయంగా ఉన్నాయి. మీకు ఇష్టమయితే రావచ్చు—" అని టెలిగ్రాం ఇవ్వబడింది.

ఆ మర్నాటికి ఒక పాతిక ఉత్తరాలు వచ్చాయి. అవన్నీ శాస్త్రిగారి పరిచయుల దగ్గర్నుంచీ స్నేహితుల దగ్గర్నుంచీ. శాస్త్రి మరణానికి తమ విచారాన్ని తెలుపుతూ అతని కుటుంబానికి (?) సానుభూతులు పంపుతున్నారు.

అందులో ఒకే ఒక ఉత్తరం కొన్ని పేజీలు వుంది. అది చదువుకోలేక పరాకు చిత్తగిస్తున్న కరణానికి నిలుచున్నపళంగా రావలసిందని నూరమ్మ దగ్గర్నుంచి కబురు—

ఇంటికివచ్చిన బంధువర్గం అంతా మెల్లమెల్లగా ఇల్లంతా అల్లుకు పోతున్నారుట. నూరమ్మ మనస్సు అందుకు మాత్రం ఒప్పడంలేదు.

"ఈ ఆస్తికి అధికారి యెవరో తేలేవరకూ అందరూ పరాయివాళ్ళే—నేనూ పరాయిదాన్నే! ఈ సరుకు నా చేతికి అప్పగించేరు కాబట్టి పూచీపడవలసిన బాధ్యత కూడా నాది. రేపు ఆ అధికారి యెవరో వొచ్చిం తర్వాత నేనూ నెత్తిమీద చెంగు వేసుకొని పోవలసిన దాన్నే కదా...ఈ పెద్దమనుషుల్ని కాస్త అదుపాజ్ఞలలో వుంచమనండి. నన్ను వీరెరుగరు—వీళ్ళని నేనెరుగను...లేకంటారూ—మీరే వో మనిషిని ఇక్కడ యాజమాన్యానికి పెట్టండి—" అని నిక్కచ్చిగా అన్నది.

ఆమె మాట చెల్లక తప్పలేదు. మొహమాటాలు లేని మునసబు బంధువులందరితోటే నిక్కచ్చిగా చెప్పివేశాడు.

"పూచికపుల్ల పోయిందని ఆవిడ ఫిర్యాదు చేసిందా అంటే మీ అందర్నీ తలార్ల చేతికిచ్చి కొవ్వూరు తాలూకా ఆఫీసుకి తోలించేస్తాను—" అన్నాడు.

ఈ మాత్ర బాగా పనిచేసింది బంధువులకి.

* * * *

ఆ సాయంత్రం తీరుబడిగా కూర్చుని మిగిలిపోయిన పెద్ద ఉత్తరాన్ని చదువుతున్నాడు కరణం. రెడ్డీ మునసబూ వింటున్నారు—

అది ఎవరో ఒక స్త్రీ దగ్గర్నుంచి—

మంచి విద్యావతీ సంస్కారం గలదీ లాగ కనపడుతుంది...అందులో కొన్ని ముఖ్యమయిన భాగాలీ దిగువను ఇస్తున్నాను:

"ఈ ఉత్తరం ఎవరికి వ్రాస్తున్నానో యెందుకు వ్రాస్తున్నానో తెలియడంలేదు. కుటుంబంలేని శాస్త్రిగారి కుటుంబానికా? లేక...నాకు నేనే వ్రాసుకుంటున్నానా?...లోనిబాధ—ఆ వేదన బయటికి కక్కకోక తప్పదు...

ఎదురువచ్చిన మృత్యువు

"ఈ ఉత్తరం చివరకి ఎవరు చదువుతారోగదా, ఏమయితేనేమి ఒక కష్టజీవి చరిత్ర ముగిసిపోయింది. ఒక మహానుభావుడు అంతరించిపోయాడు.

మంచీ చెడ్డా కూడా మా స్త్రీభవిస్తేనే గాని పూర్ణ మానవుడు కాలేడేమో! శాస్త్రిగారు అటువంటివాడు ...చివరికి తనకు మిగిలిన బంధువులనీ, బంధువుల కంటే యెక్కువ అయిన మిత్రులనీకూడా విడిచివేసి ఒక పుష్కరంనుంచీ తన జీవితాన్ని అజ్ఞాతంగా గడుపుతుంటున్నవాడు.

* * *

"ఈయన ఎవరు?"

"మద్రాసులో '—' వీధిలో '—' పేరుతో వున్న మహాసంస్థ సంస్థాపకుడు. లక్షలమీద వ్యాపారం చేసినవాడు. సర్వ నాశనం అయిపోయిన అభాగ్యుడు.

"సుమారు పన్నెండు సంవత్సరాల క్రితం వరద గోజులలో కొవ్వూరు పోలవరాల మధ్య ఒక లాంచీ మునిగిపోయింది. అందులో అంతా పెళ్లివారున్నారు. ఆలాంచీలోనే తన సర్వస్వాన్నీ సమర్పించుకున్నాడు శాస్త్రిగారు.

"తమ్ముళ్లు, అప్పచెల్లెళ్లు, భార్య బిడ్డలు అంతా గోదావరి తల్లి కడుపులో పడిపోయారు-సుమారు నూరు మరకు పైగా వున్న ఆత్మీయులు. ఆ లాంచిలో ప్రయాణం చెయ్యని శాస్త్రిగారూ తల్లిదండ్రులూ మిగిలిపోయారు!!

"ఆ క్షణంనుంచీ మనసు చితికిపోయిన శాస్త్రిగారు కొన్ని దినాలు మాత్రం మద్రాసులో వున్నారు. సంస్థను తన క్రింది ఉద్యోగస్థులందరికీ పంచి ఇచ్చేసి ఎక్కడికో వెళ్ళిపోయారు. ఆ తర్వాత వారి విషయం ఏమయ్యిందీ ఎవరికీ తెలియలేదు. కావాలని మిత్రులందరినుంచీ, పరిచయులందరినుంచీ, పరిచిత స్థలాల నుంచీ దూరమైపోయారు. తమ ఆస్తిపాస్తులంతా అందరికీ పంచి ఇచ్చివేసి, చేతిలో అణాకాసు కూడా మిగుల్చుకోకుండా ఎక్కడో విశాల ప్రపంచంలో మిగిలిపోయారు.

"ఇప్పుడు తెలిసింది. వారి ఆత్మీయుల నంపర్ని పొట్టను పెట్టుకున్న అదే గోదావరి గట్టున ఈనాడు వారి శరీరం కూడా భస్మమయిపోయిందని..."

* * *

కరణం గోదావరిగట్టు వేపు అక్కసుతో కళ్లు చించుకుంటూ చూస్తున్నాడు. భార్యా బిడ్డలనీ, అన్నదమ్ములనీ, వారి వారి సంసారాలనీ ఒకేసారి పొగొట్టుకుని గోవుపాదాల రేవులో తర్పణలు విడుస్తున్న నిర్భాగ్యుడు, ఏకాకి శాస్త్రి అతని కళ్ళల్లో మెదులుతున్నాడు.

ఈ బావులతో చింపి పారవేసిన గుండె కలిగి, మంచానికి తాపడమయిపోయి నశించిపోయిన అతని తండ్రి; పర్వతాల బరువుతో అణగిపోతూ వున్నా తొట్రుపడుతున్న పాదాలను గోదావరికీ ఇంటికీ మధ్య నడుపుకు పోతున్న పండి రాలిపోయిన అతని తల్లి.

నిలువునా కుటుంబం కూలిపోయినా, ఆ సంగతి ఏమీ యెరగని ఈ కుగ్రామంలో జీవితాన్ని నడుపుకుంటూ, గంభీర యోగముద్రగల ముఖవర్చస్సుతో కొన్ని దినాల క్రితం వరకూ వీధులవెంబడి నడయాడిన శాస్త్రి...ఒక ఏనుగు...అతని కళ్ళముందు చిరునవ్వులు చిందుతున్నాడు. అతని ముందు తామెంత? చీమ చిటుక్కుమంటే గుండె పగిలి ఉక్కిరి బిక్కిరయ్యే తమ బతుకు లెంత!

ఆఖరి రాత్రి అతని చిరునవ్వుల వెనకాల యెంతటి దారుణమైన రహస్యం...ఒక తరింపరాని తిమిరం...ఉన్నది. చివరికి, ఒకే మారు క్రింద నిద్ర పోతున్నదే అయినా సూరమ్మకు వీసమెత్తు కూడా తెలియదే ఈ చరిత్ర.

ఉత్తరం వింటున్న నారపరెడ్డి చటుక్కున లేచి వెళ్లిపోయాడు. ఏ పవషం ఎన్నడూ ఎరగని రెడ్డి ఆ రాత్రి తెల్లవార్లూ నిద్రలో ఏడుపులూ పలవరింతలూను. మునిగిపోతున్న లాంచీలలో అతను అన్ని నదీ నదాలలోనూ ఆ వొక్క రాత్రిలోనూ యాత్రలు ముగించుకుని వచ్చాడు.

* *

సుమారు ఎనిమిది గంటలయ్యింది. ఎలాగో హితవు చేసుకుని ముక్కుడు కాఫీ తాగిన కరణంగారు, జ్వరం ముసుగుతో శాలువా కప్పుకుని కూర్చున్నారు. దగ్గరే పరిస్థితులు నెమరు వేస్తూ మునసబూ, ఉబ్బి ఎర్రపడిన కళ్ళను నిమురుకుంటూ నారపరెడ్డి కూర్చుని వున్నారు.

రాజమండ్రీ స్టీమరు వచ్చింది కాబోలు. వీధినే కొందరు ప్రయాణీకులు వెడుతున్నారు. ఓరకంట

మునసబు వాళ్ళను లెక్క పెడుతున్నాడు. చూస్తూ వుండగానే ఎవరో దొరగారు కరణం ఇంటిముందు నిలబడ్డారు. ఆయన వెనక్కాలే నెత్తిమీద సోలు పెట్టే హోల్డాలులతో కూలివాడు.

ఎవరు చెప్మా అనే లెక్కలోనే ఇంకా మునసబు చూస్తున్నాడు. దొరగారు మెల్లెక్కుతున్నాడు. ఆయన బూట్ల చప్పుళ్ళు కరణం గుండెలలో రైళ్లను పరుగెట్టిస్తున్నాయి. అతనికి ఈ ప్రపంచం యావత్తు జనాభా మీదా విపరీతమైన కోపం ముంచుకు రాసాగింది. అంతేకాదు, తన సంసారం మీద వైరాగ్యం కూడా వచ్చేసింది—

ఎవరో ... ఏ పెద్దాఫీసరో ... యేమిటో— మంచి సమయానికే విరుచుకు వచ్చాడురా కేవుడా అని బెంబేలు పడ్డాడు. ఇవన్నీ పరీక్షలు...అగ్ని పరీక్షలు...వీటిని నిలద్రొక్కుకుంటే వైతరిణి దాటినట్లే. శాలువా ఒకమూలకు విసిరేసి, కవచ ఖడ్గాలు పారవేసిన యోధుడి మొహం పెట్టి, కరణం గబగబా వసారాలోకి నమస్కారాలతో పరుగులు పెట్టేడు. అతని క్రాఫింగూ పిలకా గోదావరీ స్నానం చేసినట్లున్నాయి. కుర్చీని అరుగు మీదికి లాగి చేతులు కట్టుకుని నిలబడ్డాడు మునసబు. ఒక లాంతరు స్తంభం వేషం వేశాడు నాగపరెడ్డి.

కుర్చీలో కూర్చోకుండానే ఆ దొరగారు స్వచ్ఛమైన తెలుగులో అందుకున్నాడు.

"ఈ వూరి కరణం గారు——?"

"చిత్తం...ఏం సెలవో——"

"క్షమించాలి మీరే నన్ను," ఆయన దిక్కులు పరికించి సంగతి గ్రహించినట్లున్నాడు. "నే మిమ్మల్ని మింగడానికి వచ్చిన ఏ ఆఫీసర్నీ కాదు లెండి" అన్నాడు.

అర్థంకాని గ్రామ పెద్దలు ముగ్గురూ ముఖాలు చూసుకోసాగేరు.

"సరే.. మీకు కలకత్తానించి టెలిగ్రాం ఇచ్చిన పెద్దమనిషిని నేనే!" అనేశాడు.

ఆ మాటలు కరణం మేధస్సులోకి ప్రవేశించి, అతన్ని మూడు పిల్లి మంత్రాలను కొట్టించింది.

"మీ టెలిగ్రాం సమాధానం చూసుకోకుండానే వచ్చేసినందుకూ, ఇటువంటి స్వాతంత్ర్యం తీసుకున్నందుకూ మీరంతా నన్ను క్షమించాలి——" అంటూ చంద్రం, వద్దంటున్నా, అరుగు మీదనే చదికిల పడ్డాడు. "అసలు సంగతేమంటే—విశ్వనాథ శాస్త్రిగారికి నేనెంతో ఋణపడి వున్నాను. ఆయన వల్లనే చాలా సహాయం పొందాను. ఆ ఋణం తీర్చుకో దలచాను. కర్మ నా చేతులతోటే చెయ్యాలని బుద్ధి పుట్టింది. పత్రికా ప్రకటనా, నే మీకిచ్చిన టెలిగ్రాం కాపీ మా డైరెక్టరు ముందు పెట్టి-సెలవు ఇవ్వకపోతే రాజీనామా పెట్టేస్తాను-అన్నాను నవ్వుతూనే. ఆయన ఏమనుకున్నాడో — "ఆలస్యం యెందుకు? వెంటనే వెళ్లు" అన్నాడు. బయలుదేరి వచ్చాను..."

ఇప్పటికి 'షాక్' నుంచి రవంత తెప్పరిల్లిన కరణం కాళ్లు ఇంకా వణుకుతూనే వున్నాయి.

"విమానం మీద విశాఖపట్టణం దాకా వచ్చి, అక్కణ్ణించి ప్యాసెంజర్లో వచ్చాను. కర్మ యెన్నో రోజునుంచీ చేస్తారో నాకు తెలియదు. ఆయన కర్మ చెయ్యడానికి నాకూ అధికారం వున్నా, అది యేటువంటిదో మీరడగవద్దు — నే చెప్పను..."

అజాను బాహుడూ, స్ఫురద్రూపీ, ముప్పై అయిదు సంవత్సరాల వయసులోనూ వున్న చంద్రాన్ని చూస్తూ చాలాసేపు కరణం ఏవేవో మంత్రాలు జపం చేసుకుంటూన్నట్లు కనపడ్డాడు. చివరికి ఒక నిర్ణయానికి వచ్చి:

"ఏది యేమైనా అన్ని వివరాలూ మీకు చెప్పెయ్యడానికి తీర్మానించుకున్నాను. వినండి— అంటూ చదికిల పడ్డాడు.

"క్షమించండి ఆ వ్యవహారాలు నాకు వద్దు. మీరు చెప్పవద్దు. ఈ మాత్రానికి మీరూ నేనూ కట్టుబడి వుండటం చాలా మంచిది—ఉత్తరోత్తరా; ఎవరేనా కర్మ చేస్తున్నారా?"

"లే—దు"

"అయితే ఈ వేళనించి చెయ్యొచ్చునా? నా సామాను ఎక్కడ పెట్టుకోను...అబ్బే—ఇంట్లో వొద్దు; ఏ గొడ్లపాకేనా చాలు—అక్కడి జనానికీ నాకూ ఏవిధమైన ప్రమేయమూ వుండడానికి వీలు లేదు."

చంద్రం మాటలకు ఎదురు చెప్పగల స్తోమతు ఎవరికీ లేకపోయింది. శాస్త్రిగారి ఆవలి పెరడులో వున్న

గొడ్లపాలలో చంద్రం మకాం పెట్టి దినచర్య ప్రారంభించాడు.

*   *   *

విశ్వనాథశాస్త్రిని వైతరిణి దాటించారు. కాని, అతని లిటిగేషను మాత్రం ఇంకా ఆవలిగట్టు కూడా చేరలేదు. శుద్ధ శ్రోత్రియుడి విధానంలో చంద్రం కర్మ చేశాడు. కూడా తెచ్చిన డబ్బు రెండు చేతులా ఖర్చు చేశాడు. గ్రామంలోగల చతుర్వర్ణాలవారికీ సమారాధనలు జరిపేడు. రెండుమూడు సార్లు ఆస్తిపాస్తుల వ్యవహారాలూ బంధువర్గపు గొడవలూ అతని దగ్గర మళ్లీ యెత్తబోయేసరికి, ఆ విషయాల నన్నిటినీ ఒక్క చిరునవ్వుతో త్రోసిరాజన్నాడు చంద్రం.

"మీకు ఏ ఆశా లేకపోయినా మీ అనుభవంతో మాకు కొంత సలహా యివ్వవచ్చును కదా—" అని కరణం బాధపడ్డాడు.

"అవసరం లేని వ్యవహారాలలో ఎంత మాత్రం కలగజేసుకోమూ అని ప్రతిజ్ఞ పట్టినవాడిని." అంటూ చంద్రం లేచి వెళ్లిపోయాడు.

ఆ రోజు కరణంగారికి టపాలో కలెక్టరు ఆఫీసు నుంచి ఒక పెద్ద దస్తరం వచ్చింది. అందులో శాస్త్రి గారిని గురించిన ఒక మెమో కాగితం కూడా వుంది— లోగడ శాస్త్రి మరణాన్ని గురించి కరణం చేసిన మామూలు రిపోర్టుకు ఇది సమాధానం.

ఆ మెమో చదివిన కరణానికి ముందు కొంత ఉక్కిరి బిక్కిరి అయినా, తర్వాత కొంత త్రాణ చేరింది.

ఇంక వారం రోజులకు తాను దివంగతుడవుతాడనగా, శాస్త్రి ఏలూరు రిజిస్ట్రారు ఆఫీసులో ఒక విల్లు రిజిస్టరు చేసి, దాన్ని కలెక్టరుగారి చేతికి స్వయంగా అందించుకున్నాడుట. సర్కారువారి ప్లీడరుద్వారా గాని తన గ్రామపెదలద్వారా గాని తన అనంతరం సదరు విల్లును అమలు జరిపించవలసినదిగానూ, తన అనంతరం గాని విల్లును బహిరంగపరచడానికి వీలు లేకుండా చేయవలసిందని కోరినాడుట. ఈ అమలు జరిపేటందుకయ్యే ఖర్చులు శాస్త్రి వారసులనుంచి ప్రభుత్వం రాబట్టుకోవచ్చును. కలెక్టరుగారు శాస్త్రి గారికి ముఖ్య స్నేహితులు కాబట్టి ఈ బాధ్యత లన్నిటికీ ఒప్పుకున్నారు.

గుట్టు చప్పుడు కాకుండా కరణం వెంటనే యేలూరు వెళ్లి విల్లు నకలుతో ఆ రాత్రికి తిరిగి వచ్చేడు. గ్రామ పెద్దలు ముగ్గురూ విల్లులోని విషయాలు చదువుకున్నారు.

"నాకు ఇతరత్రా బంధువులు గాని వారసులు గాని లేరు. నా ఆస్తిపాస్తులు షెడ్యూలు, దాఖలాగా, రాజమండ్రీ ఆంధ్రబ్యాంకులో వున్న రొక్కం నిల్వతో కలిసి సుమారు అరవై యెనిమిది వేల రూపాయలు...

"నేను చనిపోయే లోపున చెయ్యబోయే దాన ధర్మాలు ఇందులో ఉదాహరించడం లేదు. వాటికి సొమ్ము వేరే కేటాయించుకుని అట్టే పెట్టుకున్నాను. నేను యెవరికీ యేవిధమైన బాకీలు లేను. నాకు ఎవరి నుండీ యే బాపతు సొమ్ములూ రావలసి లేవు.

"నా యావత్తు స్థిరచరాస్తులూ, షెడ్యూలు దాఖలాగా, క్రింది మినహాయింపులు పోను, దాన విక్రయ సర్వాధికారాలతోనూ, ప్రస్తుతం రాజమండ్రీ పట్టణ—వీధి కాపురస్థురాలు, — గారి కుమార్తె అయిన చి|| సౌ|| సీతారామమ్మకు చెందవలెను. ఈమె ప్రస్తుతపు చిరునామా......ఈ ఒక్కతే నాకు చట్టరీత్యా వారసురాలై వున్నది. తన వారసత్వాన్ని ఋజువు చేసుకునే డాక్యుమెంట్లు ఆమె దగ్గర వున్నవి.

"మినహాయింపులు :— ఈ క్రింది దానధర్మాలు నా ఆస్తి నుండి చేయవలెను: ఇదే గ్రామంలో మాదిగ గూడెంలో నివసిస్తున్న క్రైస్తవ ఉపాధ్యాయుడు దావీదుకు రూ. 1500; మా పొలం ఈనాటివరకూ మ కు చేస్తున్న రైతు, పోలయ్యకు రూ 500; ఎడ్ల జతలు కూడా ఇతనికే ఇచ్చివేయవలెను."

ఆ తర్వాత సుమారు అయిదు వేల రూపాయలకు సరిపడే దానధర్మాల జాబితా ఇవ్వబడింది. ఇవి అనేక చిల్లరమల్లర సంస్థలకీ వ్యక్తులకీ చేయబడినవి. వ్యక్తులంతా ఆ వూరివారే. కాని, అందర్నీ ఆశ్చర్యంలో ముంచినవి రెండు విషయాలున్నాయి. సూరమ్మ పేరెక్కడా లేదు. ఆమెకు దమ్మిడీకూడా ఇవ్వబడలేదు. మరీ విచిత్రమయింది ఉపసంహార వాక్యం.

"నా అనంతరం నాకు జరపవలసిన కర్మకాండను గురించి యెవరూ విచారించవలసిన అగత్యం

లేదు. అది యెవరో వకరు నెత్తిమీద వేసుకుని చేసారు. చెయ్యకపోయినా ఇబ్బంది లేదు..."

విల్లులో తన పేరుగాని, తన భవిష్యత్తుకు మార్గం చూపడంగాని జరగలేదని వినిన సూరమ్మ విస్తుపోయింది. "నే నేం చేతును, నన్నింత అన్యాయం చేసేశాడే—" అని గోలుగోలుమంది.

ఆమె గోల వినడానికి కరణం మినహాయించి ఎవరూ లేరు. వారసులమనో బంధువులమనో వచ్చిన జనమంతా పదమూడవరోజు కాబట్టి ఎవరిదారిని వారు వెళ్లిపోయారు. చంద్రం ఎక్కడికో వెళ్ళినట్లున్నాడు. అతని సామానింకా అక్కడే కనపడుతోంది...

ఈ కథను కంచికి పంపించెయ్యాలనే వుద్దేశ్యంతో గ్రామ పెద్దలు ముగ్గురూ విల్లులో వుదహరింపబడిన సీతారామమ్మ చిరునామా తీసుకుని రాజమండ్రీ వెళ్ళేరు.

సుమారు మూడు గంటలకల్లా ఒక చిన్న అద్దె కొంప ముందు ఆగి తలుపుతట్టేరు. ఆ యింటి పరిసర స్థలాలూ వాతావరణం కరణానికి మహారోతా, తీరని అనుమానం కలిగించసాగేయి. ఆ వీధిలో సంసారులెవ్వరూ ధైర్యంచేసి నివసించరనే విషయం జగత్ప్రసిద్ధం.

ఒక స్త్రీ తలుపు తెరిచింది. కళ్లూ ముఖం వాచి జబ్బుపడిన మనిషిలాగ కనపడుతోంది. ఎవరో పెద్ద మనుష్యులను చూసేసరికి కలతపడి తలుపుచాటుకు పోయి నిలుచుంది.

కరణంకంటే ముందు మునసబు మాట వినిపించుకోకుండానే గదిలో అడుగు పెట్టేడు. ఒకరి వెనక్కాల వొకరు అక్కడ పరచివున్న చాపమీద ఆశీనులయ్యారు. కరణం ఆమె వేపుతిరిగి, మనస్సు పరిపరివిధాల పోతూవున్నా, ప్రారంభించాడు:

"అమ్మా! ప్రభల విశ్వనాథశాస్త్రిగారిని మీరు యెరుగుదురా?"

ఆమె కొంతసేపు సందేహించింది. ఆమె ముఖం ప్రేతకళ పడడం కరణం గ్రహించాడు. ఆమె 'చిత్తం' అని నసిగింది.

"వారు మీకేమవుతారు?"

ఆ ప్రశ్న వస్తుందని ఆమె యెరుగును. ఈవిధంగా ముగ్గురు పెద్దమనుష్యులు వచ్చేరనేసరికే ఆమె ఒక వంక గజబిజ అవుతోంది. ఆమెకు కళ్లనీళ్లు తిరిగేయి కాని ధైర్యంతోనే అంది—

"బంధుత్వాలిప్పుడెందుకండి.... వారు కీర్తిశేషులయ్యేరు కదా... ఆవిషయాలు తీసుకురావడం వలన యెవరికీ యేమీ లాభం లేదనుకుంటాను .."

"అలా గనకండమ్మా. ఆవిషయాలన్నీ ఇప్పుడవసరాలయి వచ్చేయి. మీరే సీతారామమ్మగారనే వుద్దేశ్యంతో మాట్లాడుతున్నా—"

"చిత్తం—"

"మీ తండ్రిగారి పేరు?"

"సూర్యనారాయణ మూర్తిగారు"

"మీ స్వస్థలం—?"

ఆమె చెప్పింది. తాను వంటరిగానే వుంటున్నాననీ, ఒకనెలా పదిహేనురోజుల క్రితం వరకూ తాను శాస్త్రిగారిని యెరగననీ చెప్పింది.

"అంటే - స్వతహాగా వారు మీకు బంధువులు కారు—?"

"కారండి—"

"పరిచయులూ స్నేహితులూ—"

"కారండి..."

"చాలా ఆశ్చర్యంగా వుంది." కరణం తన సహాధ్యాయులిద్దరి ముఖాలు తికేకధ్యాసతో చూస్తూ కొన్ని నిమిషాలు గడిపివేశాడు. "అయితే - ఆ నెలా పదిహేనురోజుల క్రితం పరిచయం మీకెలాగయ్యిందో అడగవచ్చు ననుకుంటాను" అని అతివినయంగానే అన్నాడు.

ఆ ప్రశ్నలవర్షానికి ఆమె గజగజలాడిపోతోంది. తలవంచుకునే ఆమె చెప్పసాగింది—

"ఆ రోజు యెండదెబ్బకి ఆయన శోషొచ్చి పడిపోయారు - ఈ అరుగుమీద స్మారకం లేకుండా... మా పిల్లాడు యెవరో తాత పడిపోయాడని చెప్పేసరికి, ఆయన్ని లోపలికి తీసుకొచ్చి ఇన్ని గంజినీళ్లు పోశాను. ఆ రాత్రి తెల్లవార్లూ ఆయనికి జ్వరం కాసింది. జ్వరంతోటే మర్నాడు వెళ్ళిపోయారు... దరిమిలాని నాదిక్కుమాలిన చరిత్రంతా విన్నారు..."

ఇంకామె చెప్పలేక పోయింది.

—ఏమయితే నేమి. ఆ దిక్కుమాలిన వ్యక్తికి తన ఆస్తంతా ధారాదత్తం చేసేశాడు శాస్త్రి. ఎవరికది ప్రాప్తమో ఈశ్వరుడికే తెలియును!

కరణం గారు మనసుండబట్టలేక పోయారు. శాస్త్రిగారి ఆఖరి దాతృత్వాన్ని విపరీతంగా కొనియాడుతూ—

"ఇంతకీ—ఆయన నిస్సహాయ స్థితిలో వుండినప్పుడు మీరు చూపిన ఉదారానికి ప్రతిఫలంగా దాన విక్రయాది సర్వాధికారాలతో తమ యావదాస్తీ మీకు సమర్పించారు. ను వేలు డిచ్చినవి గుప్పెడటుకులే" అంటూ ఆమె చేతికి విల్లుపత్రాలు అందిస్తూ, "మీరే సీతారావమ్మగారని ఋజువు చేసుకుని, శాస్త్రిగారి విల్లు అమలు జరిపించడానికి మాకు తగిన సహాయం కల్పించండి—"

ఆమె కాగితాలు అందుకోనే లేదు. చాలాసేపు దిగాలుపడి అలాగ చూస్తూనే వుండిపోయింది. కొంతసేపటికి తెలివి తెచ్చుకుని లోపలికి వెళ్ళి, ఒక దస్తావేజు కాగితం తెచ్చి కరణానికందించింది—

"అది - వారు మరణించే దానికి పదిహేను రోజులకు ముందు నన్ను వివాహం చేసుకున్న సంగతిని ఋజువు చేసే డాక్యుమెంటు—"

కరణం చెవులూ కళ్లూ పని చెయ్యడం మానివేశాయి. ఆత్మ మాత్రం రకరకాలుగా ఘోష పెట్టసాగింది. అయ్యో ముసిలివాడా! 'ఆఖరి క్షణంలో చచ్చిపోతానని యెరిగివుండీ యెంత పని చేశావ్' అని వాపోతున్నాడు.

"నా దిక్కుమాలిన జీవితం అంతా విని....ఒక రోజుని 'నే చెప్పినట్టు చేస్తావా' అన్నారు. సరే అన్నాను....ఆ రోజొచ్చి తనని వివాహం చేసుకోమన్నారు—"

ఈ పెద్ద మనుష్యులలాగే ఆమె కూడా నిర్ఘాంతపోయి మాటలేక నిలబడిపోయింది. శాస్త్రి ఒకేఒక్క మాటతో ఆజ్ఞాపించాడు: "ఎదురు చెప్పకు—నీ తరఫునీ నా తరఫునీ అన్నీ ఆలోచించే ఈ పని చేస్తున్నాను...". ఆమె కిమ్మనలేదు. ఆ సాయంత్రమే బ్రహ్మసమాజ మతాచారంలో ఇద్దరికీ వివాహం జరిగింది. ఆ మర్నాడు ఆమెను తీసుకుని వెళ్ళి సివిల్ లా ప్రకారం వివాహాన్ని రిజిస్ట్రారు వారివద్ద రిజిష్టరీ చేయించాడు.

అసలు భర్త చనిపోయిన సీతారావమ్మ నానా అవస్థలూ పడుతూ జీవిస్తూవచ్చింది. ఒక్కొక్క గాలిపాటుకు ఒక్కొక్క వూరు వెళ్లింది. దరిమిలాని పుట్టిన పిల్లవాడికి వంశగౌరవం ఇవ్వలేక, పతనమైన తన వ్యక్తిత్వాన్ని నిలుపుకోలేక, ఈ జీవితానికే అలవాటు పడి ఈ వీధిలోనే నిలతొక్కుకుని నివసిస్తోంది ...ఈమెకి కులం గౌరవం ధనం ఇవ్వడానికే ముఖ్యంగా వివాహం చేసుకున్నాడా శాస్త్రి అనిపిస్తోంది—

పాపం...మంచి పుట్టుక గల మనిషిలాగే కనపడుతుంది ఆమె. రూపసి. కాని, ఆమె అందం మోడుబారిపోయినట్లు అనిపిస్తుంది.

"మొదట్లో - కేవలం ఆయన నాకు కులం గౌరవం ఇస్తున్నారనుకున్నాను! ఏమైతే నేమి...ఆయన నాకు మాంగల్యం కట్టినవారు—నా భర్త!...కాని, ఆయన నాకు దక్కనే లేదు...."

"మేం పత్రికలో వేసిన ప్రకటన చూశారా?" కరణం బొంగురుపోయిన కంఠం ప్రశ్నించింది.

"చూశానండి..."

"ఈ విషయం మాకు తెలియజెయ్యలేదేమండి?"

"ఉదాత్తహృదయంతో ఆయన చేసిన పనిని నేను ఇంకో విధంగా ఎలా వుపయోగిస్తాను చెప్పండి. మీ వూరు వొచ్చి ఆయన ప్రతిష్ఠని కాస్తా గంగలో కలిపెయ్యనా? నా నుంచి ఏ ప్రతిఫలం ఆశించకుండానే వివాహం చేసుకున్నారే నన్ను...ఆయనే లేనప్పుడు ఇతర విషయాలెందుకండి..."

"అర్థమయింది లెండి..." ఎంతో ఆవేదనతోనే అన్నాడు కరణం.

ఇంతలోకే ఒక ఆరేళ్ల కుర్రవాడొకడు పలక పుచ్చుకొని గెంతుకుంటూ వచ్చాడు. వీరిని చూసి కిక్కురుమనకుండా తల్లి దగ్గరికి వెళ్లి నిలుచున్నాడు.

కరణం తటాలున లేస్తూ అన్నాడు: ఆ పిల్లవాడిని ఉన్నతిలోకి తీసుకురండి. మా కుమంతులు అదే వుద్దేశ్యం అయివుంటుంది శాస్త్రిగారిది...తల్లీ ఇంకో

సారీ నేనో - గవర్నమెంటు తరఫున ఇంకెవరో మిమ్మల్ని కలుసుకుంటారు... సెలవు..." అంటూ వీధిలోకి దారి తీశాడు.

వారందరి వెనకనే ఆమె అరుగుమీదికి వచ్చింది:

"ముందు ఈ యిల్లు మాకొప్పగ్యాండి. ఇంతకీ సూరమ్మగారిని యేం చెయ్యమంటారు?"

"ఆయింటినే కనిపెట్టుకుని వుండమనండి."

"ఆ వెయ్యి రూపాయలూ—"

"కర్మచేసిన వారికివ్వండి."

"లాభం లేదు. ఆయన పుచ్చుకోడు..."

"అయితే ఆలోచించి చెపతా... అంతవరకూ మీదగ్గిరే వుంచండి."

* * *

తర్వాత రెండు రోజులు కరణం ఒక దీర్ఘ సమాధిలో గడిపేశాడు. శాస్త్రినీ శాస్త్రిగారి శవాన్నీ స్మశానం దాటించివేసినా, శాస్త్రి మాత్రం కరణాన్ని వదిలిపెట్టేటట్లు లేదు. కళ్లు తెరిచినా మూసినా శాస్త్రి అతనికి కనపడతాడు. దీనికి తోడు కరణం శరీరం ఈ పదిహేనురోజుల్లోనూ పదిహేను సంవత్సరాల వార్ధక్యం సంపాదించింది.

కరణంగిరీలు వారసత్వపు హక్కులను ఏనాడో కోల్పోయాయి. అంటే రూల్ ప్రకారం కాకపోయినా, వాస్తవానికి జరుగుతున్న ఫలితాలు అలాగే వుంటున్నాయి. శరీరంలోని రుగ్మత అంతకంతకు ఎక్కువయిపోయి కరణాన్ని వీధి అరుగు మీదికైనా రానీయడం లేదు ఈ రెండురోజులూ.

పండగలకి వచ్చిన అల్లుడుమీదా కూతురుమీదా అతనికి వైరాగ్యం వచ్చింది. ఏదో మాట్లాడదామని వచ్చిన భార్యని నాలుగు పిచ్చికేకలు వేసి పొమ్మల కొట్టేడు. అరుగుమీద కోతిగంతులేస్తున్న మనవళ్ళని దగ్గరికి పిలిచి కసిదీరా వీపులు పగలకొట్టేడు.

ఈ రామరావణయుద్ధసంధికాలంలో త్రిమూర్తులూ మళ్లా తిరిగివచ్చారు — మునసబు, నారపరెడ్డీ [illegible] కూడా పెట్టుకుని. చంద్రం మళ్ళీ దొరవేషంలో తయారయ్యాడు. సిగరెట్టు వెలిగించాడు. [illegible] శాస్త్రి [illegible] చేశారు :

"మీకు చెప్పకుండా వెళ్ళిపోయినందుకు క్షమించండి. రామచంద్రపురంలో నేనే యింట్లో పుట్టానో ఆయింటిని ఒకసారి చూసిరావాలని బుద్ధిపుట్టి వెళ్ళి వచ్చాను. పనిలో పని కాకినాడ వీధులూ రాజమండ్రీ వీధులూ తిరిగి పూర్వస్మృతులు కాస్త నెమరు వేసుకున్నాను..." అన్నాడు చంద్రం.

"మీరు నాకొక్క ఉపకారం చెయ్యాలి," అన్నాడు కరణం చంద్రం చేతులు పట్టుకుని దీనాతిదీనంగా చూస్తూ. "నా గుండెలలో బరువు తగ్గించండి. లేకపోతే నే అన్యాయంగా చచ్చిపోతానేమో—"

"నన్నేం చెయ్యమంటారు చెప్పండి—"

"వినండి—"

కరణం జరిగిన సంగతులన్నీ పూసగుచ్చినట్లు చెప్పుకుపోయాడు.

చంద్రం కళ్లు చెమ్మగిల్లుతూనే వున్నాయి. అతిభారంగా శ్వాసవిడుస్తూ లేచి ఒక నమస్కారం పెట్టి అన్నాడు :

"ఇక నేను సెలవు తీసుకుంటా... మీరంతా చేసిన సహాయానికీ చూపిన వాత్సల్యానికీ కృతజ్ఞత ఏవిధంగా తెలియజేయాలో!... మా శాస్త్రిగారు ఆఖరి సమయంలో ఒక మహాత్కార్యం చేశారు. ఏ సామాన్యమనిషీ చెయ్యలేని పని చేశారు... ఉదాహరణకి ఒక్క విషయం చెబుతాను—"

లేచి నిలబడిన ఆ ముగ్గురు వ్యక్తులూ తదేక దీక్షతో వింటున్నారు—

"ఒక స్త్రీని భర్త క్షమించలేక పోయాడు. ఇంతకీ-ఆమె క్షమించమని కూడా ఎప్పుడూ అడగలేదు... తల్లిదండ్రులు, అన్నదమ్ములు కూడా క్షమించలేక పోయారు. బంధువులు పరిచయులు ఆ ప్రాణిని దరిదాపు రానీక చంపివేశారు...

"పతితయయిపోయిన ఒక వ్యక్తిని బాగు చెయ్యడానికి బెదిరింపులూ, నైతికఉపన్యాసాలూ, కాఠిన్యం డిసిప్లిన్లూ, పతివ్రతల కథలూ పనిచెయ్యవు... శాస్త్రిగారు పూర్వం మాకు అతిసమీపంలోనే వుండేవారు. బాగా యెరుగుదును. నేపుట్టిన నాటినుంచీ ఆయన నన్నెరుగును. ఆ స్త్రీవిషయంలో ఆయన కూడా చాలా [illegible] న్నారు. [illegible]

ఎదురువచ్చిన మృత్యువు

"ఎవరా వ్యక్తి?" అనకుండా వుండలేక పోయాడు కరణం.

"చెబుతా...ఆప్యాయత చూపించడం వలనా, ఆదిక్కుమాలిన మనిషి నే ప్రేమించడం వలనా మార్పు వస్తుందనే వాడు...ఆ సర్వసూత్రాన్ని ఇన్నాళ్ళకి ఈ స్త్రీ విషయంలో దృష్టాంతరంగా చూపించారు శాస్త్రిగారు..."

"ఈ స్త్రీని మీ రెరుగుదురా?"

"బాగా యెరుగుదును. ఆ స్త్రీయే ఈవిడ!"

కరణం కొంచెం విస్తుపోయాడు. "తానిదివరకు శాస్త్రిగారినే యెరగనంటే!"

"పాతగోతులు తవ్వుకోవడం వలన లాభం లేదు. ఆవిడ చెప్పిన పరిచయం కథ నిజమే అయివుండొచ్చు. ఘటన అంటే అలాగే వుంటుంది సరి—"

"పాపం ...దరిమిలాని ఆ భర్త చనిపోయాడు లాగుంది—"

"ఆమెను వదిలేశాడు. చాలాకాలం విడాకుల కాగితం మీద ఆమె సంతకం పెట్టలేదు. ఎటువంటి పరిస్థితులలోనూ భార్యగా వుండే హక్కులను పోగొట్టుకో నన్నది.. స్వార్థసిద్ధిం గా ఆమె చాలా తెలివైనది; చదువుకున్నది—చివరికి బెదిరింపులవల్ల కూడా పని జరగలేదు...

"అన్నగారూ!...మీరు వెళ్ళిపోతున్నారా—"

"ఇప్పుడే.. వొచ్చిన పనేమో అయిపోయింది గదా—"

"శాస్త్రిగారు మీ కేమవుతారో...ఆవిడ్ని మీ రెలాగ యెరుగుదురో...చెప్పేరే కాదు..."

వెళ్ళిపోడానికి రెండడుగులు వేసిన చంద్రం చిరునవ్వుతో ఆగిపోయాడు:

"ఈ రహస్యం దాపరికం యెందుకులెండి. మీ గుండెబరువు రెట్టింపవుతుందని భయపడి వూరుకున్నాను...ఆమె మొదటి భర్తను నేనే! ఎక్కడికో పారిపోయి, ఈ జనాన్నీ బంధువులనీ చూడలేక, ఆమెకి వైధవ్యం ఇచ్చాను... నే చచ్చిపోయినట్లు వార్త పుట్టించి... పేరుమార్చుకుని బతుకుతున్నాను...ప్రభల విశ్వనాథశాస్త్రి గారు నా స్వంత అన్నగారు... సరేనా! "

కరణంమీద పెద్ద పిడుగుపడినట్లయింది. అతనికి తెలివి వచ్చేసరికి సావిడంతా ఖాళీగా వుంది. వణుకుతున్న చేతులతో పెన్ను పెట్టి దగ్గర కూర్చుని తన ఉద్యోగానికి రాజీనామా పత్రం తయారు చేశాడు. అది - విశ్వనాథశాస్త్రి వ్యవహారాల మీద తాను రచించిన రిపోర్టుతో జతచేసి జిల్లా కలెక్టరు గారికి పంపుకున్నాడు.

అవతారిక

"శిఖిముఖి"

సామగానంనుంచి సోమపానంవరకూ ఊగేకుండలాలు చెవులొట్టుకుని ఘూర్ణించి అడిగేస్తున్నాయి:

"చూశావా కడకెంతటివాడయ్యాడో?"

ఎంతటివాడయ్యాడో అంతుచిక్కలేదు అర్క-సోమయాజికి.

తరంగాని పున్నామ నరకం. తీరా ఏరుదాటి తెప్పని తప్పిదాలు పట్టడానికి మన సొప్పక, పల్లెత్తుమాటన లేకపోతూ వచ్చేడు. కాని నేటికాలానికి గతించిన వైశ్యదేవ సంప్రదాయపు కులీనతను కదలించే ప్రశ్న దూసుకువస్తే, చిత్తం చివుక్కుమంది. తప్పనిసరిగా తల దించేసుకున్నాడు.

స్వాశితంగా సద్దుకుంటూన్న స్వర్ణకుండలాలకి ఆయన ఆందోళనకి తగని చిలిపిగా నవ్వేసుకువచ్చింది. ఒక్కక్షణం ఆగి మళ్ళీ ఊగిసలాడేయి, ఉదాత్తంగా. కలికాలం అండచూసుకుని గద్దించేయి: "సన్నేనయ్యా! ఈపాటికి ముద్దుమాని, మొహం వాచేటట్లు చీవాట్లు పెట్టరాదూ?"

ఓహో అనిపించుకున్న సంప్రదాయానికి కాలమహిమ నెంతటి కళంకం వచ్చింది! అని కించపడ్డాడు. ఓకాడికి నిశ్చయానికి వచ్చేడు:

"అవును: చీవాట్లు పెట్టాలిసిందే!"

కొడుకు రాగానే కడిగెయ్యదలచుకున్న మాటల్ని బుక్కు బుక్కుగా తుణ్ణం చేసుకుని ఘనా, జటాగా పెనవేసి వల్లె వేసుకున్నాడు.

అప్పటికే చీకటి ఆరుఘళ్ళ రాత్రిని వడి కట్టుకుని జోకొడుతోంది. రాత్రి వళ్లు విరుపు కన్నగారిలా ఆవులింత వచ్చింది సోమయాజికి.

"ఇహాను రాడు!" అని కాస్త చాదస్తంగా పైకే అనుకుని, కూర్చున్నపాటునే ఓ కునుకు తీసేడు.

ఇక్కడి కిదయిందా...

అక్కడ పుత్రరత్నం పైబేస్తుమీద కుదేలయి, ఆటా పేకా చెల్లంగోరు చేసుకున్నాడు. దారి పొడుగునా దీపాల రేఖల్ని పరకాయిస్తూ, కిటికీల సందులకు కళ్ళు వప్పగించి ఇంటిమొహ మయ్యాడు.

ఏ కలవారికోడలో చూరుదాపున సువ్వీ—సువ్వన్న—గా చుక్కల్ని కదలేస్తోంది. యాదాలాభంగా కలయజూచి,

"పిష్టపేషణమా, పిల్లా?" అన్నాడు. శాస్త్రం చెప్పిన తరవాయిగా.

ఏదీ కాసేపే మగగొంతులో చిన్న దానికి పెద్ద చిన్నతనం వినిపించింది. ప్రోషిత భర్తృకత్వంలో ఇంటిల్లిపాదీ తనే అయి మసిలే ఇల్లాలు, మరి. కళవళపాటులో కాని మాటలు దొర్లకుండా మునిపంటితో అధరాన్నదిమి పట్టుకుంది. సూటి తప్పిన సున్నిపోటులో రోకటిపన్ను రోటి పెదవిని కాటేసి ఖాయిదాలో ఉంచింది.

మౌనం అర్ధం అంగీకారం అని సంతృప్తి పడడాని కిచ్చగించని ఘటికుడు. ప్రత్యామ్నాయాలతో పరామర్శించి, కవ్వించి కదలేయుదలు చుకున్నాడు.

"మరయితే ఊకదంపుల్లా, ఊం కొట్ట డాలు దండుగన్నట్లు ఉలకకుండా ఉన్నావు?"

"మేకల్ని కాసి తెచ్చిన నూకలుంటే ఇలా ఇయ్యరాదూ?" ఉఫ్‌మని ఉలికిం చేట ట్లంది.

ఒక్కగానొక్క అంగ ముందుకు వేసి, భుజంమీద ఉత్తరీయాన్ని చేజేతులా పీక మీదకి తెచ్చుకున్నాడు.

"వయ్యారం! రోకలి చిగిర్చగలదు!"

"తలకి చుడతానని ఆశిస్తున్నావా? వెర్రివాడ!" అని మందలించింది. అరక్షణం ఆగి: "యాదవ యమునాతీరాల తుంగ సంగతి జ్ఞాపకం లేదో!" అంది.

ఒక్కచిటికెడుసేపు చిత్తయిపోయాడు.

"వాకిటి కావలి తిమ్మని వాకిట ఆకటి కటికోటి కిటికోటిగా పడివుంది, బేలా!"— మాటుపెట్టిన చాటువు చాటున చాయంగల చిన్నపాలై తెరిపిన పడ్డాడు.

ప్రౌఢ బెట్టుసరి ఓమెట్టు దిగింది. అసురుసురయ్యే, తాడెత్తు ప్రమాణాన లేచిన రోకలి నలా అంతరిక్షంలోనే అట్టే పట్టుకుని, కుడిభుజంమీద కిలకిలలాడింది. చూపుల వెంబడే సరసను జేరి సరసాలాపసం మొదలెట్టేడు కడ కెంపటివాడో అయిన అతగాడు.

"ఎగ్గైగా లేదూ? ఎవరేనా చూస్తాగు!" చిరుకోపించిం దామె.

"చూసేవాళ్ళకి సిగ్గుండొద్దూ?"

"సికేం, మగరాయడివి. లోకులు కాకులు కదూ?"

"అయితే, వాళ్ళతో 'కావు, కావు' కొట్టేస్తే సరి! అయినా ఈపాటి బెంబేలు పడేదానివే ఇంత కవ్వించావు దేనికి?"

"శ్రావణీల రాత్రులు. బొత్తిగా ఒంటరిదాన్నై చిన్నబోయానుగదా అని ఉలికించేనే అనుకో. అయితే మాత్రం ఇంత ఆగడమా? లంకకు చేటుగా వ్యవహరించాలా?"—ఇంటి గుట్టుగా గుసగుసలాడింది.

సమాధానపడి ఛాయలోనికి సర్దుకున్నాడు. "మరయితే..." లోమాట కొణుగోయింది.

"రేపు రారాదా, రాజా!" జవరాలి కన్బొమలు తీర్లొంగి హావభావాలయాయి.

పడతిచెక్కిలిమీద రేకటి రేఖా చిత్రాన్ని ఊహాలూ, చూపులూ గుచ్చెత్తి గీసుకొని, చిత్రం చుక్కా, చారా చామన చాయకి హత్తుకున్నాయని మనసుకు హత్తేక ఇంటిదారి పట్టేడు.

*　　*　　*　　*

సోమిదమ్మ గది తలుపు కిర్రుమని మనకుండా ఓరవాకిలయింది. పరంజాగూట్లో పరంజ్యోతి కంటి వత్తిపెట్టుకొని చూసింది గాలివాలున కదిలి కళవళపడింది.

కాసింత గాలి అలికిడికి కంఖిన్నం చెదరంగా చితికిపోగా, కలవరింతలా లేచి కూర్చుంది సోమిదమ్మ.

"గోపకం ఇళ్ళకి పోబోకు, నాయనా. గోరంతంమీద కొండంతలు నిలబెట్టలేవు. తండ్రీ!"—తాహాను మూలిన గొంతులో తల్లి వాడిగా సంహో చెప్పింది.

"అపరాధమంతా అటకాయించిన అతివదేనమ్మా."

అర్ధభాగ ముక్కున ముత్యం కట్టుకుని ముసిముసినవ్వు నవ్వింది. తప్పు తుడిచి తల నిమిరింది తల్లి. కన్నకడుపు ప్రేమతో కడుపునిండా బువ్వపెట్టి కంటినిండా నిద్ర బుచ్చింది.

కొడిగట్టిన దీపం కొరకొరా చూసి, కన్నార్పి గదినిండా చీకటి కునుకుతీసింది.

*　　*　　*　　*

అహల్యల అందాలవైపుకు ఊహాల్ని తిప్పుతూ, "కొక్కొరోకో" అంది కోడిపుంజు. కూతవేటుకి బ్రహ్మనాయడంతటివాళ్ళు భయపడి లేచేరు. అంనాటి పలనాడంతా అదిరి దద్దరిల్లింది.

తెల్లగా తెల్లవార్చుకుని రేపు చక్కా వచ్చింది.

పావంచాల రేవు పెళ్ళివారి విడిదిలాగ క్రిక్కిరిసి ఉంది. కలికాలపు చలిగాడుపు ఈదురోమంటూ వీచింది. గట్టుమీద ఘనాపాఠీల శాలువాల క్రింద అంగుష్ఠపు కవలికలో గాయత్రి గజగజలాడింది.

మొలబంటి నీటిలో అగస్త్యభ్రాతలాచమనం చేస్తున్నారు. అంలు రేగిన నీటికి నాచు సిగు లాజిగింద.

చలికి జడిసి మబ్బు ముసుగు బిగించిన ఆదిత్యబ్రహ్మ మొహాన్న తలలో ఇన్ని నీళ్ళు చిలకరించి లేపతీరేరు బ్రాహ్మణ్యులు.

భగవాన్లుకి ఒళ్ళు మండుకొచ్చి చుర్రుమన్నాడు. ఎండపొడ తగిలేటప్పటికి యాజికి కోపం జ్ఞాపకమొచ్చింది. ("అవును. చీవాట్లు పెట్టాలిసిందే.")

నిత్యం, నైమిత్తికం ముగించుకుని, చరచరా ఇల్లు జేరి, సోదెమ్మకి పిలుపెట్టేడు

"పక్షీ!"

కళాపి కలాపంలో ఉన్న పక్షి మాట వినిపించుకోలేదు.

"నిన్నే! మన భడవేడీ?"

యాజి నడినెత్తిన అంగవస్త్రం పడప ఎటు మొగ్గాలో తెలియక తికమకపడింది. ఆయన తన పశ్యమాన్ని సూత్రప్రాయంగా చింతన చేసుకున్నాడు: "అవును. చీవాట్లు పెట్టాలిసిందే!"

గంగాళంలో గాజులు గింగురించి, సోమిదమ్మ కొడుకును పలకరించింది.

"నీ పొత్తిళ్ళలో పెట్టి కాపాడనే. చచ్చి నీ కడుపున పుడతానే!" - బావురుమన్నాడు భడవ.

నాలుగంగలలో యాజులే అక్కడకు వచ్చి ఖస్సుమని నిలబడ్డాడు.

"సంధ్యా, విద్యా? బుగ్గాయి! ఆగమ్మ కాకిలా అగ్రహారాలేగడం మాత్రం చేతనయింది. అప్రాచ్యుడా! కులభ్రష్టుడా!"

చెట్టంత కొడుకును పట్టుకొని రెమ్మ రెమ్మగా... ఇలా దుంపరించేశాడు.

"కాదండి..." మాట పెగిలి అడ్డుపడబోయింది.

"ఛీ! వాజీ..."

తల్లి చాటు పాపడు తప్పం తడికలా జవజవలాడిపోయేడు.

"అగ్నిహోత్రం లాంటి వంశగౌరవాన్ని మంటగలిపేవు గదరా, తుచ్ఛుడా!... నడూ, నా పంచనుంచి... కదలవేం?"

కుర్రవాడి గుండె గుబుక్కుమంది.

[అనగనగా వేనకటికీ ఇంతే అయిందిలే, ఒకానొకణ్ణి ఇంట్లోంచి పొమ్మంటే, ఝాడాఘాడి... కుబేరుడి స్నేహాన జన్మానికి శివరాత్రిగా ఒకటో అరో వత్తి ముట్టించి — అని ఓదార్చింది శ్రుతపాండిత్యం.]

తెగించి గడపదాటి కాశీఅంత అంగేసి ప్రజల్లో పడ్డాడు. కన్నతల్లి కడుపు తరుక్కుంటూ చరచరా చక్కాపోయేడు.

* * * *

అరమోడ్పుగా కనుచీకటి పడింది. మాట తప్పని మగరాజు హాజరు.

"కాస్త చిరునవ్వు చిదిపి దీపం పెట్టుకోరాదూ?" అన్నాడు మసక-మసకగా మాట కలుపుతూ.

"కన్నె చీకట్లని కౌగలించుకుంటూ వస్తావని కలగనలేదు!"

"రెప్పపాటు కాలమయినా కునుకు తీయలేని వాలుచూపులు. వాసకసజ్జికవు మరి! కలలెక్కడినుంచి వస్తాయి?"

చుబుకం పుణికి, చెంపను ముద్దాడేడు.

"సరసుడివి పో!" పట్టు విదలించుకుంది.

ఉభయులూ గృహప్రవేశమయి దీపారాధన చేసుకున్నారు. పడకటింటి మర్యాద తెలిసిన ప్రౌఢ పాను పరిచింది.

"...కనకాంగి మెరుగని ఊళ్ళో కటిక రాత్రులు గడుపుతూ వచ్చేను..." కంట తడి పెట్టుకుంది (వది) నా అన్నవాళ్లు లేని వయ్యారి.

ప్రౌఢ దేమో మాట పెళుసు, విరుచుకు తిందామని వచ్చేడు. తీరా ఇల్లా నాన్పుడయేసరికి ఛీత్కారమేసుకొచ్చింది.

"ఏడిస్తే నీకళ్లు నీలాలు కావూ!" అనునయించేడు.

"నీలాలు కారితే నువ్వు చూడలేవా?"

"నీ కెక్కి... నీ కంటిపాప పువ్వు పూస్తే అర్ధరాజ్యాలిచ్చే దాతయినా లేడుగదా!"

"కాళిదాసుకన్న ఒకపూట ఎక్కువే చదువుకున్నానే!" అంటూ ఇంకా పరధ్యానంగా మెరిపిస్తూ భుజాలు రాపాడించి అభినందించింది.

గూడెక్కిన గువ్వలు కథంతా చెప్పుకుంటూ, తల మునకల తాంబూలంగా నవ్వుకున్నారు ప్రియులు...నోట చిదిమిన గోరింటాకు రంగు పూసి చెక్కిళ్ళమీద చిమ్ముతూ నిద్రపోయిందా యిల్లాలు.

*　　*　　*　　*

ఆ అయినింటి ఆడపడుచు లేచేటప్పటికి చుక్కలు దాల్చి సూరీడు పొడిచేడు. అత్తగాడు ఆఖరి శృంగార మర్యాదలు పొంది పుష్పకుని దొరికిన దారల్లా తొక్కుకుంటూ పోయాడు.

ఆకాశంలో ఆ మేఘం ఈ మేఘం కూడబలుక్కుని పల్లీ జల్లుమనే ట్లాగ జడి చినుకుల్ని గుమ్మరించేయి. చినుకు చినుకు గాలివానయింది.

శ్రావణ భాద్రపదాలకి జడిసి ఆ ఇంటి మీద కాకి ఈ ఇంటిమీద వాలకపోవడం మూలాన్న తనేమైనదీ తల్లికి కాకమ్మ చేతైన కబురంపలేదా రాజు.

తరువాత తరువాత,

"పల్లెటూళ్ళో తల్లి కేదో
పాడు కల్లో పేగు కదలింది"

అని మాత్రం అనుకున్నా పాపాన్న పోయిందట లోకం

[ఇంతవరకూ కథ మొదలందిచ్చేను. కడమ కోలెకు తరవాయిసే ఏ పేదరాశి పెద్దమ్మను కదలేసినా కంచె కెళ్ళేవరకూ చెప్పియ్యగలదు. మరి నాకు సెలవు.]

"What is truth?" అని అడిగాకలు Jesting Pilate అడిగి, సమాధానంకోసం ఆగకుండా వెళ్ళిపోయాడు. ఆ కాలంలో ఆ ప్రత్యేక సందర్భంలో అతని పలుకౌరం అనిపించు విశేషణాన్ని సమర్థించేటంత హాస్యం కలిగించి ఉండాలి. పంథొమ్మిదవ శతాబ్దాల తరువాత Wilde కొంత తాత్త్వీయంగా దానికిచ్చిన సమాధానం—"Truth is entirely and absolutely a matter of style"—మరొక రకపు హాస్యాన్ని కలిగించింది. సమాధానంకోసం ఇన్నేళ్ళు ఆగాలిసి వస్తుందని తెలిసే, అంత patience లేకపోవడం మూలాన్ని Pilate వెళ్ళిపోయేడని ఆ రెండు అంటబడ్డ వాక్యాలని సంపుటపరిస్తే వేరొక రకపు ఆహ్లాదం కలుగుతుం దనుకుంటాను.

సరే—"What is delight?" ఇదెవ్వరూ అడగనూ లేరు. జవాబు చెప్పనూ లేరు. కాని వ్యక్తుల భిన్నరుచుల కారణంగా ఆహ్లాదం అన్నమాట ఎంత అనిర్వచనీయంగా తయారయిందో, Priestley వాక్యాలను చూస్తే తెలుస్తుంది. "Delight No 74. From some of our windows, on a clear night, I can see the flashes of three light houses. So what? I don't know; and don't feel like arguing about it. Try some other page!"—

సాహిత్యంలోనూ అంతే అనిపిస్తుంది. ఒకప్పుడు ప్రమయిన కథాకథనం, అలంకార భూయిష్ఠమయిన వారికేళీ పాకాలలో, ఉంటే తప్ప రచన సహృదయులకి ఆహ్లాదం కలిగించేది కాదు. కాని ఈ కాలంలో అనాయాయాతిగా వచ్చే జాతీయాలను గాని, లోకోక్తులను గాని, twist చెయ్యడంలో, రచనలో కొత్త పోకడలు పోవడంలో, చివరికి కథలు గాని కథలు వ్రాయడంలో కూడా ఒక కొత్త రకపు ఆనందం వ్యక్తమవుతోంది:

Stephen Dedalus Shakespeare ను గూర్చి మాట్లాడుతూ, "If Bill (William) had a will Anne hath a way (Anne Hathaway)—నాలుగు సార్లు, తిరగా అనిపించడం. (Ulysses, Huxley, 'How do you know that our Earth is not another planet's hell?' అని అడిగించిన daring, shocking, suggestion యొక్క horror లో కూడా ఆనందం వుంది.

నాట్యశాస్త్రవార్తికములు

శ్రీ పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

నాట్యముపై కోహలుడు విజృంభించినట్లు మతంగుడు సంగీతముపైకి పోయెనని ఈ క్రింది కల్లినాథోదాహృత పంక్తులు చెప్పుచున్నవి.

"మతంగోఽపి మధ్యసప్తకేన మూర్ఛనా నిర్దేశః కార్యో మంద్రతార సిద్ధ్యర్థమ్" (పే. 47)

"తథాచాహ మతంగః—'సాధారణ స్వరౌ నిషాద గాంధారవంతౌ తదాది వికృతా స్తత్రైవాంత ర్భూతాః' ఇతి" (పే. 49)

"మతంగేనాపి—'సోఽంశానాం త్రి షష్టి భేదభిన్నో బోద్ధవ్యః' ఇతి" (పే. 80)

"యదుక్తం మతంగేన—'అంశోఽథ వాక్యేన పరం గ్రహాస్తు వాద్యాదిభిన్నా శ్చతుర్విధః' ఇతి" (పే. 81)

"యదాహ మతంగః—'షుద్ధత్వే షడ్జశ్చాపన్యాసః' ఇతి" (పే. 92)

"'ధైవతే నిషాదమో రంశత్వే పంచమోఽపి న్యాసః' ఇతి మతంగోక్తత్వాత్" (పే. 120)

"తథాహ మతంగః—'దేశజానాం రాగాణా మానంత్యా దనిబద్ధత్వాచ్చ సంఖ్యా నాస్తీతి మంతవ్యమ్' ఇతి" (పే. 156)

"ఏతేషాం శుద్ధాది రాగభేదానాం మతంగోక్తాని లక్షణాని సంక్షిప్య ప్రదర్శ్యంతే..." (పే. 160)

"యద్యపి గ్రామద్విజాతిజోఽసౌ రాగ స్తథాపి షడ్జోఽస్య గ్రహాంశ న్యాస స్తథా దర్శనా దితి మతంగోక్తః..." (పే. 163)

ఈ పంక్తులద్వారా మతంగుని గ్రంథము సూత్రములలోను, కారికలలోను గలదని చెప్ప వీలగుచున్నది.

"ఇహ గ్రంథకారేణోద్దిష్టానామపి లక్ష్యే ప్రసిద్ధి వైధుర్యా దధునా ప్రసిద్ధ రాగ జనకత్వాచ్చ ముక్తలక్షణానాం భాషా రాగాదీనాం స్వరూప పరిజ్ఞానాయ మతంగాదిమతానుసారేణ లక్షణాని సంక్షిప్య వక్ష్యంతే" (పే. 227)

అని మరియొకచో కల్లినాథు డనినాడు. భరతాదుల శాస్త్రములలోని, సూత్రముల నాధారముగా జేసికొని, తద్వివరణమునకు సిద్ధపడినవారిలో మతంగు డొకడుగా కన్పించుచున్నాడు. మతంగుడు ప్రాచీన భరత పాఠము నవలంబించి—

"అలంకారా స్త్రయ స్త్రింశ
దేవ మేతే మయోదితాః"

అని పఠించినాడు. కాని నవ్యపాఠమున నీయలంకారములలో మూడు పెరిగి మొత్తము ముప్పదియారు కన్పించుచున్నవి. శంకుకపాఠమున నివి ముప్పది నాలుగుగా గలవు. ఐదవ అధ్యాయమున కీర్తిధర కృతముగా కన్పించు చిత్ర పూర్వరంగములలో నొక విధానము నభినవుడు నిరాకరించెను; కాని "చిత్ర స్యాష్టాదశాంగస్యాప్యంతే కైశిక మధ్యమః" అని చెప్పుచు మతంగుడు దీని నంగీకరించెను. ఇట్లనేక స్థలములయందు మతంగు డవలంబించిన భరతశాస్త్ర మభినవుని గ్రంథముకంటె భిన్నముగా కన్పించుచున్నది.

సంగీత విషయములపై వివరణలను రచించిన వారిలో కశ్యపు డొకడు గలడు. 29 వ అధ్యాయమున అభినవ భారతిలో 72 శ్లోకములు కశ్యపునివిగా ఉదహరించబడినవి. తాను కశ్యపుని గ్రంథము నిట్లు సంక్షేపించెనని ఈ కారికలలోని చివరి పంక్తివలన మన కవగత మగుచున్నది. ఇంతేగాక,

"కాశ్యపాద్యైః తావ న్మాలవ కైశికానాం తత్త చ్చిత్తవృత్త్యా జీవనౌచిత్యం దృష్ట్వా వినియోగ ఉక్తః. తస్యా బాహ్యత్వా దంగీకర్తవ్యమ్"
(వ్రాతప్రతి, అ. భా. IV. 8)

అని మరియొకచో కశ్యపుని ప్రస్తుతించుచు భరతుని శాస్త్రముతో విరోధము లేనంతవరకు గల విషయమును కశ్యపునినుండి గ్రహించవచ్చునని వాడు.

"తథాపి కాశ్యపమతేన నిషాద గాంధారలోపా దాదోలిత ఇతి మతంగేనైవోక్తత్వాత్..(పే 163)

అని కల్లినాథుడనినాడు ఈతని వ్యాఖ్యలో నీ క్రింది పంక్తులు గూడ కన్పించుచున్నవి.

"వర్తనరాగస్యాతు—'మధ్యమా పంచమీ జాతౌ నర్తోంశ గ్రహ పంచమః' ఇతి కశ్యపాభిమతా ల్లక్షణా న్మధ్యమగ్రామ సంబంధివ" (పే. 164)

"తథాచాహ కశ్యపః'జ్ఞాత్వా జాత్యంశ బాహుల్యం నిర్దేశ్యా మూర్ఛనా బుధైః' ఇతి" (పే. 165)

"తథా చాహ కశ్యపః—

'క్వచిదంశః క్వచిన్న్యాసః షాడవౌడవితే క్వచిత్ అల్పత్వం చ బహుత్వంచ గ్రహోపన్యాస సంయుతం మంద్రతారౌ తథా జ్ఞాత్వా యోజనీయా మనీషిభిః గ్రామరాగః ప్రయోక్తవ్యా విధివ ద్దశరూపకౌః ప్రవేశాక్షేప నిష్క్రామ ప్రాసాదిక మథాంతరమ్ గీతం పంచవిధం యత్నాద్గాగై రేభిః ప్రయోజ యేత్ ఇతి" (పే. 165)

భరత శాస్త్రమును పూరించుచు, వివరించిన వారిలో దత్తిలాచార్యుడొకడు కన్పించుచున్నాడు.

"దత్తిలాచార్యేణాతు సంక్షిప్యోక్తమేతత్ —

'ఆద్యద్వితీయ మధ్యాంతా త్పాద భాగా ద్విగుః క్రమాత్ కనిష్ఠా నామికా యుక్త మధ్యమా దేశినీ కృతాత్ అయుగ్మ మధ్యహీనః స్యా' దితి"

(అ. భా. I 205).

అని అభినవుడు దత్తిలాచార్యుని నాల్గవ అధ్యాయమున గౌరవ పురస్సరముగా స్మరించినాడు.

"తదుక్తం దత్తిలాచార్యేణ—

'పదస్థ స్వర సంఘాతి స్తాలేన సుమితో' మితి"

(నాట్య ప్రతి అ. భా. III 101).

అని మరియొకచో ప్రస్తుతించెను.

"తథాచ దత్తిలాచార్యః—

'ఏక్షీణాగ్ర్య త్రిచిత్తేవ వృత్తయః తాస్వయం విధిః ప్రధానం గీతి ముభయం వా న్యచ్చేతి యథాక్రమమ్' ఇతి" (IV 88).

అని ఇంకొకచో సంగీత విషయమున వచించినాడు.

"దత్తిలోప్యాహ—తత్ర తాలశ్చ పాణిశ్చ ప్రభురేక మితి...." (IV 81)

అని తాల విషయమున స్మరించెను.

"దత్తిలాచార్యోఽపి—అనాదేశేతు సర్వత్ర కర్తవ్యం సచతుష్కలః ఇతి" (IV 87).

అని మరల తాలావసరమున నుదహరించెను.

"తదుక్తం దత్తిలాచార్యేణ—

'ఆద్యద్వితీయ మధ్యాంతం పాదభాగాద్విగుః క్రమాత్ కనిష్ఠానామికా యుక్తః మధ్యమా దేశినీకృతా' ఇతి"

(IV. 99)

అని ఒకచోట పలికినాడు.

"తథాచ దత్తిలాచార్యః —

'అసమానత్వనిత్యత్వే తస్యప్రాధాన్య కారణే' ఇతి"

(IV. 149)

అని ఇంకొకచోట గలదు.

"యథాహ దత్తిలః —

'అథ తానపదౌ పాదౌ తుల్యగీత్యాదిలక్షణౌ పృథగ్ లేణ కస్యాదా వపరాంతిక వస్తువత్' ఇతి"

(IV. 163)

అని మరల సంగీతవిషయమున దత్తిలుడు ప్రశంసింప బడినాడు.

"దత్తిలా న్యనుసారిణో వ్యాచక్షతే............"

(IV. 179)

అని చెప్పుచు దత్తిలానుయాయులు భరతుని గ్రంథ మును వ్యాఖ్యానించి రని చెప్పుచున్నాడు. ఈ వ్యాఖ్యలో దత్తిలాదులు గ్రహించినపాఠము కొంత భిన్న సంప్రదాయమునకు చెందినదని చెప్ప వీలగు చున్నది.

ఇట్లే లొల్లట, శంకుక, ఉద్భట, భట్టయంత్ర ప్రభృతులు పరిపరివిధముల నాట్యశాస్త్రమునకు వ్యాఖ్యల నిచ్చియున్నారు. వీరితోబాటు భట్టనాయ కుడు, తౌతభట్టుగూడ వ్యాఖ్యానించినట్లు తెలియు చున్నది. తౌతభట్టు గూడ శిష్యులకు చెప్పినపాఠము నే అభినవు డంగీకరించినట్లు చెప్పికొనినాడు.

ఈ నాట్యశాస్త్రమునకు కొందరు వార్తికము లను రచించి, ఇందలి విషయపూరణను, వివరణమును

ర్పించి యున్నారని చెప్పుటకనేకములగు నాధారములు కలవు.

"సుబంధుర్నాటకస్యాపి లక్షణం ప్రాహ పంచధా
పూర్ణం చైవ ప్రశాంతంచ భాస్వరం లలితం తథా
సమగ్రమితి విజ్ఞేయా నాటకే పంచ జాతయః
(పే. 238)

అని శారదాతనయుడు భావప్రకాశంలో చెప్పినాడు. పైన మనకొక సుమంతుడు తగిలినాడు. ఈ సుమంతుడే సుబంధుడై యుండవచ్చునా?

వార్తికకారులు ముగ్గురో, నలుగురో కన్పించుచున్నారు.

"వార్తికకృతా ప్యుక్తం—
'వాచ్యానుగతేఽభినయే ప్రతిపాద్యేఽర్థేవ గాత్ర
విక్షేపైః
ఉభయోరపి హి సమానేకో భేదో వృత్తి నాట్య
గతేః' ఇతి" (అ. భా. 1. 172)

"యద్వార్తికం—
'ఏవ మవాంతర వాక్యై రుపదేశో రాగవర్ణనీయేషు
సింహాదివర్ణకై ర్వాక్య చిహ్న పర్యాంతరన్యాసాత్'
ఇతి" (అ. భా. 1. 174)

అని రెండుచోట్ల వార్తికముల నభినవగుప్తు డిచ్చినాడు. ఇతడు రాహులుడై యుండవచ్చును.

ఒకచోట స్పష్టముగా
"యథాహ రాహులః—
'పరోక్షేఽపి వక్తవ్యో నార్యా ప్రత్యక్షవత్ప్రియః
సఖీచ నాట్యసర్గేఽయం ధరతే నోదితం ద్వయమ్'
ఇతి" (అ. భా. I. 172)

అని అభినవుడు రాహులుని వార్తికము నొకదానిని ఇచ్చినాడు.

"యథోక్తం రాహులకేన—
'గ్రీవాయాం కరయోః కట్యాం పాదయోశ్చపృథ
క్పృథక్ భ్రమణం రేచితం విద్యా'దితి"
(అ. భా. I. 115)

అని రేచిత ప్రక్రియను మెడకు, నడుముకు, చేతులకు పాదములకు రాహులుడు చెప్పినట్లు గలదు. కాని

"తేన మార్గ్యమద భావికత్వపరితపనాదీనామపి
గత్వా చార్యరాహులాదిభి రభిధానం విరుద్ధమిత్యలం
బహునా" (వ్రాత ప్రతి, అ. భా. III. 38)

అని వల్కుచు రాహులుని వాదము నిచట అభినవుడు త్రోసివేయుచున్నాడు. ఇట్లే

"అయం గ్రంథ శ్చిరంతనై ర్వృత్తీనాం చతుర్త్వేన
దృష్టాంతతా మాశ్రిత్య వ్యాఖ్యాతః, తత్ర చైవ నేన్యైః
దూషణ ముక్తమ్" (అ. భా. II. 208)

రాహులకారులు నాలుగు వృత్తులనే గ్రహించినారు. కాని ఉద్భటుడీ వాదమును నిరాకరించెనని చెప్పుచు ఉద్భటుని సిద్ధాంతమును అభినవు డంగీకరించినాడు. కాగా వార్తికకారుడైనంతమాత్రమున రాహులుడు ప్రామాణికుడు కాజాలడని స్పష్టమగుచున్నది.

రాహులుని వార్తికములు కారికారూపమున గలవు. కాని మరియొక వార్తిక కారుడగు శ్రీహర్షుడు వచనమున వార్తికములను చెప్పినట్లున్నాడు.

"తత్రైవ తోటకం భేదో నాటకస్యేతి హర్షవాక్
తదవ్యాపక మిత్యన్యే నాద్రియంతే విపశ్చితః"
(పే. 238)

అని శారదాతనయుడు శ్రీహర్ష వార్తికమును ప్రస్తుతించినాడు. నాటకభేదముగా తోటకమును శ్రీహర్షుడు చెప్పి ఉపరూపకములను గతి కల్పింప నెంచినాడు. కాని ఇతరు లీ మాట నప్రామాణికమని త్రోసివేసినారట.

గద్యరూపమునగల శ్రీహర్ష వార్తికము నభినవుడనేక స్థలములలో ప్రస్తుతించెను.

"రసభావవ్యపేక్ష హస్తశిరశ్చాద్యయ ద్వ్యంగం పూర్ణంవా ప్రార్ణంవా కృతఏవ నాట్య నృత్తయోర్భేద స్తుల్యానుకారత్వ ఇతి హర్ష వార్తికమ్" (అ. భా. 1 207)

అని నాల్గవ అధ్యాయము చివర అభినవుడు శ్రీహర్ష వార్తికము నుదహరించుచు నృత్తనాట్యముల పరస్పర సంబంధములను వివేచించినాడు.

"శ్రీహర్షస్తు రంగశబ్దేన తౌర్యత్రికం బ్రువన్ నాట్యాంగ ప్రయోగస్య తస్యైవ పూర్వరంగతాం మన్యమానః పూర్వశ్చాసౌ రంగ ఇతి సమాస మమంస్త. యదాహ—'నృపాయే వస్త్వర్థే వాద్యే రంగాయ పాద భాగాః స్యుః పూర్వం త ఏవ యస్మిన్ శుద్ధాః స్యుః పూర్వ.రంగోఽసౌ'—ఇత్యాది"
(అ. భా. 1. 211)

అని శ్రీహర్షుడిచ్చిన పూర్వరంగపదము శ్లోకరూపమున నిర్వచింపబడినట్లు వేరొకచోట—

"అతవివద శ్రీవాక్షేణ—అంగనాసముచితం వాద్య
మిత్యాశయేన
వ్యక్తి వ్యంజన ధాతూనాం దశ విధే నేత్యత్ర లబ్ధా
త్మనే త్యుక్తం" (4 34)

అని గలదు. అంగహారములపై నొక వార్తిక కారుడిచ్చిన 14 శ్లోకముల నుదహరించి, స్థిర హస్తముపై నీ క్రింది కారికలను పేర్కొన్నాడు.

"ఇత్యేవం కరణ గ్రామః సమ్యగ్యోజనయా కృతః
నిర్వర్తయ త్యంగహారం స్థిరహస్త సమాహ్వయమ్.
అత్ర దశ కరణాని.

అత్రైత జే తత్కరణ మంగస్యాత్రోట నేన తు
జిఘ్ర్యక్షిత మితి వ్యాఖ్యాం తథా కరణ గామినామ్.
హస్తాం భ్రూ్యాది సంశ్రితానా ముచితత్వ యుజాం
భవేత్.

యోజనాయద్వర్తనానాం చారీణామతి ఏవచ
అవిచ్ఛిన్న ద్రుతితర ప్రబంధాలాతచక్రవత్.

ఏక బుద్ధ్యనుసంహార్యా స్థిరహస్తో భవేదథ
ఏవం సర్వేషు మంతవ్య మంగహారేషు సూరిభిః
ఆహుర స్యే సమాధేరప్యముం భగవతః ప్రియమ్
సర్వేష్వప్యత్రాంగ హారేషు ప్రాధాన్యే కరణే గుణే.

పక్షయిత్వా విశిష్టాని చతుర్దిక్షు ప్రయుజ్యచ
పూరయేత్స్వముఖం తాభ్యాముంతాభ్యామితి
మన్యతే మ్.

ఏషాం ప్రయోగః ప్రాధాన్యా దదృష్టఫల ఏవహి
ప్రయోగ విషయో గీత వర్ధమానాదికస్యచ.
తత్తద్వాక్యార్థ విఘ్నగో విప్రకర్షానుసారతః
తేషాం యుద్ధనియుద్ధాదౌ న కదాచి త్ప్రయో
జ్యతా."

ఈ వార్తికములలోని విషయము నభినవుడు పూర్తిగా తన వివృతిలోనికి తెచ్చి యుండుటచేత నే నానా కరణ సమ్మిశ్రితములగు అంగహారములకు ప్రత్యేక ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వము నాపాదింప గలిగినాడు.

తల పుష్పపుటమను కరణమునుగూర్చి ఈ క్రింది వార్తికములు కన్పించుచున్నవి—

"నృత్తారంభేషు సర్వత్ర తలహస్త ద్వయం తథా
స్థానకం సమపాదాఖ్యం ప్రాచుర్యేణ ప్రయోజ
యేత్.

తేన తత్ప్రథమం కృత్వా సమపాదం లతాకరౌ
దక్షిణాంఘ్రా నిష్క్రమితే చార్యాస్యర్థిక
సంజ్ఞయా.

తల సంచర రూపేవ కృతే తత్కాల ఏవచ
వ్యావర్తితేన పార్శ్వేతు సమానీతేన దక్షిణే.
పరివృత్త వశా త్సవ్యగానీతే న చ హస్తయోః
ద్వయేన వామపార్శ్వేతు సౌష్ఠవేన వతేసతి
వామ ఏవ స్తనక్షేత్రే కార్యః పుష్పపుటః కరః
తల సంచరపాదేన యోగాత్పుష్పపుటేనచ.
తలపుష్పపుటం నామ్నా ప్రథమం కరణం భవేత్
కరణే ష్వేవ మన్యేషు మంతవ్యా నామ నాసనా.
యదాతు చతురశ్రాంగం విధాయ కరణం త్విదమ్
ప్రయుజ్యతే తదా స్వేస్వే పార్శ్వేవ కరయో
ర్ద్వయోః.

ఆ వేష్టిత క్రియాం కృత్వా పరివేష్టిత కర్మణా
కరణీయః పుష్పపుట హస్తబంధః ప్రయోక్తృభిః"

భరతుని నిర్వచన మీ కరణమున కొక కారికలో సూత్రప్రాయముగా గలదు. కాని ఈ కరణమును జూపునపుడు యోజించవలసిన చారీస్థానకాది సహితమగు ప్రక్రియను పై వార్తికములు చక్కగా వివరించుచున్నవి. ఈ వివరణను సులభగ్రాహ్యముగా నభినవుడు తన వివృతిలో ప్రసాదించుటచే మనకు కరణములన్నియు చక్కగా బోధపడుచున్నవి.

నృత్త హస్తములగు తల ముఖముల నీ రీతిగా వార్తికములు వివరించినవి—

"యౌ పూర్వం చతురశ్రౌతు తతో వ్యావృత్త
కర్మణా
ఉద్వృత్త క్రియయా చైవ హంస పక్ష కరావపి
స్వస్వ పార్శ్వగతౌ త్ర్యశ్రౌ తలే నాన్యోన్య
సంముఖౌ

తదాతల ముఖౌ ప్రోక్తౌ యదాతల ముఖౌకరౌ"

ఈ విషయమంతయు నృత్తాభ్యాసమున కత్యంత ముపకరించునది. ఇట్టి వివరణము కన్పించుటచే నభినవుని కృత్యము చాలవరకు సులభమైనట్లు చూపట్టుచున్నది.

దోలా పాదాచారీ విధాన మీ రీతిగా వార్తికములయందు కన్పట్టుచున్నది—

నాట్యశాస్త్ర వార్తికములు

"కుంచితాంఘ్రిం యదోత్క్షిప్య కర్ణాంతిం
నిజ పార్శ్వగాః
పార్శ్వ ద్వితీయం తస్మాత్తు కోలావత్పార్శ్వ
మాత్మనః
నీత్వాతంతు నిజే పార్శ్వే పాతయేత్క్షిప్తినా తదా
దోలాపాదాభిదే చారీ"

ఆక్షిప్తాచారీ ప్రక్రియ నీ క్రింది విధముగా వార్తికకారుడు నిర్వచించినాడు—

"కుంచితాంఘ్రిం యదాపురః
సముత్క్షిప్యన తాలాం స్త్రీ నర్ధ మంగలకస్తనః
నీత్వా పార్శ్వాంతరం జంఘా స్వస్తికేన
నిపాతయేత్
పార్ష్ణ్యా ఘూమా తదాక్షిప్తా"

ఆవిద్ధాచారీ విధి నీ క్రింది రీతిగా వార్తికములు ప్రపంచించినవి—

"యదా విశేష వర్తినా
కృత్వాజంఘా స్వస్తికంతు కుంచితశ్చగతోఽగ్రతః
ప్రసారితాంచితా విద్ధః సన్ పార్శ్వస్య నిపాత్యతే
పార్ష్ణ్యా పార్శ్వాంతర క్షేత్రే తదావిద్ధాహ్వయా
భవేత్"

ఈ విశేష వివరణ నభినవుడు చేపట్టితన వివృతి లోనికి అనువదించినాడు. నృత్తాభ్యాసమున కన్పించు ప్రక్రియను గూర్చి గ్రంథస్థము చేయుటెంచిన ఈ వార్తికములతి ముఖ్యములని వేరుగా జెప్పనక్కరలేదు. గురు శిష్య పరంపరలో మూల గ్రంథము వ్యాఖ్యానింప బడుట గలదు. ఈ వ్యాఖ్యయే వార్తికరూపమున బయలుదేరి శాస్త్రవిషయములను వివరించుచు, పూరించుచు, విశేషములను తెలుపసాగినది. ఇట్టి వార్తికములను రాహులుడు, శ్రీహర్షుడు మొదలగు వారు రచించినారు. వీరిలో కన్పించని విశేషాంశ ములను ప్రపంచించుటకై ఇతర టీకలు, వ్యాఖ్యలు, వివృతులు బయలుదేరినవి.

స్వార్థం - త్యాగం

శ్రీ కొమ్మూరి వేణుగోపాలరావు

ఇంతకు ముందు వరకూ వాన కురిసి, యిప్పుడే వెలిసింది. అయినా నీలాకాశం యింకా నిర్మలం కాలేదు. మూడు గంటలను చదువుతూన్న పుస్తకం మూసి తన్వి లేడీ డాక్టరు విశాలాక్షి పిట్టగోడ వద్ద నిల్చుని మెట్ల క్రిందకు చూస్తోంది.

పట్టపగలే సాయంత్రంలా వుంది. ఈ విషయమే స్ఫురించి విశాల చిరాకు పడింది. వర్షం వస్తే అన్నీ నిర్బంధాలే. శుభ్రమైన బట్టలు ధరించటానికి వీలు లేదు. షికారు పోదామంటే వీలు లేదు. ఇవాళ ఆదివారమూ కాబట్టి యీ పూటంతా ఖాళీ. కాస్త ఊపిరి తీరిగ్గా పీల్చుకునేది వారానికి యీ సగం రోజే మళ్లీ తెల్లవారితే మామూలే. తిరిగి వాన రాకుండా వుంటేనే యీ సాయంత్రం ఏమయినా సర్దాగా తిరగటం.

సందేహం నివృత్తి చేసుకునేందుకు ఆమె తల ఎత్తి ఆకాశంలోకి చూసింది. ఆశ నిరాశ అయింది. అనుమానమే—విసుక్కుంది.

ఏదో తోచి వెనుదిరుగ బోయేసరికి అప్పుడే మెలిక తిరిగి తన యింటికి సమీపిస్తున్న ఓ చిన్న కారు దృగ్గోచరమైంది. "కొంప తీసి..."—భయపడింది ఈ కారు తన గేటు ముందరే ఆగదు కదా.

కారు గేటు ముందరే ఆగింది.

విశాల దర్పం విసుగుతో తొంగి చూసింది. కారులోంచి ముందు తలుపు తెరుచుకుని ఓ యువకుడు దిగి పైకి చూశాడు. పైనున్న షెడ్ మీద నుంచి అయిదారు నీటి బిందువులు జారి ఆమె తలమీద పడి, వెనక్కు జారగిలబడేటంతలో అతను విష్ చేశాడు.

ఆమె తప్పని సరిగా, మనసులో దూషిస్తూ మెల్లగా ఎకిని క్రిందకు వొచ్చింది. అప్పటికే డ్రాయింగ్ రూమ్‌లోకి వచ్చి సోఫాలో కూర్చున్న ఆ యువకుడు వినయంగా లేచి నిలబడ్డాడు. కూర్చోమన్నాక కూర్చున్నాడు.

"ఏం కావాలి?"

"చాలా అర్జంటు"

"ఏం కావాలి?" విసుగ్గా, విసురుగా అడిగింది ఆమె.

అతనీసారి కొంచెం కంగారు పడ్డాడు; అన్నాడు "నా మిసెస్‌కి పెయిన్స్ వస్తున్నాయి. దయవుంచి రావాలి"

"ఎక్కడికి?"

"మా వూరికి"

"వూరికా? ఈ వూరు కాదా" ఆశ్చర్యపడింది విశాల.

కొంచెం జంకుతూ ఆ యువకుడు "ఊహు; కాని యిక్కడికు ఆరు మైళ్ళే" అన్నాడు.

విశాల అతన్ని నిశితంగా పరీక్షించింది. బయటకు ఎక్కువ తెలియపర్చకపోయినా ఆంతరంగికంగా చాలా వ్యథ ననుభవిస్తున్నట్లుగా వున్నాడు. వాలకం చూస్తే వొదిలేటట్లు లేడు. తనమీద గురివుంచి వచ్చిన వ్యక్తిని, మిష పెట్టి పంపటం కష్టమే. అన్యాయం కూడా.

"దప్పున రారా!"

విశాల నిస్సహాయురాలైంది. "సారీ...యింకెవరి దగ్గరకైనా" అని కనీసం తప్పించుకునేందుకు ఒక ప్రయత్నమైనా చేద్దామనుకున్న ఆమె నోరు మూతపడింది.

"ఇదే మొదటిసారి. ఏమవుతుందోనని భయంగా వుంది"

ప్రశ్నలు అడిగి అతన్ని వేధించటానికి ఎక్కువగా అవకాశం లేదు. ఎన్ని ప్రశ్నలు అడిగినా ఏవో సాకులు చెప్పి "మీరే రావాలి" అని పట్టుబట్టే సమర్థత లేనివాడై వున్నాడా యువకుడు?

చేసేది లేక అనంగీకారంగానే లేచి నిలబడి "ఉండండి" అని లోపలకు వెళ్ళింది. పది నిమిషాల్లో తల్లికి చెప్పి కావలసిన యిన్‌స్ట్రుమెంట్సు వున్న బ్యాగ్‌తో గదిలోకి వచ్చింది. అతను లేచి నిల్చుని బ్యాగ్ అందుకుని, బయటకు నడిచాడు. ఆమె మౌనంగా అతన్ని అనుసరించి, కారు వెనక సీట్లో కూర్చుంది. అతను ముందు సీట్లో డ్రైవర్‌ప్రక్క కూర్చున్నాడు.

కారు కదిలాక విశాల నిట్టూర్చింది. ఇవాళ ఎంత ప్రోగ్రాం! ఎన్ని ప్లాన్లు!

ఓ క్షణం ఆగి "టాక్సీనా?" అని అడిగింది. ఎక్కే ముందు చూసుకోలేదు.

"అవునండి"

ఆమె మౌనం వహించింది. ఓ అయిదు నిమిషాలు నిశ్శబ్దంగా గడిచాక, ఓ విషయం స్ఫురించి అంది. "మా మిడ్‌వైఫ్ లీవ్ మీద వుంది. మీ యింట్లో.."

"ఉన్నారు లెండి. ఆ జాగ్రత్త తీసుకునే వచ్చాను" అని వెంటనే ఆ యువకుడు అన్నాడు.

* * * *

నాలుగు గంటలకాలం గడిచింది. లేడీ డాక్టర్ విశాల యివాళ అదృష్టవంతురాలు. ఎక్కువ శ్రమ లేకుండా సఫలీకృతురాలైంది. మొగపిల్లవాడిని ఎంపతుడకు అందిచ్చింది.

అతను ఫీజు తెచ్చి యివ్వాక తీసుకుని "యిక వెడతాను" అంటూ లేచిందామె

"వొచ్చి దిగబెడతాను" అన్నాడు.

జాలిపడి, నవ్వి అంది విశాల "వొద్దు. వెళ్లగలను. ఈ సమయంలో మీరు యింట్లో వుంటేనే బాగుంటుంది."

కారు చిన్నగా కదిలాక లైటు వెలుగులో టైము చూసుకుంది. ఏడు పది నిమిషాలు. గతుకులరోడ్డు. అరగంట ప్రయాణం.

కొంతదూరం పోయాక గాని పొరపాటు చేశానని తెలియలేదామెకు. తను చేసింది అంత ఆరోగ్యకరమైన పని కాదని అప్పుడు గ్రహించింది. మధ్యాహ్నం అవటం మూలాన ముసురుగావున్నా వచ్చేటప్పుడు దారి ప్రమాదకరమైనదని అనిపించలేదు. ఇప్పుడు యీ గతుకులదారి నిజస్వరూపం బయటపడింది. కటిక చీకటి అటూ యిటూ జీబూతాల్లా చెట్లు. భయంకరమైన నిశ్శబ్దం.

అరగంట యీ నిశ్శబ్ద నిశీథిలో పయనం. భయపడవలసిన విషయం ఎందుకు కాదు? విశాల డాక్టరే — కానీ లేడీ డాక్టరు.

ఆమె బిగబట్టుకుని కూర్చుంది. ఈ డ్రైవర్‌ను యిష్టం వచ్చినట్లు అధికారరీత్యా ఉపయోగించుకునే సాహసం యీ స్థితిలో ఆమెలో హరించింది. "కొంచం స్పీడుగా పోనియ్యి డ్రైవర్" అనడానికి కూడా ఆమె సంసిద్ధురాలు కాలేకపోయింది. ప్రయత్నించి విరమించింది

బహుశా యింకా మూడు మైళ్లు కూడా పోయి వుండరు. గమ్యస్థానం సగందూరం పైగా వుంది. హఠాత్తుగా కారు ఆగింది.

విశాల భయకంపితురాలైంది.

"ఏ.. మి.. టి...ఏ...."

ఆమె అడిగేలోగా డ్రైవరు మాట్లాడకుండా సెల్ఫులాగి రెండుమూడుసార్లు ప్రయత్నించాడు, ఉహుఁ స్టార్టు కాలేదు. టార్చిలైట్ తీసి తలుపు తీసుకుని బయటకు వెళ్లి, బాయ్‌నెట్ ఎత్తిచూస్తున్నాడు.

లేడీ డాక్టర్ గారికి ఏమి చేయాలో పాలుపోలేదు. మనుషులకిచ్చినట్లు ఆమె నోరులేని యీ కార్లకు యింజక్షన్ యివ్వలేదు కదా. ఓ నిముషం తటస్థంగా ఊరుకుని, ఏదో తోచి, ధైర్యం తెచ్చుకుని, బయటకు దిగింది. టార్చిలైటు వెలుగులో డ్రైవరు ఏదో యోగాన పడుతున్నాడు మెల్లిగా అతన్ని సమీపించి కంపిత స్వరంతో అడిగింది.

"ఏమయింది?"

"కార్బ్యురేటర్‌లో ఏదో లోపం వచ్చింది పాప్. దీని అంతు తేలుస్తాను" తల ఎత్తకుండానే జవాబు వొచ్చింది.

"ఎంతసేపు పడుతుంది?"

"పది నిమిషాలు"

విశాల మౌనం వహించింది. తిరిగి లోపలకు పోయి కూర్చో బుద్ధికాలేదు చుట్టూరా చీకటి. ఒడీ చప్పుడూ లేదు. ట్రాఫిక్ అసలే లేదు. భీతి చెందవలసిన అవసరం ఎందుకులేదు? - కదిలితే అనుకు

వేసి, కొంచంగా జారింది. చాలాసేపు వర్షం కురిసినందువల్ల నేలంతా బురదమయంగా వుంది. చీరకుచ్చిళ్లు తడవకుండా జాగ్రత్తగా నడిచి, ఓ చెట్టు క్రిందకు వచ్చి నిల్చుంది. గాలికూడా లేదు, ప్రకృతి పరిసరాలు చీకటి తెరల మాటున దాగింది కదా. ఏం చెయ్యాలి యిప్పుడు?

చూస్తుండగా, ఆమెలో ఎప్పుడో జనించిన చిరాకు అధికం కాసాగింది. అది నైరాశ్యంగాకూడా మారుతోంది. ఈ సాయంత్రం అంతా ఎప్పటిలాగా గడిచింది. కొత్తదనం ఏదీ లేదు. సరదా అసలే లేదు. కానీ యిలా కారు మధ్యదారిలో ఆగినప్పుడైనా ప్రక్కన యిద్దరు ముగ్గురు స్నేహితులు వుంటే...

హఠాత్తుగా ఉలుక్కిపడింది. మానవ సంచారం ఏమీ లేని యీ అంధకారంలో వొంటరిగా, ఓ ముక్కూ మొహమూ తెలియని వ్యక్తితో యీ ఏకాంత ప్రదేశంలో వున్నాననే తలంపు వచ్చేసరికి వళ్లంతా జలదరించింది. రక్తం ఘనీభవించి నట్లయింది.

కొన్ని గజాల దూరంలో, తంటాలు పడుతున్న డ్రైవరు వంక చూసింది. పొరపాటునైనా యిటువైపు చూడటం లేదు. అయినా విశాల ప్రసన్నురాలు కాలేదు. ఏదయినా అపాయం సంభవిస్తే యిక్కడ తనను కాపాడేది ఎవరు?

ఆమె హృదయ క్షేత్రంలో ప్రియుడు నిలిచి, క్రూరంగా నవ్వుతున్నాడు. ఆ నవ్వులోని అంతరార్థం స్త్రీయైన విశాలకు తెలుసు.

ఆమె భావాలు అంతటితో ఆగలేదు.

హఠాత్తుగా దొంగలు వచ్చారు. వాళ్ళకు పెద్ద పెద్ద మీసాలున్నాయి. తనని బయటకు రమ్మన్నారు. తన కథలసినిమాల్లో ఒకటొక సీక్వెన్స్. అది కొత్తా కొత్తేకాదు. అంతటితో ఆగినా బావుండును. నవ్వు యింకా ఏమిటి ఆశిస్తున్నావు? వాడికి పోతూందితను.

నవ్వొచ్చింది విశాలకు. అందరి వంటి స్త్రీ కాదు తను. చదువుకుంది. తెలివిగలది. కావాలని ఓ యువకుని సహాయం తిరస్కరించింది. మళ్లీ ఎందుకంత భ్రమ, కాని అంత చీకటిలో కూడా. తనని ఎవరూ చూడకపోయినా కొంగ నవ్వు. ఎందుకు నవ్వుతుందో ఆ క్షణాన్నుంచీ అర్థం కావటంలేదామెకు.

ఈ విచిత్రమైన అవస్థ భరించటం ఆమెకు దుర్భరంగా వుంది. ఇంకా ఎంతసేపని అలాగుండా మనసుంది. తలఎత్తి చూసింది. ఓ క్షణంపాటు ఆనందంతో పరవశురాలై నిల్చుంది. దూరంగా ఆమెకు ఆశాజ్యోతి —కాదు— ఆశాజ్యోతులు కనిపించాయి.

అవి క్రమక్రమంగా సమీపిస్తున్నాయి.

బాగా ధైర్యం చిక్కింది. మెల్లగా నడిచి రోడ్డుమీదకు వచ్చి నిల్చుంది. రోడ్డు మెలికలలో జ్యోతులు దాగుడుమూతలు ఆడుతున్నాయి. అయితే నిమిషాలు గడిచాయి. చీకట్లో చిన్నగా నల్లగా చేసుకుని, దాని వెనుకనుంటూ వస్తున్న చిన్నకారు విశాల చుట్టూవున్న పరిస్థితి గమనించి కొంచెం దప్పున ఆగింది. ఆమె వుద్దేశం కూడా అదే. లైట్లు ఆరాయి.

మరుక్షణంలో తలుపు తీసుకుని, టార్చిలైటు వెలుగు రోడ్డుమీద ప్రసరింపజేస్తూ ఓ వ్యక్తి, విశాల దగ్గరకు నడిచివొచ్చాడు.

"ఏం జరిగిందండీ?" యింగ్లీషులో, నమ్రతగా ప్రశ్న వొచ్చింది.

వెంటనే విశాల జవాబు చెప్పింది.

ఆ వ్యక్తి సానుభూతి చూపించి "ఎంతదూరం పోవాలి?" అని మళ్ళీ అడిగాడు.

జవాబు చెప్పింది విశాల.

"మేమూ ఆ ఊరే. మీ పేరు ఏమిటి?"

జవాబు చెప్పింది.

చీకటిలో కనిపించకపోయినా ఆ వ్యక్తిలో కొద్దిగా సంచలనం కలిగినట్లు లీలగా తట్టింది విశాలకు. ఈ విషయంలో ఆమె ఏదీ నిర్ధారణ చేసుకోకముందే ఆ వ్యక్తి "మాలతీ" అని పిల్చాడు.

లేడీడాక్టర్ విస్మయపాటు గ్రహించకుండా అతను వెళ్ళి తన కారుదగ్గరకుపోయి మళ్ళీ "మాలతీ" అని మృదువుగా పిలిచాడు.

"ఏమిటి?" అని లోపలనుంచి ఓ కంఠస్వరం వినవచ్చి, యించుమించు అదే క్షణంలో లోపలి లైటూ వెలిగింది. సుమారుగంలో నిల్చున్న విశాల వెనుక సీటులో కూర్చునివున్న ఓ స్త్రీ తాలూకు పాలిపోయివున్న సుందరవదనాన్ని అస్పష్టంగా చూడగలిగింది.

స్వార్థం - త్యాగం

"ఎవరొచ్చారో చూడు" ఆ పురుషుడి కంఠ ధ్వని ఉత్సాహంగా వినవచ్చింది.

"ఎవరు?"

"నువ్వే గుర్తుపట్టు... డాక్టర్! ఓసారి యిలా వస్తారా?"

ఆమె మెల్లగా కారుదగ్గరకు నడిచివచ్చి, లోపలవున్న స్త్రీకేసి దీక్షగా చూసింది. లోపలి ఆమె అలాగే చూసింది.

మొదట సందేహం, పిదప ఆశ్చర్యం, తరువాత సంతోషం యివన్నీ యించుమించు ఒకేసారి ఆయిద్దరి స్త్రీల ముఖాకృతులలోనూ ప్రతిఫలించి "నువ్వా" అని యిద్దర్నీ మళ్ళీ ఒకేసారి రమారమి పలకరింప జేశాయి

"మాలతీ" అంది విశాల గాద్గదికంగా. ఆమెకు ఎందుకో యిప్పుడే దుఃఖంలాగా వచ్చింది. ఆ స్థితిలోనే కన్నీళ్లు కారితే వాటినే ఆనందబాష్పాలంటారు.

"ఎన్నాళ్లకి కలుసుకున్నాం విశాలా. లోపలకు రా"—ఆమె మాటలు పూర్తికాకముందే పెద్ద దగ్గుతెర వచ్చింది. దప్పున నడకవున్న బాలీసుకు ఆనుకుని, తల వంచుకుని, ప్రేగులు తెగిపోయేట్టు దగ్గుతూ, అవస్థ పడసాగింది. విశాల ఆలస్యం చేయకుండా అటునైపు తిరిగివెళ్లి, తలుపు తీసుకుని లోపలకువెళ్లి మాలతి భుజాలను గట్టిగా పట్టుకుంది.

"మాలతీ. అయ్యో ఏమిటిది?"

మాలతి స్నేహితురాలివైపు జాలిగా, దీనంగా చూసింది. అతి ప్రయత్నంమీద జవాబు ఏదో చెప్ప బోయేటంతలో మళ్ళీ దగ్గుతెర వచ్చి, మనిషి వేళ్లాడిపోయింది

అయిదునిమిషాలు బాధగా, వ్యధగా నిశ్శబ్దంగా గడిచాయి.

మాలతి బాగా తేరుకున్న తర్వాత హీనస్వరంతో అంది—"అంతే అది."

"అంటే?"

నవ్వటానికి ప్రయత్నించి విఫలురాలై ఆమె "నాకు టి. బి."

విశాల ఒక్కసారిగా విద్యుద్ఘాతం తగిలినట్లుగా వొణికింది. "ఏమిటి? ఏమిటి?."

"ఏమీ లేదు. రెండేళ్ల క్రితం దాపురించింది నాకు. అప్పటినుంచీ యింతే."

"ట్రీట్‌మెంట్ తీసుకోలేదా?"

"వెయ్యవలసిన ప్రశ్న వేశావు? ఎందుకు తీసుకోలేదూ? రోజూ స్పెషలిస్టు మాఇంటికి వచ్చిపోతుంటాడుగా."

విశాల నిట్టూర్చి "ఎటువంటి పరిస్థితిలో నిన్ను చూశాను" అని ధోరణి మార్చటానికి ప్రయత్నిస్తూ "అయితే ఇక్కడికి వచ్చి ఎన్నాళ్ళయింది? దాగుడు మూత లాడదామనుకుంటున్నావా? కనిపించావు కాదేం?" అని గబగబ అడిగింది.

మాలతి యీ ప్రశ్నలకు జవాబు చెప్పబోయేటంతలో బయటనే తచ్చాడుతున్న మాలతి భర్త మరీ దగ్గరకు వచ్చి "యిక్కడేనా ఏమిటి కబుర్లు? ఈ చీకట్లో ఏమిటి? డాక్టర్ గారు మనతోనే కారులో వస్తారు." అన్నాడు.

"కాదు. నాకోసం అక్కడ టాక్సీ వుందికదా" అని విశాల నవ్వున అంది.

"అది యింకో గంటకు గాని బాడుపడితే నయమే. డ్రైవర్‌తోనే చెప్పేసి వస్తాను" అని అతను రెండు నిమిషాల్లో ఆ పని ముగించుకువచ్చి ముందు తలుపు తెరిచి స్టీరింగు ముందు కూర్చున్నాడు. ఇందులో మొహమాట పడాల్సింది ఏమీ లేదని గ్రహించి విశాల మౌనంగా కూర్చుంది. కారు కదిలింది.

"ఇప్పుడు చెప్పు" అంది విశాల రెండు నిమిషాలు గడిచాక.

"ఏముంది? వారికి యిక్కడికి ట్రాన్స్‌ఫర్ అయి వారం రోజులయింది"

"అయితే నేను యిక్కడే వుంటున్నానని తెలిసి ఎందుకు వచ్చి కనిపించలేదు? పోనీ ముందుగా ఎందుకు ఉత్తరం రాయలేదు."

మాలతి వెంటనే క్షీణస్వరంతో "ఏం చెప్పనూ. నా ఊహలు మరో విధంగా వున్నాయి. హఠాత్తుగా వచ్చి ఆశ్చర్యంలో ముంచి లేద్దామనుకున్నాను" అంది.

"ఆశ్చర్యం సరే. దుఃఖంలో ముంచావు" అనుకుంది విశాల లోలోపల.

ఇంతలో ఆమె దృష్టి సీరియస్ గా డ్రైవ్ చేసుకు పోతూన్న మాలతి భర్తపై బడింది. ఆమె పెళ్ళికి తను వెళ్ళలేదు. అతని పేరు ముకుందరావు అన్నట్లుగా గుర్తు. గజిటెడ్ ఆఫీసరని మాలతి ఉత్తరాలే చెప్పాయి. ఆమెలో హఠాత్తుగా ఓ ప్రశ్న ఉదయించింది. దానికి జవాబు సులభమే. ఆ సులభమైన జవాబు ఆమెకు తోచేటంతలో మాలతి నాలిక కొరుక్కుని అంది. "సారీ—మీ యిద్దరకూ పరిచయం చేయనేలేదు."

పరిచయం ముగించాక ముకుందరావు అన్నాడు: "మీతో నాకు ముఖ పరిచయం యిదే ప్రథమం అయినా, మీ గురించి ఎంతో స్నేహితులైనవాళ్ళు కూడా తెలుసుకోనట్లుగా, మీరు నాకు తెలిసేటట్టు మా మాలతి చేసింది. ఘన కార్యం కదూ. అందుకనే మీ పేరు మీ నోటినుంచి రాగానే ఎవరో గ్రహించి వేశాను"

ఇదే, యిందాక విశాలకు తోచబోయిన సులభమైన జవాబు. ఆమె యిప్పుడు చిన్నగా నవ్వి, ఊరుకుంది.

తర్వాత స్నేహితురాళ్ళిద్దరూ లోకాభిరామాయణంలో పడ్డారు. మధ్య మధ్య ముకుందరావుకూడా వీళ్ళ సంభాషణలో జోక్యం కలిగించుకున్నాడు. ఈ యిద్దరి స్నేహితురాళ్ళ మధ్య వున్న స్నేహం కొంచెం విచిత్రమయింది. అయిదేళ్ళు ఒకర్నొకరు చూసుకోకుండా గడిపారు. ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు కూడా యిన్నాళ్ళు యెక్కువగా జరగలేదు. కాలేజి రోజులలో ఆప్త మిత్రురాలిగా పరిగణించిన వ్యక్తి వివాహానికే కారణాంతరాలవల్ల విశాల హాజరుకాలేదు. విశాల డాక్టర్ అయాక చూడటానికి అవతల వ్యక్తికి పనిలేదు. ఆమెకు భయంకరమైన ఓ వ్యాధి సంక్రమిస్తే ఈమెకు తెలియటం సంభవించలేదు. విచిత్రం కాదూ? ఐనా ఇద్దరిమధ్యా ఆప్యాయతకేం లోటు లేదు. అంతేకాదు, చాలా సంవత్సరాల తర్వాత కలుసుకున్నప్పుడు తాత్కాలికంగా జనించే సిగ్గు, మొహమాటం యివన్నీ లేవు వీళ్ళమధ్య. విశాల స్నేహితురాలి ఆరోగ్యం గురించి వివరాలింకా అడుగుదామనుకుంది గాని అది సమయం కాదని ఊరుకుంది. మధ్య మధ్య రెండు మూడు సార్లు మాలతికి దగ్గుతెరలు వచ్చాయి. ఆ సమయంలో మాలతి కళ్ళలో ఒకరకం బాధతో తిరిగిన కన్నీళ్ళే. విశాలతరళనయనాల్లోనూ మరో రకం బాధతో తిరిగాయి.

చాలాసేపు గడిచాక, సిటీలో జనసంచారం బాగా సన్నగిల్లాక కారు పురవీధులలోకి ప్రవేశించింది. ఒకటి, రెండు మైళ్ళు, పది పదిహేను మలుపులు తిరిగింది. ఓ పెద్దమేడ గేటుముందు కారు చిన్నగా ఆగాక "యిదే మా యిల్లు" అంది మాలతి. విశాల తల ఊపి, లేచి స్నేహితురాలు కారునుంచి దిగటంలో సాయపడింది.

"లోపలకు రా" అంది ఆమె ఆయాసపడుతూ.

"ఇప్పుడు కాదు. ఇప్పటికే చాలా రాత్రయింది. ఇంకో రెండు మూడు రోజుల్లో వీలు చూసుకుని వస్తాను" అంది విశాల.

"తప్పకుండా రావాలిసుమా." అని భర్త వంక తిరిగి "కారులో ఆమెను యింటివరకు దిగబెడ్తారు గదా" అంది.

విశాల యింకా కంగారు పడుతూండగానే ముకుందరావు "రాండి" అని ఆహ్వానించాడు. మనసులో చాలా నొచ్చుకుంటూ స్నేహితురాలి దగ్గర సెలవు తీసుకుని కారులో ఎక్కి కూర్చుంది. తర్వాత యిద్దరూ ఎక్కువగా మాట్లాడుకోలేదు. విశాల తన యింటివద్ద దిగిపోతూంటే, అతను "ఒకసారి వీలు చూసుకుని తప్పకరండి. మాలతి కేమీ తోచదు" అన్నాడు. ఆమె తల ఊపి, థ్యాంక్సు చెప్పి లోపల కొచ్చేసింది.

* * *

మొదట ఆమె రెండు మూడు రోజుల్లోనే స్నేహితురాలింటికి వెళదామనుకుంది గాని, డిస్పెన్సరీలో వర్కు ఎక్కువగా వుండటం వల్లా, బంధువుల ఇంటికని వెళ్ళిన తల్లి ఇద్దరు ముగ్గురు బంధువులని కూడా వెంటబెట్టుకుని బెంగుళూరునుంచి వచ్చేయటంవల్ల తీరిక లేక వెళ్ళలేకపోయింది. ఆ ప్రయాణం ఆదివారం దాకా వాయిదా వేసుకుంది. చివరకు ఆదివారం వచ్చింది. మధ్యాహ్నంనుంచీ అంతా సెలవే కావటం వల్ల ఆమె వొంటి గంటకు బయల్దేరింది.

"కుక్కలున్నాయి జాగ్రత్త" అన్న బోర్డు ఆమె చూసుకోలేదు. తొందరలో రెండడుగులు గేటు దాటి ముందుకు వేసేసరికి గొలుసు కట్టివున్న దెయ్యపు కుక్క గయ్యుమని ముందుకు ఉరకబోయింది. విశాల చచ్చే భయంతో కళ్ళప్పచెప్పి చూస్తూ నిలబడి

పోయింది. లేడీ డాక్టర్ గారిని యిప్పుడో పెద్ద సమస్య ఎదుర్కొబోతోంది. కాని ఆమె అదృష్టం బావుంది; ప్రక్క గదిలోంచి సవ్వడి విని లేచివచ్చిన ఫ్ర్యాన్ ఆమెను రక్షించాడు.

కుక్కని గదుముతూ, వినయంగా ఆమెవైపు చూస్తూ "లోపలకు వెళ్ళండమ్మా" అన్నాడు.

విశాల వాడివంక కృతజ్ఞతతో చూసి, మరి రెండు మూడు అడుగులు వేయకముందే నీరసించిన మాలతి సుందరవదనారవిందం పైనున్న కిటికీనుంచి తొంగిచూసింది.

"విశాలా" అని పిలిచింది ఆమె చేయి ఊపుతూ.

విశాల పైకి చూసి జాలిగా నవ్వి "వస్తున్నా" అంది. ఫ్ర్యాన్ మెట్లపైపు దారి చూపాడు. ఆమె గబగబ మెట్లు ఎక్కి పైకి వెళ్ళిపోయి, స్నేహితురాలితో ముందుగా అన్న మాట యిది: "హడలి చచ్చాననుకో"

మాలతి గోడకుఆనుకుని నిల్చుంది. ఆ క్షణంలో ఆమె పాలిపోయిన పెదవులమీద చిందించిన చిరునవ్వు ఆ ముఖానికి ఎటువంటి వన్నె చిన్నెలూ తెచ్చి పెట్టలేదు సరికదా, వెలాతెలా పోయినట్లుంది.

"మా యింటికి వచ్చిన ప్రతివారిపనీ యిలాగే అవుతుంది. "వద్దండీ" అన్నాను. విన్నారు కాదు.

తర్వాత యిద్దరూపోయి కుర్చీలలో కూర్చున్నారు. "రెండు మూడు రోజుల్లో రావటం అంటే యిదేనా ఏమిటి?" అని మాలతి ప్రశ్నించింది.

"ఏం చేయను? నీకూ నాకున్నంత పనివుంటే తెలుస్తుంది."

మాలతి స్నేహితురాలి వదనంలోకి ఒకసారి చూసి, తిరువాత తలవంచుకుని అంది "ఉన్నపనే నేను చేసుకోలేనుకదా."

ఉత్తరక్షణంలో ఆమె కనుకొనల్లో నీళ్లు తిరిగాయి. చిన్నగా అవి తర్వాత చిక్కిపోయిన చెక్కిళ్ళమీదుగా కంఠసీమపై ప్రవహించాయి.

"మాలతీ" అంది విశాల. "ఛా—ఏమిటిది?"

"ఏం చెప్పను విశాలా! నావంక చూడటానికి నీకెప్పుడు భయం వేయటంలేదూ? నన్ను తాకేందుకు కూడా నీవు జంకటల్లేదూ? బహుశా యీ అనుభూతులు నీకంతగా వుండకపోవచ్చు. డాక్టరివిగా నువ్వు. మావారికీ లేవనుకుంటా. ఆయన భర్త కాబట్టి భరిస్తున్నారు. మరి...మరి...." ఆమె కంఠం వొణికింది. ఎంతో నీరసంగా వొణికింది. "సహృదయంతో నన్నెవరు ప్రేమిస్తారు విశాలా? ఒకప్పుడు—నీకు తెలుసుగా. ఈ అందం ఎంతమందిని ఉన్మాదుల్ని చేసిందో! ఈ చేతులు చూడు ఎలా క్షీణించిపోయాయో. నా గొంతులో మాధుర్యమేనా నీకు వినిపించేది? ఇంకా కొంచెం గట్టిగా మాట్లాడితే అంతా రక్తం—రక్తం—రక్తమయం.

ఆమె రెండు చేతుల్లో ముఖాన్ని కప్పుకుంది రక్తంతో కాదు; రక్తంలాంటి కన్నీళ్ళతో అవి త్వరలోనే తడిసిపోయాయి. విశాల ఉద్వేగాన్ని అణచుకుంటూ ఆమె చేతుల్ని, వదనమండలంనుంచి బలవంతంగా విడదీసి, కంపితస్వరంతో అంది "మాలతీ. నీకు పిచ్చిగానీ ఎత్తలేదుగదా."

"ఆ అదృష్టం అందరికీ పడుతుందా విశాలా."

"చాల్లే. ఈ వేదాంతం ఎప్పటినుంచీ?"

"చెప్పలేను" అని ఆమె గంభీరంగా "యిదీ వేదాంతమంటారా డాక్టర్. నేనందులో ఓనమాలయినా నేర్చుకోలేదే. బహుశా ఒకటి నిజం కావచ్చు. కష్టాలు వచ్చినప్పుడు మానవుడి నోటినుంచి ప్రతిమాటా వేదాంతంగా యితరులకు ధ్వనించవచ్చు" అని నిట్టూర్చి "సంతోషంవస్తే మనిషి నవ్వుతాడు. కష్టంవస్తే నాలాగే ఏడుస్తాడు మరి యీ దుఃఖసమయాల్లోనేనా వేదాంతం వచ్చేది? విశాలా, నేను చెప్పేది అర్థమయిందా? వేదాంతంలో కొంతస్వార్థం వుందన్నమాట. ఆ ప్రకారం ప్రతివారూ ఎప్పుడో ఒకప్పుడు, ఏదో ఒక క్షణంలో వేదాంతులు అవుతూనే వుంటారు. బలే. అయితే యీ సిద్ధాంతానికి ఏర్పడిన అప్రత్యేక విలువ ఏమున్నట్టు."

"మాలతీ...మాలతీ...మాలతీ"

తల వంచుకుని, కొంచం ఆగి, మళ్ళీ తల పైకెత్తి గాద్గదికంగా అంది ఆమె.

"మాట్లాడనియ్యి విశాలా! మాట్లాడితే కొంచం ఆవేదన తగ్గవచ్చు"

విశాల స్వరం చిన్నదిచేసి అంది: "నీ కెలా ఓదార్పు కలిగించాలో నాకు బోధపడటంలేదు. డాక్టర్లందరూ సాధారణంగా కృత్రిమంగా ఓదార్చటానికే అలవాటుపడి వుంటారు. ఈ అలవాటు

బహుశా నీవు నాకు ప్రాణస్నేహితురాలివి అవటం చేతనేమో, నా చేత నోరు విప్పించటంలేదు."

తరచి యోజిస్తే యీ మాటలు అవతల వ్యక్తి హృదయానికి ఎంతిగాఢంగా నాటుకుంటాయో విశాల ఆలోచించ లేదు. కాని అవతలి వ్యక్తి అంత తరచి యోజించక పోవటంవల్ల అక్కడ సన్నివేశం, మరింత చెడి రసాభాస కాకుండా కాపాడబడింది.

తరువాత మళ్లీమాలతి అంది "అక్కడవుండగా రెండేళ్లు యీ మాయదారి జబ్బుకోసం వేలకు వేల రూపాయలు తగలబోశాం. మెడిసిన్స్ తీసుకుని తీసుకుని ప్రాణం విసిగిపోయింది. ఈ ఊళ్ళో మాకు తగ్గ స్పెషలిస్ట్ ఎవరూ దొరకలేదు." అని కొంచెం ఆగి "బహుశా యింకా కొన్నాళ్ళలో మదనపల్లి శానిటోరియమ్‌లో జాయిన్ అవుతాను. వారు అందు కోసం ప్రయత్నిస్తున్నారు."

విశాలకు మనసంతా చాలా కలతగా వుంది. ఇవాళ యింత విపరీత పరిస్థితుల్లోకి యీడ్చుకు పోబడతానని ఆమె ముందుగా కొంచమైనా ఊహించ లేకపోయింది.

ఎవరూ మాట్లాడకుండా నిమిషాలు కొన్ని చికాకుగా మౌనంగా గడిచాయి.

మాలతి హఠాత్తుగా స్నేహితురాలి ముఖంలోకి సూటిగా చూస్తూ "డాక్టరివి కదా నువ్వు. నన్ను పరీక్షచేసి నేనింకా ఎన్నాళ్లు బ్రతుకుతానో చెప్పు" అంది.

విశాల ఒక్కసారిగా చలించింది. చప్పున ఆమె ముఖం నీలమేఘాచ్ఛాదితమైన ఆకాశంలా, వివిధ వర్ణ కిర్మ్మీరితం అయింది. చాలా సేపటికి తెప్పరిల్లి అంది" నేనా సబ్జెక్టును స్పెషలైజ్ చేయలేదు. అయినా అవేం ప్రశ్నలు? నీ మొహం"

"నా కెందుకో అటువంటి ప్రశ్నలే వేయబుద్ధి వేస్తూంటూంది విశాలా"

ఇహ లాభంలేదని విశాల గ్రహించి టాపిక్ మారుద్దామని "ఆదివారం కదా. మీ వారు కనిపించ లేదేం?" అని ప్రశ్నించింది.

"లేరు. క్యాంప్ వెళ్ళారు?

"అయితే యింట్లో ఎవరెవరు వున్నట్లు?"

"నేనూ, పనివాళ్లూ అంతే. మా కెవరూ పెద్ద దిక్కు లేరుకదా"

ఎక్కువసేపు కూర్చోవటంవల్ల విశాలకు విసుగు పుట్టి, లేచి కిటికీ దగ్గరకు పోయి నిల్చుని క్రిందకు చూసింది ఇందాక మాలతి యీ కిటికీలోంచే తనను పిలిచింది. క్రింద పనివాడు కుక్కతో ఆటలాడుతున్నాడు. అది మచ్చిక అయిన జంతువే అయినా జాతి పౌరుషం నిలుపుకునేందుకు కాబోలు అప్పుడప్పుడు గారాము చేస్తోంది. కరుస్తోంది కూడా. పెద్ద ఉత్సాహమేమీ లేకపోయినా ఆమె యీ దృశ్యాన్ని పరికిస్తోంది. ఒక నిమిషమైనా పూర్తిగా గడవలేదు. ఇంతలో పెద్ద పెట్టున దనుక దగ్గు వినిపించింది. ఆమె ఆదుర్దాతో చప్పున వెనుదిరిగింది. రోగి చాలా సేపు దగ్గి దగ్గి అలిసిపోయి, రొజుకుంటూ, శక్తినంతా కూడదీసుకుని లేచి ప్రక్కనే మెత్తని పరుపు వేసి వున్న మంచం మీద కూలబడి, తరువాత వాలిపోయి, తన వంక విచారంగా చూస్తోన్న విశాల నేత్రద్వయంలోకి దీనంగా చూసింది. తెల్లబోయి చూస్తున్న విశాలకు యీ చూపులు భరించటం కష్టం కాగా, చూపులు మరల్చుకుంది. ఎంతిసేపు దుఃఖం భరించటం? చివరకు సాధ్యం కాలేదు ఏనాడూ చేయని పని ఒకటి యీనాడు చేసింది. పమిట చెంగు కన్నీళ్లతో తడిసింది.

"విశాలా! ఇలారా. నా దగ్గర కూర్చో"

నడిచి వెళ్ళి కూర్చుంది.

"నీ కళ్ళు అలా ఎర్రగా వున్నాయేం?"

"అంతే అవి. అప్పుడెప్పుడూ అలా ఎర్రబారుతుంటాయి."

"మా వారికీ అంతే. అప్పుడెప్పుడూ యీ అరుణ వర్ణం వారి నేత్రాల నావరిస్తుంది"

విశాల జవాబు చెప్పలేదు.

"చెంపమీద గట్టిగా కొడితే ఆ ప్రదేశమంతా ఇలాగే ఎరుపు రంగు దాలుస్తుంది కదూ"

విశాల ప్రశ్నార్థంగా చూసింది.

"అలాగే హృదయం మీద ఎవరైనా కొడితే కళ్ళలో యీ రంగు ప్రతిఫలిస్తుందని నాకప్పుడప్పుడూ అనిపిస్తుంది విశాలా?"

ఈమె దీనికి ఏమని జవాబు చెబుతుంది? తల మాత్రం వంచుకుంది. బహుశా ఆ సమయంలో చేయ వలసిన సరియైన పని అదే.

మళ్ళీ కొన్ని నిమిషాలు నిశ్శబ్దంగా గడిచాయి.

"వాళ్ళు నన్ను చాలా ప్రేమిస్తున్నారు విశాలా."

మాలతి ఆకస్మికంగా అంది. విశాల తల ఆడించి ఊరుకుంది.

"నాకు ఒకటే దిగులు. వారి ప్రేమను, నేను తిరిగి యివ్వలేక పోతున్నానే అని. ఈ రోగిష్ఠిదాన్ని చూసి ఆయన ఏనాడూ విసుక్కోలేదు. నా ఏ మాటనూ తృణీకరించలేదు. ఆయనకు నేను చాలా ఋణపడివున్నాను. ఆ ఋణాన్ని తీర్చుకోలేకుండా వెళ్ళిపోతానేమోనని ...ఏదైనా క్యాంప్ వెళ్లాల్సివస్తే వారి మనసెంత కొట్టుకుపోతుందనుకున్నావ్?"

మళ్ళీ నిశ్శబ్దం; చాలా సెకన్లు.

"అదే నా బాధ. అర్థమైందా?"

విశాల మాట్లాడలేదు. తల ఊపలేదు. స్తబ్ధుగా చూస్తూ ఊరుకుంది.

ఆమె అక్కడ మరి రెండు మూడు గంటలు గడిపింది. అవీ అంతే చాలా నిస్సారంగా గడిచాయి. ఆమె యీ స్నేహితురాలి దగ్గరకు సరదాగా, కులాసాగా గడుపుదామని ఆశపడి రాలేదుగాని, అనుకోకుండా దుఃఖం మరింత అధికమించింది. మూడింటికి వంటమనిషి కాఫీ తెచ్చియిచ్చింది. మాలతి పాలు త్రాగింది. తర్వాత విశాల లేచి వస్తానంది. మాలతి ప్రతి రెండుమూడు రోజులకూ ఓసారి కలుసుకుంటూవుండమని మిత్రురాలు మాట యిచ్చాకనే ఆమెను వదిలి పెట్టింది. మధ్యాహ్నం నాలుగు గంటలకు విశాల దిగులుగా బరువుగా యింటికి చేరింది.

* * *

ఆమె అన్నమాట నిలబెట్టుకుంటూనే వుంది. సాధారణంగా వీలు దొరికినప్పుడల్లా మాలతి యింటికి వెళ్లివస్తూనే వుంది. తన జబ్బును గురించి మాలతి అంటున్న మాటలలోని నిజం డాక్టరైన విశాలకి తెలుసు. ఆ వ్యాధి చాలా తీవ్రంగా ఆ వ్యక్తిలో ముదిరిపోయిందనీ ఆమెకు తెలుసు. కాని యీ స్థితిలో ఆమె చేయగలిగింది ఏమీ లేదు. చప్పున శానిటోరియమ్‌లో చేరి పొమ్మని సలహాలు ఇచ్చింది. చివ్వరికి అదీ కార్యరూపం దాల్చింది. ఓ నెలరోజులలోనే ముకుందరావు అంతా ఖాయం చేశాడు

ఆ రాత్రికి మాలతి బయలుదేరి వెళుతుందనగా విశాల చూసివద్దామని బయల్దేరింది. ఆమె వెళ్ళేసరికి మాలతి వొంటరిగా కనబడింది. ముకుందరావు యింట్లో లేడు.

ఇద్దరూ ఆసీనులయ్యాక "అయితే వెళ్లిపోతున్నావన్న మాట" అంది.

"అవును. వెళ్లిపోతున్నాను."

విశాల చప్పున నాలుక కొరుక్కుంది. ప్రతి మాటకూ యిలా పెడర్థం తీస్తే తనుమాత్రం ఏం చేస్తుంది?

"అలా గనుక మాలతీ. ఇంకో ఆరు నెలలో నువ్వు ఎలా తయారౌతావో చూడు. అద్దంలో చూసుకుంటే నిన్ను నువ్వే గుర్తు పట్టలేవు తెలుసా?"

"ఏ లోకంలో?" అని మాలతి పొడిగా నవ్వి "అవన్నీ గాలిమేడలు. రైట్ లంగ్ యిప్పటికే పూర్తిగా చెడింది దాని బదులు స్పాంజ్ రిప్లేస్ చేస్తారుట"

ఒక క్షణం ఆగి విశాల గట్టిగా నవ్వింది "అయితే ఏం? అలా వున్న వాళ్లు ఎంతమంది లేరు!"

కాని మాలతి యీ రోజు మరీ గంభీరంగా వుంది. కొంచం ఆగి "నిన్నో ప్రశ్న అడగనా?" అంది.

కొద్దిగా తెల్లబోయి విశాల "ఏమిటి?" అని ప్రశ్నించింది.

"జవాబు సూటిగా రావాలి"

"అలాగే"

"నువ్వింకా ఎందుకు పెళ్ళి చేసుకోలేదు?"

విశాల ముఖం చప్పున నల్లబడింది. స్నేహితురాలి ముఖంలోకి ప్రశ్నార్థంగా చూసి ఊరుకుంది.

"చెప్పవూ?"

ఆమె జవాబుగా అస్పష్టంగా గొణిగింది.

"కారణం లేకపోలేదు"

"అదే చెప్పవూ?"

ఎంతో జాలిగావుంది యీ మాట; ఈ మాటే విశాల గుండెను చీల్చింది. తను యింకా పెళ్లి ఎందుకు

చేసుకోలేదు? పాతికేళ్ళ యీవయస్సు, యీ యౌవనం, యీ సౌందర్యం, యింకా... ఎందుకు? ఎందుకు? తను యింకా పెళ్ళెందుకు చేసుకోలేదు? ఈ విశాల జగత్తులో తన కు సముజ్జీ ఎవరూ దొరకలేదా? కాదు. ఈ మాయదారి డాక్టరీ వృత్తిలో తను యీ సుఖాలన్నీ త్యజించిందా? వీటన్నిటినీ విస్మరించిందా? కాదు. కాదు. ఎందుకు తను యింకా పెళ్లిచేసుకోలేదు?

ఆమె చలించింది. దీని కంతటికీ కారణం ఒకటే.

చూస్తూండగానే ఆమె తరళనయనాలు అవిరళ భాష్ప జలపూరితాలయాయి.

ఈ వైఖరి చూసి మాలతి తృళ్లిపడింది. విహ్వల దృష్టితో ఆమె వంకచూస్తూ "విశాలా యిదేమిటి?" అని గొణిగింది.

ఒక క్షణం విశాల కనురెప్పలు, టపటప కొట్టుకున్నాయి. వెంటనే ఆమె తేరుకుని రుమాలుతో కళ్లు గబగబ తుడిచేసుకుంది. అంది:

"చెప్పలేను మాలతీ క్షమించు."

ఈ జవాబు తన మొదటి ప్రశ్నకో, రెండో ప్రశ్నకో ఆమెకు మొదట అర్థంకాలేదు. ఈకన్నీళ్లు తనలాంటి ఆడదానివే. కొంచెం నిశితంగా ఆలోచించాక రెండు ప్రశ్నలకూ జవాబు అదేనని తెలుసుకుంది.

"నాతో చెప్పకూడదా ?"

"కూడదని కాదు. చెప్పలేను. అది నా అశక్తత"

"అయితే నిన్ను ఆ విషయం గురించి మరి ప్రశ్నించను. నా యింకో ప్రశ్నకు మాత్రం సమాధానం సూటిగా యివ్వాలి."

"ప్రయత్నిస్తాను".

"ఊహు. ఒప్పుకోను. నాకు చాలా ఖచ్చితమైన జవాబు అవసరం."

విశాల తల ఊపింది.

ఈ ప్రశ్న అడగబోయే లోపుగా మాలతి చాలా విచిత్రమైన అనుభూతి నొందింది. నెత్తురులేక పాలిపోయిన ఆమె ముఖం మరింత పాలిపోయింది. చిన్నబోయిందికూడా. తనలోని శక్తినంతా కూడదీసుకున్నట్లుగా, విశ్వప్రయత్నం చేసి పెదవులు కదిలించింది.

"అవసరంవస్తే యిహముందు పెళ్ళి చేసుకుంటావా ?"

"ఇప్పుడేం చెప్పగలనూ ?"

"అలాకాదు. కొంత శ్రమఅయినా సరే, ఆలోచించి చెప్పితీరాలి".

విశాల పెద్ద చిక్కులో ఇరుక్కుంది. ఏమిటీ ప్రశ్నలు ? తన మనసు యిహ ముందు ఏవిధంగా వుంటుందో తనేం చెప్పగలదు ? కాని చెప్పకుండా ఊరుకుంటే మాలతి ఊరుకునేటట్టులేదు. ఈ అవస్థ భరించలేక చివరకు ఆమె నోరు జారింది.

"ఆఁ చేసుకోవచ్చు".

ఈసారి మాలతి పరిస్థితి మరింత దిగజారింది. ఆమె ఫాలభాగం మీద స్వేద బిందువులు అలుముకున్నాయి. శరీరం కొద్దిగా కంపించటం ప్రారంభమైంది. పెదాలూ వొణుకుతున్నాయి.

"అయితే...అయితే...విశాలా! ఒక ప్రార్థన"

"ఏమిటి?"

"నీమీద ఎక్కువ చనువు తీసుకుంటూంటే క్షమించు. ఇది నా ప్రార్థన. నా కోరిక. నా కడసారి కోరిక."

విచిత్రమైన ఆమె వచనం. హఠాత్తుగా గంభీర రూపం దాల్చింది.

"నాగురించి నాకు తెలుసు. నేను యిహ ఎలాగూ జీవించను. కాని పోతూ పోతూ నేను ప్రేమించే ,నన్నంత కంటే ప్రేమించే ఒక మహా పురుషుడికి అన్యాయం చేసి పోతున్నాను. ఇదే నా హృదయాన్ని కాల్చి వేస్తోంది. ఈ ఆవేదనను భరించ లేను విశాలా కొంచమైనా భరించలేను. నేను పోయాక వారు ఏకాంతంగా యీ దుఃఖాన్నంతా భరిస్తూ ఎలా జీవించగలుగుతారు. వారి బాధల్ని పంచుకుని, వారికి మనశ్శాంతిని ప్రసాదించే హృదయం ఎక్కడ లభ్య మౌతుంది?"...కాని...యింత చొరవ తీసుకుంటున్నందుకు క్షమించు. అది నువ్వే...ఆ హృదయం నువ్వే విశాలా. నీ విశాల హృదయంలోనే వారికి చోటివ్వాలి"

భయంకరమైన యీ ఆవేశంలో కూడా ఆమె ఎదుటి వ్యక్తి ముఖం చూడటానికి భయపడింది. పాడు ముఖం అనుకుంటున్న తన వదనాకృతి ఎదుటి వ్యక్తికి

చూపించకుండా దాచేందుకు వేరే ప్రదేశం లేక, ఆ వ్యక్తి చేతుల్లో నే తల వాల్చి వలవలా ఏడ్చింది.

ఈ విపరీత పరిస్థితిలో ఏ స్త్రీ హృదయం, అందులో మరీ సన్నిహితురాలైన ఏ స్త్రీ హృదయం కరగదు.

మాలతి, విశాల హృదయంలో చోటు చేసుకుని, ఏడుస్తోంది.

ఈ కన్నీళ్ళని తుడిచేందుకు ఆమె చేతిలో వున్న రుమాల చాలదు; పమిటచెంగూ చాలదు. ఒకే ఒక వస్తువు. కాని అది తన స్వాధీనంలో లేదే.

"విశాలా. నాకోసం నువ్వీ త్యాగం చేయాలి."

త్యాగమా? ఇది త్యాగమా? విశాల మేను గగుర్పొడిచింది. చాలా సంవత్సరాలుగా తనలో దాచుకున్న ఓ వ్యక్తి, యీనాడు భూమి మీద జీవించి వుంటే, అప్పుడు యీ చర్యకు విపరీతార్థం తీసుకుంటే అది త్యాగంలాగా ధ్వనించవచ్చు. కాని ఆ వ్యక్తి యిప్పుడు లేడే. కాబట్టి ఆమె పేరా యిది త్యాగమూ కాదు. తనను తాను త్యాగం చేసుకోవటమన్న మాటకి తన దృష్టిలో అర్థం లేదు.

సుఖాన్వేషణకు అది మారుపేరు. ఇందులో ఒకే ఒక అర్థం స్ఫురిస్తోంది. స్వర్గంలో వున్న ఆ వ్యక్తికి అపచారం చేయటం.

"విశాలా...వి...శా...అబ్బ"

దగ్గు...దగ్గు... దగ్గు...అంతులేని దగ్గు చాలా ఘోరమైన దృశ్యం. దగ్గు వెనుక నే రక్తం. రక్తం మరకలు విశాల చేతులకూడా పంచుకున్నాయి. ఇహ యీ మనిషిలో కాంతిన్యానికి తావులేదు. సానుభూతికి చోటులేదు. అలిసి, సొలిసి నేలమీద వాలిపోయి, కళ్లు మూసుకుని పడుకున్న మాలతి ముఖంలోకి ఆమె వంగింది. పేరు పెట్టి పిలిచింది.

ఈ పిలుపు క్రిందపడివున్న వ్యక్తియొక్క శ్రవణకుహరాన్ని తాకి విశ్లేషణం చేసేటట్లుగా పనిచేసి వుంటాయి. నెమ్మదిగా కళ్ళు విప్పింది. ఎంత ఆత్రుత ఆ వాడిపోయిన నయనాల్లో కూడా.

ఈసారి విశాల గొంతు వీణమీటినట్లు మోగింది. "సరే అలాగే".

మాలతి బలహీనంగా విశాలచేతిని పట్టుకుని, తన హృదయం మీదకు లాక్కుంది.

"ఒట్టువెయ్యి"

విశాలవను గియలేదు. మాలతి చేతిలో చేయి వేసి ప్రమాణం చేసింది.

*   *   *   *

చాలా నెలలు కాకపోయినా అయిదారు దొర్లాయి. ముకుందరావు భార్యను దింపి, అక్కడే పదిహేను రోజులుండి, తనకు అంతకంటే సెలవు లేక పోవటంవల్ల వచ్చేశాడు. ఒక ఆడపని మనిషి, పనివాడూ అక్కడే వున్నారు. విశాల, అతనివద్దకు పదిహేనురోజులకోసారి అయినాపోయి వస్తూండేది. మొదటి రోజుల్లో అతనితో మాట్లాడటానికి ఒక విధంగా సంకోచించినా, యిప్పుడా సిగ్గు, బిడియం లేవు. అయినా వీళ్ళయిద్దరిమధ్యా మాలతి సంభాషణ తప్ప మరొకటి దొర్లేది కాదు. అదయినా చాలా ముక్తసరిగా వుండేది. స్వభావసిద్ధంగా అతను మాటకారే అయినా యీ విచారాలవల్ల చాలా ముభావంగా వుంటున్నాడని ఆమె గ్రహించింది. వీలయినప్పుడల్లా అతను మాలతి దగ్గరకుపోయి వస్తూండేవాడు. అటువంటి సమయాలలో మరీ దిగులుగా వుండేవాడు.

మాలతిదగ్గరనుంచి విశాలకు తరుచు ఉత్తరాలు వస్తూనే ఉన్నాయి. వాటిల్లో రానూరానూ నిరాశావాదం ఎక్కువైపోతూందంటే ఆమె ఆశ్చర్యపడలేదు. మూడు నాలుగు నెలలవరకూ ప్రతి ఉత్తరంలోనూ విశాల తనకు చేసిన వాగ్దానం విషయం హెచ్చరింపబడుతూ వచ్చింది. ఈ విషయం ఒకసారి ఎంత లోతుగా వెళ్లిందంటే "వారికి యిదేమీ తెలీదు, నన్ను ఎంత గాఢంగా ప్రేమిస్తున్నారో తెలుసా? బహుశా నేను చచ్చిపోయాక మళ్లీ పెళ్లి చేసుకోనని భీష్మించుకు కూర్చుంటారు. అటువంటప్పుడు ఆ బాధ్యత నీదే. నాకు నువ్వుగాక యింకెవరున్నారు చెప్పు..."

ఈ ఉత్తరం చదివాక ఓవిధమైన అసహ్యం కూడా జనించింది విశాలకు. ఏమనుకుంటోంది తన గురించి మాలతి. తోటి ఆడదాన్ని యిదేనా అర్థం చేసుకునే విధానం! స్నేహానికి యిటువంటివా పరీక్షలు? అయినా ఆమె తనకోపాన్ని ప్రత్యుత్తరంలో ఏమాత్రమూ తెలియపర్చలేదు. ఈసారికూడా ఆ స్నేహితురాల్ని మన్నించింది.

కాని ఎందుకో తరువాత తరువాత మాలతి దగ్గర నుంచి వచ్చే ఉత్తరాలలో యీ అంశం మాయమైంది.

మొదట విశాలకు అర్థం కాలేదు. ఇదివరకటిలాగా విరరంగా కూడా మాలతి ఉత్తరాలు రాయలేకపోతుంది. తనమీద వుంచిన నమ్మకం ఆమె ఆత్మకు హామీగా నిలిచి వుండేదమ్మ. అదే నమ్మింది విశాల.

రాను రాను మాలతి దగ్గరనుంచి ఉత్తరాలు రావటం తక్కువై పోతోందికూడా.

ఒకసారి సరీ పది హేను రోజులు జాడా కబురూ ఏమీ తెలియలేదు. ఆఖరికి ఓ రోజు యిక ఉండబట్ట లేక సుకుందరావు దగ్గరకు పోదామని బయల్దేర బోతూండగా అతని నౌకరే ఒకచీటి తెచ్చియిచ్చాడు. "మాలతికి చాలా ఎక్కువగా వుందిట. నేనక్కడికి వస్తున్నాను."

విశాల చప్పున కుర్చీలో కూలబడి బరువుగా నిట్టూర్చింది. త్వరత్వరగా ఆమె కనుకొనలనుండి నీళ్లు ప్రవహించాయి. "అంతే. ఇంకా కొన్నాళ్ళలో ఆవార్తా చేరుతుంది."

ఏ వార్త! ఏ వార్త? అయ్యో! ఎటువంటి దుర్వార్త!

బహుశా; బహుశా కాదు నిజంగానే యిది తన జీవితంలో తనలో సంచలనం రేపే రెండో చావు అవుతుంది.

హఠాత్తుగా ఆమె ఉలుక్కిపడింది. ఎంత కఠినాత్మురాలు తాను? జీవించివున్న ఒక వ్యక్తి మరణాన్ని గురించి ముందుగా ఊహిస్తోంది.

కాని, తప్పదు. తప్పదు. మనసుని అరికట్టే శక్తి తనకు లేదు.

ఆ మొదటిచావు! అది ఎంతటి భయంకరమైంది. తను జీవితాన్ని గురించి నిర్మించుకున్న ఆశలు, ఊహలు అన్నీ తనతో తీసుకుపోయింది. తనని యించుమించు జీవచ్ఛవాన్ని చేసింది.

ఇంతకాలం యీ దుఃఖాన్నంతా ఎలా ధరించింది? చూపరులకు మామూలు మనిషిలా ఎలా కనిపించ గలిగింది? స్నేహితులతో, బంధువులతో సరదాగా, కులాసాగా కాలం ఎలా గడుపుతోంది?

ప్రయత్నం. ప్రయత్నం. ఆ ప్రయత్నమే తనని యింతవరకూ నలుగురితో కలిసిమెలిసి వుండేటట్లు చేస్తోంది. అది పోయేటందుకే ఆదివారాలు ఆనందంగా గడపాలని తాపత్రయ పడటం.

కాని...కాని...తనకు కఠినంగా ఆలోచించక తప్పటల్లేదు. రాబోతూన్న మాలతిచావు తనను మళ్ళీ ఏదో పరిస్థితుల్లోకి తీసుకు వస్తోంది. మొదటిచావు తనను ప్రేమనుంచి దూరం చేసింది. ఈ రెండవది ప్రేమని నేర్పుతుందట. తను ప్రేమించాలట.

అంత దుఃఖంలోనూ ఆమె పెదవులు చిన్నగా హసించాయి. ఇది స్వార్థమా? అయితే తనలో స్వార్థం ఓపాలు ఎక్కువవుతుందన్నమాట. దీన్నే మాలతి త్యాగం అనవచ్చు.

ఏది త్యాగం? ఏది స్వార్థం? దానికీ దీనికీ ఎంత తేడా? మాలతికోసం అతన్ని పెళ్ళిచేసుకోవటం మాలతి దృష్టిలో త్యాగం అయినాకూ తనూ ఒప్పుకోవచ్చు కాని...కాని అతన్ని ప్రేమించటం అది త్యాగం కాదు. విచిత్రమూ కాదు. అంతేకాదు స్వర్గంలోవున్న మరో వ్యక్తికి ద్రోహంకూడా.

"నిన్ను తప్ప ఎవర్నీ ప్రేమించలేను విజయ్"

ఈ మాటలు తను నోటితో పలికిందా? కాదు. ఎక్కడో ఓచోట శాశ్వతంగా వుండేటట్లు లిఖించింది. ఎంత మనస్ఫూర్తిగా, వేదనగా రాసింది! ఇప్పటికీ ఆ లేఖ ఎక్కడో ఓచోట భద్రంగా వుండే వుంటుంది. అతను తన ప్రాణంకన్నా మిన్నగా దానిని దాచుకుని వుంటాడు.

"నేనూ అంతే విశాలా"

తన దగ్గర యీ మాటలు ఇప్పటికీ సురక్షితంగా వున్నాయి. మనసు బాధపడినప్పుడల్లా వాటిని చదువుకుంటూనే వుంది. అతను అదృష్టవంతుడు. బ్రతికివుంటే తన మాటల్ని నిలుపుకునేవాడు. జీవించలేదు కాబట్టి ఆ బాధ్యత అతనిపై లేదు. మొదటిది జరిగివుంటే తనూ నిలుపుకునేది. ఇప్పుడూ చాలా కాలం వరకూ సఫలీకృతురాలౌతూ వచ్చింది. కాని మాలతికి సంభవించబోయే విపత్తు తన మాటల విలువను నశింప జేసేటట్లు చేస్తోంది. ఒక వాగ్దానం వచ్చి మరో వాగ్దానాన్ని ఎగరగొట్టింది. తను మాలతి భర్తను వివాహమాడక తప్పదు. అతన్ని ప్రేమించక తప్పదు.

ప్రేమ...ప్రేమ...ప్రేమ ప్రేమించాలి కాబట్టి ప్రేమించాలి.

స్వార్థం - త్యాగం

తనకు యీ అవస్థనుంచి విముక్తి వుండదు. దానికి ఒకటే దారి. మాలతి బ్రతకాలి. విశాల నిట్టూర్చింది. కాని ఆమె బ్రతకదు.

అలా ఏకాంతం అనుభవిస్తే యింకా ఎంతసేపు ఆలోచనలు సాగిపోయేవో! కాని ఆమె తల్లి వచ్చి వాటికి బ్రేకు వేసింది. లోపలకు వెళ్ళిపోయింది.

* * *

మరో కొన్నిరోజులు బరువుగా నడిచాయి. ఆమెకు మనసు మరీ పాడయింది. డిస్పెన్సరీలో సరిగా పని చేయలేకపోతోంది. కాని తప్పని సరి. చాలా మందికి తనమీద గురివుంది. చాలామందికి తను మాతృత్వాలు ప్రసాదించాలి. అది తన విధ్యుక్త ధర్మం.

చివరకు ఒకరోజు హఠాత్తుగా ముఖం తెలిసిన ప్యూన్ ఒకడు వచ్చి, చీటి అందిచ్చాడు. అది ముకుందరావు దస్తూరి.

"మాలతి పోయింది"

వెంటనే దిమ్మెరపోయినా, మరుక్షణంలో తట్టుకుని వాడిని అడిగింది. "ఆయన ఎప్పుడు వచ్చారు?"

"రాత్రి వచ్చారమ్మగారూ!"

బరువు గుండె యింకా మొగ్గలేదు. దాని శక్తి యిదివరకే అయిపోయింది. ఇహ ముందు రాబోయే ఆలోచనలకు అర్థం వుండదు. మాట్లాడకుండా పోయి పడుకుంది. నిండా ముసుగు కప్పుకుంది. అయిదారు సార్లు తల్లి వచ్చి పిలిచినా లేవలేదు. మిడ్ వైఫ్ అర్జంటుగా వచ్చి బ్రతిమిలాడినా కదల్లేదు. మెదల్లేదు. విధ్యుక్త ధర్మం అనుకుంటున్న గుణం ఆమెను యీ సారి కదిలించలేకపోయింది. ఆ రోజు ఆమెను కదిలించ ప్రయత్నించిన వాళ్ళందరికీ నిరాశే మిగిలింది.

సాయంత్రానికి ఆమె ఉబ్బరించి పోయిన ముఖంతో ఒకసారి లేచి, అద్దంలో తన ప్రతిరూపం చూసుకుని, మళ్ళీపోయి పడుకుంది.

మరునాడు ఉదయం ఆమె లేచి స్నానం చేసింది. ముఖం యింకా కళావిహీనంగానే వుంది. ఎవరితోనూ ఎక్కువగా మాట్లాడలేదు. తరువాత టాక్సీలో ముకుందరావును చూడటానికి పోయింది.

నౌఖరు ఎదురుగావచ్చి "అయ్యగారు యింకా నిద్ర లేవలేదమ్మగారూ" అన్నాడు.

"లేపు. నేను వచ్చానని చెప్పు."

వాడు తెల్లబోయి, కొంచం సంకోచించి యిహ విధిలేక, లోపలకు వెళ్ళిపోయాడు. పావుగంటసేపు ఆమె అలాగే మౌనంగా కూర్చోవలసి వచ్చింది. తర్వాత ముకుందరావు లోపలనుంచి, చంటిపిల్లాడులా నడిచి వచ్చాడు. అతనికళ్ళు ఎర్రగా జ్యోతుల్లా వున్నాయి. అవి పూర్తి నిరాశాజ్యోతులు. మాట్లాడకుండా ఆమె ఎదురుగా కూర్చున్నాడు.

రెండు నిమిషాలు యిద్దరిలో ఎవరూ పెదవులు కదపలేదు.

చివరకు అతనే బలవంతంమీద అన్నాడు "మాలతి చచ్చిపోయి అయిదురోజులయింది."

విశాల మాట్లాడేందుకు ప్రయత్నించటం లేదు. తలవంచుకు కూర్చుంది.

ఇద్దరిలోనూ ఎవరూ మాట్లాడేస్థితిలో లేరు. సంభాషణ జరగటం ఎలా? ఈలోగా నౌకరు కాఫీ తెచ్చి బల్లమీద పెట్టి వెళ్ళిపోయాడు. కొంతసేపటిదాకా కాఫీ తీసుకునేందుకు ఎవరూ ప్రయత్నించలేదు. అనాలనిపించికాదు గాని, అవసరం అనిపించి విశాల అనేసింది "కాఫీ తీసుకోండి. చల్లారిపోతుంది" తరువాత నాలిక కొరుక్కుంది. మాటలు ఆమెకే ఎలాగో ధ్వనించాయి.

ముకుందరావు ముఖం ఎత్తి, ఆమెవంక పొడిగా చూసి, కాఫీకప్పు చేతుల్లోకి తీసుకుని అన్నాడు, "మీరూ తీసుకోండి"

విశాల తీసుకుంది. కాఫీ త్రాగుతున్నారే కాని ఎవరికీ మాటలు రావు. ఏం చెయ్యటమో ఆమెకు పాలుపోవటం లేదు. తను ఏమి చెబుదామని యిక్కడికి వచ్చిందో గుర్తుకు రావటం లేదు.

"మిమ్మల్ని చాలా అడిగానని చెప్పమంది."

జవాబు యివ్వలేక పోయింది యీసారి కూడా ఆమె.

"మిమ్మల్ని క్షమించమని కోరుకుంటున్నానని చెప్పమంది?"

క్షమించ మందా? ఎందుకు? త్వర త్వరగా ఆమెకు మాలతికీ తనకూ ఆనాడు జరిగిన సంభాషణ అంతా జ్ఞప్తికివచ్చింది. ముకుందరావు వంక చూసింది. విరాగిలా, యోగిలా వున్నాడు. అతన్ని చూస్తే చెయ్యెత్తి నమస్కరించ బుద్ధి వేస్తోంది. "ఎంత పని చేశావు మాలతీ" అనుకుంది.

ఎంతసేపు యీ మౌనం! తనయిక్కడికి ఏదృఢ నిశ్చయంతో వచ్చింది? మళ్ళీ అవన్నీ గుర్తుకు వస్తున్నాయి. రహస్యాన్ని మనసులో దాచి పెట్టుకునే శక్తి తనకు లేదు.

తనని మాలతి కోరిన సహాయం చేయవలసిన సమయం దగ్గరకు వచ్చింది. ఈ క్షణంలో తప్ప అటువంటి వాక్యాలు పెదవులుదాటి బయటకు రావు. కనీసం పెదవులవరకైనా వచ్చే నమ్మకం లేదు. ఇదే మంచి అదను.

"మాలతి మీతో యింకేమైనా చెప్పిందా?"

"ఆఁ"

"ఏమిటి?" కుతూహలం ఆపుకోలేక పోతోంది. ఈ విషయం అతనికి కూడా తెలుసునా?

అతను ఒకసారి సూటిగా ఆమె ముఖంలోకి చూశాడు. ఏదో చెప్పబోయి, చేతకాక, తలవంచుకుని, ఏదోతోచి, మళ్ళీ తలఎత్తి యిలా పలికాడు:

"నా...నా...పెళ్లి విషయం"

విశాల ఊపిరి బిగపట్టింది. ఈ స్థితిలో అతని మొహం తాను ఎలా చూడ గలుగుతోంది?

"ఏ.. ఏ...మంది?"

ఉన్నట్లుండి అతను విషాదంగా నవ్వాడు. నాతో ఆమె అయిదు సంవత్సరాలు గడిపింది. కాని నా గురించి కొంచమైనా అర్ధం చేసుకోలేక పోయిందని మొన్న తెలిసింది"

ఏమిటి అతను అనేది? తన నిశ్చయం, త్యాగం, ఊహు స్వార్థంలో త్యాగం, ఊహు త్యాగంలో స్వార్థం—అవన్నీ.......

"ఆమె అందికదా...మీరు...మీరు యింకెవర్నీ పెళ్లి చేసుకోకండి"

తృళ్ళి పడింది విశాల. ఏమిటి? మాలతి యిలా అందా?

ఆకస్మికంగా అతను ముఖం గంభీరంగా చేసి, కటువుగా నవ్వాడు. "ఎంత స్వార్థమో చూడండి. నేను యింకెవర్నీ పెళ్ళి చేసుకోకూడదుట. ఆమెని ఎంత ప్రేమించినా, ఆ స్వభావాన్ని నిందించకుండా ఉండలేను."

"విశాల యింకా, యింకా తెల్లబోతోంది. ఆమెలోని రక్తమంతా ఘనీభవించినట్లు అనుభూతి పొందుతోంది.

"ఆమె నన్ను ఎందుకు అర్థం చేసుకోలేదో నాకర్థం కావటం లేదు. అలా అని ఒట్టు కూడా వేయించుకుంది."

అతని గొంతు అపస్వరాలు పలుకుతోంది.

"నా హృదయంలో ఆమెకు తప్ప యింకొకరికి చోటు లేదని ఆమెకు తెలియదు"

విశాల ముఖం క్షణంలో మ్లానమైంది. మాలతి! తను ఆమెను అర్థం చేసుకోవటంలో పొరబడిందా? లేక ఆమె తనను అర్ధం చేసుకోవటంలో పొరబడిందా? మరి ఆనాడు ఆమె తనతో అన్న మాటలు? ఆ ప్రార్థన ఆ వాగ్దానం; ఇంతలో యీమె మనసు మారి పోయిందా? ఇంత స్వార్థమా? స్త్రీ స్త్రీ స్త్రీ ఆమెకు పూర్తిగా దుఃఖమే వస్తోంది. తనూ స్త్రీయే. తన ఆత్మను ఆమె సర్వ నాశనం చేసిందే. ఆ మాటలకు లోబడి తను స్వార్థానికి తలపడింది. త్యాగం చేయబోయింది. ఇష్టము లేని ఒక వ్యక్తికి ద్రోహం చేయ తలపెట్టింది. అన్నీ చేసింది. మనసు వున్న స్త్రీ చేయరాని పనులన్నీ చేసింది. ఏది స్వార్థం? ఏది త్యాగం? చివరకు యీ విచక్షణా జ్ఞానాన్ని కూడా విస్మరించింది. తనని మాలతి తనకు తెలియకుండానే అన్ని విధాలా సాధించింది. తన మనసు మీద స్వారీ చేసింది. చివరకు తనని ఎందుకూ పనికిరాని దానిగా చేసింది. తను దూరంగా తప్పుకుంది.

అధరాలు...ఆమె అధరాలు అదురుతున్నాయి. కన్నీళ్లు కారబోతున్నాయి.

కాని ఆ పరిస్థితి అంతటితోనే ఆగింది. హఠాత్తుగా ఆమె నేత్రాలు మెరిశాయి.

ఎందుకు యిందాకటినుంచి దుఃఖపడింది? ఏం జరిగిందసలు?

ఏమీ జరగలేదు. కొంచెం మెలికలు. అంతే. క్రమక్రమంగా ఆమె వదన మండలాన్ని ఆవరించిన చీకటి ఛాయలు తొలగిపోయాయి. ఇప్పుడా వదనం తైలంలేని దీపంలా లేదు. లేచి, నిలబడి ముకుందరావు వంక చూసింది. అతను తల వంచుకు కూర్చున్నాడు. ఈ వ్యక్తితో కొన్ని నిమిషాల క్రితం ఏం మాట్లాడబోయిందా తాను? సిగ్గుతో ఆమె సుందర వదనారవిందం సంధ్యారాగ దీపితమైంది కాని అది క్షణంసేపే. తరువాత ఏమీ శబ్దం చేయకుండా బయటకు నడిచి వచ్చేసింది.

బయట ఆమెకోసం యింకా టాక్సీ నిలబడే వుంది. విసురుగాపోయి కూలబడింది.

"థ్యాంక్యూ! థ్యాంక్యూ మాలతీ."

ఋశ్యశృంగర్షి

నన్నయ : విశ్వనాథ

శ్రీ కేతవరపు వేంకటరామకోటిశాస్త్రి

ఋశ్యశృంగర్షి కథ రామాయణమున నున్నది. భారతమునను నున్నది. రామాయణమునకు ఋశ్యశృంగునితో గల దగ్గర తనము భారతమునకు లేదు. భారతమున ఋశ్యశృంగుని వృత్తాంతము ప్రాసంగికముగ చెప్పబడినది. రామాయణమున ప్రధాన కథా సంబంధిగా చెప్పబడినది. ఋశ్యశృంగుడు లేనిచో రామాయణము లేదు. అతడు లేకపోయినను భారత ముండును. రాముడు లేనిచో రామాయణము లేదు. దశరథుడు పుత్రకామేష్టి చేయనిచో రామావతారముండదు. ఋశ్యశృంగుడు లేనిచో పుత్రకామేష్టియే యుండదు. మరొకరు ఋత్విజులుగా నుండిన ఇష్టి కాదా యనిన అగును. ఇష్టి యగుట గాదు ముఖ్యము. దశరథుడందువలన సంతానవంతుడగుట ముఖ్యము. ఇదియే ముఖ్యమైనచో ఆ యజ్ఞమును ఋశ్యశృంగుడే నిర్వహింపవలయును. ఇది దేవ రహస్యము. కనుకనే ఇతడు లేనిచో రామాయణమే లేదని చెప్పుట. భారత కథావిధానము వేరు. కాలకర్మ ప్రభావములకు లోనైన ధర్మరాజు వనములందుండి, కాలము వెళ్లబుచ్చుకొనుటకు తనకు కనుపించిన బృహదశ్వ, నారద, రోమశ, మార్కండేయాదుల నేవేనికథలు చెప్పవలసినదిగా కోరును. ఉత్తమ పురుషుల కథలు, ధర్మ సూక్ష్మములు వినుట ఉభయతారకమని వానిని వినిపింపవలసినదిగా కోరును. ఆ ఋషులు చెప్పుదురు. రోమశుడీ ఋశ్యశృంగుని కథను ధర్మరాజునకు చెప్పినాడు. అగస్త్యోదంతము, గంగావతరణము, హేమకూటమాహాత్మ్యము చెప్పుచు నదియును నల్లదె ఋశ్యశృంగునను ముని ప్రదేశమని చెప్పినాడు. ధర్మరాజా కథ చెప్పవలసినదిగా కోరినాడు. రోమశుడు చెప్పినాడు ధర్మజుడూకొట్టినాడు. అంతవరకే ఆ కథకు భారతమున గల ప్రాధాన్యము. భారతమున ప్రధానేతివృత్తము దీనివలన ఆగుటగాని — సాగుటగాని ఏమియు లేదు. కనుకనే ఋశ్యశృంగుడు లేకపోయినను భారత ముండునని చెప్పుట.

వ్యాస వాల్మీకులతో నీ వ్యాసమునకు సంబంధము లేదు. భారతమును నన్నయ వ్రాసినాడు. రామాయణమును చాలమంది వ్రాసిరి. రంగనాథ, భాస్కర, రఘునాథులు ముఖ్యులు. నవ్యులలో నొకరు భారతమును, ఒకరు రామాయణమును వ్రాసిరి. భారత కర్తయైన నవ్యునితో మనకు నిమిత్తము లేదు. రామాయణకర్తయైన నవ్యుడు విశ్వనాథ. ఈయనచే వ్రాయబడిన ఋశ్యశృంగుని కథను వనుకటి వారి కథలతో పోల్చి చూచి గుణ నిర్ణయము చేయుటకే వ్యాస ముద్దిష్టము. నన్నయ విశ్వనాథులను పోల్చుటయనగా రంగనాథాదులను సందర్భానుసారముగ పేర్కొనుచు పోల్చుటయని గ్రహింపవలయును. నన్నయతో విశ్వనాథకు తాదాత్మ్య మున్నది. పురా మహాకవు లందరితోడను నున్నది. ఇది మహాకవి లక్షణము. నన్నయ విద్యాదయితుడు. విశ్వనాథ కవితారూప తపస్సమాధి గత చేతస్కుడు. అతడు గాఢ ప్రతిభుడు. ఇతడు ప్రోవా సర్వ కవిత్వ మర్మవిదుడు. అతడు నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి. ఇతడు బ్రాహ్మీమయమూర్తి. ప్రసన్న కథాకలితార్థయుక్తి నన్నయది. కథాకథన శిల్పానేక మార్గాభిరామ వైచిత్ర్యము విశ్వనాథది. కనుకనే నన్నయతో విశ్వనాథను పోల్చి చూడవలసియున్నది. రంగనాథాదులు విశ్వనాథ వ్రాసిన ఒక్క కథను మాత్రమే గాక, ఆ గ్రంథమును సర్వమును వ్రాసిరి. పూర్వ రామాయణ కర్తలలో వారు శ్రేష్ఠులు. పూర్వ కవీంద్రుల కావ్యప్రపంచమును క్రాంతి దర్శిత్వమున

దర్శించుట--పరిశీలించుట చేయగలవాడు కవియగుచో అతడు మహాకవియగును. విశ్వనాథ అట్టివాడు. కనుకనే వారితో పోల్చదగినవాడు. ఆ పోల్చుటకే ఋశ్యశృంగుని కథను గ్రహించుట.

నన్నయ ఈ కథను 29 గద్యపద్యములలో వ్రాసెను. రంగనాథుడు 86 ద్విపదలలో వ్రాసెను. భాస్కరుడు (మల్లికార్జునభటు) 32 గద్యపద్యములలో వ్రాసెను. రఘునాథుడు 110 గద్యపద్యములలో వ్రాసెను. విశ్వనాథ 64 గద్యపద్యములలో వ్రాసెను. అందరికంటెను తక్కువమాటలలో ఋశ్యశృంగుని ఉదంతమును చెప్పినది నన్నయ. ఋషులు ఎక్కువ యర్థమును తక్కువమాటలలో చెప్పుదురు. నన్నయ ఋషివంటివాడు. అదియునుగాక భారతమున నా కథ నంతకంటె యెక్కువమాటలలో చెప్పరాదు. ప్రాసంగికముగ వచ్చిన కథ యది. నాలుగైదు విషయముల నూహించుట కవకాశము కల్పించుచు నొక విషయమును చెప్పుట నన్నయ కథాకథనములోని యొక శిల్పము. కనుక, నన్నయ తక్కువగనే వ్రాయును. రఘునాథు డందరికంటెను ఎక్కువ మాటలలో వ్రాసెను. అతడు దక్షిణాంధ్ర యుగకవి. ఆ యుగమున వర్ణన లెక్కువ. వాచ్య మెక్కువ. వ్యంగ్య విభవ శిల్పము తక్కువ. కనుక రఘునాథు డట్లు వ్రాసెను. రంగనాథునికంటె మల్లికార్జునభటు ఉత్తమకవి. కథను స్వయంసంపూర్ణము చేసి కథన శిల్పమును ప్రదర్శించుటలో మల్లికార్జునభట్టుకంటె విశ్వనాథ గొప్పవాడు. ఈ విషయమున విశ్వనాథ నన్నయవంటివాడు. కనుకనే నన్నయ విశ్వనాథలను పోల్చవలసి వచ్చినది.

రామాయణమునకు ఋశ్యశృంగునకు త్రెంచరాని విడదీయరాని సంబంధమున్నది. వనములబడి యున్న ఋశ్యశృంగుని దేశములోనికి తెచ్చినవాడు రోమపాదుడు. ఒక హేతువును పురస్కరించుకొని తెచ్చినాడు. అనగా తెప్పించినాడనుట. ఆ హేతువును ముందు సుస్పష్టము చేయుట కథను స్వయంసంపూర్ణము చేయుట. ఆ పనిచేయుట రామాయణమున కొక క్రొత్త బిగువు దెచ్చుట. భారతమున నట్లు చేయనక్కరలేదు. సూచించిన చాలును. నన్నయ అట్లే చేసెను. విశ్వనాథ అవసరమును గ్రహించి బిగువు కూర్చెను. పూర్వరామాయణకర్తలలో ఒక్క రఘునాథుడు మాత్రము స్పష్టముగా నా హేతువును చిత్రించినాడు. అనావృష్టి హేతువు. తత్ఫలితమును వర్ణించుటవలన రఘునాథుని చిత్రణము రక్తికట్టినది. విశ్వనాథయు వర్ణించినాడు. రఘునాథుడా వర్ణనమునకు గీతమొకటి, కందమొకటి, సీసమొకటి వాడినాడు. విశ్వనాథ ఒక ఉత్పలము — ఒక సీసము వాడినాడు. ఇరువుర భావనయు దాదాపు నొకటిగనే యున్నది. భావన యొకటియైనను కథన శిల్పము భిన్నమగుటవలన విశ్వనాథది పైచేయియైనది. అనావృష్టియు తత్ఫలితమును రోమపాదుడే పురోహిత బ్రాహ్మణులతో చెప్పినట్లుగా వర్ణించినాడు రఘునాథుడు. సుమంత్రుడు దశరథునకు చెప్పినట్లుగా వర్ణించినాడు విశ్వనాథ. ఇందొక విశేషమున్నది. పురోహిత బ్రాహ్మణులకు అనావృష్టియు, తత్ఫలితమును తెలియును తెలిసినవారికి తిరిగి విషయమును వివరించుటలో వాస్తవికత యుండిన నుండవచ్చును గాని శిల్పము లేదు. అనావృష్టి వలని ఫలితములు దశరథునకు మాత్రము తెలియవా? అట్టిచో సుమంత్రుడు దశరథునకు చెప్పినట్లుగా వర్ణించుటలో మాత్రము విశేష మేమి? అని అడుగవచ్చును. నిజమే. కనులముందు జరుగుచున్న విషయమును వివరించుటలోకంటె, తెలిసినదయినను ఎన్నడో జరిగిన విషయమును చెప్పుటలో నొక విశేషమున్నది గదా? దానినే విశ్వనాథ సాధించినాడు. ఇది మాత్రమేగాక మరొక రమణీయమైన కల్పన చేయుటవలన విశ్వనాథదైన పైచేయి సవిశేషమైనది. ధర్మము రాజానుమతము. ధర్మహానివలన అనావృష్టియైనది. తత్ఫలిత మెంతవరకు పోయినదనగా 'పాడిగూవుల చన్నులుపట నెత్రు ధారలోడు' వరకు పోయినది. అధర్మవిజయమును సూచించుటకు భారతీయులకింతకంటె కొలమానము లేదు. నాలుగైదు దినము లన్నము లేకపోయినను భారతీయాత్మ నిమ్మళముగనే యుండును. గోవు లేమాత్రము స్వస్థములైనను అది కలగుండు గొనును. హాహారవము చేయును. అంగదేశ ప్రజాహృదయ మట్లు చేసినది. రాజు మొగసాల నిలచి చేసినది. అపుడు రాజేమి చేయును? చేయవలయును? అనావృష్టి అంతకు పూర్వము చాలకాలమునుండియు నున్నది. తన్నివారణోపాయము రోమపాదు డాలోచించుచునే యున్నాడు. అనావృష్టివలని ఫలితములను ప్రజలనుభవించుచునే యున్నారు. సహించుచునే యున్నారు. ఆవులు నెత్రు లోడుటతో, కలతపడి ప్రజాహృదయము

హాహాకారము చేసినది. దానిని రాజు చూచినాడు. మాటాడలేక పోయినాడు. దైన్యము వేయి మానవాకృతులతో ప్రత్యక్షమైనట్లున్న ఆ ప్రజా సమూహమును చూచి రాజును దైన్యపడినాడు. ఏడ్చుచు వారిని చేవిసరి పంపినాడు. పురోహితులను మంత్రులను కనుగొని 'పాప ముర్వీపతిది. వికృతిపు బాధలు ప్రజలవి. ఈ యనావృష్టికే ప్రాయశ్చిత్తమో చెప్పండి. అదియు శీఘ్రమేను గావించెదను' అని ప్రలాపించుచు నడిగినాడు. అతః పూర్వ మట్లు వారి నడుగలేదు. అడుగకపోయినను చెప్పవచ్చును గదా యనిన ఆ మార్గము దుర్ఘటమనియు, చేయనసాధ్యమనియు వారు చెప్పలేదు. ప్రస్తుతము రాజు ఆ ప్రాయశ్చిత్త మెట్టి దుర్ఘటమును, అసాధ్యమును, నైనను చేయుటకు నిశ్చయించుకొనినాడు. నిశ్చయము వ్యక్తమైనది ద్విజులు మార్గము నుపదేశించినారు. రోమపాదునిగూర్చి యింత వ్రాయుట కథను స్వయం సంపూర్ణము చేయుట. నన్నయ భారతమున నెంత వ్రాయుట అవసరమో అంతె వ్రాసినాడు. విశ్వనాథ రామాయణమున నెంత వ్రాయుట అవసరమో అంతె వ్రాసినాడు. భారతమున ఋశ్యశృంగునకే ప్రవేశమున్నది గాని రోమపాదునకు లేదు. కనుక నన్నయ ఒక గీతము, మూడు పాదముల వచనముతో రోమపాదుని స్థితిని యెఱుకపరచి వదలినాడు. భాస్కర రంగనాథులకంటె రామాయణ కథా హృదయమును రఘునాథుడు కొంచ మధికముగా నర్థము చేసికొనినాడు కాని, తరచు అనౌచిత్యమునకు పాలుపడుట హేతువుగా వారి ముందు నిలువజాలక పోయినాడు. అనౌచిత్యములను సాధ్యమైనంతవరకు పరిహరించుచు, గాఢమైన ప్రతిభ కలిగి, రామాయణకావ్యాత్మతో పూర్వులకంటె అధికముగా తాదాత్మ్యమును చెందుటకు శక్తుడైన విశ్వనాథ ఇంతవరకు వచ్చిన రామాయణకర్తలలో శ్రేష్ఠుడు. రంగనాథుడు భాస్కరునకు చాలడు. రఘునాథరామాయణమంతయు లభింపనిపోవుట, లభించినదానిలో అనౌచిత్యపుపాలధికముగా నుండుట కారణములుగా రఘునాథుడు పైవారికి తీసికట్టు. పూర్వ రామాయణములలో ఒక్క భాస్కర రామాయణమే విశ్వనాథరామాయణముతో పోల్చించుకొనుటకు శక్తమైనది. కథాకథనమునను, పాత్రచిత్రణమునను, మనస్తత్త్వ నిరూపణమునను విశ్వనాథ కుశలుడగుటవలన తరచు భాస్కరునికంటె పైచేయిగా కనుపించును.

అనావృష్టిదోషము నపనయించు మార్గమును ద్విజులు రోమపాదునకు చెప్పిరి. ఋశ్యశృంగర్షి అంగదేశమున అడుగిడినచో వర్షము కురియునని చెప్పిరి. ఆ మాట విని రాజు 'మీరు వేగపని యామునిపుంగవుఁ దెండు' అనినాడనియు, 'ఏను చాల మప్పరము తపోధనోత్తముని పాలికిఁ గాంతలఁ బంపు" మని వారు ప్రత్యుత్తర మిచ్చినారనియు, అంత జనపతి వారస్త్రీలను రావించి 'మీరు చతురతతోడం జని ఋశ్యశృంగుఁ గొనిరండు' అనినాడనియు భాస్కరుడు వ్రాసినాడు. 'మునినాథు నగరి కేరీతి రావింతుమని విచారము చేసి మంత్రులఁ బిలచి మునులను రప్పించి యడుగ 'వారకాంతలఁ బంపు' డని వారు చెప్పినట్లును తరువాత రాజు వారస్త్రీలను పిలచి చెప్పి పంపినాడనియు రంగనాథుడు వ్రాసినాడు. రఘునాథుడు భాస్కరునివలెనె వ్రాసినాడు. బ్రాహ్మణులవలన విషయము నెరిగి బుద్ధిమంతులతో విచారించి విదగ్ధ వేశ్యాంగనలను బిలువనంపి, చెప్పి, పంపినట్లు నన్నయ వ్రాసినాడు. అందరును వేశ్యలనే పంపించిరి. విశ్వనాథయు వేశ్యలనే పంపెను. ఉచితమును చమత్కారమును నైన నొకకల్పన చేసి పంపెను. మంత్రులతో విచారించి యదికాదని యిది కాదని పెక్కు ఆలోచనలు త్రోసిపుచ్చి దారి తోఁచకయున్న సమయమున వింజామరలు వీచు వారయువతులు నలువురు తమలో తాము సన్నగిలుపుకొని ప్రభువులు తాంబూలంబు దయసేయించినచో పోయి ఆ ఋశ్యశృంగుని దెత్తుమనిరి. రాజు వారిని పంపెను. ఇట్లు సన్నివేశమును కల్పించుటలో విశేషమున్నది. ఋశ్యశృంగుని వృత్తాంతము పురోహితులు రాజునకు చెప్పుచుండగా వారస్త్రీలు వినినారు. అతడు స్త్రీ పురుష భేదము నెరుగని వాడని వారి మాటల వలన వ్యక్తమైనది. అట్టి వానిని మూడవలయునన్న ఒక ఉబలాటము కలుగుట తగును. వారకాంతల కది కలిగినది. అతనిని చూచి వచ్చుట రాజుగారి ప్రయోజనమును చేయుట గాదు. అతనిని గొని తేరవలయును. స్త్రీ స్పర్శ నెరుగక ముక్కు మూసికొని యున్నవారి నెందరను తమజాతి వెంట బడి తిరుగునట్లు చేసికొనలేదు? అట్టి వారిని వశము చేసికొనుట యనునది వారస్త్రీ జాతికి గౌరవాపాదకమే యగును. అది వారి జాణతనమునకు, రాసికత్వమునకును నిదర్శనము. అట్టిచో స్త్రీ పురుష భేద మెరుగని వానిని వశము చేసికొని వెంట పడవేసి

కొనుట తన జాతిలో తమ్ము తామున్నతస్థితిలో
నుంచుకొనుట. అందులకు వా రుత్సాహించిరి. 'అతనికి
లోకమే తెలియదు. స్త్రీ పురుష భేదము కూడ
నెఱుంగఁ' డని పురోహితులు రాజుతో చెప్పినప్పుడే
వారి కాయుత్సాహము కలిగినది. తరువాత మంత్రు
లతో నాలోచించి ఆలోచించి 'అనావృష్టిచేఁ జెసి
యున్ మృత్యువు వద్దనుండియు మునిం జేరన్ భయం
బంటు' అని రాజు ఒక దీర్ఘ నిశ్వాసము విడచు వరకు,
వారస్త్రీల యుత్సాహము ద్విగుణమై త్రిగుణమై
లోపల నిమడక హృదయమును భేదించుకొని వచ్చు
నంత యైనది. అట్లే వచ్చినది. ఇంత యుత్సాహము,
పట్టుదల పూర్వ రామాయణములలోని వేశ్యలకు లేదు.
ఉండుట కవకాశము లేదు కనుక లేదు. రాజు
వేశ్యలను పిలిపించి చెప్పి పంపుటకంటె వారే
ముందుకు వచ్చి తాము పోయి తెచ్చెదమనుటలో గుణ
మున్నది. క్రొత్తగా రాజుచేత పిలిపింపబడి వచ్చిన
వారికి ఋశ్యశృంగుని యుదంతము తెలియదు. రాజు
గాని, తదితరులు గాని వారి కాతని విషయము చెప్పి
నట్లు పూర్వరామాయణ కర్తలు వ్రాయలేదు. అందు
వలన పూర్వ రామాయణములలోని వేశ్యలు ఋశ్య
శృంగుని యాశ్రమ ప్రాంతములకు వెళ్లుట—ఋశ్య
శృంగుని గుర్తించుట — ఇత్యాదులెట్లు పొసగినవను
ప్రశ్నలకు సమాధానములంత తృప్తికరముగా నిచ్చు
టకు వీలుపడదు. భాస్కరుడు మాత్రము చమత్క
రించి ఒక సమాధానమును చెప్పినాడు. ఋశ్యశృంగుడు
మెలగెడు వృక్షవాటి చెంతల వారస్త్రీలు నిలిచి
యున్న సమయమున నొక ఋషి యటవచ్చిన 'ఓ
మునిపుత్ర యేల యొక్కరుఁడవుఁ జొచ్చి యీ విజన
కాననభూమిఁ జరించెదు' వని వారడిగినట్లును దానికి
సమాధానముగా నతడు ఋశ్యశృంగుడనువాడ నని తన
యుదంతము చెప్పినాడట. అందువలన వేశ్యలు తమ
కౌశలమును జూపుట కుపక్రమించినారట. ఇది భాస్క
రుని కల్పన. రంగనాథునకీ సందేహము కలుగలేదు.
సమాధానము వ్రాయలేదు. రఘునాథుని వేశ్యలు సుపరి
చితమైన స్థలమును ప్రవేశించినట్లు ఋశ్యశృంగుని
యాశ్రమమును ప్రవేశించిరి. తప్పటడుగులు వేయు
టలో రంగనాథ, రఘునాథు లొకరినొకరు మించిరి.
నన్నయ తానొక చమత్కారము చేసెను. తాను
పంపిన విదగ్ధ వేశ్యాంగనలలో నొక జరద్వేశ్యను
గూడ నుంచెను. అది ఆరితేరిన గడుసరి. విభాండ
కుడు వన్యఫలాహరణార్థము వనమున కరిగిన యవ
సరము గుర్తించి అభినవయౌవన విలాస విభాసిని
యైన తన కూతు నాముని పుత్రునిపాలికి పంపినదట.
ఇది నన్నయ పద్ధతి. విశ్వనాథుని వేశ్యలు ఋశ్య
శృంగుని కథను వినిరి. కావలెనని విశ్వనాథ విను
పింప లేదు. అట్లు కలిసి వచ్చినది. 'ఆ జనకుండు
పుత్త్రవిరహంబు సహింపఁడు. విభాండకుఁడు మొఱఁగి
రావలె లేవలెఁ గుజ్జునాని' ననుమాటలను కూడ వారు
వినిరి. కనుక జాగరూకులలై తాము మెలగవలసి
యున్నదను విషయము విశ్వనాథ రామాయణములోని
వేశ్యలకు తెలియును. కనుకనే వారు 'విభాండకుని
యాశ్రమంబున కుల్లయకు ప్రవేశంబున బండ్లు దిగి
యుండు విడిసి' ఋశ్యశృంగునిరాకకై ఎదురుతెన్నులు
చూచుచుండిరి. ఒకనాడు ఋశ్యశృంగుడు వచ్చి
నాడు.

రంగనాథ, రఘునాథుల వేశ్యలకు విభాండకుని
గూర్చిన జ్ఞానమున్నట్లే లేదు. విభాండకుని యాలో
చన లేక యాశ్రమమును ప్రవేశించుటవలన సమయ
మున కతడచట నే యున్నచో శపింపకపోడు. అపుడు
వారు వచ్చిన కార్యము సాధ్యము గాదు. స్త్రీలను
స్త్రీలుగా గుర్తించగల జ్ఞానము విభాండకున కున్నది.
కనుక అతడున్నచో కుపితుడై శపించుట యనివార్యము.
ఋశ్య శృంగుడని తెలిసికొనినతరువాతనే భాస్కరుని
వేశ్యలు ప్రసంగమునకు దిగిరి. కనుక ఇట విభాండకుని
శాపప్రసక్తి లేదు. నన్నయగారి జరద్వేశ్య, విభాండకుడు
లేని సమయము చూచి, తనకూతు నా ఋష్యశృంగుని
పాలికి పంపినది. విశ్వనాథుని వేశ్యల నుల్లయకు ప్రవే
శమున నుంచినాడు. అటు నిటు తిరుగాడుచు ఋష్య
శృంగు డటకు రావచ్చును. విభాండకుడు కూడ రావ
చ్చును గదా? అట్టిచో నాతడు వారిని శపింపక
పోవునా యనిన, దూరముగా నున్నవారిని, పాంథు
లను, స్త్రీలను, అత డూరక యేల శపించును? అతడు
వచ్చినపుడు వీరు హావభావ విలాసము లేల ప్రదర్శిం
తురు? ఋష్యశృంగుడు వచ్చినపుడు తా మవన్నియు
ప్రదర్శింపవలయునుగదా, అతనిని గుర్తుపట్టుట ఎట్లు?
అతని కథ వారికి తెలియునుగదా? అతనికి స్త్రీపురుష
భేదజ్ఞానము లేదు. తనకంటె భిన్నమైన యాకృతి
ప్రవృత్తి కలిగి తనవలెనె యున్నవారు కనిపించినచో

మానిసి ఎంత వింతగా చూచును. ఆవింతదనము, ఋష్యశృంగుడటుల వచ్చినపుడు కప్పిపుచ్చుకొనలేడు. దానినిబట్టియే గ్రహింపవచ్చును. విభాండకుని కట్టి ప్రవృత్తి యుండెను. కనుక నే వేశ్యలుల్లయను ప్రదేశమున దిగినారని విశ్వనాథ వ్రాయుట.

యదృచ్ఛాగమనంబున నొకనాడు ఋష్యశృంగుడు వేశ్యలు విడిసియున్న కాంతారాభిముఖుడై వచ్చినాడు. వారు చూచిరి. వీణయు, మృదంగమును, తాళములును మ్రోయించిరి. నాయకురాలు గొంతెత్తి కృతులు వర్ణములు పాడినది. వేశ్యలు గానము చేసినట్లు రంగనాథుడు, భాస్కరుడు వ్రాసిరి. రఘునాథుడట్లు వ్రాయలేదు. నన్నయ, ఋష్యశృంగుని చేరి వేశ్య 'ముని ముందటఁ గందుక నర్తన మృదుగీతములయందుఁ దన కౌశలమెల్లను జూపె, విరచితాలింగనయై, మునిపతికి ముదము గావించెము' దని వ్రాసినాడు. విశ్వనాథ, భరతశాస్త్ర సరణిని బాడిన యా పాటలు వినిన ఋష్యశృంగునిలో కలిగిన అంతరములయిన మార్పులను వర్ణించెను. ఇది పూర్వకవు లెవ్వరును చేయని పని. మానవజీవితముపై గానకళాప్రభావమెంత యుండునో ఈ ఘట్టమున విశ్వనాథ నిరూపించినాడు. సంగీతము మానవుని ఎంత చైతన్యవంతుని గా చేయగలదో అంత చేసిన దా వేశ్యల సంగీత మాఋష్యశృంగుని. గానము చేసినారని చెప్పుటలో లేదు గొప్పతనము. దాని ప్రభావమును, తత్ఫలితమును చెప్పగలుగుటలో నున్నది. అదియే విశ్వనాథ చెప్పినాడు. ఆ గానము వినుచున్న ఋష్యశృంగునకు "తన యాత్మఁ దానెఱుంగని యొక్క యానందపరిధి రేఖావ్యాయం వ్యక్తి కలిగి మైగగుర్పొడిచి యనుకటి ఒడలు చెవి క్రొత్తి బిగువులను దప్పుకొనినట. కనులు విచ్చి చూచుచు నిలువబడిపోయినాడు ఋశ్యశృంగుడు. అంత వారు నృత్యము చేసిరి. నాలుగంబుగులవోలె చేసిరి. నర్తన కళాప్రదర్శనమునుగూడ చేసినారనిమాత్రము రంగనాథుడు వ్రాసినాడు. కేవలము నర్తనము చేసినారని గాక ఎట్లు చేసినదియు విశ్వనాథ వ్రాసినాడు. నాట్యశాస్త్రముతో వానికిగల పరిచయమున కిది నిదర్శనము. ఉచితస్థలమున శాస్త్రపాండిత్యమును ప్రదర్శించుటను మహాకవులు చేయుదురు. విశ్వనాథ ఆ కోవలోనివాడు. సంగీతమును, నృత్యమును, విని విని, చూచి చూచి కనువేదులు తీరఁగ వారిఁ జేరి'నాడు ఋశ్యశృంగుడు. కనులు చెవులు కుతరితముగా నొనరించినారని వారల పొగడి, ఆనందాతిశయమున వారిని అలనల్లన స్పృశించి కౌగిలించుకొనినాడు. ఒక తెలియగరాని సుఖానుభూతికి లోనయినాడు. పూర్వ రామాయణములలో కౌగిలి ప్రసక్తి లేదు. 'ఒడలెంతయుఁ బులకింపఁగఁ పుడికి'నారని మాత్రము వేశ్యలనుగూర్చి భాస్కరుడు వ్రాసెను. ఆలింగనప్రస్తావన భారతమున నున్నది. భాస్కరుడు- మఱునాడు వచ్చినపుడు వేశ్యలు వానిని పలుమాఱు కౌగిలించుకొనినా రనినాడు. నన్నయ విశ్వనాథ లిరువురును మొదటినాడే కౌగిలింతలు జరిపించిరి. నన్నయ ఋశ్యశృంగుని వేశ్యయే కౌగిలించుకొన్నది. విశ్వనాథ ఋశ్యశృంగుడు తానే వేశ్యలను కౌగిలించుకొనెను. ఈ విషయమున నన్నయ విశ్వనాథలకు భేదమున్నది. నన్నయ సంయమనమున కిచ్చిన ప్రాధాన్యము కళాప్రభావమున కీయలేదు. విశ్వనాథ కళాప్రభావము సంయమనమును లోగొనగలదని నిరూపించినాడు. నన్నయ వ్రాసినది కావ్యము గాదు. కావ్యత్వము నిముడ్చుకొనిన ఇతిహాసము. విశ్వనాథ వ్రాసినది ఇతిహాసము గాదు. ఇతిహాసరేఖల నిముడ్చుకొనిన కావ్యము. ఇది సర్వమును రసపర్యవసితము కావలయును. అందుకే నర్తన కళాసంగీతతతులను, వాని యాథార్థ్య స్వరూపమును చిత్రించినాడు విశ్వనాథ. భారతమున సంయమనమునకు ప్రాధాన్యమున్నది కనుక నే, తగువాని విభాండకునితో ఋశ్యశృంగుడు జరిగిన వృత్తాంతమంతయు పూసగ్రుచ్చినట్లు తూచా తప్పకుండ చెప్పినట్లు నన్నయ వ్రాసినాడు. రామాయణ కర్త లెవరును ఈ పని చేయలేదు. చేయరాదు గనుక చేయలేదు. చేయవలయును గనుక నన్నయ చేసినాడు భారతములోని ఋశ్యశృంగునకు వేశ్య చూపిన కందుక నర్తన మృదుగీతములయందలి కౌశలమువలన ముదము గలిగినది రామాయణమునందలి ఋశ్యశృంగునకు తన యాత్మఁ దానెఱుగని ఒక ఆనందము కలిగినది. ముదముకంటె ఆనందము గొప్పది. ఆనందము కలిగినది గనుక నే విశ్వనాథ ఋశ్యశృంగుడు వారిని తానుగా కౌగిలించుకొనినాడు. భారతమున నన్నయ ఋశ్యశృంగునియందు నిగ్రహమును పరాకాష్ఠలో చూపినాడు. తన కౌశలము చూపి, విరచితాలింగనయైగాని భారతమున వేశ్య మునిపతికి ముదము గావించలేకపోయినది. అధికనిష్ఠాశీలుడైన ఋశ్య

శృంగుని స్థితి భారతమున నన్నయ అట్లు చూపినాడు. వేశ్యలను ఋషి కుమారులనియే రెండు గ్రంథముల లోని ఋశ్యశృంగుడును తలచినాడు. కనుక రెండింటియందును కామవాంఛ రేఖా మాత్రముగానైనను వాని హృదయమున పొడగట్టలేదు. కళా ప్రభావమునకు లొంగిన వానిగా చిత్రించుట మూలముగా, కొందరు ఋశ్యశృంగునకు వేశ్యలయందు కామిక మేర్పడినదని తలతురేమోనని విశ్వనాథ, అంతగా వ్రాసియు చివరకు 'అసమశరుడు తొంగిచూడడు ముని ఋశ్యశృంగువంక' అని స్పష్టము చేసినాడు. అంతె యానందమును గూర్చిన వారి యాశ్రమ భూము లొకమాఱు చూపవలయునన్న సాత్త్వికపు కోరిక మాత్రము కలిగినది ఋశ్యశృంగున కని విశ్వనాథ వ్రాసినాడు. చనుదెంచిన 'తరుణీ మునినందను చిత్తంబునకు వైకృతముఁ జేసె'నని మాత్రము నన్నయ వ్రాసెను. మఱునాడు ఋష్యశృంగుడు వారి వద్దకేగెను. పోదమా యనిన పోదము పోదమనుచు నందరును కదలి అందరును అంగదేశము చేరిరి. అంతట వర్షము కురిసెను. అదివర కేమియు తెలియని ముని కుమారుడు అంగదేశ ప్రవేశమాత్రమున సర్వమును గ్రహించెను. సహజబోద్ధలు నిశ్చలతత్త్వమానసులని విశ్వనాథ సమర్థన. నన్నయకూడ తన భారతమున నొక విషయమును సమర్థించినాడు. అది విశ్వనాథ సమర్థించిన దానికంటె భిన్నము. వేశ్యను మఱునాడు ఋష్యశృంగు డనుసరించుటను 'విలాసినుల సహాలాప సహాసన సహయానములు బంధనములు' అను సిద్ధాంతమును చూపి సమర్థించినాడు. ఇనుప కచ్చడాలు కట్టుకొనిన మునులను కూడ స్త్రీలమెయిడాపు గగుర్పొడించును. ఇక సామాన్యుల విషయము చెప్పవలసిన దేమి? అను విషయమును నిరూపించుటయే నన్నయ యుద్దేశము. తపస్సమాధిగతి చేతస్కృత మానవుని అత్యున్నత స్థానమున నిలుపగలదని వైదికమైన యభిప్రాయము. వేదతుల్యమైన భారతమున్ వ్రాయు నన్నయ కున్నదియు నదియే. 'సచ్చరిత్రంబైన తన యాశ్రమంబు విడిచి మనుష్యయోగంబునం దగిలి యక్కోమలి పిఱుందన చని'యెనని ఋశ్యశృంగుని గూర్చి నన్నయ వ్రాయుటలో నర్థమదియే. వాస్తవమును చెప్పి అవసరమును నన్నయ సూచించినాడు. ఆ సూచనకే ఋశ్యశృంగుని కథను వ్రాసినాడు. ఋశ్య శృంగునిపట్ల [illegible] వాస్తవిక విషయమే

రామాయణమునకు ముఖ్యము. సాంసారిక విషయ పరిజ్ఞానము ఋశ్యశృంగునకు కలిగినట్లు వ్రాయ వలసిన యవసరము భారతకర్తకు లేదు. ఆత్మసంయమనమును నిరంతరమును ఈషణత్రయమును త్రుంచుటకే చూచుచుండును. కనీస మాజ్ఞానము లేని వానిని గూడ అవి లోగొనునని వ్రాయుట భారతకర్త చేయదగిన పని. దానినే నన్నయ చేసినాడు. సాంసిద్ధికమైన సాంసారిక విషయ పరిజ్ఞానము కలుగుటయే రామాయణమునకు కావలయును. ఋశ్యశృంగున కది కలిగినది. దానిని విశ్వనాథ సమర్థించినాడు. ఉచితస్థలమున దీనిని సమర్థించుట యవసరమో దానిని సమర్థించుట మేధావంతులు చేయగలరు. నన్నయ విశ్వనాథ లట్టివారు. ఋశ్యశృంగుని ప్రవేశపెట్టినప్పటినుండియు నన్నయ నిగ్రహము నైపుణ్యములు చూపించుచు నడిపించి నడిపించి చివరకు 'విలాసినుల...బంధనములు గావ' అను సూత్రమును వ్రాసి ఋష్యశృంగుని వేశ్యవెంట పంపినాడు. విశ్వనాథ ఋశ్యశృంగుడు గానమును వినుటకు ప్రారంభించినప్పటినుండియు ఆ మహర్షిలో ఎక్కడనో, అందని లోతులందు, అంకురింపకయే చివికిపోయిన భావసముదాయము, ప్రాణము పోసికొని మెమ్మదిగా పైకి వచ్చి, చివరికొక క్రొత్త బిగువు కూర్చుకుని, పూర్వ మననుభూతమైన ఒక ఆనందానుభూతిని అతనికి కలిగించినట్లుగా వ్రాసి, తరువాత నతడు వారిని కౌగలించుకొని మాటాడి, వారిచ్చిన భక్ష్యముల నారగించి, తదుపరి తన యాశ్రమమునకు పోయి 'దినముదినము నారేయును వారలఁ గూర్చి యూహ లూహించుచు ప్రొద్దున లేచి' వేశ్యలున్న చోటుకు వచ్చి వారితో కలిసి అంగదేశమునకు వచ్చినట్లు వ్రాసినాడు. నన్నయ ఋశ్యశృంగుని నొక మార్గమున నడిపించినాడు. విశ్వనాథ మఱొకట నడిపించినాడు. నన్నయ దృష్టి సంయమనము మీద విశ్వనాథ దృష్టి సంసారము మీద. భారతమునకు నన్నయ యవసరము. రామాయణమునకు విశ్వనాథ యవసరము. ఋశ్యశృంగుని సంసారము వైపు త్రిప్పుటకు విశ్వనాథ సంగీతమును సాధనముగా వాడినాడు. సంగీత శ్రవణ మాత్రమున మహర్షి యట్లు బిగువు చెడి లోబడునా యని ప్రశ్న. అట్లయినచో నాతని మహర్షిత్వము కుంటుపడిన యట్లేగదా? కొంచము కుంటుపడవలయును. అట్లు పడినపుడే భారత రామాయణ కర్తల నిరూపణము రక్తి గట్టును. సంగీత మట్టి ప్రభావ

మును చూపగలదని తులసీదాసు కూడ వ్రాసినాడు. సీతారాముల కల్యాణసమయమునందలి గానకళా ప్రదర్శనమునకు మహర్షులు, ధ్యానముద్ర విడిచి ఒక ఆనందము ననుభవించిరని తులసీదాసు వ్రాసినాడు. మహర్షుల తపోభంగము చేయుటకు వచ్చిన స్త్రీజనము గానకళా నర్తన ప్రదర్శనము మునుముందు చేసినట్లుగనే మన పూర్వ గ్రంథములు చెప్పుచున్నవి. కనుక గానకళకు సంయమి లోబడుట వింతగాదు.

విశ్వనాథ ప్రదర్శించిన కథాకథన శిల్పమును పూర్వులతో పోల్చి స్థూలముగ పైన నిరూపించితిని. ఋష్యశృంగ పాత్ర విషయమున నన్నయ విశ్వనాథల కున్న దృష్టిభేదమును గూడ కొంత వ్రాసితిని. నన్నయ విశ్వనాథలలో నున్న ఈ రెండు విశేషములు భాస్కరాదులలో లేవు. నన్నయకు లేని యవసరము విశ్వనాథ కున్నందున కథను స్వయం సంపూర్ణము చేసినాడీతడు. ఆ చేయుటలో రోమపాదుని పూర్తి మూర్తిని చిత్రించుట యొకటిగా ననుక నిరూపించితిని. ఇక వేశ్యల పాత్రము లున్నవి. వారి విషయము వ్రాసినగాని ఈ వ్యాసము సంపూర్ణము గాదు.

విశ్వనాథ, రాజునకు వింజామరలు వీచుచున్న వేశ్యలతో రంగము ప్రారంభించెను. వారు నలుగురు. కుసుమశరకోదండలస్తకమధ్యలు, తత్కార్ముక భ్రూయుగలు, తజ్జ్యాతనూలతలు — అగు వారయువతులు నలుగురని వ్రాసినాడు. నలుగురకును మూడు విశేషణములు వాడినాడు. నలుగురకును నాలుగు వాడవచ్చును గదా — వాడలేదు. అందరి మధ్యములు, అందరి భ్రూవల్లులు, అందరి తనూలతలు కూడ కుసుమశరకోదండుని లస్తకమును వలెను, కార్ముకమును వలెను, జ్యావలెను నున్నవట. ఇందొక విశేషమున్నది. అందరును అన్నింటివలె నున్నను, ఒక్కొక్కరియందు ఒక్కొక్క గుణము ప్రగుణమై యున్నది. మరి నాల్గవదాని మాట — చెప్పబడలేదు. మిగిలినవారి యందు వలెగాక ఈమెయం దన్నిగుణములును మూర్తిగట్టుకొని యున్నవి. ఈమెయే నాయకురాలు. వీణయును, మృదంగమును, తాళములును మ్రోయించుటయే పై మువ్వురపని. గొంతెత్తునది నాయకురాలు. ఈమెను, ఈమె పాటను చూచుటనే, వినుటనే మును ముందాముని బిగువు చేసినాడు. ఆ మువ్వురయందు కంటె నాయకురాలియం దొక విశేష ముండవలెననే, విశ్వనాథ ఆమెకు ప్రత్యేకముగా నొక విశేషణము వాడలేదు. సూచించినాడు. రాజుతో మాటాడినది నాయకురాలు. ఆమె గడుసరియట. కనుకనే “మానీంద్రుఁ గొని మమతం దెత్తుఁ, తేనుంజాలక ధృతి రానే, రానీపట్టణరమ సిగ్గిల్లఁ” అని ‘పణము’కొట్టి చెప్పినది. ఆ గడుసరి తనమునకు రోమపాదు డచ్చెరువడి “ముని శాపభీతి మీకు లేదొ భీతహరిణ నేత్రలార! యన లవిత్రముల్ వోని చూపులు నిగుడ్చి మందముగ హసించి”నారట వారస్త్రీలు. భీతహరిణనేత్రలార యని రాజనగానే లవిత్రముల్ వోని చూపుల నిగుడ్చి పైపెచ్చు మందముగా హసించినారనుటలో నున్నది కవిత్వము. వ్యంగ్యవైభవవాసన యనగా నది. హరిణనేత్రము లందముగా నుండును. హరిణమునకు బిత్తరపోవు గుణ మొకటి సహజము. ఆ గుణము దాని నేత్రాపాంగములలో వ్యక్తముగుచుండును. అదియే ఆ నేత్రముల కందము. స్త్రీల కన్నులట్లుండునని వర్ణించుట కవిలోక సామాన్యము. ఊరకే హరిణము భీతిగొనును. నిజముగా భయమే సంభవించినపుడు దాని కన్నులు చూడవలసినదేగాని చెప్పవలవిగాదు. రోమపాదుడా వేశ్యలను భీతహరిణ నేత్రలార యని సంబోధించినాడు. వారు రాజునకు పరిచారికలు. హరిణ నేత్రలైనవారు రాజుగారిని చూడగనే భీతహరిణ నేత్రలగుట వారి కలవాటు. అది మర్యాద. అతఃపూర్వము రాజు వారి భీతహరిణనేత్రములనే చూచినాడు. నేడు వారు తానుగా ముందుకు వచ్చి ఋష్యశృంగర్షిని గొనితెత్తుమనినారు. హితులు, పురోహితులు, మంత్రులు మునిని చేరుటకు భయపడుచుండగా వారు తెత్తుమని ముందుకు వచ్చినారు. రాజు నచ్చెరువడినాడు. తాను ప్రతిదినమును చూచు భీతహరిణ నేత్రలేనా వీరు? అను సందేహము కలిగినది. భీతహరిణనేత్రలుగా కనుపించు మీకు మునిశాపభీతి లేదేమి యనినాడు. అపుడు వారు భీతహరిణనేత్రలు కారుగదా, హరిణనేత్రలు కూడ కాకుండ లవిత్రముల్ వోని చూపులు నిగుడ్చిరి. ఈ హఠాత్సంభవమునకు రాజచ్చెరువడి గ్రహించుకొనినాడు. మా అసలు విషయము ప్రభువులకు దెలియదేమియని మందముగ హసించిరి. లవిత్రములువోని చూపులు నిగుడ్చుట వారు నేర్చుకొనిరి. ఆ నేర్పునంతకు పూర్వము ప్రదర్శించవలసిన యవసర మేర్పడలేదు. భరతు నాగమమెల్లను ప్రయోగవైఖరిం దెచ్చినవారు వారు. ఆ చూపులు

నిలుచుట వారి కొక లెక్కయా? అలవోకగా వారట్లు చూచిరి. ఆ చూపులు రాజునకు వారి గుండెనిబ్బర మును చూపినవి. రాజు వారి నంపినాడు. విశ్వనాథ వ్రాసిన ఆ యాటవెలది పద్యములోని ఆ రెండు వాక్యములలో నింత అర్థమున్నది. ఈపద్ధతిని నన్నయ వ్రాయగలడు. లవిత్రములు వోని చూపులు వారు చూపగా వారి గుండెనిబ్బరమును తెలిసికొనుటయే గాదు గోముపాగును చేసినది, ఋశ్యశృంగుని తప్పక ఆ చూపులను మెడకు తగిలించి తీసికొని వత్తురు - అతడు వచ్చును - అని తాను ముందు గుండెనిబ్బరము చేసికొనినాడు. క్షణములో నింత వ్యవహారమును రెండు వాక్యములలో చెప్పి భాస్కరాది పూర్వ రామాయణ కర్తలను మించినాడు విశ్వనాథ.

వేశ్యలు బయలుదేరినారు. 'తాతినిగూడ మాదు మెయిదాపు గసుర్వొడిపించు నిట్టి చేతము గల్గువారి నిక జెప్ప మటంచును గువ్వకోలుగా నవ్వుచుఁ గ్రుళ్లుచు — మగ్నయాగ్నయ — 'ఓసీ నవ్వెన్కువ నీకు' అని పరస్పర మనుకొనుచు బయలుదేరినారు. విభాండకుని, ఋశ్యశృంగుని తలంచుకొనుచు వెళ్ళినారు. 'విభాండకున్ మొఱఁగి రావలె'నను వాక్యము వారు మరచిపోలేదు. కనుకనే మార్గమధ్యమున 'మాని కోపంబున నోసి మిమ్ము నెవరింక పంపినారన్న ఘూనగుని చెప్పకుడా. ఏమె వచ్చితి మన పాట్లో నా బీడ్లో నా' అని యనుకొనినారు. ఇది వారి స్వామిభక్తికి నిదర్శనము. ఇటి సమయములందు తప్ప వారు రాజునకు చేయు సాహాయ్యము మరి యొకటి లేదు. ఇట్టి యవ కాశములు మాత్రము తిరచు వచ్చునా-? ఋశ్యశృంగుని గొని తెచ్చుట కుపక్రమించుటలో వేశ్యల కుత్సాహముతో పాటు ప్రభు భక్తియు నిరూపించి విశ్వనాథ వారి కొక యున్నతి కలిగించినాడు. ఇంత ప్రభు భక్తి పరాయణలు గనుకనే, ఋశ్యశృంగుడు తమ్ము సమీపించి ఉరములు తాకుచు, పిఱుదులు ముట్టుచున్న సమయమున 'భూపశ్రేష్ఠుని కూఁతు పెన్మిటను మన్ బూజింతు రమ్మా'ని' యని విశ్వనాథ వ్రాయుట. సంగీత నర్తన కళా కౌశలము నెఱపిన తరువాత ఋశ్య శృంగుడు వారిని సమీపించి యెన్నియో ప్రశ్నలడిగి వారలను కౌగిలించుకొని ఉరములు - ఆననములు - పిఱుదులు స్పృశించుచున్నంతసేపును వారేమియు మాట్లాడలేదు. సాధ్వుతిముగ నా సన్నివేశమున వారు మాటాడలేదు. తాము మాటాడక ఋశ్యశృంగుని యాత్మనైక్యమును పెంచిరి. 'ననున్ మీవెంటఁ గొంపో గురో! మీ పుణ్యాశ్రమ హోమ కర్మలు గనన్ వేడౌను నా గుండె' కని యాతడనిన తరువాత 'మా యాశ్రమమున నన్నియుఁ గనక సౌధములు గల' వనిరి. ఇది యాతడడిగిన ప్రశ్నకు సమాధానము గాదు. ఇంకను వతని కొక అస్తిత్వమున్నదా? లేక తమ చేతిలోని వాడైనాడా? అను విషయమును స్పష్టము చేసికొను టకు వారా వాక్యము పలికిరి. వానికి అస్తిత్వము లేదు. ఉన్నచో తన ప్రశ్నకు సమాధానమును ముంది మ్మని కోరి యుండెడివాడు. లేదు కనుకనే కనక మున నేమని వారి మాట నందుకొని యడిగినాడు. వారేది పలికిననదియే అతని చెవికింపుగా నున్నది. కనక మున నేమో వారు చూపి చెప్పిరి. అట్లయిన తప్పక వత్తు ననినాడు. ఈ రెండింటికిని సంబంధము లేదు. తెలియ కుండనే వారియందొక గౌరవము, వ్యామోహ మేర్పడి నది ఋశ్యశృంగునకు. వారి యాహ్వానముతో నిమి త్తము లేకుండనే వారి ననుసరించవలెయునన్నంత ఉత్సాహ మాతనిలో వారు రేకెత్తించిరి. వారిచ్చిన భక్ష్యములు సేవించుచు మరల 'నన్నాహ్వానించుట కేనైనఁ గలదా యాభ్యంతర?' మని యడిగినాడు. వారికి నమ్మక మేర్పడినది. మూగవారు లతని చేత నడిగింపించి 'తమరున్ జనుదెంతురో? యాతిథేయ మందిచ్చెద మింతకన్న వలెనే చరితార్థుల మమ్ముఁ జేయగ' ననినారు. అతడు తృప్తిపడినాడు. తన యాశ్రమమునకు వారి నాహ్వానించినాడు. వారంతట 'మిమ్ములబట్టి గెల్చితిమి. మేమును బోవలె మాకు ప్రత్యేనాయమ్ములు వుట్టు తక్షణము పూర్వనలెన్ జని. మీరు నాతిథేయమ్ములు మాకు వచ్చి. భవదాగమ నార్థము యుండుముందు రా మమ్ముల నిందె యెల్లి.' అని బ్రాహ్మణ సంప్రదాయము ననుసరించి మాటాడినారు. మంచిదటే యుండుడని చెప్పి తన తండ్రి యుటజము చేరు వేళ యైనదని చనినాడు ఋశ్యశృంగుడు.

తాము నిర్వహించవలసినదంతయు జాగరూకమై నిర్వహించిరి. అతడు పోయిన తరువాత వారి కొక భయము పట్టుకొన్నది. ఈ యమాయిక వ్యక్తి జరిగినదంతయు తండ్రియైన విభాండకునకు చెప్పునేమో నని వారి భయము. చెప్పినచో క్రుద్ధుడై వృద్ధ మౌని వచ్చినచో నిక తమ పాట్లు పెరుమాళ్ళకే ఎఱుక. మరునాడు ఋశ్యశృంగుడు వారిని చేరవచ్చువరకు

వారికీ భయమున్నది. అంతవరకు వారు ముండ్లపై కూరుచున్నటుల బాధపడినారు. ఎంత గడుసరులైనను వృద్ధమాగిరలని భయ మిప్పుడు వారికి కలిగినది. ఇది సహజము. ఇప్పుడు వారు భీతిహారిణనేత్రిలు. తండ్రికి చెప్పినాడో లేదో తెలియదు గాని విభాండకుడు మాత్రము రాలేదు. మరునాడు ఋశ్యశృంగుడే వచ్చినాడు. వారి యత్నము సఫలమైనది. అందరును అంగదేశమునకు వచ్చినారు. వర్షము కురిసినది. దేశప్రజలకు హర్షము కలిగినది. అంగదేశము ప్రవేశించుటతోడనే లౌకికవ్యవహార రహస్యములన్నియు నా ఋషికుమారునకు తెలిసిపోయినవి. అంత రోమపాదు డెదురు వచ్చి శిష్టక మాతని పదాబ్జముల చేర్చి, ఆత్మజ నిచ్చి వివాహము చేయుదునని శాంతను పిలువ మాపగా ఋశ్యశృంగర్షి లజ్జగొని తలవంచి మొగము వాల్చగా “మజ్జాగ! పురికిన్ వనంబునకు నీ మాత్రంబు భేదంబటంచుజల్ ప్రోవులు వారముఖ్యలు సురంటంటించి గెంటించుచు పరిహాసములు’ చేసిరట. అంత శాంతకును, ఋశ్యశృంగునకును వివాహము చేసినాడు రోమపాదుడు.

ఋశ్యశృంగోపాఖ్యానమున వేశ్యల నింత కట్టుదిట్టముగా పూర్వ రామాయణ కర్తలు దిద్దలేదు. ఈ విషయమునమాత్రము భాస్కరాదులకంటె రఘునాథుడు కొంత నయము. అతడు కూడ ఋశ్యశృంగునకును, వేశ్యలకును జరిగిన సంభాషణము గాక, వారి వారి చేష్టల నభివర్ణించినాడు. వేశ్యలను గూర్చి ఋశ్యశృంగుడును, ఋశ్యశృంగుని గూర్చి వేశ్యలును మనస్సులలో ఏమేమనుకొనిరో కొంత విపులముగా రఘునాథుడు వర్ణించినాడు. వేశ్య లనుకొనిన విషయములన్నియు అతి సామాన్యములు. అందు కొన్ని పేలవములు. కొన్ని అనౌచితీ దోష దూషితములు. వారు దక్షిణాంధ్ర యుగమునకు సంబంధించిన వారే గాని, రామాయణకాలమునకు, అంగదేశమునకు సంబంధించినవారు గారు. వారిని చూచిన ఋశ్యశృంగునకు కలిగిన ఆంతర భావములను వ్యక్తీకరించుచు వ్రాసిన మూడు సీసపద్యములలో నొకటి అత్యుత్తమము. ఒకటి ఉత్తమము. ఒకటి అధమము.

> అబ్బురంబుగ నెన్న నుబ్బుకొమ్ములు మొల్చె
> ఘనులు వీరౌర నాకన్న ననుచుఁ
> బదములఁ బొడమెనోఁ బద్మము ల్వీరల
> మహిమ యొంతటి యెంత మహి నటంచు
> ఘనములు వెనువెంటఁ గదియుచున్నవి జల
> దాకర్షణము వీరి కబ్బెననుచుఁ
> బలుకుల నమృతంబు దొలఁకెడు బళివీర,
> లమృతాంశులకన్న నధికులనుచుఁ
> గాన మెన్నఁడు నీసామగాన గరిమఁ
> గఠిన పాషాణముల నీరుగాఁ గరంచె
> నంచు ముద మెంచి పలుమఱు నడుగు పడుచుఁ
> గొమ్ముకొన యూగఁ దలయూఁచికొనుచుఁ-జేరె!”

(రఘునాథ రామాయణము. ఆ. 2. ప. 157.)

ఈ పద్యము తరువాతి నున్న రెండు సీసపద్యములును నతని చేష్టలను వర్ణించుచువి. చేష్టలకంటె భావములను సృష్టించుటలో గొప్పతనమున్నది. పై పద్యములో రఘునాథు డదియే చేసినాడు. అతని రామాయణమున సర్వత్ర ఇట్టి భావకల్పన కనుపించదు. అనౌచిత్యము లెక్కువ. ఋశ్యశృంగునకు వేశ్యలను చూచినప్పుడీ పై భావము కలిగినట్లు పూర్వ రామాయణ కర్తలెవ్వరును వ్రాయలేదు. విశ్వనాథ సర్గమును నానందములో లీనము చేసినాడు. రఘునాథుని వేశ్యలకు సంభాషణచాతుర్యమే లేదు. భాస్కరాదులంత చాతుర్యమును చూపకపోయినను వేశ్యలచేత అధిక ప్రసంగము చేయింపలేదు. రఘునాథుడు చేయించిన దంతయు నదియే. ఏమి దిద్దినను విశ్వనాథ దిద్ది తీర్చినాడు వేశ్యలను.

రోమపాదుని దీనస్వరూపమును, పురోహితుల యుచితజ్ఞతను, వేశ్యల నైజాణతనమును- ఉచిత ప్రవర్తనమును, ఋశ్యశృంగుని అమాయికప్రవృత్తిని కన్నుకమ్మున తీసినట్లు చిత్రించినాడు విశ్వనాథ. ఋశ్యశృంగుని పాత్రచిత్రణమున విశేషమైన నైపుణ్యమును ప్రదర్శించి సన్నయతో తౌల్యము తెచ్చికొనినాడు. వేశ్యలవిషయమున నొక యౌన్నత్యమును కల్పించి, పూర్వరామాయణములను మించి ఋశ్యశృంగోపాఖ్యానమును తేజోవంతము చేసినాడు. పాత్రల మనస్తత్త్వ వ్యక్తీకరణమునను, అర్థగాంభీర్య ప్రతిపాదక రచనాకౌశల్యమునను విశ్వనాథ తిక్కనను తలపించుచున్నాడు. మహాకవుల గ్రంథములను వలె విశ్వనాథ రామాయణమును మననము చేసి చేసి ఒక మాట మాటాడవలయును.

కలగూరగంప

విశ్వనాథవ్యక్తిత్వము

శ్రీ హారీత శివశర్మ

కవులు రెండు విధములు. కవిత్వపుజాలు కొంత కాలము వరకుండి, అనంతరము అది ఆగిపోగా, ఆ పూర్వపు అంతమాత్రపు తమ వైభవమును చూచుకొని కవుల మను కొనువారు ఒక తరగతి. మరిఒకతరగతి నిరంతరము ప్రవహించు గంగానదివలె కవిత్వపు జాలు కలవారు. శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు ఈ రకము కవి.

మరి ఈ కవులు మరియు రెండు విధములు. వట్టి భావుకులు; ప్రతిభావంతులయిన మహామనస్వులు అని. శ్రీ సత్యనారాయణగారు ఈ ప్రతిభావంతులయిన మహామనస్వులలోనివాడు.

మరి ఈ ప్రతిభ విచిత్రమైనది. ఇది కొందరిలో అనుకూల పరిసరములలో గాని పెరుగదు. కొందరిలో ప్రతికూల పరిసరములను చీల్చుకొని, వాటిని అదిమి గాని పైకి రాదు. శ్రీ సత్యనారాయణగారిది ఈ రకమైన ప్రతిభ.

*   *   *

శ్రీ సత్యనారాయణగారిది నందమూరు. బెజవాడ దగ్గర. తాను తల ఎత్తేనాటికి తమ కుటుంబ స్థితి ఏమిటో రామాయణ కల్పవృక్షంలో ఆయనయే ఇట్లా వ్రాసుకున్నారు:

"నకనకలాడునట్టి కడుపులన్ వచ్చి
త్రేచుచు బోయెడు తెరువరులును
చినిగిన గుడ్డల చనుదెంచి నూతన
పరిధానముల దాల్చి యరుగువారు
పరిహీనవదనులై యరుదెంచి ఉత్సాహ
కృతమందహాసులై యేగువారు
సందేహభాజనాస్యములతో వచ్చి యా
శ్చర్యసూచిముఖాల జనెడువారు
బోలుతు రన్నార్తురులు యాచకులును నిత్య
కలిత బహుళ కార్యాంతరాగతులు విశ్వ
నాథ వంశాబ్ధి శశి శోభనాద్రి యింట
నిరులు వదలి వెల్తురులు గొంచేగునట్లు.

తప్తాఘుల్ బహుసోమపీథి పరిభు
క్తక్లిష్ట సోముల్ బలే
సప్తాశ్వద్యుతి శోభనాద్రి వినయాం
చద్వంశపారంపర
ప్రాప్తంబైచను క్షేత్రమర్థి జన లి
ప్సాపూర్తి వెచ్చించి ని
ర్లిప్తుండుంబలె బొల్చె యాచకముఖా
లీఢార్తి నిర్యాతనన్."

అనగా తల ఎత్తునాటికి ఆర్థికముగా పరిస్థితులు ఆయనకు తారుమారులైనవి. బ్రతుకు కష్టమున పడినది. గిరికుమారుని ప్రేమగీతములయందును, మరికొన్ని ఖండకావ్యములయందును ఈ కష్టముల ఉద్ధతి యొక్క వర్ణనమున్నది. ఆ కష్టముల తాను ఎదుర్కొన్న వైఖరి ఎట్టిదో అది యున్నది. ఒక అరటిపూవు ముండుల

శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారి షష్టిపూర్తి మహోత్సవాలు గుడివాడపట్టణంలో జనవరి 14, 15 తేదీలలో జరుపుటకు విస్తృతావధిని ప్రయత్నాలు జరుగుతున్నట్లు, ఇందుకొరకేర్పడిన సన్మాన సంఘమువారు ప్రకటించుతున్నారు.

పయి పడగా పడగా, దానికి ఆ ముండ్లవలని బాధ బాధ కాకుండా పోయినదట. కష్టములు, సుఖములు త్రొసుదండము కాగా, తాను జీవితములోని లాభనష్టములను ఎంచినాడట. ఆయన వైఖరి అట్టిది. ఆ వైఖరియే ఆయన కవిత్వ సర్వస్వమునకుగూడ పట్టినది. తన్ను తాను విచక్షించుకొని ఇతరులను విచక్షించి, లోకమును విచక్షించి విషయమును విచక్షు చేసి సాగు ఆయన మహారచనాశిల్పవైఖరికి జీవితమును కూర్చిన ఆయన ఈ వైఖరియందే జన్మము.

* * * *

సత్యనారాయణగారు చదువుకొన్నది బందరులో ఆంగ్లపుం చదువు. అవి చెళ్లపిళ్లకవి సగౌరవంగా చెప్పికొనగా గొప్పలయిన రోజులు. జంటకవిత్వముల యందు మోజు రోజులు. సత్యనారాయణగారికిని జంటకవిత్వపు మోజు ఉండెడిదేమో అని మనము అనుకొనవలెను. ఆయన ఒక నాటకముమీద జంటపేరు లున్నవి. మరి ఈ జంటకవిత్వమును ఎవరితో కలిపి వ్రాయవలెనని ఆయన ఆరోజులలో అనుకొనెనో తెలియదు. కాని అది వెలియగా, తాను తన కవిత్వమార్గమును నిర్ణయించుకున్నవాడై అవ్యతనాంధ్రకవిత్వ క్షేత్రయాత్రను ప్రారంభించినట్లు తోచును. రాళ్లవాగు దాటి, పథాంతరములు దాటి, అడుగులలో అడుగులు కలుపుకొనుచు అడవులను దాటి, కొండకోనలను దాటి, వెన్నెల బయళ్లలో ప్రవేశించి, మధురరసమూర్తి గోదావరితో సంగమించి, సంగమించి కూడా తన విశిష్టతను నిల్పుకొని, అనంతర సంసారంలో చిరంతనమైన ప్రయాణాన్ని మహాకవిత్వ కిన్నెర ప్రారంభించింది. తెలుగు కవిత్వ వసంత ఉద్యానవనంలో ఒక కొత్త కోకిల కూసింది.

* * *

అసలు బందరు రోజులే సత్యనారాయణగారి రచనాచరిత్రలో ప్రధానమైన వనిపిస్తుంది. అక్కడ వుండగానే ఆయన మహారచనలు వెలువడ్డాయి. నవలలలో ఏకవీర, నాటకాలలో వేనరాజు, అనార్కలీ కావ్యాలలో ఆంధ్రప్రశస్తి, కిన్నెరసాని పాటలు, శృంగారవీథి ప్రకటితాలైనాయి. వెయ్యి పడగలు రచన బందరులోనే సాగింది. రామాయణకల్పవృక్షం రచనకు అంకురార్పణ కూడా అక్కడే. వ్రాసిన 'రామచంద్రుకథ వ్రాసితివం చనిపించుకో, వృథాయాసముకాక కట్టుకథలైహికమా పరమా' అటంచు తా జేసిన తండ్రియాజ్ఞ, జీవుని వేదన, ఏకముకాగా కల్పవృక్షరచనం ప్రారంభమైంది.

* * *

బందరులోవుండి ఆయన రచనలు సాగించిన కాలం రెండుభాగాలుగా వుంది. ఒకటి 1921 ప్రాంతపు కాలం. రెండవది 1930 అనంతరకాలం. 1930 అనంతరమే ప్రసిద్ధమైన నవలలరచన సాగింది. చెలియలికట్ట, మా బాబు, జేబుదొంగలు, వెయ్యి పడగలు రచనలు ఈ కాలంలో సాగినవే. అవి ఉద్యోగం లేని రోజులు. కష్టములలోవున్న రోజులు. ఆ రోజులలో ఈ నవలలనేగాక బహుఖండకావ్యములను కూడా ఆయన ప్రకటించెను. ఒక విషయము: అసలు సత్యనారాయణగారి ఖండకావ్యములను ప్రకటించినచో అవి కొన్ని సంపుటములు గావచ్చును.

బందరు అనంతరం ఆయన కొన్ని రోజులు గుంటూరులో మేష్టరుగా వున్నారు. కాని ఆ రోజులనాటి రచనలు ఇవి అని చెప్పడానికి లేదు. బందరు తర్వాత బెజవాడలోనే మళ్ళీ బృహద్రచనలు సాగాయి. కుణాలుని శాపం, ధర్మచక్రము, బద్దన్న సేనాని, స్వర్గానికి నిచ్చెనలు, తెఱచిరాజు మొదలైన నవల రచనలు, విశ్వనాథ పంచశతి, ఝాన్సీరాణి వంటి కావ్యాలు, రామాయణం రచన, బెజవాడలో సాగినవే. ఈ విధంగా సత్యనారాయణ గారి రచనలను బందరు రచనలు, బెజవాడ రచనలుగా భాగించవచ్చును.

* * *

సత్యనారాయణగారు జీవితంలో పోరాటం సాగించినట్లే, కవిత్వ రంగంలో కూడా పోరాటం సాగించే ఇప్పటి తమ స్థానాన్ని పొందగల్గారు. ఈ పోరాటం పురాణములోని విశ్వామిత్రుడు బ్రహ్మర్షి అగుటకు సాగించిన పోరాటంలాగా ఉంటుంది. దీని లక్షణం ఆయన ప్రతి పుస్తకంలోను గోచరిస్తుంది. ఋషులలో విశ్వామిత్రుడు గాయత్రిని దర్శించినట్లు కవులలో సత్యనారాయణగారు రసాత్మను సాక్షాత్కరింపజేసుకున్నారు. వేదానికి గాయత్రి ఎలాగో, మరి కావ్యానికి రసం అలాగేగదా. వేదపరిభాషలో కవి శబ్దం సత్యనారాయణగారియందు సర్వథా అన్వర్థం అవుతుంది.

అయినా ఆయన లోకం తన్ను కవిగా గుర్తిస్తుందా, గుర్తించదా అని బాధపడ్డ రోజులూ

వున్నాయి. లోకం తన్ను ఏమో అనుకుంటున్నదని తనకు విరోధి వర్గం వున్నదని, ఆ అర్థాన్ని తాను వ్రాసిన ఖండకావ్యాలలో ధ్వనించినపట్ల అంతలోనే తాను కవిని అన్న యథార్థ జ్ఞానమును అనుభవించిన స్థానములు చాలా వున్నాయి హాస్యను అన్న ఖండ కావ్యంలో, కవి-ప్రభువను అన్న ఖండ కావ్యంలో ఇట్టి అర్థాన్ని మనము దర్శించవచ్చు. ఇట్లుగాక తాను బహిరంగముగా బయటకు వచ్చి "నన్ను ఎరుగరో, విశ్వనాథకవిని" అని బాహాటంగా ప్రకటించినపట్లు లేకపోలేదు. ఇట్టిపట్టుల్లో సత్యనారాయణ గారి స్వయం వ్యక్తిత్వం ఆయన కవిత్వ వ్యక్తిలో ఎంతగా హత్తుకొనిపోయిందో కన్పిస్తుంది.

*　　　*　　　*

సత్యనారాయణగారు ఇప్పుడు 70వ పడిలో పడుతున్నారు. షష్టిపూర్తి ఉత్సవాలు అవీ జరుగుతున్నాయి. ఇప్పుడాయనలో ఆదినుంచి ప్రజ్వలిస్తూ వచ్చిన శక్తి ప్రజ్వలిస్తూనే వుంది. చిరంతనమైంది. దానికి వయస్సేమిటి? ఆయన కవిత్వానికి మల్లేనే, ఆశక్తికీ వయస్సు లేదు. ఆయన అంతగా భారతీయాత్మను కావ్యాలలో నిక్షేపించిన కవి ఈ దేశంలో మరి ఎవ్వరు వున్నారు! ఆయన ప్రతిగ్రంథము ఆ ఆత్మయొక్క లక్షణానికి వ్యాఖ్యానమే. ఈ రహస్యాన్ని గ్రహించినప్పుడే, ఆయన వ్యక్తి, ఆయన కవిత్వము సరిగ్గా అర్థం అవుతాయి. లేకపోతే కావు

నిర్జీవ వస్తురాశినుంచి జీవరాశి పరిణామం సాధ్యమా?

వ్యాధులకు సూక్ష్మక్రిములు (Bacteria) కారణమని పాశ్చర్ (Pasteur) ప్రతిపాదించిన నాటినుంచీ, విజ్ఞానవేత్తలంతా అదే విశ్వాసంతో వ్యవహరిస్తూ వచ్చారు. మైక్రొస్కోపు సహాయంతో ఆయా చాలా వ్యాధులకు కారణములైన వివిధ క్రిములనూ విస్పష్టంగా తెలుసుకోగలిగారు. మిగతా వ్యాధులకు కారణభూతములైన క్రిములను కూడా ఉత్తరోత్తరా కనుగొనగలమనుకున్నారు. పాశ్చర్ సహాయ పరిశోధకుడు చాంబర్‌లండ్, కౌలిన్ (Kaoline) అన్నమట్టితో నల్లకంకరను (Quartz) కలిపి ఉడకబెట్టిన పదార్థాన్ని ఘనపదార్థంగా ఉపయోగించి ఒక క్రొత్తరకం వడపోత యంత్రాన్ని తయారుచేశాడు. దాన్ని 'చాంబర్‌లండ్ ఫిల్టర్' అంటారు. ఈ చాంబర్‌లండ్ ఫిల్టర్ సూక్ష్మక్రిములను క్రిందికి దిగకుండా వడపోయగలదు.

1892 ప్రాంతంలో ఇవానోవిస్కీ అనే రష్యన్ శాస్త్రజ్ఞుడు పొగాకు మొక్కలకు తగిలే చీడనుగురించి పరిశోధనలు చేస్తూ, చీడబట్టిన పొగాకు ఆకులను తొక్కి రసం తీసి దాన్ని 'చాంబర్‌లండ్' ఫిల్టరులో వడపోశాడు. ఈ ఫిల్టరులో వడపోసినప్పుడు సూక్ష్మక్రిములేవీ (Bacteria) క్రిందికి దిగటానికి వీల్లేదని చెప్పాం. ఇవనోవిస్కీ అలా దిగినజలాన్ని పరిశీలించాడు. దాన్నుంచి పొగాకు ఆకుకు రాస్తే అవి తిరిగి చీడబట్టిపోయినాయి దీన్నిబట్టి ఆ జలంలో సూక్ష్మక్రిములేవీ లేకపోయినా చీడకు కారణమైనదేదో మిగిలివుందని తేల్చుకున్నాడు. సూక్ష్మక్రిములకంటే సూక్ష్మాతిసూక్ష్మములైన వేవో ఇందులో వున్నాయని తేల్చి వాటికి 'వైరస్' (Virus) అని నామకరణం చేశాడు.

ఆర్యరసాయనశాల
ముక్త్యాల, కృష్ణా
స్థాపితము 1925.

ప్రశస్తాయుర్వేదౌషధములకు నిలయము. ఏ మందు కావలసినను మాకు వ్రాయుడు. నమ్మకమైనవి లభింపగలవు

ఆయుర్వేదభూషణ
వేటూరి శంకరశాస్త్రి,
ఎ. ఎం. ఎ. సి.

Consulting Physician

అచిరకాలంలోనే వివిధ శాస్త్రపరిశోధకుల కృషి ఫలితంగా, కామిలాజ్వరం, జలుబు, ఇన్ఫ్లుయంజా, మశూచి, టైఫాయిడ్, మొదలైన వ్యాధులన్నిటికీ ఈ 'వైరస్'లే కారణమని తేలింది.

ఈ వైరస్ మైక్రొస్కోపులవల్ల పరిశీలించటానికిగాని వడపోయటానికిగాని వీలులేనంత సూక్ష్మాతి సూక్ష్మమైనవి కావటంచేత చిరకాలం వాటి రూపురేఖ లెలావుంటాయో తెలుసుకోవటం సాధ్యంకాకపోయింది.

తొలుదొల్త వీటివిషయం కొంత తేల్చినవాడు అమెరికన్ శాస్త్రజ్ఞుడు స్టాన్లీ (W. M. Stanley) చీడపట్టిన పొగాకు ఆకులను నూరి ఆ పసరును 40°-60° ల. వరకూ వేడిచేస్తే అందులోవుండే మామూలు మాంసకృత్తులన్నీ (Proteins) గడ్డకట్టుకుపోతాయి. వీటిని వడపోయటం సాధ్యంకాదు. వీటిని 'అల్ట్రా సెంట్రిఫ్యూజ్'లో వేగంగా తిప్పి తేర్చితే వేరుపడి పోతాయి. అలా తేర్చి గడ్డకట్టిన మాంసకృత్తులను తీసివేయగా మిగిలిననీటిలో, స్టాన్లీ, ఉదజహరికామ్లము కలిపాడు. తెల్లని అవక్షేప మొకటి (Precipitate) యేర్పడ్డది. దీనిని వేరుచేసి శుద్ధిపరిచాడు. దానికి చీడబట్టే గుణం వుండటంచేత, ఇదే పొగాకుచీడకు కారణమైన 'వైరస్' అని తేల్చాడు.

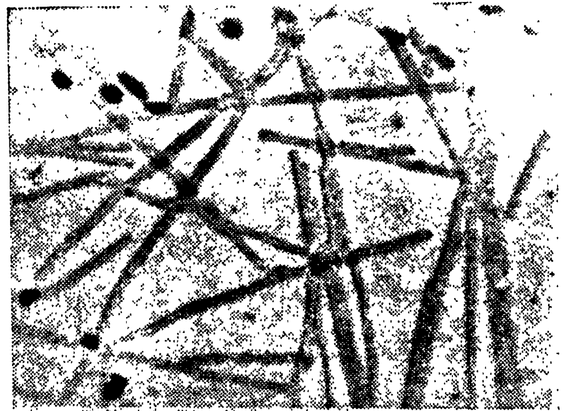
ఈ 'వైరస్' కణములు (Molecules) ఉదజని కణములకంటే 4 కోట్ల రెట్లు ఘనంగా వుంటాయనీ కాంతి వక్రీకరణ గుణములు కలిగివుంటాయనీ పరిశోధనలవల్ల తెలుసుకున్నారు. వక్రీకరణ స్వభావము కలిగివున్నాయంటే కడ్డీలవలె పొడవుగా వుంటాయని మనం ఊహించవచ్చు.

మన కంటికి కనబడే వెలుగుయొక్క ప్రసరణ తరంగాంతరము (వేవ్ లెన్తు) ఒక మిల్లీమీటరులో 10 వేల వంతుంటంచేత మైక్రోస్కోపుతో మిల్లీమీటరులో 4 వేల వంతుకంటే తక్కువున్న కణాలను చూడటానికి వీల్లేదు. 'అల్ట్రా వైలెట్' కిరణాలను ఉపయోగించితే మిల్లీమీటరులో పదివేల వంతుకంటే చిన్నవైన వాటినికూడా చూడవచ్చు. మశూచివంటి వైరస్‌ను ఇలా చూడవచ్చు. కాని మిగతా వైరస్‌లు ఇంతకంటే చాలా సూక్ష్మాతి సూక్ష్మమైనవి.

1924 లో డి బ్రోగ్లీ (De Broglie) ఎలక్ట్రానులు తరంగాలుగా ప్రవర్తిస్తాయని నిరూపించాడు. ఎలక్ట్రాన్ తరంగాంతరము మిల్లీమీటర్లో వందకోట్ల వంతు వుంటుంది, అనికూడా తేల్చారు. ఎలక్ట్రాన్ కాంతిని వాడితే ఎంత చిన్న 'వైరస్' నైనా చూడవచ్చు. ఈ కాంతిని వాడే మైక్రొస్కోప్‌నే 'ఎలక్ట్రాన్ మైక్రొస్కోప్' అంటారు. ఎలక్ట్రాన్ మైక్రొస్కోప్‌తో తీసిన చిత్రాలు దిగువను చూడవచ్చును.

స్ఫటికాలరూపంలో కూడుకున్న పొగాకు వైరస్ (ఎలక్ట్రాన్ మైక్రొస్కోప్ ఫోటో.)

కడ్డీల రూపంలోవున్న పొగాకు వైరస్ (ఎలక్ట్రాన్ మైక్రొస్కోప్ ఫోటో.)

వైరస్‌లు వంశపారంపర్యంగా జీవకణముల ద్వారా వ్యాపింప బడుతవి. అవి ప్రాణులవలె తమ జాతిని తాము ఉత్పత్తిచేసుకొను శక్తినికూడ కలిగి యున్నవి. ప్రొటోప్లాసమ్‌లో తప్ప ఇవి జన్మించి నట్లు కనబడదు.

రెండుమాసముల్రకితం కాలిఫోర్నియా విశ్వ విద్యాలయపువైరస్ కేంద్రంలో ఫ్రెంకెల్ కాన్రాట్, విలియమ్స్‌లు (Fraenkel Conrat, Williams) పొగాకు చీడవైరస్ (దీనిని T. M. V—అంటే Tobacco Mosaic Virus—అంటారు)లో పరిశోధనలు చేస్తూ దానిని (వైరస్‌ను) ప్రోటీన్లుగాను, న్యూక్లియర్ ఆమ్లములు (ప్రాణులలోవుండే ఒక రకమయిన ఆమ్లములు)గాను విరగకొట్టి, వేరుచేసి మరలా వాటిని కలిపి వైరస్‌ను 'నిర్మించారు.'

పొగాకు వైరస్ ద్రావకానికి కొంచెం క్షారములను (alkalies) కలిపితే పైన చెప్పిన ఆమ్లములుగాను, ప్రోటీనులుగాను వైరస్ విరుగుతుంది. వీటిని రెండింటినీ అల్ట్రా సెంట్రిఫ్యూజ్ (Ultra Centifruge)తో వేరుచేశారు. ఈ ఆమ్లములుగాని, ప్రోటీనులుగాని పొగాకుకు చీడ పుట్టించలేవు. అంటే వీటికి 'ప్రాణము' లేదని నిర్ధారణ అగుచున్నది. మరలా ఈ రెండింటినీ కలిపి కొంచెముగా ఉదజహరికామ్లమును (Hcl.) చేర్చి, O° (centigrade) కంటే కొంచెంపైగా ఉంచగా పొగాకు వైరస్ తిరిగి ఏర్పడినది! దీనికి పొగాకుమొక్కలకు చీడ పుట్టించే గుణాలన్నీ ఉన్నవి. అంటే 'ప్రాణం' ఉన్నదని చెప్పవచ్చు.

ఈ నూతన పరిశోధన వైద్యశాస్త్రంలో అనేక విప్లవాత్మకములైన పరిణామములకు దారితీయవచ్చు. అంతేకాక పదార్థ విజ్ఞానశాస్త్రంలో తీరని సమస్యగా ఉన్న 'అప్రాణిపదార్థంనుంచి జీవరాశి యెలా ఉత్పన్నమవుతాయి?' అనే ప్రశ్నకుకూడా వొక సమాధానం ఇకముందు లభించవచ్చు. ఈ ఆశనే విలియమ్సుకూడా వ్యక్తంచేస్తున్నాడు.

బొల్లి

తెల్లమచ్చలు, మేహపొడ వగైరా సమస్త చర్మ వ్యాధులకు పురాతన చికిత్స!
ప్రతి సం॥రము వేలాది ప్రజలకు పూర్ణారోగ్యమును, నవజీవనమును ప్రసాదించుచున్నవి.
హిందూదేశమంతటు, ఆఫ్రికా, బర్మా, మలయా విదేశములలోను ప్రఖ్యాతిగాంచి విరివిగా వాడబడుచున్నవి

మా ఔషధరాజములే!

నేడే మా ఉచిత సలహాకు,
క్యాటలాగుకు వ్రాయండి.

జి. వి. రెడ్డి & కో
(రిజిష్టర్డు)
"భాస్కరాశ్రమము"
గోపాలపురం : తూ. గో. జిల్లా.

గ్రంథ విమర్శనము

నాగార్జున సాగరం

గేయకావ్యం, రచన: శ్రీ సి నారాయణరెడ్డి: ప్రచురణ: తెలంగాణా రచయితల సంఘం హైద్రాబాదు. వెల రు 1-8-0.

నాగార్జున కేంద్రంలో బయల్పడిన బౌద్ధ కళాశిల్పాలు, వాటి పరిపోషకులైన ఇక్ష్వాకు రాజుల, రాణుల చరిత్రలు, బౌద్ధమత సంప్రదాయాలు ఈ మొదలైన కళాసామగ్రిని పేకరించి శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు రసవత్తరమైన ఒక కల్పన చేశారు. అది యీ గేయకావ్యానికి కథావస్తువు. నాగార్జున పర్వతక్షేత్రంలో 'మహాచైత్యము' శిల్పారామంగా నిర్మింపబడుతున్న రోజులవి. ఆమహాచైత్యంలో శిల్పమూర్తులను గంపెరించటానికి బౌద్ధాచార్యులచే నియోగించబడిన పద్మదేవుడు ఈకథకు నాయకుడు. ఇతడు యువకుడు, అందగాడు. చిత్రశిల్పకళలందు మహత్తరమైన అభినివేశం కలవాడు.

'కళాత్మ'ను ఉలితో
మేల్కొలిపెనదో యువకు డొకడు.
అతడు సామాన్య మనుజు
డైన నమరకళ నజుండు.
ఆంధ్రు డతడు అంటియకా
దనంత విశ్వాత్మజుండు
అతడు పద్మదేవు డనెడు
అభిధ చేత మించువాడు
అతడు కళాత్మక జీవన
మభ్యాసము జేసినాడు
అతనికి ప్రాంతపు టెల్లలు
అక్షిగోచరములు గావు
అతనికి మతవైషమ్యము
లణుమాత్రము తెలియరావు
అతని హృదయ మనల్పము
అతడు సజీవ శిల్పమ్ము
అతడు మానవుని రూపము
నందికొన్న గాంధర్వము.

* *

కఠినశిలల నవనీతము
గా మార్చెడు తాంత్రికుండు
అతని కలలే కళలైతా
ఆకారము దిద్దుకొనుచు
'మహాచైత్య' కుడ్యమ్ముల
పై హల్లీసకమాడెను

ఇతను ఒకనాడు యశోధరాగౌతముల ప్రణయ ఘట్టం చిత్రించుతూవుండగా:

అల్లంతదూరాన
అంగనామణిదోచె.

కదలివచ్చిన మల్లి లే
వల్లికయనంగ
అవయవమ్ములుదాల్చి
నట్టి అమృతమనంగ
మదన సామ్రాజ్ఞను
ర్మర్యాదలను దాట
వెనుకముందాడు క్రొ
వ్విరి మార్గణమనంగ,

కథానాయిక శాంతిశ్రీ అచ్చటికివచ్చింది. 'గోర వెన్నెలకంటి ఆ రూపం చూచీచూడ్డంతోనే అతని 'కుంచియ' చేజారింది. 'కుంచియ' అతని చేతి అంచులను దిగజారిందో లేదో, అంతలోనే 'ఆమె నేత్రాల జ్యోత్స్నకలూరినై.'

కాని వారి ప్రణయం సుఖాంతంకాలేదు. ఆమె బౌద్ధధర్మం ఉపాసించటానికివచ్చిన విద్యార్థిని. కఠోరమైన బౌద్ధమత సంప్రదాయం వారి ప్రణయజీవితాన్ని ఛిన్నాభిన్నం చేసింది. బౌద్ధమతాచార్యులు ఆమెకు శాశ్వత బ్రహ్మచర్య దీక్ష నిచ్చి, అతన్ని ఆ బౌద్ధారామంనుంచి బహిష్కరించాడు. అతడు విరా

గిరాయి వెళ్ళిపోయాడు. దుఃఖార్తిలో పొగులుతున్న ఆమె కలలో:

> ....పరా
> జ్ముఖుడైన పద్మదే
> వుడు వెన్నెల బయళ్ల
> బడి మాయమగుచుండె.

ఆమె హృదయమే సాగరమైపోయినది. ఆ నాగార్జునసాగర తరంగములపై నడయాడుచూ అతని మూర్తి అనంతపథంలోకి పరిక్రమించుచున్నది.

కరుణావిలమైన ఈ మధురగాథను శ్రీ నారాయణరెడ్డి చాలా ప్రతిభావంతంగా నిర్వహించారు. ఈ రచనలో రెడ్డిగారిభావన, ఒక సమున్నతస్థాయిని అందుకున్నది. రచనా శిల్పంకూడా కీర్తియితర రచనలలో కనుపించని క్రొంగ్రొత్త సొగసులను కైసేసుకున్నది.

> ఆమెలో పద్మదే
> వారోపిత మైన్మన
> ప్రణయాంకురము రెమ్మ
> లను వేసివర్ధిల్లె

* * * *

> నేటి శాంతి శ్రీ వి
> నీల ధమ్మిల్ల భా
> రమునందు దినమొక్క
> రంగు పువ్వులు నవ్వ

* * * *

> ఆమెలో నీ సంశ
> యమ్ముకుబుసమువిడిచె.

ఈ రకం సొగసు సొంపుల నెన్నిటినో ఈ రచన సంతరించుకున్నది. శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారి రచనా శిల్పం ఇంకా మున్ముందు విరియ బూయగల సూచనలు ఈ రచనలో కన్పించుచున్నాయి. తె. మా.

పుష్పాంజలి

ఖండకావ్య సంపుటి: రచన: శ్రీ చిల్లర భావనారాయణరావు; ప్రచురణ: నవ్యకళా సమితి, శంకర వీథి సికింద్రాబాదు. వెల రు. 0-8-0.

ప్రాచీన వాఙ్మయంలో వ్యావహారిక భాష

రచన: శ్రీ వడ్లమూడి గోపాలకృష్ణయ్య: ప్రచురణ: ఆంధ్ర గ్రంథాలయ ట్రస్టు, పడమటలంక. వెల రూ 4-0-0.

తెలుగుభాషకు వున్న వ్యాకరణదీపం చాలా చిన్నది. ప్రజలలో తరతరాలుగా పెరుగుతున్న విజ్ఞానాభివృద్ధితోపాటు భాష కూడా విస్తృతావధిని పెంపొందించుకున్నా ఈ గుడ్డిదీపంతోనే దాన్ని అవగతం చేసుకోటానికి ప్రయత్నించుచున్నాం. నిజానికి ఇది చాలా హాస్యాస్పదమైన విషయం. శిష్టవ్యవహారసిద్ధమై ఈనాడు జాతిలో విస్తరించివున్న భాషనంతను లక్షణబద్ధం చేసి ఒక రూపానికి తెచ్చుకోవలసి ఉంది.

ఇట్టి వ్యాకరణనిర్మాణం సాధ్యం కావాలంటే భాషయొక్క వృద్ధిపరిణామాల చరిత్ర మనకు సమగ్రంగా తెలిసివుండాలి. ఆ దృష్ట్యా శ్రీ గోపాలకృష్ణయ్యగారి యీ రచన అమూల్యమైనదిగా వుంది.

చిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణపు కొలబద్దతో కొలిచి పోతనాది మహాకవులు వాడిన భాషను సహితం లక్షణ యుక్తమైనదికాదని కొట్టి పారవేసే వరకూ పోయింది మన గుడ్డిమాపు. ఈ గుడ్డిమాపును ఆధారం చేసుకుని సంస్కరణ పేరుతో ప్రాచీన మహాకవుల ప్రయోగాలను సవరించి వాఙ్మయ ప్రపంచంలో అయోమయస్థితిని కలిగించిన 'తిరుగుబాట్లు' ఈనాడు ఎందరో ఉన్నారు. ఇట్టిస్థితి యేర్పడటానికి కారణం భాషాశాస్త్ర విషయికమైన కృషిలోపమనే చెప్పాలి.

తెలుగుభాషకు వ్యాకరణనిర్మాణం చెయ్యటానికి పూనుకున్నవారే బహు కొద్దిమంది. వారైనా కౌముదిని దృష్టిలో పెట్టుకుని దానికి నకలుగా వుండేలాగు తెలుగుకు వ్యాకరణాన్ని నిర్మించ ప్రయత్నించారేగాని తెలుగుభాషయొక్క స్వరూప స్వభావాలను గాని దాని ప్రయోజనాలను గాని దృష్టిలో ఉంచుకొని చేసిన ప్రయత్నాలు లేవు. వ్యాకరణ నిర్మాణస్థితి ఇలావుండగా, ఈ భాషయొక్క వృద్ధి పరిణామములను తెలిపే సరియైన భాషాశాస్త్ర నిర్మాణమే జరుగలేదు. శ్రీ గోపాలకృష్ణయ్యగారు రచించిన ఈ గ్రంథాన్ని పరిశీలించితే అట్టి భాషాశాస్త్ర నిర్మాణానికి ఒక ప్రాతిపదిక యేర్పడినట్లు మనకు అవగతమౌతుంది.

'ప్రాచీన వాఙ్మయంలో వ్యావహారికభాష' అనగానే శ్రీ గోపాలకృష్ణయ్యగారు, ప్రాచీన కవులలో గల, లాక్షణికు లంగీకరించని ప్రయోగాలను జాబి

తాగా యిచ్చారు కొంబోలునని భ్రమ కలుగుతుంది. కాని ఈ గ్రంథంలో జరిగిన ప్రయత్నం అది కాదు. ప్రాచీన వాఙ్మయంలోవున్న వ్యావహారిక భాషను దాని స్వరూప పరిణామాలనూ ద్యోతమానం చేయటంలో శ్రీ గోపాలకృష్ణయ్యగారు ఒక శాస్త్రీయ పద్ధతిని అవలంబించారు. దానికి వీరు "ధ్వని—లిపి—పరిణామం" అని నామకరణం చేశారు. ఈ సూత్రనామాన్నే వీరు గ్రంథానికి కూడా నామాంతరంగా వుంచారు. ఉచ్చారణ సౌలభ్యాన్ని బట్టి జనవ్యవహారంలో భాష ఎలా ఎలా మారుతున్నదీ? వ్యవహారంలోవున్న భాషను కవులు యెలా గ్రంథస్తం చేస్తూవచ్చారు. లాక్షణికులు ఈ భాషను యెలా సూత్రబద్ధం చేస్తూవచ్చారు? ఒక దశలో గ్రంథస్తమూ సూత్రబద్ధమూ అయిన శబ్దాలు తిరిగి అనంతర దశలో జన వ్యవహారంలో యెలా పరిణామాలు పొంది తిరిగి గ్రంథస్తము లవుతూవచ్చాయి?—ఈ మొదలయిన విషయాముల నన్నిటినీ పరిశీలించి గంభీరమైన విమర్శచేసి భాషాస్వరూపాన్ని సువ్యక్తంచేశారు.

అచ్, హల్ వర్ణక్రమాన భాషలోని వర్ణములు, సంయుక్తాక్షరములు వ్యవహారంలో యే కాలంలో యే యే రూపాలను పొందాయో ఆ యా రూపాలను కవులూ లాక్షణికులు యెలా స్వీకరించుతూ వచ్చారో విస్పష్టం చేశారు.

ప్రాచీన వాఙ్మయంనుంచి వీరు ఎత్తి చూపుతున్న ప్రయోగాలను పరిశీలించితే శ్రీ గోపాలకృష్ణయ్యగారు ఈ గ్రంథరచనకు చేసినకృషి యెంత మహత్తరమైనదో మనకు బోధపడుతుంది.

కీ॥ శే॥ గిడుగు రామమూర్తి పంతులు గారు వదలివెళ్ళినపనిని గోపాలకృష్ణయ్యగారు చేపట్టి దానిని ఫలితానికి తేవటానికి ప్రయత్నించుచున్నారు. వీరు వ్యావహారిక భాషా వ్యాకరణాన్ని కూడా నిర్మించి ఉన్నట్లు తెలుస్తుంది. ఆ గ్రంథంకూడా త్వరలో వెలువడగలదని ఆశించుతున్నాము. తె. సూ.

జీవనరంగం

నాటికలు: (రెండు సంపుటాలు):

ప్రచురణ: దేశోద్ధారక గ్రంథమాల, 3-5-1027 నారాయణగూడ, హైదరాబాదు. వెల: ప్రథమ సంపుటము రూ 1-12-0. రెండవ సంపుటము: రు. 1 12-0.

ప్రథమ సంపుటంలో శ్రీయుతులు మల్లికార్జున్, ధరణికోట శ్రీనివాసులు, పొట్లపల్లి రామారావు, వాతుకూచి సాంబశివరావు, వట్టికోట ఆళ్వారుస్వామి, పల్లా దుర్గయ్య, కనమతరెడ్డి నారాయణరెడ్డి, దవా కర్ల వేంకటావధానిగార్ల రచనలు ఎనిమిది వున్నాయి.

రెండవ సంపుటంలో శ్రీయుతులు ఏ. ఆర్. కృష్ణ, దాశరథి, భాగి నారాయణమూర్తి, వెంకటాచార్యులు, డి. రామలింగం, సి. నారాయణరెడ్డి, శ్రీమతి ఇల్లిందల సరస్వతీదేవి గార్ల రచనలు 7 వున్నాయి ఒక్కొక్క రచయితలో ఒక్కొక్క ప్రత్యేకత వుంటుంది గనుక, ఈ సంపుటాలు రెంటినీ సేకరించుకుంటే 15 మంది ప్రసిద్ధ రచయితల అభిరుచుల వైవిధ్యాన్ని మనం అవగతం చేసుకోవచ్చు.

యాజ్ఞవల్క్య చరిత్రము

ఘట్టుప్రభు ప్రణీతము: ప్రచురణ శ్రీ లింగంగుంట వెంకటసుబ్బయ్యగారు; 4 లైన్, బ్రాడీపేట, గుంటూరు. ఘట్టుప్రభువు 1700—1780 ప్రాంతముల వాడు. ఈ కవి యితర కృతులు సత్యభామా విజయము (ద్విపద), సురాభాండేశ్వరము, కుచేలోపాఖ్యానము. యాజ్ఞవల్క్య చరిత్ర మూడు ఆశ్వాసముల ప్రబంధం ఘట్టుప్రభువు గొప్పపండితుడు ప్రాచీనాంధ్ర కవులలో ఒక ప్రధానమైనస్థానం అలంకరించుకున్నవాడు. ఈ రచనను ఉద్ధరించి యిచ్చిన శ్రీ లింగంగుంట వెంకటసుబ్బయ్యగారికి ఆంధ్రులు కృతజ్ఞులు.

శ్రీహరిరావు కథలు

(కథా వాహిని : 8)

ప్రచురణ: ఆదర్శ గ్రంథమండలి విజయవాడ: వెల 1-0-0 ఈ సంపుటంలో శ్రీ పోలవరపు శ్రీహరిరావుగారు రచించిన ఆమె చూపులు, ఎంతో చోద్యం, అనసూయ, సీతాపతి, కర్మిష్ఠి, విరిగిన మనస్సు, కస్తూరివాడు, ఇలరికపు అల్లుడు, లకలుకలు, మంచివాడు, జారుడు నేల అనే, 11 కథలున్నాయి.

శారద కథలు

(కథా వాహిని : 9)

ప్రచురణ: ఆదర్శగ్రంథమండలి, విజయవాడ-2 వెల రూ 1-0-0.

'శారద' అనే సంకేతనామంతో ఆంధ్ర పాఠక లోకానికి సుపరిచితులైన కీ॥ శే॥ నటరాజన్ రచించిన పరిష్కారాలు, కళారాధకుడు, ఎగిరే పళ్లెం, జీవితసారం పరోపకారం, అవసానం, కౌముది, శవం విలువ అనే 8 కథలున్నాయి. బీదవల జీవితసమస్యలను వ్యక్తీకరించటంలో శారద ప్రత్యేక ప్రాభవాన్ని చూపారు.

Printed & Published For Nageswara Rao Estates Ltd., by S. Radhakrishna, at The Andhra Patrika Press, 6 & 7, Thambu Chetty Street, Madras—1.
Editor: S. Sambhu Prasad.